IAC. RÆVARDI I. C.

VARIORVM, SIVE DE IVRIS AMBIGVITATIBVS LIBRI QVINQVE.

BRVGIS FLANDRORVM,
Excudebat Hubertus Goltzius.
M. D. LXIIII.

BIBL. SEC. COLL. ROM. SOCIESV
IHS
ROMA

CLARISSIMO ERVDITISSIMOQVE IOACHIMO HOPPERO, CONSILIARIO, AC ſupplicum libellorum in regia magiſtro, IACOBVS RÆVARDVS S. D.

NE te diutius promiſſi ante biennium muneris expectatione ſuſpenſum teneam, & vt fidem ſimul apud te meam liberem, Hoppere clariſſime, his ego temporibus nihil antiquius habui, quàm vt quinque Variorũ libros, quos ſtudioſis omnibus & vſui & delectationi futuros confido, propenſo fideliq́ue animo ad te mitterem. Si de tua voluntate dubitarem, multis hoc munus ornarem verbis, vt animum tuum, quem in me beneuolum eſſe & ſpero, & audio, etiam atq; etiam confirmarem: ſed profectò eſt ita vt mihi perſuaſi, me meosq; ingenij fœtus acceptos tibi gratosq́ue fore. Quamobrem mihi gratiſſimum feceris, ſi tibi perſuaſeris, nullo aut loco aut tempore, exiguum meum ſtudium tuis præclaris laudibus & amplitudini in aliquo officij genere defuturum. in

quo etiam ſi multi mecum contendent, omnes tamen facilè ſuperabo. Velim igitur exiſtimes, eruditiſſime domine, hos libros fœderis eſſe loco, meque ea quæ tibi promitto, ac recipio, præſtiturum diligentiſſimè, ſanctiſſimeq; obſeruaturum. Vale. Brugis Flandrorum, viij. kal. Auguſti M. D. LXIIII.

CAPITVM QVÆ HIS QVINQVE VARIORVM libris continentur Elenchus.

Capita Libri primi.

QVÆNAM à iuriſconſultis tradita ſit iuris partitio. Cap. j.
Quo ſenſu ſcripſerit Vlpianus, iuris nomen à iuſtitia deſcendere. Cap. ij.
Explicatur caput vij. de appellat. & cap. xlij. de iniurijs. Cap, iij.
Quænam dicantur inaures, & de muliebribus ornamentis quædam non paßim obuia. Cap. iiij.
Quo ſenſu ſcripſerit Vlpianus, vectigalia prædia longo tempore capi poſſe, cùm eadem prædia non poſſe vſucapi ſcripſerit expreßè Paulus. Cap. v.
Emendatur & explicatur Vlpiani locus, de his qui propter loci religionem inde ſe mouere non poſſunt. Cap. vj.
Verus intellectus cap. xx. D. Com. diuid. Cap. vij.
Quo ſenſu ſcripſerit Vlpianus, calceatum debere præfectum vigilum coërrare. Cap. viij.
De atrocibus iniurijs quædam non vulgaria. Cap. ix.
De tutela fœminarum, deque lege Claudia tutelari noua diſputatio. Cap. x.
Demonſtratur Triboniani de compenſationibus manifeſtus error. Cap. xj.
Quo ſenſu accipiendum ſit quod ſcripſit Vlpianus, ſtatores ſuos habere in prouincijs procõſules non poſſe. Cap. xij.

Explicatur L. qui Romæ, §. Flauius, de verb. obligat. Cap. xiij.
Emendatur L. ſi arbiter, D. de probat. Cap. xiiij.
Quot fuerint pecuniarum fide publica deponendarum apud Romanos rationes. Cap. xv.
Emendatur cap. iij. in princ. D. de minorib. Cap. xvj.
Notatur Triboniani de minorum curatoribus manifeſtus error. Cap. xvij.
De liberali cauſſa, & de partu agnoſcendo, quædam à nemine animaduerſa ad §. præiudiciales, Inſt. de actionib. Cap. xviij.
Rectè Vlpianum ſcripſiſſe, electrum auri appellatione non contineri. Cap. xix.
De legitimo luctus tempore, & luctus quomodo diminui ſoleat, obiter explicatum. Cap. xx.

¶ Capita libri ſecundi.

De pactis, & explicatur L. pacta conuenta, D. de cont. empt. Cap. j.
Explicatur L. qui viã, D. de noui operis nuntiat. Ca. ij.
De pœna periurij. Cap. iij.
Quid per arculã intellexerint iuriſconſulti. Cap. iiij.
Quomodo qui ſpondet, ipſo iure ex ſponſu ſit obligatus. Cap. v.
Verus intellectus §. pactus ne peteret, L. ſi vnus, D. de pactis. Cap. vj.
Auerſio quid à ſectione differat. Cap. vij.
Quid ſit teſtes de domo producere. Cap. viij.
Marcelli locus apud Vlpianum de curatoribus pupilli, prodigi, vel furioſi, explicatur nouo ſenſu. Ca. ix.
Indicatur de tutoribus feminarum Triboniani error. Cap. x.

Conci-

*Conciliatio vera cap.xxxix.de ſtatulib.cum cap.xiiij.
de quæſtionib. Cap.xj.*
Quid ſit χρῆσις. *Cap.xij.*
*Exceptiones pro pactionibus interdum à veteribus
vſurpari. Cap.xiij.*
Explicatur cap.xxxj.D.de pœnis. Cap.xiiij.
*Emēdatur & explicatur Vlpiani locus, de eo qui equo
publico in cauſſa publica tranſuehitur. Cap.xv.*
*Quæ dicantur diuiſiones, & quid ſit apud Paulum ad
diuiſionem ſingulorum ciuium legare. Cap.xvj.*
*Quo ſenſu Veſtales virgines capi ſcripſerit Vlpianus:
& locus A. Gellij reſtitutus ex manuſcripto co-
dice. Cap.xvij.*
De triumuiris capitalibus. Cap.xviij.
*Conciliatio cap.lxxxj.de furtis, cum cap.iiij.§.iiij.
Ad L.Iul.peculat. Cap.xix.*
*De his qui officij cauſſa in prouincijs agunt vel mili-
tant. Cap.xx.*

¶ Capita libri tertij.

*Quæ nominibus obligatio fieri dicatur, & de ſigna-
toribus quædam non vulgaria. Cap.j.*
Explicatur caput viij.D.de public.& vectig. Cap.ij.
*De geminatis præpoſitionibus quædam à nemine ani-
maduerſa. Cap.iij.*
Verus intellectus cap.j.de legat.j. Cap.iiij.
*Emendatur & explicatur Calliſtrati locus de magna
capitis diminutione. Cap.v.*
Explicatur cap.xxxix.D.de iniurijs. Cap.vj.
*Elegans pandectarum Florentinarum lectio defendi-
tur in cap.ix.D.de dolo malo. Cap.vij.*

Potuerit ne heres quòd furtum antea factum eſſet, recte furti agere. *Cap. viij.*
Emendatur cap. vij. C. de ſolut. *Cap. ix.*
De nominibus Antoninorum, & veris eorum differentijs. *Cap. x.*
De ijs qui quæſtus cauſſa in certamen deſcendunt, & propter præmium in ſcenam prodeunt. *Cap. xj.*
De cuſtodia reorum. *Cap. xij.*
Defenditur lectio Florentina de fuſionibus fiſco præſtandis. *Cap. xiij.*
De plus petentibus. *Cap. xiiij.*
Ad Ellipſes ſubſtantiuorum animaduerſio ſingularis. *Cap. xv.*
De viceſima rerum venditarum locus pandectarum explicatur. *Cap. xvj.*
Quæ dicatur arctior annona. *Cap. xvij.*
Quæ fuerit de Pyrrhi captiuis Appij Claudij ſententia. *Cap. xviij.*
Emẽdatur Calliſtrati locus ca. xxvj. de pœnis. *Ca. xix.*
An ſoli prætores Romæ, & in prouincijs præſides ſoli de libertate iudicauerint. *Cap. xx.*

¶ Capita libri quarti.

Emendatur & explicatur conuentionum ab Vlpiano tradita diuiſio cap. v. de pactis. *Cap. j.*
Cur à prætoribus decreta Latinè debuerint interponi, emendatumq́ Arcadij & Honorij reſcriptũ. *Cap. ij.*
Sub pellibus quid ſit apud Celſum & Labeonẽ. *Cap. iij.*
Quid ab ærario fiſcus differat. *Cap. iiij.*
Emendatur Vlpiani locus. *Cap. v.*
Verus intellectus L. Tranſigere, C. de tranſact. *Ca. vj.*

Quid

Quid ſit apud Vlpianum, circa ſtationes ſe occultare. Cap. vj.
De tribunatu numerorum: emendaturq́; cap. vlt. C. de teſtament⁹ milit. Cap. vij.
Quæ fuerit vindicta manumittendi ratio. Cap. ix.
Qui puberes, & quid habitus corporis ſit: inſignisq́ue Triboniani error demonſtratur. Cap. x.
De vera ſententia cap. j. C. de cuſt. reor. Cap. xj.
Quæ dicatur materfamiliâs. Cap. xij.
Quale fuerit iudicium de moribus quod eſſe ſublatum Iuſtinianus voluit. Cap. xiij.
Notatur Iuſtiniani conſtitutio de tempore dirimendis ciuilibus controuerſijs præfinito. Cap. xiiij.
Ad L. xv. D. de iureiurando. Cap. xv.
De iuſtis vxoribus, & iniuſtis. Cap. xvj.
De comitibus matrumfamiliâs & matronarũ. Ca. xvij.
Verus intellectus L. ob æs alienum, C. de obligat. & actionib. Cap. xviij.
Indicatur Triboniani facinus quoddam, & explicatur Vlpiani locus perdifficilis. Cap. xix.
Verus intellectus L. Cum vir, C. ad L. Iuliam de adulterijs. Cap. xx.

¶ Capita libri quinti.

De veris agnationũ cognationumq́; differentijs. Cap. j.
Quid ſit gratiam iuriſiurandi facere in L. Labeo etiam, D. de iureiur. Cap. ij.
Quæ dicatur feralis peſtis in reſcripto quodam imperatoris Conſtantini. Cap. iij.
Ad L. inuiti, D. de teſtib. Cap. iiij.
Quid ſit per ſalutẽ ſuam, quid item per Iouem iurare: atq; inibi de vero ſenſu ca. xxxij. de iureiur. Ca. v.

Quæ dicantur ambitioſa decreta, & expenditur explicaturque Vlpiani locus perdifficilis. Cap. vj.
De ſuperindictionibus. Cap. vij.
Iudices olim in leges iurare ſolitos: & quid ſit apud Horatium Puteal Libonis. Cap. viij.
Iteratarum dictionum obſeruatio ſingularis. Cap. ix.
De pœnis iniuſtè prouocantium, & quæ dicatur præiudicialis multa. Cap. x.
Quæ ſint vela regia. Cap. xj.
De iure publico. Cap. xij.
Reſponſum quoddam Martiani integrum non videri, & illud quomodo reſtitui poſſit obiter demonſtratum. Cap. xiij.
De ludis Circenſibus explicantur leges quædam obſcuriores. Cap. xiiij.
Quæ ſint inimicitiæ capitales. Cap. xv.
Explicatur Tit. xvij. lib. ij. Codicis Iuſtiniani Cæſaris. Cap. xvj.
Quo ſenſu ſcripſerit Celſus, pecuniam ſine peculio fragilem eſſe. Cap. xvij.
Emendatur & explicatur cap. vlt. D. de reſtit. in integrum. Cap. xviij.
Quid ſit apud Vlpianum, extra ordinem ferias indicere. Cap. xix.
De ordinarijs, vicarijs, & mediaſtinis ſeruis. Cap. xx.

IAC.

Iac. Ræuardi I. C.

VARIORVM, SIVE DE IVRIS AMBIGVITATIBVS LIBER PRIMVS.

Quænam à Iuriſconſultis tradita ſit iuris partitio.

CAPVT PRIMVM.

QVVM DE ÆQVO ET INIQVO differitur, æquitatis loci bipartitò cernuntur, inquit Cicero, natura & inſtituto. Naturam Iuriſconſulti ſic accepe-runt, vt eius interpretationem eſſe duplicem contenderint: vnam quidem humano generi cum belluis ipſis communem, alteram verò ſolis hominibus propriam. duplici enim homines natura indutos eſſe, ſcribit eleganter Connanus: vna, qua Deo aſſimilatur: altera, ſecundùm quam dicitur maſculus & femina. Humanitas enim inter extrema duo quaſi media ſita eſt, ſcilicet inter diuinam incorporeamque, & inter ſenſitiuam brutorumque naturam: ac vtriuſq; hominem eſſe participem, in Geneſin ſcribit Procopius. Et quia vtraque iuris quadam functione eſt prædita, hinc etiã factum eſt vt duplex ſit iuris naturalis interpretatio: ſic nimirum

mirum vt ius aliquod natura hominibus cum belluis communis obſeruari præcipiat,& ratio quoque quadam iuris functione humani generis ſocietatem foueat. Vlpianus ſanè naturale ius illud,cuius peritia omnia animalia cenſentur, ius eſſe ait quod natura omnia animantia docuit, cap.1.de iuſt.& iur.Ius autem quod à iubendo nomen accepiſſe dubium non eſt, in ijs ſolùm verſabatur, in quibus eſſet de æquitate diſceptatio. Aliud igitur iuſſus & imperium, aliud item ius erat. Quicquid iubebat natura, iuſſus, imperium, impetus, & inſtinctus, non ius dicebatur. nomen enim iuris ad ea quæ ex æquo & bono conſtabant, duntaxat referebatur. Nam quæ præter inſtinctum naturæ ſimplicem, vim quandam æqui bonique amplectebantur,iuris nomine, velut æquo bonoque proprio, complexi ſunt veteres. Ius igitur naturale eſt ius illud, quod ius natura docuit omnia animantia: cuius generis ſunt,liberos educare, vim vi repellere, & id genus alia. Quæ quòd iuſtitię æquitatiſque effigiem, ſeu quandam ideam præ ſe ferant, iuris idcirco nomine comprehenduntur. Quin & altera iuris naturalis interpretatione,ius quod ſolos homines naturalis ratio docuerat, iuris etiam naturalis nomen obtinebat: verùm hac diſcriminis ratione,quòd iſtud indirectè ſeu per conſequês,alterum verò directè naturale vocaretur. Ius ergo naturale duplex erat: vnum quod natura do-

tura docuerat, alterum quod ratio. Quod natura docuerat, ideo naturale dicebatur, quia illud natura docuerat quæ cunctis hominibus cùm belluis cõmunis erat, & ſic directè: quod ratio, ideo naturale vocabatur, quia ratio quæ ſolis tributa eſt hominibus, eſſet naturalis, & ſic indirectè. Non enim ideo naturale dicebatur, quòd ratio illud docuerat, ſed quia ratio naturalis erat, & ſic per conſequens, & indirectè. Si enim ratio non fuiſſet naturalis, vtique nec ius illud quod ratio docebat, iuris naturalis nomine cenſeri potuiſſet. Hæc ſi conſideraſſet Laurentius Valla, tam iniquè Vlpiano conuitium non feciſſet, exiſtimans cùm in brutis nulla ſit ratio, nullum in ijſdem ius ineſſe. Quo quid poteſt abſurdius dici? Si enim vim vi repulero, nónne iure facio? ſi id bellua fecerit, an quæſo quòd in brutis nulla ſit ratio, ideo minus iure factum cauſabere? Vim vi repello, quòd illud mihi ſuggerat, qua præditus ſum, ratio: bellua vim vi repellit, quòd illam id natura, quam cum hominibus habet communem, ſic facere docuerit. Vt enim eſſet ius, non ex vtentium qualitate, ſed ex facto æſtimabatur. Proinde quæ ab hominibus vel à brutis fierent, ſiquam iuſti & ęqui effigiem referrent, iuris appellatione olim contineri, neminem poſſe inficiari arbitror. Diuiditur autem ius naturale, in ius quod natura docuit, & in ius quod ratio docuit. Rurſus, ius illud quod ratio

docuit,

docuit, partim erat conſtitutum, partim non conſtitutum. Quod enim naturalis ratio conſtituit, ſi quidem inter omnes homines, apud omnes peræquè cuſtoditur, vocaturque ius gentium, quaſi quo iure omnes gentes vtantur: ſin verò inter alicuius ciuitatis populum, ius ciuile dicitur. A iure autem naturæ ſolis hominibus proprio, ius gentium recedere facile eſt intelligere, quia ius gentium ius eſt naturale conſtitutum & vſu receptum: ius verò naturæ, hominum mentibus inhærens iuſta ratio. Quæ ſi conſtituatur, et in vſum aliquem recipiatur, mutat nomen ſuum: & ſi quidem à gentibus, iuris gentium; ſin verò à ciuibus, iuris ciuilis nomen adſumit. Hinc ſeruitus conſtitutio dicitur iuris gentium: libertas, non naturalis conſtitutio, ſed facultas, cap. iij. de ſtat. hom. Hinc etiam factum deinde ſuſpicor, vt vim vi repellere, à Florentino iuri gentium adſcribatur, ca. iij. de iuſt. & iur. quod, ſi originem ſpectes, re vera iuris vtriuſque naturæ eſt. cap. j. §. xvj. de vi & vi armata. Eſt ergo iuris gentium, & iuris vtriuſque naturæ ſimul. Iuris gentium quidem, quòd gentes ex naturali & innato iure obſeruent, vt qui vim vi repulit, non puniatur: quò ſpectant hæc Florentini verba: *Nam hoc iure euenit, vt quod quiſque ob tutelam corporis ſui fecerit, iure feciſſe exiſtimetur.* cap. iij. de iuſt. & iur. Naturæ verò, quòd id facere, vt omnibus animantibus natura, ſic hominibus ratio præcipiat naturalis.

turalis.

turalis. Vt ita quidem eorum opinioni minimè ſubſcribendum ſit, qui Tribonianum (excuſantes Florentinum) erroris hîc inſimulant. Eſt etiam eorum ſedulò fugiendus error, qui à naturali iſto iure, gentium ius non diſtinguunt: quod veteres feciſſe non eſt obſcurum, ſi præter definitionem iuris ciuilis ab Vlpiano traditam cap. vj. de iuſt. & iure, conſideremus illud ius gentium duntaxat appellandum eſſe, quod naturalis ratio inter omnes homines conſtituit, cap. ix. dict. tit. quod naturali ratione inter omnes homines peræquè cuſtoditur, cap. j. de acq. rer. dom. Qua in ſententia etiam Ciceronem fuiſſe, hinc conijcio, quòd ille ius hominibus proprium ita partitus ſit, vt aliud hominum, aliud gentium, aliud denique ciuium commune eſſe contenderit, in lib. j. de Oratore. Nimirum per ius hominum commune, iuſtam rationem hominum mentibus natura inditam: per gentium verò ius, conſtitutam inter omnes homines æquitatem intelligens. Et ita quidem ius aliud conſtitutum eſt, aliud non conſtitutum. Conſtitutum in ius gentium & ciuile diuiditur. De gentium iure, quod ciuili antiquius eſt, ſatis multa: de iure ciuili alio loco tractabimus. Expoſui paucis, non quid Philoſophi, ſed quid Iuriſconſulti de iure eiuſque partibus ſenſerint.

Quo

Quo ſenſu ſcripſerit Vlpianus, iuris no-men à iuſtitia deſcendere.

CAPVT II.

AIT Vlpianus: Iuri operã daturum prius noſſe oportet vnde nomen iuris deſcendat. eſt autem à iuſtitia appellatum. cap. 1. de iuſt. & iur. Quum ius iuſtitia prius ſit & antiquius, quomodo illud à iuſtitia poſſit deſcendere, nonnullis viſa eſt quæſtio perdifficilis. Exiſtimarem per hoc quòd à iuſtitia ius deſcendere contenderit Vlpianus, eum non negaſſe, ius eſſe prius iuſtitia: ſed nomen illius iuris, quod iuſtitia prius eſt & antiquius, à iuſtitia exiſtimaſſe deſcendere. Ius enim in imaginatione poſitum eſt, nec certo nomine alio quàm iuris aut æquitatis deſignari poteſt: Iuſtitia eſt quædam virtus, qua in reddendo iure conſtituendoque fungimur. Hæc iuſtitia dat nomen iuri, non vt ius duntaxat appelletur, quod per eam exercetur: verùm ita, vt ius per iuſtitiam ſpeciei inſuper adſciſcat expreſſam deſignationem. Nam quum ius ad actionem & exercitium trahimus, tunc iuſtitia ſiue virtus illa qua id fit, imponit nomen iuri: & ſi quidem inter ciues illud fiat, non ius ſolùm, ſed ius ciuile: ſin inter gentes, ius gentium vocabitur. Quum enim ius nihil aliud ſit quàm iuſſus, iuſtitia verò virtus, qua qui ſic iubet, præditus eſt; ſequitur vt qui iuſtitia fungitur, nomen imponat iuri.

nat iuri. Hinc eam Ariſtoteles Ethicorum lib. v. videri ait affectionẽ animi iuſtitiam, qua apti ſumus ad res iuſtas gerendas, quaque res iuſtas facimus & cupimus facere.

Explicatur cap. viij. De appellat. & cap. xlij. De iniur.

CAPVT. III.

QVOD Vlpianus ſcribit, cùm in vnũ complures voces conferuntur, conuicium appellari, quaſi conuocium, ca. xv. §. ij. de iniur. id perpetuò verum nõ eſt. Nam is qui aliquem reprehendit, etiam ſi in vnum voces complures non conferantur, rectè nihilominus conuicium facere dicitur. Quo ſenſu conuicium facere C. Iunio iudici quæſtionis, pro Cluentio Auito: et pro Quinctio, ſuſtinere quotidianum alicuius conuicium, ſcripſiſſe viſus eſt Cicero. Nec eſt etiam omne cõuicium iniuſtum, aut inhoneſtum. Nam poſſe alicui conuicium iuſtè honeſteque fieri, oſtendit Plinius, cùm ſic libro ſexto Epiſtol. ſcribit: Proinde etiam atq; etiam rogo, vt mihi ſemper eadem ſimplicitate, quoties ceſſare videor (nunquam enim ceſſabo) conuicium facias. Oſtendit id ipſum Cicero, ſic Cornificio ſcribẽs Epiſt. Fam. lib. xij. Meo iuſtiſſimo honeſtiſſimoque cõuicio, te tuam dignitatem ſumma tua virtute tenuiſſe, prouincięque honoribus ampliſſimis affectum, vehementer gaudeo. Hinc quod Vl-

 pianus

pianus & Paulus ſcribunt iudici ab appellatori bus conuicium fieri non oportere, alioquin eos qui conuiciantur, infamia notari plectique di uos fratres voluiſſe, (ca.xlij.de iniur.et cap. viij de appellat.) illud de ijs eſſe accipiendum rectè videtur qui ſententias iudicum reprehendunt, eorumque pronuntiationi contradicunt. Huiuſ modi enim homines plecti ſolere docet euiden ter Apuleius in prima Apol. vbi de Sicinio Æmiliano loquitur; quem cùm dixiſſet, auunculi ſui teſtamentum quod verum ſciebat, pro falſo infamaſſe, ſubiecit: Tanta quidem pertinacia, vt quum Lollius Vrbicus v. c. verum videri, & ratum eſſe debere, de conſilio conſularium virorum pronuntiaſſet, contra clariſſimam vocem iurauerit vecordiſſimus iſte tamen, illud teſtamentum fictum eſſe, adeo vt ægrè Lollius Vrbicus ab eius pernicie temperarit. Et id quidem adeò verum erat, vt contenderit expreſsè Plinius, ne interrogare quidẽ fas eſſe, de quo pronuntiatum eſt. Scribit enim Voconio lib. j. Epiſt. interrogatum ſe à Regulo, ecquidnam de Metti Modeſti, qui à Domitiano relegatus erat, pietate ſentiret, his verbis reſpondiſſe: Quæris, inquam, quid ſentiam? At ego ne interrogare quidem fas puto, de quo pronuntiatum eſt. Conticuit, inquit Plinius, me laus & gratulatio ſecuta eſt, quòd nec famam meam aliquo reſponſo, vtili fortaſſis, inhoneſto tamen læſeram, nec me laqueis tam inſidioſæ interrogationis inuolue-

inuolueram. Et paulò poſt: Ecce tibi Regulus. Quæro, inquit, Secunde quid de Modeſto ſentias: Vides quod periculum ſi reſpondiſſem, bene? quod flagitium, ſi, malè? Huc accedit quod Sidonius Apollinaris ſic epiſt. lib. j. ſcribit: Namque hic quoque cumulus accedit laudibus imperatoris, quòd amare palàm licet & capite damnatos. Et hæc quidem quum ita ſint, non eſſe nunc admodum obſcurum puto, quid ſibi voluerit Paulus Sentent. lib. v. tit. xxxv, quum ita ſcribit: Eum qui appellat, cum conuicio ipſius iudicis appellare nō oportet: ideoq; quod ita factum eſt, arbitrio principis vindicatur. Illud enim de eo eſſe accipiendum dubium non eſt, qui ſic formulam appellationis concipit, vt in ea iudicis ſententiam eludat, hunc in modum: *Quia malè iudicatum eſt, appello*. Id enim fieri boni mores non patiuntur.

Quænam dicantur inaures, & de muliebribus ornamentis quædam non paſſim obuia.

CAPVT IIII.

ORNAMENTA, inquit Vlpianus, muliebria ſunt, quibus mulier ornatur, veluti inaures, armillæ, viriolæ, annuli præter ſignatorios, & omnia quæ ad aliam rem nullam parantur, niſi corporis ornandi cauſſa: quo ex numero etiam hæc ſunt, aurum, gemmæ, lapilli, quæ aliam nullam in ſe vtilitatem habent. cap. xxvj. De aur. arg. leg. Teſtatur Iſidorus, ab

aurium foraminibus, ex quibus precioſi lapilli dependebant, inaures nuncupatas eſſe. Idque veriſſimum eſſe docet apertè diuus Hieronymus. ſic enim in epiſtola quadam Demetriadi ſcribit: Vt taceam de inaurium precijs, candore margaritarum, rubri maris profunda teſtantium, ſmaragdorum virore, ceraunioꝛum flammis, hyacinthorum pelago, ad quę ardent & inſaniunt ſtudia matronarum. Accedit & illud eiuſdem ad Lætam: Caue ne aures eius perfores, ne ceruſſa & purpuriſſo conſecrata Chriſto ora depingas, nec collum auro & margaritis premas, nec caput gemmis oneres. Idem Hieronymus eleganter de Romanis matronis, in vita B. Marcellæ viduæ Romanæ diſſerens, ſic ad virginem Principium ſcribit: Illæ ſolent purpuriſſo & ceruſſa ora depingerē, ſericis nitere veſtibus, ſplendere gemmis, aurum portare ceruicibus, & auribus perforatis rubri maris preciosiſſima grana ſuſpendere, fragrare muſco mu re, maritos ita plangere, vt tandem dominatu eorum ſe caruiſſe lætentur. Eoque etiam ſpectat, quod ſic in libro de habitu virginum Cyprianus ſcribit: Non inferantur auribus vulnera, nec brachia includat aut colla de armillis & monilibus precioſa cathena, ſint à compedibus aureis pedes liberi, crines nullo colore fucati, oculi conſpiciendo deo digni. Quanam autem ætate conſueuerint aures virginum perforari, optimè in eodem de habitu virginum libro tra

didit

didit his verbis Cyprianus: An vulnera inferri auribus Deus voluit, quibus innocens adhuc infantia & mali ſæcularis ignara crucietur, vt poſtea de aurium cicatricibus & cauernis precioſa grana dependeant, etſi non ſuo pondere, mercium quantitate? Et hæc quidem de inauribus ſufficerent, niſi de ijs meminiſſem hæreticum quendam nomine Iulianum, eleganter etiam ad Demetriadem virginem ſcripſiſſe, in libro de inſtitutione morum virginis: Sæculi, inquit Iulianus, virgines, quæ ſe nuptijs præparant, & indulgentiam apoſtoli magis quàm conſilium ſequi malunt, magis amplectuntur incontinentiæ remedium, quàm præmium continentiæ; vt ſponſis placeant, eoſque in amorem ſui magis incitent, mira ſolicitudine ſe formare ſtudent, & naturalem corporis pulchritudinem, ornandi arte commendant. Hæc eſt illis per dies ſingulos cura præcipua, decentibus fucis colorare faciem, implicare auro crinem, & ardentes concharum lapides capitis honorem facere, ſuſpendere ex auribus patrimonia, brachia ornare monilibus, & latera, incluſas auro gemmas à collo in pectus demittere. Hæc Iulianus: cuius liber de inſtitutione morũ virginis, operum diui Hieronymi tomo quarto præponitur. De inauribus viſus eſt etiam ſentire Seneca in libro de beata vita, dum ita ſcribit: Quare vxor tua locupletis domus cenſum auribus gerit? Et libro ij. ad Serenum; Quid refert, inquit, quan-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

tum habeat, quot lecticarios, quàm oneratas aures, quàm laxam ſellam?

Quo ſenſu ſcripſerit Vlpianus, vectigalia prædia longo tempore capi poſſe, cùm eadem prædia non poſſe vſucapi ſcripſerit expreſſè Paulus.

CAPVT V.

CIVES Romanos prouincialesq;, in prouincijs prædia poſſediſſe & emancipaſſe, ex Plinio, Modeſtino, & Cicerone, in lib. ſingulari ad leges xij. tab. eſt à nobis demõſtratum, Id ipſum confirmat Hygenus Auguſti libertus lib. ij. de limit. conſtit. Hi agri, inquit, qui redditi ſunt, non obligantur vectigalibus, quoniã ſcilicet prioribus dominis redditi ſunt. Accedit huc etiam elegans eiuſdem Hygeni, fundorum exceptorum & conceſſorum differentia. Excepti, inquit, ſunt fundi bene meritorum, vt in totum priuati iuris eſſent, ne Coloniæ vllam munificentiam deberent, eſſent in ſolo populi Romani: conceſſi ſunt fundi, è quibus eſt indultum, cùm poſſidere vnicuique plus quàm edictum continebat, non liceret. Nec aliò referendum videtur, quod de prædijs prouincialibus hunc in modum Sidonius Apollinaris ſcribit epiſt. li. v. Hi ſunt qui inuidẽt tunicatis otia, ſtipendia paludatis, viatica veredarijs, mercatoribus nundinas, munuſcula legatis, portoria quadruplatoribus, prædia prouincialibus. Et quia in ſolo prouinciali prædia quædam

quædam mancipi, quædam nec mancipi fuiſſe conſtat: videndum eſt, hæc ab inuicem qua ratione diſcernantur. Prædia illa quorum legitimum dominium ad ciuem Romanum, aut ad prouincialem aliquem pertinebat, prædia dicebãtur mancipi, à mancipio, hoc eſt dominio legitimo. Ea verò prædia quorum proprietas ad populum Romanum aut ad principem ſpectabat, prouincialibus nuda duntaxat eorum poſſeſſione relicta, nec mancipi eſſe dicebãtur, qualia ſunt prædia vectigalia, ſtipendiaria, & tributaria. Vectigalia enim reipublicæ populi Romani, tributaria verò & ſtipendiaria principis erant proprietate, vſu verò & fructu poſſeſſorum. Et idcirco ſic alienari non poterant, vt Romano populo aut principi eorum adimeretur proprietas. Ceſſione tamen, auctore in fragmentis Vlpiano, rectè alienabãtur: verùm ita, vt illo eodem vtendi fruendi iure, ſiue, vt Accurſianorum verbo vtar, vtili (quod tamen rectius bonitarium appellatur) dominio, quo in huiuſmodi prædijs vtebantur, alteri rectè apud prouinciæ præſidem poſſeſſores cederent, proprietate interim populo & principi ſemper ſalua. cap. lxxj. in fi. de legat. j. Eaque ratione videntur etiam huiuſmodi prædia olim longa poſſeſſione acquiri conſueuiſſe, quæ tamen vſucapi poſſe negauit expreſsè Paulus cap. xij. de Publ. in rem act. Igitur prædia vectigalia vſu non capiuntur, capiuntur tamen longa

 poſſeſſio-

poſſeſſione. cap. xv. §. xiij. de damno infect. Vſu quidem non capiuntur ea ratione, qua res ſacræ & ſanctæ non poſſunt vſucapi. cap. ix. de vſucap. habita ſcilicet ſolius iuris, nulla facti conſideratione. Vetant, inquit Seneca, iuriſconſulti quicquam publicum vſucapi. Et idcirco populo Romano prædiorum iſtiuſmodi nullo vſu, nullo tempore, adimi proprietas potuit. Sed quia vſu & fructu poſſeſſorum erant, idcirco non proprietas quidem, verùm vſus eorum & fructus, rectè lõga poſſeſſione capi poterant. Nec ſanè abſurdum eſt, cùm legimus prędia nec mancipi longa poſſeſſione capi, vt eo modo acquiri longa poſſeſſione huiuſmodi prædia intelligamus, quo per vſum, proprietate ſalua, poſſunt acquiri. Proinde ſic vſucapi, ſiue longa poſſeſſione (quæ in legitimæ vſucapionis locum diu ante tempora Iuſtiniani ſucceſſit) acquiri prædia vectigalia interpretabimur, vt vſus eorum & fructus (ſolent enim in annos centenos plerunque aut in perpetuum locari) ab improbo poſſeſſore alteri in iure ceſſus, longo tempore ſic bona fide poſſidenti acquiratur, vt verus eorũ poſſeſſor, iuſta bonæ fidei poſſeſſoris pręſcriptione, prorſus ab alijs excludatur. Eoque ſenſu ad poſſeſſorem bonæ fidei, prędij vectigalis dominium tranſire dicebatur, quo libera eodem prædio vtendi fruendi poteſtas acquiſita eidem bonæ fidei poſſeſſori longo tempore exiſtimabatur. d. §. xiij. Et ita quæ vſucapi non poterant,

terant, recte per longam poſſeſſionem acquirebantur prædia vectigalia. quod à nemine animaduerſum eſt.

Emendatur, & explicatur Vlpiani locus, de his qui propter loci religionem inde ſe mouere non poſſunt.

CAP. VI.

EXPONENDVM eſt, quid ſibi voluerit Vlpianus, quum eos ſcriberet in ius vocari non poſſe, qui propter loci religionem inde ſe mouere non poſſunt, cap. ij. de in ius voc. Exiſtimo locum hunc corruptum eſſe, & ſic reſtituendum, vt pro *ſe mouere*, legamus *ſemoueri*, atque ita intelligendum, quaſi dixerit Vlpianus, eos qui ad aras deorum, aut alium locum aliquem, cuius religio impedit quominus quis inde inuitus ſemoueatur, confugiunt, vocari in ius, trahi, aut rapi inde non poſſe. Nec quidem dubium eſt, quin hi qui ad fana, ad aras Deorum confugiebant, in ijs ſic eſſent tuti, vt inde vocari aut trahi ad prætorem inuiti non poſſent. Idque à Cicerone, Plauto, & alijs pręclaris auctoribus paſſim traditum eſt. Cicero in orat. pro domo ſua: Hîc aræ ſunt, hîc foci, hîc dij penates, hîc ſacræ religionis cęremoniæ continentur, hoc perfugium eſt ita ſanctum omnibus, vt inde abripi neminem fas ſit. Plautus in Rudente:

Ferte ſuppetias, qui Veneri Veneriæque antiſtitæ
More antiquo in cuſtodiam ſuum cõmiſerunt caput.

Et paulò poſt ———————— *Mulieres*

Duæ innocētes intus hîc ſunt tui indigētes auxilij,
Quibus aduorſum ius legesque inſignitè iniuria hîc
Facta eſt, fitque in Veneris fano.

Ælius Lampridius in vita Elagabali, ſic de Elagabalo ſcribit: Hic fertur occiſo Macrini factione patre, vt dicebatur, Antonino, in templum Dei Elagabali confugiſſe, velut in aſylum, ne interficeretur à Macrino, qui ſæuiſſimè cum filio luxurioſo & crudeli exercuit imperium. Sidonius Apollinaris epiſt. lib. j. Implet quotidie ſiluas fugientibus, villas hoſtibus, altaria reis, carceres clericis. Et hæc quidem moris antiqui religionisque prerogatiua tam ſeruis quàm liberis hominibus competebat. Idq; in eadem comœdia teſtatur etiam Plautus his verbis:

Mihi non liceat meas ancillas Veneris de ara abdu-
D Æ. Eſt lex apud nos. *(cere?*

Eoque ſpectat quod idem Plautus ſic in Moſtel. ſcribit,

———————— *Immò primùm volo*
Quæſtioni accipere ſeruos. TR. faciundum ædepol
cenſeo.
Ego interim hanc aram occupabo. TH. Quid ita?
TR. Nullam rem ſapis.
Ne enim illi huc confugere poſſint, quæſtioni quos
dabit.

Igitur qui ad huiuſmodi locum confugit, cuius impedit religio quominus quis inde ſemoueatur inuitus, is inde vocari, trahi, aut rapi in ius non poteſt.

Verus

Verus intellectus cap. xx. D. Comm. diuid.

CAPVT VII.

DIVORVM Seueri & Antonini reſcriptum eſt, ne quis abſens puniatur: neq; enim inaudita cauſsa quenquam damnari æquitatis ratio patitur. cap. j. de req. reis. De hoc reſcripto Tertullianus, qui ſub iſtis imperatoribus vixit, ſentire omnino viſus eſt in Apologetico, dũ ita ſcribit: Reſpondendi, altercandi facultas patet, quando nec liceat indefenſos & inauditos omnino damnari. Ad quod reſcriptum etiam referendum videtur quod ſic Apuleius ſcribit, de aſino li. x. Nec ad inſtar barbaricę feritatis, vel tyrannicę impotẽtię, damnaretur aliquis inauditus, & in pace placida tam dirũ ſæculo proderetur exemplũ. Ideoq; ſi reus abſens grauius videretur puniendus, hoc caſu abſens requirendus adnotari ſolet, vt copiã ſui præſtet. d. cap. j. Siq́ue ad edictum magiſtratus non reſponderet, nec ab aliquo defenderetur, eius bona poſt annum in fiſcum cogebantur. cap. fi. d. tit. Sed quorſum hæc? Nimirum vt intelligamus quid ſibi voluerit Pomponius, quum ita ſcriberet: Si is cum quo fundum communem habes ad edictum non reſpondit, & ob id motu iudicis villa diruta eſt, aut arbuſta ſucciſa ſunt, præſtabitur tibi detrimentum iudicio communi diuidundo. cap. xx. Comm. diuid. Florentiæ pro *Ad edictum,* rectius *Ad delictum* quàm, vt Duarenus emẽdauit, *ad delectum,* legitur.

legitur. Ad delictũ, & ad edictum non reſpondere,in effectu eadem ſunt.Nam ſi reus latitans ad edictũ magiſtratus non reſpondet,certè nec ad delictum reſpondet quod illi impingitur. Eorum autem qui ad delectum non reſpondebant, villas dirutas, aut arbuſta ſuccisa fuiſſe, nuſquam traditum eſt. Sanè nefarij ſceleris criminisque horrendi reis maximam tunc pœnam conſtitui, expreſsè teſtatur apud Pontifices pro domo ſua Cicero, quum domus eorum publicari, euerti & complanari iubetur. Sp. Melij, inquit Cicero, regnum appetentis domus eſt complanata. Ecquid aliud ęquum accidiſſe Melio populus Romanus iudicauit? Spurij Caſſij domus ob eandem cauſſam euerſa, atque in eodem loco ædis poſita Telluris. In Vacci pratis domus fuit M. Vacci,quæ publicata eſt & euerſa,vt illius facinus memoria & nomine loci notaretur. Et paulò pòſt: M. Flaccus quia cum Caio Graccho contra ſalutem reipublicæ fecerat, & Senatus ſententia eſt interfectus, & eius domus euerſa & publicata eſt, in qua porticum pòſt aliquantò Q. Catulus de manubijs Cimbricis fecit. Et hæc quidem omnia etiam Valerij confirmantur auctoritate, qui de Spurio Caſſio ad hunc modum ſcribit lib. vj. cap. iij. Senatus enim,populusque Romanus,non contentus capitali eum ſupplicio afficere, interempto domum ſuperiecit, vt penatium quoq; ſtrage puniretur. In eodem loco ſic de Spurio Melio ſcri-

lio ſcribit idem Valerius: Quantum ergo odij aduerſus hoſtes libertatis inſitum animis antiqui haberent, parietum ac tectorum in quibus verſati fuerant, ruinis teſtabantur. Ideoque & M.Flacci, & L. Saturnini ſeditioſiſſimorum ciuiũ corporibus trucidatis, penates ab imis fundamentis eruti ſunt. Quod igitur Pomponius de villa diruta & ſuccisis arbuſtis ait, illud ad ſceleris atrocioris, præſertim perduellionis, reos latitantes, nec ad edictum magiſtratus reſpondentes, pertinere omnino videtur. Quod autem de motu iudicis idem Pomponius ſcribit, profectò id mihi valde ſuſpectum eſt, & pro *motu iudicis*, legendum *magiſtratus imperio*, omni auſim aſſeueratione contendere; erroremq́; ex his notis M.I. exortum videri, quibus tam magiſtratus imperium quàm motus iudicis deſignari potuit. Ædes enim damnatorum non motu iudicis, ſed magiſtratus imperio dirui ſolitas teſtatur non obſcurè Plinius, quum ſic in libello de viris illuſtribus de Lucio Quinctio Cincinnato ſcribit: Iterum poſt viginti annos Dictator dictus, Spurium Melium regnum affectantem, à Seruilio Hala magiſtro equitum occidi iuſſit. domum eius ſolo æquauit: vnde locus ille Æquimelium dictus. Porrò ſi cui hæc non probabitur interpretatio noſtra, videat illo an verius ad finium regundorum cõtrouerſiam reſpexerit in hoc reſponſo Pomponius, quàm ad criminis horrendi reos: præſertim cùm ſic

Paulus

Paulus etiam ſcripſerit. Sed etſi quis iudici non pareat in ſuccidenda arbore, vel ædificio in fine poſito deponẽdo, partéue eius, condemnabitur.cap.iiij.§.iij.fi.reg. Vt ſic contendiſſe videri Pomponius poſſit, eum qui in finibus vicini fundi tanquam in proprijs ædificium aut arborem poſuerat, edictis tribus euocatum, nec reſpondentem, quaſi contumacem condemnari, & iudicis qui de finibus cognoſcit, motu, ædificium in fine poſitum, eiúſue partem dirui, aut arborem ſuccidi conſueuiſſe. Et proinde, ſi fundus reo latitanti cõmunis eſſet cum alio, ſolebat actione communi diuidundo omne detrimentum illud, quod is cum quo communis eſt fundus, paſſus erat, præſtari. Et quamuis hæc ita ſe habeant, hac tamen interpretatione poſteriore idcirco mihi prior illa viſa eſt multò probabilior, quòd in Florentinis pandectis pro *Ad edictum*, expreſsè *Ad delictum* legi videam. Sed cùm vtraque & ratione & legum conſtet auctoritate, profectò lectori quam velit amplectendi liberam poteſtatem facio.

Quo ſenſu ſcripſerit Vlpianus, calceatum debere præfectum vigilum coërrare.

CAPVT VIII.

CIVES Romanos calceis vſos eſſe, ex Tertulliano liquet, qui togæ tormẽtum propriũ calceos fuiſſe contendit in libro de pallio his verbis: Calceos nihil dico, proprium togæ

togę tormentũ, immundiſſimã pedum tutelam. Idem auctor eſt, calceos quoſdam mulleolos, quoſdam puros fuiſſe. Impuro, inquit, cruri purum aut mulleolum inducit calceum. Et quia lunulas illos qui nobilitate apud Romanos præſtare videbantur, in calceis tuliſſe refert in problematibus Plutarchus, idcirco dubium non videtur quin per mulleolos, lunulatos calceos, & per puros, eos qui ex puro corio ſine lunulis facti erant, qui perones appellantur, intellexerit Tertullianus: vel hinc potiſſimùm, quòd mulleis reges Albanorum primos, deinde patricios vſos eſſe ſcripſerit Pompeius Feſtus. Eoq́ue ſenſu calceos patricios eſſe accipiendos puto in hac inſcriptione: ÆDEM HONORI ET VIRTVTI FECIT, VESTE TRIVMPHALI, CALCEIS PATRICIEIS. Nec ſanè ijſdem vſi ſunt Romani magiſtratus calceis. Ex ijs enim quidam mulleis, quidam peronibus induebantur: curules magiſtratus mulleos lunulatos, ceteri perones geſtabant. Idq́ue Marcum Catonem teſtis eſt idem Feſtus, originum libro ſeptimo ſic ſcripſiſſe: *Qui magiſtratum curulem cepiſſet, calceos mulleos allucinatos, ceteri perones.* Quo quidem in loco pro *allucinatos*, aut *alutatos*, aut *lunulatos* eſſe legendum, rectè vir quidam eruditus admonuit. Per perones autem non ruſticos cum Seruio, ſed potius cum Tertulliano puros calceos intelligemus: quibus per niues, imbres, & glaciem veteres etiam vſos

eſſe Iuuenalis his verſibus auctor eſt Sat. xiiij.

Nil vetitum feciſſe volet, quem non pudet alto
Per glaciem perone tegi.

Eodem ſenſu perones accepiſſe videtur Sidonius Apollinaris epiſt. lib. iiij. Quorum pedes, inquit, primi perone ſetoſo talos ad vſque vinciebantur, genua, crura, ſuræque ſine tegmine. Et hæc quidem veriſſima ſunt. Proinde quod ait Vlpianus, calceatum debere præfectum vigilum coërrare, cap. iij. §. iij. de offic. præf. vigil. illud ad perones, non autem ad mulleolos trahendum videtur. tum quòd magiſtratus iſte curulis non ſit, (qui curulis magiſtratus ſolus inter magiſtratus reliquos, vti mulleis ſolet, vt ex Catone probatum eſt:) tum etiam quòd intempeſta nocte per niues, per glaciem & imbres præfectus vigilum coërraret: ſiquidem mulleoli ex alutis, hoc eſt mollioribus pellibus facti, lunulatique præfecto vigilum coërranti nulla ratione conueniebant. Quamuis interim dubium non ſit, quin inter magiſtratuum & ciuium priuatorum perones fuerit nonnihil diſcriminis. Fortaſſis lapillis quibuſdam, gemmiſque precioſis magiſtratuum perones exornabantur. Idque eò mihi facilius perſuaderi poteſt, quòd ſic in libro de habitu virginis ſcripſerit Tertullianus: Latent in cingulis ſmaragdi, & cylindros vaginæ ſuæ ſolus gladius ſub ſinu nouit, & in peronibus vniones emergere de luto cupiunt.

De

De atrocioribus iniurijs quædam non vulgaria.

CAPVT IX.

ATROCEM iniuriam aut perſona, aut tempore, aut re ipſa fieri apud Vlpianum ait Labeo. Perſona iniuriam atrociorem fieri, quum magiſtratui, quum parenti patronóue, &c, vt Iulius Paulus ſcribit, quoties ſenatori, vel equiti Romano, decurioni, vel aliàs ſpectatæ auctoritatis viro, iniuria fit: tempore, ſi in ludis, & in conſpectu Prætoris: re atrocem iniuriam haberi idem Labeo ait, vtputa ſi vulnus illatũ, aut os alicui percuſſum ſit. cap. vij. in fi. de iniur. De atroci iniuria quæ perſona fit, ſic ſcribit eleganter Saluianus lib. vij. de prouidentia Dei: Si illuſtrem aut præpotentem nequaquam exhonorari à quoquam licet, & ſi quiſquam exhonorauerit, decretis legalibus reus exiſtit, & iniuriarum actor iure damnatur: quantò itaque maius crimen eſt, iniurioſum quempiam Deo eſſe? Semper enim per dignitaté iniuriam perferentis, creſcit culpa facientis: quia neceſſe eſt, quantò maior eſt perſona quæ contumeliam patitur, tantò maior ſit noxia eius qui facit. Et id quidem adeò verum fuiſſe ſequenti libro teſtatur idem Saluianus, vt iniuriæ etiam leuiores, illuſtriori tamen perſonæ aut ſublimiori factæ, pro atrocioribus haberentur. Deum ergo, inquit, ô homo, incurioſum & negligétem vocas.

ſi quemlibet ingenuorum hominum hac contumelia læderes, iniuriarum inſolentium reus eſſes: certè ſi illuſtriorem quempiam aut ſubli-miorem, etiam cenſuram iuris publici ſuſtineres. Pupillis enim vel maximè prodigis hęc obijciuntur opprobria, perditorum hoc adoleſcentium ſpeciale conuicium eſt, vt abuſores ſcilicet & incurioſi ac negligentes rerum ſuarum eſſe dicantur. Ceterùm tempore atrox efficitur iniuria, ſi in ludis & in conſpectu prætoris eam fieri contingat. Ad ludos ſpectat illud Arnobij libro iiij. aduerſus gentes. Magiſtratum in ordinem redigere, aut ſenatorem conuicio proſequi, ſuis eſſe decreſtis periculoſiſſimum pœnis. Carmen malum conſcribere, quo fama alterius coinquinetur & vita, decemuiralibus ſcitis euadere noluiſtis impunè: ac ne veſtras aures conuicio aliquis petulantiore pulſaret, de atrocibus formulas conſtituiſtis iniurijs. Huc etiam referri debet, quod apud Caſſiodorum Variarum libro i. ſic populo Romano rex Theodoricus dicitur ſcripſiſſe: Atque ideo edictali programmate definimus, vt ſi atroces iniurias in quempiam ſenatorum vox iniuſta pręſumpſerit, nouerit ſe à præfecto vrbis legibus audiẽdum, vt pro facti qualitate diſcuſſa excipiat promulgatam iure ſententiam. Quod autem ad iniuriam attinet, quę in conſpectu prætoris fit, id nuper cuidam eruditiſſimo interpreti viſum eſt apud

eſt apud Vlpianum mendoſum eſſe, exiſtimanti, IN CONSPECTV POPVLI ROMANI legendum. Aſſentirer optimo viro, ſi ſic ſcripſiſſet Vlpianus: *Tempore, ſi ludis, in conſpectu prætoris.* Sed quia ſic ſcipſit: *ſi ludis & in conſpectu prætoris*, non dubito quin hęc verba, licet coniuncta videantur, pro ſeparatis tamen accipienda ſint: ſicut illa in duodecim tabulis, *agnatorum, gẽtiliumque:* Item, *nexum, mancipiúmque.* Et idcirco dubium mihi non videtur, quin tam de ijs iniurijs, quæ in iure, in conſpectu prætoris pro tribuuali ſedentis, quàm de ijs quæ in ludis fiunt, Vlpianus hic ſentiat. Siquidem tanti eſſe conſpectus prætoris poteſt, præſertim pro tribunali ſedentis, vt ei rectè ſolitudo eſſe aduerſa poſſit. Feſtus enim auctor eſt, tertio modo conuentum intelligi, quum à magiſtratibus iudicij cauſſa populus congregatur. Idque etiam ex Apuleio conſtat, qui ſic ſcribit in apologia ſecunda: Teſtor te Claudi Maxime, vóſque qui in conſilio eſtis, vóſque etiam qui tribunal mecum aſſiſtitis. Eóque omnino ſpectare videntur hæc Vlpiani verba: *Nam in prætoris conſpectu, an in ſolitudine iniuria facta ſit, multum intereſſe ait: quia atrocior eſt, quæ in conſpectu fiat.* Quo in loco haud dubiè illa fieri in prætoris conſpectu iniuria dicitur, quam dicunt practici in facie iudicis fieri. Et hæc quidem interpretatio noſtra eò videri probabilior poteſt, quòd eam quoque iniuriam

definierit Vlpianus atrocem, qua in theatro quis vel in foro cæditur:cap. ix.in princ. de iniurijs. Haud dubiè per theatrum, ludos; & per forum, prætoris conſpectum ex Labeonis ſententia intelligens. cap. ix. §. j. de pœnis.

De tutela feminarum, deque lege Claudia tutelari noua diſputatio.

CAPVT X.

De tvtela feminarum non tanta eſt obſcuritas, quantam eſſe plerique exiſtimant. Mulieres contendit Cicero teneri perpetua tutela, quas tamen Iuriſconſulti anno duodecimo tutela liberari tradiderunt. Et vtrumque veriſſimum eſt. Erat enim tutela pupillaris, quæ anno duodecimo finiri ſolet: erat etiam muliebris tutela, qua feminæ per in manus conuentionem & Veſte ſacerdotiũ duntaxat liberabantur. Proinde quum dixiſſet pro Murena Cicero, mulieres omnes propter infirmitatem conſilj, in tutorum poteſtate eſſe, ad Iuriſconſultos conuerſus: Hi, inquit, inuenerunt genera tutorum, quæ poteſtate mulierum continerentur. Itaque moris olim fuit, vt virgines ad annum vſque duodecimum ſub tutoribus vel teſtamento datis vel legitimis agerent, & finitis annis pupillaribus, quia infirmitate conſilij rebus proprijs ſupereſſe non poterant, & more maiorum nihil agere ſine auctoritate,(quemadmodum refert Portius Cato le-

gem

gem Oppiam ſuadens, apud Liuium lib. xxj.) ſi tutores onere tutelę defungi vellent, poterant in iure alteri tutela cedere: & is cui tutela cedebatur, ceſſicus tutor; tutelaque ceſſa, ceſſitia tutela dicebatur. Quò ſpectat quod in frag. Vlpiani tit. de tutelis ſic legimus: Permiſſum erat in iure, cedere tutela, feminarum tantùm, non etiam maſculorum. Certè quia maſculi, ætate pupillari finita, omni modo liberabantur tutela: feminæ verò non item. Nec quidem ante legem Claudiam vlla tutelarum in huiuſmodi ceſſionibus haberi ſolet ratio: ſed ita tutela paſſim cedebatur, vt is qui pupillæ tutor, licet legitimus, tanquam proximus agnatus, fuerat, onere tutelæ, finita ætate pupillari, ſtatim ſi vellet liberaretur, alijque ex agnatis poſt eum proximis in iure tutela cederet. Quod quum ſatis iniquum eſſe diuus Claudius animaduertiſſet, legem edidit, qua legitimas feminarum tutelas ſuſtineri voluit. De qua lege ſic ſcripſit in d. tit. de tutelis idem Vlpianus: Feminarum autem legitimas tutelas lex Claudia ſuſtinet. Sunt qui non rectè pro *ſuſtinet* legendum eſſe *ſuſtulit* contendunt. Senſus enim illius loci eſt, quia lex Claudia legitimas feminarum tutelas ſuſtinet, ideo quantum ad agnatos pertinet, hodie ceſſitia tutela (quæ in ſolis feminarum tutelis olim habebat locum) non procedit: ſic nimirum, vt legitimus pupillæ tutor, finita ætate pupillari, alteri ex agnatis tutela cedere amplius poſſit.

Igitur diuus Claudius legitimas feminarum tutelas non ſuſtulit, ſed ſuſtinuit, hoc eſt diſtulit, vltra pubertatis tempus prorogauit, ſeu potius continuauit. Eam enim eſſe verbi *ſuſtinere* ſignificationem, nemo eſt qui non iudicet ex ca. xlij. de noxalib.act. Eodémque ſenſu accepiſſe verbum *ſuſtinere* viſus eſt etiam Cicero ad Atticum lib.xij. Suſtinenda tamen, inquit, ſi tibi videbitur, ſolutio eſt nominis Cereliani, dum & de Metone & de Faberio ſciamus. Nec quidem ignoro, quid de lege Claudia per legem Conſtantini ſublata reſcripſerit imperator Leo capite iij. C. de leg. tut. Sed quia legis Claudiæ diuerſa fuiſſe capita videntur, Conſtantini & Leonis conſtitutiones ad aliam Claudiæ legis clauſulam quàm ad hanc eſſe referendas, coniectura probabili demonſtrabo. Nuſquam legitimas feminarum tutelas omnino ſuſtuliſſe diuum Claudium, vel Leo vel Conſtantinus auctores ſunt. Sanè lege duodecim tabularum agnati pupillorum pupillarúmque tutores erāt legitimi: ſed ita quidem, vt eadem lege certus eſſe agnatorum ordo deſcriptus videretur. Sic nimirum, vt agnatus proximus, vel proximi, reliquis in adminiſtratione tutelæ pręferrentur. capit.iij.§.i.de leg. tut. Ad quem ordinem viſus eſt Iuſtinianus reſpexiſſe, quos ad hereditatem lex vocat, eoſdem tutores eſſe contendens: quia plerunque vbi ſucceſſionis eſt emolumentum, ibi & tutelæ onus eſſe debet.§. vnic. Inſt.

de le-

de legit. pat. tut. Igitur ſi agnatus proximus familiam ſolet habere, conſequi rectè videtur, ad eundem etiam tutelæ onus pertinuiſſe, non autem ad omnes agnatos. Ideoque ex vera legis interpretatione hic ordo ſeruari ſolet, vt conſanguineus patruo præferretur, non contrà patruus conſanguineo, id eſt fratri. Ceterùm Diuus Claudius hunc lege conſtitutum ordinem noua lege ſuſtulit, & conſulibus eam dedit auctoritatem vt pupillis extra ordinem, hoc eſt, non ſeruato ordine agnatorum legitimo, ex agnatis eligere tutores poſſent, ad functionem huiuſmodi maximè idoneos. Sic tamen vt proximiores, ſi quidem ſatis eſſent idonei, ſeruato antiqui iuris ordine tutores eſſent: ſin verò inter agnatos magis inuenirentur proximioribus idonei, illi tutelam adminiſtrarent. Et idcirco ex inquiſitione tutores dare conſules dicebantur. §. Sed ex his, Inſt. de Attil. tuto. capite j. de confir. tutore. Eáque conſulum inquiſitio tam ad eos tutores qui extra ordinem quàm ad eos qui teſtamento dabantur, omnino pertinet, non autem ad cautionem Rem pupilli ſaluam fore, vt quidam nugantur. Eſt enim ea cautio prætoria: capite j. de prætor. ſtipulationib. Nimirum à prætore tutelari primùm excogitata. Hæc quum ita ſint, iam facilè intelligimus, quid ſibi velit hæc Claudiæ legis apud Suetonium breuis clauſula, qua ſanxiſſe diuus Claudius dicitur, vt pu-

pillis tutores dari extra ordinem poſſent. Verba Suetonij hæc ſunt in vita Claudij: *Sanxit vt pupillis extra ordinem tutores à conſulibus darentur:* hoc eſt, ſanxit vt pupillis non obſeruato agnatorum ordine legitimo tutores darentur. Vt ſic ea ratione dare tutores extra ordinem, ſcripſiſſe Suetonium non ſit dubium, qua Vlpianus dixit, *extra ordinem ferias indicere*, cap. xxvj. §. v. Ex quib. cauſſ. maior. hoc eſt, non obſeruato aliquo ſtatarum ſolenniumque feriarum ordine. Nec quidem nos moueat, quòd ſcripſerit Vlpianus, legitimos tutores neminem dare, ſed eos legem duodecim tabularum tutores facere, cap. v. de legit. tut. Illud enim tunc locum obtinebat, cùm extra ordinem nullus neceſſariò eligendus eſſet tutor. Tunc autem legitimus tutor non dabatur, ſed ipſo decemuirali iure tutor efficiebatur. Quem ſi propinqui probarent ad tutelæ functionem eſſe omnino inidoneum, conſulibus eam tribuebat diuus Claudius poteſtatem, vt extra ordinem in locum illius alium ex agnatis idoneum ſurrogarent. Et ſic quidem ex inquiſitione tutores dare conſules dicebantur. Quod autem quidam dicunt, *extra ordinem* idem eſſe omnino quod *de plano*, id ſanè plus eſt quàm nugatorium. Nam quum dico, extra ordinem ferias indicere, quid ſubintelligo? nónne, feriarum? Quid item quum dico, extra ordinem tutores dare? nónne idem eſt ac ſi dicerem, extra ordinem tutorum, tutores dare?

res dare? Quis eſt,quæſo,tutorum ordo, qui legitimus non eſt? Agnati ſiquidem vt ad ſucceſſionem, ſic ad tutelam lege duodecim tabularum ordine vocantur: quo ordine non ſeruato, ſi tutor detur, dari tutor extra ordinem rectè dicitur. cap. xij. §. ij. in fine, de relig. & ſumpt. funer. Idque adeo verum eſt,vt eadem propemodum ratione, in quodam imperatorum Valentiniani, Theodoſij, & Arcadij reſcripto, de alio ordine dari minoribus defenſores iubeantur, l. iij. in fi. C. Th. de tut. & curat. creand. hoc eſt, de ordine cognatorum, eo quòd nulli ſupereſſet legitimi. Ceterùm non tam Conſtantinus, pro antiqui iuris auctoritate, quàm prætor tutelaris,diu ante Conſtantinum Claudiam hanc legem viſus eſt primus ſuſtuliſſe. Is ſiquidem agnatorum ordinem legitimum ſemper eſſe in tutelis obſeruandum ſic ſtatuit, vt proximus agnatus etiam ad tutelam inidoneus, legitimus tutor eſſet, penes idoneum adminiſtratione relicta,cap.xiij. de curat.fur. Et tunc quidem primùm in vſu fuiſſe prætoria, rem pupilli ſaluam fore, cautio videtur. Conſtantinus autem ius antiquum, quo certus agnatorum ordo ſeruari ſolet, contra legem Claudiam in feminarum tutelis recipi, expreſſo quodam reſcripto voluiſſe viſus eſt,cap. ij.c. Th.dict.tit. Igitur ante orationem diui Claudij,cōſanguineus, patruus,& reliqui agnati,quo ad ſucceſſionem, eodem ordine ad tutelam vocabantur. Diuus

deinde Claudius, ordinem in ſucceſſionibus duntaxat,non autem in tutelis ſemper obſeruari voluit. Prætor denique tutelaris contra Claudiam legem ſecundum ius antiquum edixit. Quod quidem prætoris edictum Conſtantinus & Leo Impp.expreſſis reſcriptis confirmaſſe,& ad tutelas feminarum legitimas traxiſſe viſi ſunt, d. cap. ij.& cap.iij. C.de legit. tut. Duo itaque fuiſſe videntur legis Claudiæ capita: vnum quidem, quo ordinem legitimorum tutorum non ſemper eſſe obſeruandum, viſus eſt diuus Claudius conſtituiſſe: alterum verò,quo legitimas feminarum tutelas ſuſtinuit, & vltra pubertatis tempus prorogauit.

Demonſtratur Triboniani de compenſationibus manifeſtus error. CAP. XI.

AIT Vlpianus: Quoties ex maleficio oritur actio, vtputa ex cauſa furtiua, ceterorumque maleficiorum, ſi de ea pecuniariè agitur, compenſatio locum habet,cap.x. §.ij.de compenſat.Quomodo autem huiuſmodi ſoleat compenſatio fieri, optimè docet his verbis Seneca, de benefic. lib. vj. Sic debitori ſuo creditor ſæpe damnatur, vbi plus ex alia cauſa abſtulit, quàm credito petit. Non tantùm inter creditorem & debitorem iudex ſedet,qui dicat,pecuniam credidiſti. Quid ergo? pecus abegiſti,ſeruum eius occidiſti,argentum quod non emeras poſſides: æſtimatione facta, debitor diſcede,qui creditor veneras. Loquitur Se-

tur Seneca de pecunia credita, hoc eſt non depoſita, ſed mutua, ca.xj.de reb.cred. Et ſic quidem ſatis tam ex Seneca quàm ex Vlpiano perſpicuum eſt, in ijs etiam quæ ex maleficijs oriuntur actionibus, locum fuiſſe cõpenſationi. Proinde ſi rem apud me depoſueris, & mihi poſtea furtum feceris: quæri ſolet an compenſatio locum habeat. Et quidem ante Iuſtiniani tempora locum videri in hac ſpecie compenſationi aliquem fuiſſe, ex eo probari poteſt, quòd ſcripſerit expreſsè Tribonianus, ne in actione depoſiti compenſatio locum habeat, Iuſtiniani primùm ſanctione diſpoſitum eſſe, §. In bonæ fidei. Inſt. de act. cap. fi. C. de compenſat. Id ſi verum eſt, cõſequi ergo rectè videtur, ante tempora Iuſtiniani reprobatam omnino non fuiſſe in cauſsa depoſiti compenſationem. Quod tamen falſum eſſe, intelligi ex Paulo euidẽter poteſt. Sic enim ſcribit Paulus Sentent. lib. ij. tit. xij. In cauſsa depoſiti compenſationi locus non eſt, ſed res ipſa reddenda eſt. Si dixeris, id ijs qui in libris Sentent. Pauli plurima transformárũt, acceptum ferendũ eſſe: audi quid Seneca ſcripſerit in eodem libro ſexto. Separantur actiones, inquit Seneca: & de eo quod agimus, de eodem nobiſcum agitur. Confunditur formula, ſi qui apud me pecuniam depoſuerit, idem mihi poſtea furtum fecerit, & ego cum illo furti agam, & ille mecum depoſiti. Quæ propoſuiſti, mi Liberalis, exempla, certis legibus conti-

continentur, quas neceſſe eſt ſequi. Lex legi non miſcetur, vtraque ſua via habet actionem propriam, tam mehercule quàm depoſitum, quàm furtum. Hæc Seneca. Ex quo loco ſatis eſſe manifeſtum puto, in depoſiti cauſſa, etiam Senecæ (qui ſub Nerone floruit) temporibus locum non fuiſſe compenſationi. Vt enim lex legi non miſcetur, ſic nec furtum miſceri depoſito teſtatur expreſsè Seneca. Si depoſito furtum non miſcetur, ergo nec admitti huiuſmodi formularum confuſio debet, nec per conſequens furto pēſari depoſitum poteſt: ſed ſua via actionem habet propriam, ſine aliqua formularum confuſione, tam depoſitum quàm furtum. Et hoc nimirum illud eſt, quod ſibi volunt hæc Pauli verba: *Sed res ipſa reddenda eſt*. Idque mihi ſic videtur.

Quo ſenſu accipiendum ſit quod ſcripſit Vlpianus, ſtatores ſuos habere in prouincijs proconſulem non poſſe.

CAPVT XII.

LAMPRIDIVS auctor eſt, Alexandrum imperatorē, ne ante tribunos aut duces, apparitores irent, prohibuiſſe. Apparitores, inquit, nullos eſſe paſſus eſt tribunis aut ducibus, milites antè ire voluit: iuſſitque vt ante tribunum quatuor milites ambularent, ante ducem ſex, ante legatum decem, hique ad domos ſuas reciperentur. Et quia ſtatores apparitores ſunt, profectò dubium nō videtur, quin ad hanc Ale-

Alexandri conſtitutionem reſpexerit Vlpianus, quum ita ſcriberet: Nemo proconſulum ſtatores ſuos habere poteſt, ſed vice eorum milites miniſterio in prouincijs funguntur, cap. iiij. in princ. de offic. proconſ. Vt hic quidem non ſolùm ducibus, legatis, & tribunis ſtatores ſuos eſſe, hoc eſt domeſticos apparitores, prohibuerit imperator Alexander, ſed etiam prouinciarum præſidibus & proconſulibus eoſdem denegauerit. Quaſi dixerit Vlpianus: ſi quò proconſuli exeundum ſit, nullos habebit domeſticos apparitores, ſed milites ante eum ambulabunt. Et quia hi milites proconſulum domeſtici non erant, ideo in prætorium proconſule reducto, ſeſe ad domos ſuas recipiebant. Et hæc quidem omnium primus ſic viſus eſt conſtituiſſe Alexander imperator. Olim enim ſub C. Cæſare, Auguſto, & ceteris qui ad Alexandrum vſque Auguſtum ſubſequútur, imperatoribus, ſtatores ſuos, hoc eſt domeſticos apparitores, videntur in prouincijs proconſules habuiſſe. Eoque pertinet quod Cicero, quum proconſul eſſet & imperator, ſic C. Cęlio quæſtori ſcripſit, epiſt. Famil. lib. ij. Quæ quum eſſent incerta, exiſtimaui tamen eſſe faciundum, vt ad te ſtatores meos & lictores cum litteris mitterem.

Explicatur L. Qui Romæ, §. Flauius, De verb. obligat.

CAPVT XIII.

FLA-

FLAVIVS Claudio Stichum ea lege donauit, vt manumitteretur; adiecta pœnali ſtipulatione, ſi non manumitteretur, & vindicta liberaretur: quæſitum eſt, an de libertate Stichi Claudius conueniri à Flauio poſſit. Et poſſe quidem Scæuola contendit cap. cxxij. §. Flauius, de verb. obligat. Qui huic reſponſo diuorum Marci & Commodi obijciunt reſcriptum, hi non animaduerterunt, fuiſſe Hadriani quandam conſtitutionem reſcripto diui Marci abrogatam: quæ Hadriani conſtitutio Scæuolæ temporibus in vſu erat. De ſeruis enim ea conditione venditis aut donatis, (nihil enim intereſt, cap. vij. §. vij. de donat. inter vir. & vx. cap. xx. de manumiſs. cap. xvj. §. j. de manumiſs. vind.) vt manumittantur, reſcripta duo in pandectis inueniuntur: vnum quidem diui Hadriani, alterum verò diui Marci. Hadrianus voluit huiuſmodi ſeruos aliter liberos non fieri, quàm ſi manumitterentur: & idcirco donatarios emptoréſque vt manumittant cogendos eſſe. Contrà, diuus Marcus non neceſſariã eſſe manumiſſionem, ſed ipſo iure ſeruos huiuſmodi conditione alienatos, fieri liberos, in ſemeſtribus conſtituit, quemadmodum Scæuola & Claudius ſcribunt, ca. fi. de ſer. expor. Qui quidem Scæuola eo tempore vixit, quo ſimul imperabãt M. Antoninus Philoſophus, et L. Ælius Verus. Antoninum enim Philoſophum vſum eſſe Scæuola iuriſperito teſtatur Capitolinus:

quo

quo tempore in vſu erat Hadriani conſtitutio. Nam ea quæ diuo Marco adſcribitur, tunc demum lata eſt, cùm Antoninus & Commodus ſimul imperabant, cap. iij. Qui ſine manumiſs. ad liber. per. Quo tempore floruiſſe Scæuolam nunquam inuenies. Proinde temporibus Scæuolæ, quia ex diui Hadriani conſtitutione ſerui huiuſmodi conditione alienati, ſine manumiſſione ad libertatem non perueniebant: idcirco rectiſſimè viſus eſt ſcripſiſſe idem Scæuola, ſerui nomine hac conditione donati vt manumittatur, donatarium conueniri poſſe. d. §. Flauius. Nam quòd in eodem illo Scæuolæ rèſponſo, in quo de reſcripto Hadriani diſſeritur, etiam conſtitutionis diui Marci facta ſit mentio, (dicto capite finali) illud ad Scæuolam referri non debere ſatis indicat verbum CLAVDIVS. Quo verbo ſignificari videtur, ea quę de Marci conſtitutione reſponſo Scæuolæ adiecta ſunt, non ipſi Scæuolę, ſed Claudio Tryphonino adſcribenda eſſe; & ſic intelligenda, quaſi ius illud quo primùm poſt tempora Scæuolæ populus Romanus ex Antonini & Commodi reſcripto vti cœpit, reſponſo Scæuolæ Claudius adiecerit. Claudium enim quendam ad Scæuolā notas ſcripſiſſe, indicat hæc epigraphe cap. xxxj. D. de legat. lib. iij. *Apud Scæuolam libro octauo decimo digeſtorum Claudius notat.* Eſſe autem Claudium hunc Claudium Tryphoninum, ex cap. lviij. de adminiſt. tut. conſtat.

Emenda-

Emendatur L. Si arbiter, D. De probat.

CAPVT XIIII.

RESPONSVM iſtud Labeonis, quod depravatiſſimum eſt, in priſtinam integritaté reſtituere viſum eſt operæprecium. Et conſtat quidem ſic in Florentinis pandectis non rectè legi: Et *hoc ita quod Græci dicere ſolent.* ΕΝ ΠΛΑΤΕΙ *enim poteſt hoc memoria non teneri, intra annum puta factum.* Ego locum hunc ſic eſſe puto reſtituendum: *Et hoc ita quod Græci dicere ſolent* ΕΝ ΠΛΑΤΕΙ. *Non enim poteſt hoc memoria non teneri, intra annum, puta, factum: cùm interim nemo ſit eorũ qui meminerit, quibus conſulibus id fieri viderit.* Vt ſit ſenſus: Quum quæritur an operis facti memoria extat, nõ hoc quæritur, an aliquis meminerit quo die aut quo conſule illud factum ſit: ſed ſatis eſt vt meminerit intra annum vnum aut alterum, tres, decem aut viginti annos, & ita deinceps, opus factũ eſſe. cap. ij. §. viij. de aqua & aq. plu. arc. Et hoc ΕΝ ΠΛΑΤΕΙ fieri idcirco dicitur, quia operis facti memoria ad liquidum oratione non perducitur, quemadmodum fit quum dies & conſul exprimuntur, d. §. viij. Sic enim ἐν πλάτει accipiendũ eſſe, eleganter docet noſter Iacobus Curtius, ad Curtium fratrem εἰκαστῶν lib. j. cap. xviij. Eſt & alius in eodem reſponſo mendoſus locus: cui medebimur, poſtquã admonuerimus in Florentinis pandectis poſtremã huius reſponſi partem

præce-

præcedentibus eiuſdem reſponſi clauſulis non rectè ſine interpunctione adherere, hunc in modum: *Cùm interim nemo ſit eorum qui meminerit quibus Conſulibus id fieri viderit. ſed cùm omnium hæc eſt opinio &c.* Sic enim locus hic emendandus eſt, vt ab his verbis, *Sed cùm omnium,* noua initium ſumat huius reſponſi clauſula, hoc modo: *Sed quum omnium hæc eſt opinio, nec audiſſe, nec vidiſſe, quum id opus fieret, neque ex iis audiſſe, qui vidiſſent aut audiſſent, & hoc infinitè: ſimiliter ſurſum verſum accidet, quaſi memoria operis facti non extaret.* Ecce quàm ſit elegans & perſpicua poſterioris huius reſponſi partis ſententia, leui correctione huiuſmodi adhibita, vt *Quaſi,* pro *Quum,* legamus. Sanè in notarum interpretatione frequẽter eſſe allucinatum Tribonianum, ſępius demonſtratum eſt: idque ab eodem hîc factum eſſe omnino videtur. ſiquidem hæ particulæ, *Quaſi, quum,* et *quod,* ſolent ferè notis iiſdem deſignari.

Quot fuerint pecuniarum fide publica deponendarum apud Romanos rationes.

CAPVT XV.

APVD nummularios, menſarios, ſiue argentarios (quos Comici interdum appellant trapezitas, interdum daniſtas) duobus modis deponi pecuniæ ſolent: nimirum aut cuſtodiæ aut fœnoris gratia. cap. vij. §. ij. depoſiti. cap. l. de admin. & per. tut. De priore modo ſic ſcribit Plautus in Capt.

Ibo intrò, atque intus ſubducam ratiunculam,
Quantillum argenti mihi apud trapezitam ſiet.

De poſteriore apud eundem Plautum in Moſtel. legimus, vbi daniſtam ſic loquẽtem introducit:

Sceleſtiorem ego annum locando argento fœnori
Nunquam vllum vidi, quàm hic mihi annus obtigit.
A mane ad noctem totum vſque in foro ago diem,
Locare argenti nemini nummum queo.

Qui autem cuſtodiæ cauſſa pecunias apud mẽſam deponebant, hi fidem publicam ſequebantur; et ijs qui idipſum fœnoris gratia faciebant, alijſque creditoribus cunctis præferebãtur. cap. xxiiij. §. ij. de reb. auctorit. iud. poſſid. Eóſque qui non fœnoris ſed cuſtodię cauſſa apud trapezitas pecuniam deponebant, publicè illam depoſuiſſe ex Papiniano colligi poteſt, cap. lvj. §. i. Mãd. cap. xxiiij. §. ij. de reb. auct. iud. poſſ. Quo ſenſu, in loco publico pecuniam deponere conſignatam, viſus eſt etiam Hermogenianus dixiſſe cap. lxiiij. de fideiuſſor. Tabernas etiam argentarias publicas fuiſſe, expreſſè teſtatus eſt Vlpianus cap. xxxij. de contrah. empt. d. §. ij. Et certè duplex olim fuiſſe, cuſtodię cauſſa, rerum fide publica deponendarum ratio videtur. Aut enim in loco publico apud menſam nummulariorum, aut in loco ſacro apud ſacerdotem ædis alicuius, vel fani, pecunię deponebantur. De pecunijs quę in æde cuſtodiebantur, ſcribit eleganter

ganter hũc in modum Plautus in Bacchidibus:

Nos ibi apud Theotimum omne aurum depoſuimus
Qui illic ſacerdos eſt in Dianæ Epheſiæ.

Et paulò pòſt,

Quin ipſa in æde Dianæ conditum eſt, ibi
Demum publicitus ſeruant.

Eoque ſenſu, rem pecuniámque ſignatã in æde deponere, viſus eſt etiam Vlpianus ſcripſiſſe ca. i.§.xxiiij.cum §.ſeq.depoſ. Per ædem enim, ædem ſacram apud Vlpianum intelligi, docet his verbis Iulius Paulus: Sed conſtat, vt ante litem conteſtatam præſes iubeat in æde ſacra pecuniam deponi.cap.lxxiij. de procurat. cap.v. Ad l. Iul.pecul. Porro hęc omnia, in æde, in fano, apud æditũum, & apud pontificem deponere, eadem ſunt. De pecunijs quę in fano ponebantur, ſic ſcribit lib.v. epiſt. famil. Cicero: Nam de Luceio eſt ita actum, vt auctore Cn. Pompeio iſta pecunia in fano poneretur. Et paulò pòſt: Illud me non aduertiſſe moleſtè ferrem, vt adſcriberem te in fano pecuniam iuſſu meo depoſuiſſe. Idem Cicero lib.xv.ad Atticum ſic ſcribit: Quum ex reliquis, quę Nonis April. fecit, abundarem, cogor mutuari: quodque ex iſtis fructuoſis rebus receptum eſt, id ego ad illud fanum ſepoſitum putabam. Eos quoque qui apud pontificem pecuniam deponebant, eam in æde ſiue in fano depoſuiſſe, non eſt obſcurum, ſi conſideremus ſacerdotes etiam põtifices veteribus appellatos fuiſſe, quo ſenſu

collegium ſacerdotum, collegium pontificum appellatum eſt à Pomponio. Eoque ſenſu accipiendum eſt quod ita Varro ſcribit lib. v. de lingua latina: Ea pecunia quæ in iudicium venit in litibus, à ſacro ſacramentum. Qui petebat & qui inficiabatur, de alijs rebus vterque quingentos aſſes apud pontificem deponebant. Sic locus hic legendus eſt; non autem *Quingentos æris,* non *apud pontem*, vt malè paſſim legitur. eiuſque hæc eſt ſententia: Litigatores de alijs rebus quingentos aſſes, de alijs certum item ac legitimũ numerum aſſium, apud ædis alicuius ſacræ ſiue fani ſacerdotem deponebant. Sic enim hoc in loco pontificem eſſe accipiendum, ſatis etiam demonſtrant hæc eiuſdem Varronis verba ſubſequẽtia: *Qui iudicio vicerat, ſuum ſacramentum à ſacro auferebat, victi ad ærarium redibat.* Ædituus Theophilo ſacerdos dicitur, qui ſacras ędes tuetur. Feſtus autem non ſacerdotem, ſed eũ eſſe ædituum ait, qui ſacræ ędis tutor eſt, hoc eſt illius curam gerit. Et eſt vtrumque veriſſimum, ſed diuerſo reſpectu. Ædituus enim ſacerdos, ædis cuſtodiæ præerat, ne fortè fur aliquis aut nocturnus in eam irreperet latro. Ille verò ædituus qui curam gerebat ædis ſacræ, nec ſacerdos erat, nec habitabat in æde: ſed vt omnia ſarta eſſent in ea, & tecta, ſedulã operam periculo ſuo dabat. de quo nullus eſt hîc diſſerendi locus. De ijs autem qui ſacrarum ædium cuſtodiæ præerant, ſcribit eleganter Ar-

nobius

nobius aduerſus gentes lib.vj. Et tamen, ô iſti, inquit, ſi apertum vobis,& liquidum eſt, in ſignorum viſceribus deos viuere, atque habitare cælites: cur eos ſub validiſſimis clauibus,ingentibuſque clauſtris,ſub repagulis,peſſulis,alijſq; huiuſmodi rebus cuſtoditis, conſeruatis, atque habetis incluſos:ac ne fortè fur aliquis aut nocturnus irrepat latro, æditius mille protegitis, atque excubitoribus mille? De his ſentire viſus eſt etiam in Octauio M. Minucius Felix, quum ita ſcriberet: Frequentius denique in æditorum cellulis quàm in ipſis lupanaribus flagrans libido defungitur. Addatur illud Tertulliani,de cultu feminarum: Eius templi æditius & antiſtes pudicitia eſt. Et de anima: Quid ſi ab æditio redempta clam inſpectione cognouit? Hinc intelligere mihi nunc videor, quid ſibi voluerit Vlpianus,quum ita ſcriberet: Proinde & ſi cuſtodiam tabularum æditius vel tabularius ſuſcepit, dicendum eſt teneri eum interdicto,cap.iij.§.iij.de tab.exhib.Non enim dubito,quin de ijs tabulis Vlpianus hic ſentiat, quæ vel priuatim apud tabularium, vel publicè in æde, in fano, apud eius antiſtitem, ſiue pontificem,cuſtodiæ cauſſa deponebantur. Eoque ſenſu æditiuum viſus eſt etiam accepiſſe Paulus in cap. ix. §. j. Ad l.Iul. pecul.& Papinianus in ca.lxxvij.§.xxvj.de leg.ij. Et ſic quidem in æde, in fano, apud pontificem & apud æditiuum deponere, eadem eſſe omnino videntur. His ita

 expoſi-

expoſitis, videamus nunc de menſæ rationibus, & quidnam ſit, pecuniam de domo numerare. Gellius lib. xiiij. cap. ij. auctor eſt, expenſi latione, menſę rationibus, chirographi exhibitione, tabularum obſignatione, teſtium interceſſione probari olim ſolere pecuniam deberi: haud dubiè per menſę rationes, nummulariorum rationes intelligens, quas menſæ ſcripturam & negotium menſæ appellat Vlpianus cap. xxvij. de furt. cap. lxxvij. §. xvj. de leg. ij. cap. xxviij. §. viij. de lib. leg. Quia enim apud menſam veteres magnam pecuniæ partem deponebant cuſtodię cauſſa: idcirco eueniebat ſæpenumero, vt à debitoribus interdũ quidem de domo, interdum verò de mẽſa creditorib. ſatisfieret. Siq; in foro ab argẽtarijs pecuniæ fieret numeratio, in tabulis addebatur, *ex menſæ ſcriptura:* ſin verò domi, ſyngraphę adſcribebatur, *ex ciſta*, vel, *ex arca:* auctore in Terentium Donato. Eoque referendum eſt, quod ſic apud Scæuolam legimus, *Decem quæ Lucius Titius ex arca tua acceperat:* & apud Marcellum, *Si domi pecuniam fideiuſſor nõ habebit*, cap. xxvj. de conſtit. pec. cap. xxxviij. in fin. Mandati. Hinc etiam intelligimus, quo ſenſu *de menſa emere* hunc in modum ſcripſerit Apuleius in apologia prima: Marcus autem Cato, nihil oppertus vt alij de ſe prędicarent, ipſe in oratione ſcriptum reliquit, quum in Hiſpaniam conſul proficiſceretur, tres ſeruos ſolos ex vrbe duxiſſe, quoniam ad villam publicam venerat,
parum

parum viſum qui vteretur, iuſſiſſe duos pueros in foro de menſa emi, eos quinque in Hiſpaniam duxiſſe. Eoque ſpectat illud Ciceronis pro Flacco: Si prætor dedit, à quæſtore numerauit: quæſtor, à menſa publica: menſa publica, aut ex vectigali, aut ex tributo. Nec aliò referendum eſt quod ſic Tacitus Annalium lib. v. ſcribit: Euerſio rei familiaris dignitatem ac famam præceps dabat, donec tulit opem Cæſar, diſpoſito per menſas millies ſeſtertio, factaque mutuandi copia ſine vſuris per triennium, ſi debitor populo in duplum prædijs cauiſſet. Ad numerationem quæ fieri de domo dicebatur, viſus eſt Plautus reſpexiſſe dum ita ſcriberet in Curculione:

Peſſumè metui, ne mihi hodie apud prætorē ſolueret.
Verùm amici compulerunt, reddit argentum domo.

Nec alio ſenſu, quindecim mutua numerata de domo, in illa cautione accipienda ſunt, quam Paulus ait in auditorio Aemilij Papiniani lectam fuiſſe, cap. xl. in princ. Si cert. petat. Seneca ſic etiam ſcribit Epiſt. lib. iij. Scis, inquit, cuius arca vtar: expecta me puſillùm, & de domo fiet numeratio.

Emendatur Cap. III. in princip. De minorib.

CAPVT. XVI.

LEx Attilia iubebat mulieribus, pupilliſue nō habētibus tutores, dari tutores à prætore, & maiore parte tribunorum plebis,

quos tutores Attilianos appellamus. Sed quia lex Attilia Romæ tantùm locum habebat, lege Iulia & Titia proſpectum eſt, vt in prouincijs quoque ſimiliter à præſidibus earum, darentur tutores, vt auctor eſt in fragmentis Vlpianus tit. xj. Huc ſpectat illud Apuleij de aſino aureo lib. j. At verò domi tuæ iam defletus & conclamatus es, liberis tuis tutores iuridici prouincialis decreto dati. Ceterùm diuus Claudius, teſte Suetonio, ſic à prætore & maiore parte tribunorum ad conſules ius dandorum tutorum tranſtulit, vt à conſulibus extra ordinem dari tutores pateretur. Tutoris à conſulibus dati meminit Plinius epiſt. lib. ix. ſic Quadrato ſuo ſcribens: Dicunt contrà Auidius Quietus, Cornutus Tertullus: Cornutus datum ſe à conſulibus tutorem Heluidij filiæ, petentibus matre eius & vitrico, nunc quoque non ſuſtinere deſerere officij ſui partes. Tandem denique imperante M. Antonino Philoſopho, à conſulibus non ad vrbanum prætorem, ſed ad prætorem quendam tutelarem, omnis creandorum tutorum poteſtas tranſlata fuit. Is ſiquidem, ſi Iulio Capitolino credimus, prætorem tutelarem primus fecit, vt nimirum diligentius de tutoribus tractaretur. Hæc quum ita ſint, non ſatis intelligo qua ratione ad tempora Seueri imperatoris tutelaria conſulum decreta traxerit Vlpianus, cap. iij. in pr. D. de minorib. Nulla enim conſulibus imperante Seuero, ſed omnis

prætori

prætori tutelari pupillorum minorumque cura incumbebat: eoque iure annos prope triginta vſus tum erat populus Romanus. Quamobrem ſi locus mendo non careat, ſic videlicet, vt pro *Conſulum* legi *proconſulum* debeat, ingenuè fateor nihil eſſe mihi quo tam manifeſtum Vlpiani excuſare errorem poſſim. Et hæc quidem emendatio eo videri probabilior poteſt, quòd ſimilis error in quadam diui Hieronymi ad Nepotianum epiſtola etiam deprehendatur. Turpe eſt, inquit Hieronymus, ante fores ſacerdotis Chriſti crucifixi, pauperis, & qui cibo quoque veſcebatur alieno, lictores conſulum & milites excubare, iudicemque prouinciæ melius eſt apud te prandere, quàm in palatio. Quo in loco quum expreſsè de proconſulibus tractet diuus Hieronymus, quis dubitabit quin pro *Conſulum* legi *Proconſulum* omnino debeat? Atque ita quidem mihi videtur.

Notatur Triboniani de minorum curatoribus manifeſtus error.

CAPVT. XVII.

VETERI iure ſic tutela liberabantur pubertate maſculi, vt ijs inuitis nulli curatores, niſi redditis cauſſis, daretur. Proinde qui curatorem minori xxv. annis, à preſide vel à conſulibus poſtulabat, cauſſam cur eum dari deſideraret, exprimere debebat: eaque cognita, ſi iuſta videretur, dabat magiſtratus cu-

ratorem: ſin iniuſta, denegabat. Cauſſas autem iuſtas Lætoria lege fuiſſe expreſſas veriſimile eſt. Siquidém ea lege cautum fuiſſe, & abundè prouiſum adoleſcentulorum circumſcriptioni, docet M. Cicero lib. iij. offic. Inter eas cauſſas continebantur, neceſſaria rerum alienatio, lites, et iurgia neceſſaria, laſciuia etiam, hoc eſt prodigalitas, & dementia, hoc eſt manifeſtus furor. Hoc ius antiquum ſic aboleri voluit diuus Marcus, vt non amplius redditis cauſſis darentur curatores, ſed tutor non prius tutelam deponeret, quàm curator eſſet à magiſtratu conſtitutus. Et id quidem expreſsè teſtatus eſt Calliſtratus: Officium, inquit, tutorum curatoribus conſtitutis finem accipit: ideoque omnia negotia, quæ inita ſunt, ad fidem curatorum pertinent: idque diuus Marcus cum filio ſuo Commodo reſcripſit cap. xxxiij. §. i. de adminiſtrat. & peric. tut. Auctor eſt etiam Vlpianus, ſacris (hoc eſt diui Marci & Commodi) conſtitutionibus, eum qui tutelam adminiſtrauit, iuberi pupillum ſuum puberem factum admonere vt ſibi curatores petat. cap. v. §. iij. dicto titulo. Et hoc nimirum illud eſt, quod de M. Antonino Philoſopho ad hunc modum ſcribit Iulius Capitolinus: De curatoribus verò, quum ante non niſi ex lege Lætoria, vel propter laſciuiam, vel propter dementiam darentur, ita ſtatuit, vt omnes adulti curatores acciperent, non red-

ditis

ditis cauſſis. De hac cõſtitutione ſentire omnino viſus eſt idem Vlpianus, cùm ita de minoribus vigintiquinque annis ſcriberet: Et ideo hodie in hanc vſque ætatem adoleſcentes curatorum auxilio reguntur, nec antè rei ſuæ adminiſtratio eis committi debebit, quamuis bene rem ſuam gerentibus, cap. i. de minorib. In hoc enim loco *hodie* additum eſt ab Vlpiano, reſpectu veteris iuris diui Marci & Commodi reſcriptis abrogati. Non ſic igitur hodie, hoc eſt poſt diui Marci reſcriptum, vt olim, lege nimirum Lætoria, curatores accipiunt adoleſcentes. Olim quidem, redditis probatisque cauſſis: hodie verò, cauſſis non redditis: olim, actus magis legitimi quàm ætatis; hodie ætatis magis quàm alicuius actus ratione. cap. iij. §. i. de tutel. Eoque ſpectat quòd ita Caius. Inſtit. lib. j. ſcribit: Sub curatore ſunt minores ætate, maiores euerſores, inſani. Et hæc quidem quum ita ſint, nunc opinor intelligimus, quod Tribonianus ait, inuitos adoleſcentes curatorem non accepiſſe, prætcrquam in litem, (§. Item inuiti, Inſtit. de curat.) id ex veteri iure, hoc eſt ex lege Lætoria, omnino repetitum videri, & ad ius nouum nequaquam pertinere. Notanda igitur eſt Triboniani negligentia, qui ius vetus & abrogatum, pro nouo mira fraude, ne dicam inſcitia, nobis obtruſit. Si dixeris hoc iure Iuſtiniani fortaſſis

tempore

tempore vſos fuiſſe Romanos, reſpondebo id ſatis non eſſe liquidum, præſertim quum Iuſtinianus, quicquid pandectis concluſum eſt, id omne ſibi velit tribui, & ad ſui temporis vſum accommodari: in quibus pandectis hæc quoque diui Marci conſtitutio paſſim occurrit.

De liberali cauſſa, & de partu agnoſcendo quædam à nemine animaduerſa, ad §. Præiudiciales, Inſtit. de actionib.

CAPVT XVIII.

SIc legitimam cauſſam liberalis habebat actio, vt ea non tam Romanæ ciuitatis, quàm communi gentium iure poſſit introducta videri. Cuilibet enim ſuum licuit liberali cauſſa manu aſſerere popularem, vt ciui Romano Romanum ciuem etiam Athenis, & ciui Athenienſi ciuem Athenienſem etiam Romæ. Quò ſpectant hi Plauti verſus in Pœnulo:

Meis conſanguineis nolo te iniuſtè loqui:
Carthagini ego ſum gnatus olim, vt ſcis ſciens.
PÆ. O mi popularis ſalue. AG. Et tu ædepol quiſquis es.
Et ſi quid opus eſt, quæſo dic atque impera
Popularitatis cauſſa.

Non enim libertatis iudicium prætor inuenit, ſed lex, quæ partim communem, partim propriam ſtatus conditioniſue diſtinctionem in Romanam rempub. inuexit. Nam qui hominem liberum liberali cauſſa manu aſſerebat, quòd ex lege Quiritium vel iure Romano ageret, legiti-

mam actionem impetrabat: ſiquidem vt liberos homines alienare prohibitum erat, ſic alienatos ciuili iudicio manu aſſerere permiſſum. Plaut. in Curculione:

Qui ſcias mercari furtiuas atq; ingenuas virgines,
Ambula in ius.

Terentius in Adelphis:

——— Quid ſi ego illam tibi nolo vendere,
Coges me? ÆSC. minimè. S. nanque id metui. ÆSC. neque vendundam cenſeo
Quæ libera eſt. nam ego illam liberali aſſero cauſſa manu.

Ex quibus verſibus ſatis intelligi poteſt, actionem liberalem ciuilem eſſe. Quum enim dixiſſet Æſchinus liberam mulierem vendi non poſſe, ſubiecit: *nam ego illam liberali aſſero cauſſa manu.* Quaſi diceret, quia liberam mulierem quæ vendi non poteſt, alienare vis, ego illam liberali cauſſa, hoc eſt directa legis, qua liberos homines alienare prohibitum eſt, actione aſſero manu. Ceterùm ſi quærebatur, an quis libertus eſſet an ſeruus, ideo ex prætoris iuriſdictione ſubſtantiam capiebat hæc quæſtio, quòd ea ex nudo facto conſtaret. Quum enim quærimus an quis libertus ſit, an ſeruus, in effectu quærimus an quis ſit manumiſſus: & ita de facto. Simili modo quoties de hoc contenditur, an quis ſit filius, non de iure, verùm de facto omnis eſt contentio. Et idcirco hæ quæſtiones duæ ex prætoris iuriſdictione ſubſtantiam capiebant,

piebant, hoc eſt viua iudicis quem prætor decernebat, voce, ſine aliquo iuris auxilio expediebantur. Nam quæ ex nudo conſtabant facto, nuda ſolent prætoris iuriſdictione definiri. Errant igitur, qui exiſtimant actionem de partu agnoſcendo ex s. c. naſci. Id enim nullis rationibus probari poteſt. tum quòd huius actionis cauſa ex nudo meroque facto non ex certa aliqua iuris aut s. c. definitione conſtaret: tum etiam quòd nec s. c. Plancianum, nec illud ſenatuſconſultum quod temporibus diui Hadriani factum eſt, quicquam aut adderet actionis ſubſtantiæ aut detraheret, ſed dies conſtituebat denuntiationi certos. Ergo quum ante huiuſmodi ſenatus conſtitutionem, nullo certo ordine aut tempore denuntiationi conſtituto, paſſim etiam ſine denuntiatione maritos pro arbitratu agnoſcendi alendique partus gratia feminæ ſuos prouocarent: voluit ſenatus intra dies triginta poſt diuortium connumerandos feminas ſuis maritis denuntiare, ſi ſe prægnantes exiſtiment, vt poſſent mariti cuſtodes mittere. Nam quòd Plancianum ſenatuſconſultum de liberis agnoſcendis nihil ad actionis ſubſtantiam pertineat, ex Vlpiano nemo eſt qui non iudicet. Ordinem enim ſenatuſconſultis de liberis agnoſcendis exponi Vlpianus auctor eſt, cap. j. §. ex hoc reſcripto, de vent. inſpic. Vt ſic ante ſenatuſconſulta, quibus ordo erat conſtitutus, ſine ordine de agnoſcendo partu veteres con-

res contendiſſe videri poſſint. Si leges ad leges trahi ſolebant, cap. xxvj. de legib. ſi prætoris edicta ad iuris cōſtitutiones trahenda nonnunquam ſunt, cap. j. Ex quib. cauſ. maior. ſi denique de his quæ primò conſtituta ſunt, certius quid ſtatui poterat, cap. xj. de legib. cur non circa prætoriam de partu agnoſcēdo actionem, certius quid ſenatus potuiſſet ordinare? Eſt igitur de partu agnoſcendo iudicium honorarium, non ciuile.

Rectè Vlpianum ſcripſiſſe, electrum auri appellatione non contineri.

CAPVT XIX.

VLPIANVS auctor eſt, electrum auri appellatione non cōtineri, ca. iiij. de legat. j. Id quo ſenſu accipiendum ſit, optimè aduerſus Hermogenē docet Tertullianus. Nam & teſtam, inquit, licet ex argilla confectam, iam non argillam vocabo, ſed teſtam: & electrum licet ex auro & argento fœderatum, nec argentum tamen nec aurum appellabo, ſed electrum. à cuius habitu quid diuertit, pariter & à vocatu eius recedit appellatione, ſicut & conditionis proprietate. Huic addendum eſt illud eiuſdem Tertulliani aduerſus Praxeam: *Si enim ſermo ex transfiguratione & demutatione ſubſtantiæ caro factus eſt, vna iam erat ſubſtantia Ieſus ex duabus, ex carne & ſpiritu mixtura quædam, vt electrum ex auro*

& ar-

& argento, & incipit nec aurum eſſe, id eſt ſpiritus, nec argentum, id eſt caro, dum alterum altero mutatur, & tertium quid efficitur. Electrum igitur quia ab auri & argenti receſſit habitu, ideo nec auri poteſt nec argenti nomine comprehendi. Et hoc nimirum illud eſt, quod dixit Vlpianus, rerum vocabula immutabilia eſſe, d. cap. iiij. Quod enim ex auro & argento fœderatum eſt, proprium habet vocabulum, & electrum appellatur, non aurum, non argentum. Eoque ſenſu electreos nummos appellaſſe videri poteſt Lampridius in Alexandro: Alexandri habitu, inquit, nummos plurimos figurauit: & quidem electreos aliquantos, ſed plurimos tamen aureos. Eſt & aliud genus electri, de quo ſcribit ad hunc modum diuus Ambroſius Hexameron lib. ij. cap. xv. Quid autem tibi referam, quòd electrum lacryma virgulti ſit, & in tantæ materiæ ſoliditatem lacryma dureſcat? Nec leuibus id aſſeritur teſtimonijs, quando folia & minutiſſimæ ſurculorum portiones, aut exigua quædam animantium genera in electro ſæpe reperiantur, quæ videtur, cùm adhuc gutta eſſet mollior, recepiſſe, & ſolidata tenuiſſe. Hæc Ambroſius. Et de hoc quidem electri genere accuratiſſimè diſputaturus eſt doctiſsimus medicus Gulielmus Pantinus in ijs commentarijs quos in C. Plinii naturalem hiſtoriam meditatur.

De

De legitimo luctus tempore: & luctus quomodo diminui ſoleat, obiter explicatum.

CAPVT XX.

RECTE' eſt à Cuiacio animaduerſum, ad Theodoſij vſque tempora feminis apud Romanos decem menſes luctui peragendo fuiſſe præfinitos. Quamuis enim certiſſimum ſit, luctus legitimum tempus anni ſpacio circumſcriptum fuiſſe, idque varijs auctorum locis confirmetur: nihilominus tamen annum luctus de menſibus duntaxat decem accipiendum eſſe, poteſt eleganter defendi. Romulus in anno conſtituit menſes quinque bis eſſe ſuo. Et idcirco indicare volens luctus legitimum tempus anni ſpacio comprehendi, ſic ſcripſit Faſt. lib. i. Ouidius:

Per totidem menſes à funere coniugis vxor
Suſtinet in vidua triſtia ſigna domo.

Ceterùm Numa Pompilius decē menſibus non contentus, anno duos adijciens, luctus legitimum tempus non prorogauit: Teſtis eſt enim Plutarchus, longiſſimum tempus luctus eſſe decem menſium, etiam Numam voluiſſe. Ideóque quum apud Liuium legimus lib. ij. & apud Plinium, aut (ſi mauis) Cornelium Nepotem in libro de viris illuſtribus, matronas Brutum vt parentem annum luxiſſe, ſic annum interpretabimur, vt illo annus Romuli, hoc eſt decem duntaxat menſes comprehendantur. Et hanc

E quidem

quidem interpretationem veriſſimam eſſe ex Seneca poteſt euidenter intelligi. Is enim quum lib.viij.epiſt.ſic ſcripſiſſet, *Annum feminis ad lugendum conſtituère maiores*: hanc eandem ſententiam repetens in libro de conſolatione ſic ſcripſit: *Maiores decem menſium ſpacium lugétibus viros dederunt.* Haud dubiè per annum in epiſtolis decem menſes; & in libro de conſolatione, per decem menſes, annum intelligens: alioquin ſibi ipſi cõtrarius eſt. Et ita quidem ſatis eſſe perſpicuum arbitror, luctus olim legitimum tempus decem mẽſium fuiſſe. eóque annos quingẽtos, & quod excurrit, videlicet ad Cannẽſem vſque cladem, vſus eſſe Romanus populus cõſtantiſſimè videtur. Qua de re ſic ſcribit Feſtus de verb.ſignif.lib.vij. Græca ſacra, feſta Cereris ex Græcia tranſlata, quæ ob inuẽtionem Proſerpinæ matronæ colebant: quæ ſacra quum non eſſent matronæ quæ facerent, propter Cannenſem cladem, & frequentiam lugentium, inſtitutum eſt ne amplius triginta diebus lugeretur. Idipſum confirmat libro j. Valerius Maximus: Quanto, inquit, noſtræ ciuitatis ſenatus venerabilior in deos, qui poſt Cannenſem cladem decreuit, ne matronæ vltra trigeſimum diem luctus ſuos extenderent, vti ab his ſacra Cereris peragi poſſent? Et ita, quamuis decem menſibus lugeri moris eſſet, nihilominus tamen ob Cannenſem cladem lugentiúmque multitudinem, ne amplius xxx. diebus lugere-

tur,

tur, eſt inſtitutum. Quod quiden inſtitutum perpetuum non fuiſſe, & ſic eſſe accipiendum, vt diutius triginta diebus habitu triſtiore lugubribúſque non vterentur matronæ, annum interim à ſecundis nuptijs, propter ſanguinis turbationem, perpetuò abſtinentes, indicat his verbis idem Valerius: *Itaque matres ac filiæ, coniugéſque, & ſorores nuper interfectorum, abſterſis lacrymis, depoſitiſque doloris inſignibus, candidam induere veſtem, & aris thura dare coactæ ſunt.* Ait etiam Liuius libr. xxij. poſt Cannenſem cladem ſenatuſconſulto diebus triginta luctum finitum: nō autem tempus legitimum luctus, in triginta dies mutatum fuiſſe. Nec quidem dubito quin aliud ſit in prudentum reſponſis reſcriptíſque principum lugere, aliud elugere. Lugetur enim maritus lugubribus, vt vtar Labeonis verbo: elugetur anni ſpacio, hoc eſt decem menſibus etiam ſine lugubribus, propter ſanguinis turbationem. cap. viij. & xj. de his qui not. inf. cap. ij. C. de ſecund. nupt. Elugendi ratio ad nuptias ſolas pertinet, ob ſanguinis, inquam, turbationem; Ideoque ſi intra legitimum tempus mulier partum ediderit, quamuis maritum luxerit, elugere tamen non compellitur: hoc eſt, habitu quidem lugubri tandiu vti cogitur, quandiu partus editus non eſt, non autem decem menſibus à nuptijs abſtinere. ſiquidem edito partu nubere poteſt. d. ca. xj. Lugentur parētes, ſed non elugentur; nō enim liberorum & parētum

luctus, impedimento nuptijs ſunt, d. cap. xj.
Mariti verò lugentur, & elugentur: lugentur
interdum, & non elugentur: elugentur etiam
nonnunquam, & non lugentur. Lugentur qui-
dem, & elugentur, quum luctus non minuitur:
lugentur & non elugentur, quum partus intra
luctus legitimum tempus editus eſt: tunc enim
minui luctus ſolet: elugentur denique, & non
lugentur, mariti perduellionis damnati, hoſtes,
ſuſpendioſi, quique manus ſibi intulerunt mala
conſcientia. d. cap. xi. Elugendi verbo non au-
tem lugendi vtitur prætor in edicto perpetuo,
de his qui notantur infamia, in Florentinis pan
dectis, de muliere tractans, quæ intra id tem-
pus, quo virum elugere moris eſt, antequam vi-
rum elugeret, in matrimonium collocatur. cap.
i. de his qui not. inf. Lugendi verbo non elu-
gendi vtitur Iulius Paulus Sentent. lib. ij. titu.
xxi. Qui luget, inquit, abſtinere debet à con-
uiuijs, ornamentis, & alba veſte. Immò aliud
eſſe elugere, aliud lugere, docet euidentiſſimè
imperator Gordianus, quum ait, luctus dimi-
nutionem ad habitum duntaxat triſtiorem, ce-
teraq; id genus inſignia, non autem ad tempus
illud quo maritos elugeri moris eſt, pertinere.
cap. xv. C. Ex quib. cauſs. infa. irrog. Igitur
quum luctus diminuitur, lugendi, hoc eſt à con
uiuijs, ornamentis, & alba veſte abſtinendi, non
autem elugendi, hoc eſt viduitatis legitimo tem
pori derogatur. Differentiam horum verbo-
rum,

rum, præter iuriſconſultos & imperatores, obſeruant nulli. Et idcirco rectius interpretibus alijs, nos qui iuri operam damus, intelligimus quid ſibi voluerit Apuleius, de aſino lib. viij. quum ita ſcriberet: Boni ergo & optimi conſules, ſi luctu legitimo miſerrimæ feminæ neceſſarium conceſſeris tempus, quoad reſiduis menſibus ſpacium reliquum compleatur anni. Senſus enim eſt, quia per anni ſpacium elugeri maritum leges iubent, ideo à nuptiarum mearum ſolicitatione quieſces donec menſibus reſiduis reliquum anni ſpacium compleatur. Ante tempora Theodoſij Apuleium vixiſſe negat doctiſſimus iuriſconſultus. Cedo, quamobrem? Opinor quia de luctus anno loquitur Apuleius. Meminit idem Apuleius Lolliani Auiti in Apologia prima: Quum, inquit, Lolliano Auito præſente publicè diſſererem. Et in Apologia ſecunda: Petit poſtea ſuppliciter, vti ſe Lolliano Auito clariſſimo viro purgem. Auctor eſt etiam Vlpianus, Lolliano Auito diuos fratres reſcripſiſſe: Spurios, inquit, poſſe in ordinem allegi, nulla dubitatio eſt: ſed ſi habeat competitorem legitimè quæſitum, præferri eum oportere, diui Fratres Lolliano Auito Bithyniæ præſidi reſcripſerunt. capite. iij. §. i. de decurionib. Hunc Lollianum etiam ſub Heluio Pertinace floruiſſe, teſtis eſt Capitolinus. Quum enim dixiſſet, Pertinacem poſt Sulpitium Apollinarem grammaticen profeſſum eſse, ſubiecit: Sed

quum in ea minus quæſtus proficeret, per Lollianum Auitum conſularem virum, patris patronum, ducendi ordinis dignitatem petijt. Igitur Lollianum Auitum ſub diuis fratribus præſidem fuiſſe Bithyniæ, & Pertinacis etiam temporibus vixiſſe, manifeſtum eſt. Et idcirco rectè conſequi omnino videtur, iiſdem fere temporibus etiam Apuleium vixiſſe. Si tunc vixerit Apuleius, quid igitur obſtat, quominus luctus illud legitimum tempus cuius Apuleius meminit, ad annum etiam Romuli, hoc eſt ad decem menſes referamus? Eoque reſpexiſſe Theodoſium omnino eſt veriſimile, quum ita ſcriberet: Si qua ex feminis perdito marito, intra anni ſpaciũ alteri feſtinauerit nubere, (paruum enim tempus poſt decem menſes ſeruandum adijcimus, tametſi idipſum exiguum putemus) probroſis inuſta notis, honeſtioris nobilisq; perſonæ decore & iure priuetur. cap. ij. C. de ſec. nupt. Et ſic quidẽ tempus legitimum luctus, à Romulo decem menſib. cõprehenſum, & Numę legibus confirmatũ, vſq; ad imperatoris Theodoſij tempora obſeruatũ fuiſſe videri poteſt. Et quum antea perpetuo prętoris edicto fęminæ ante annũ nubentes, infamia duntaxat notarentur: antiquo iuri videtur etiam Theodoſius adieciſſe, vt omnia quę de priorũ maritorũ bonis, vel iure ſponſaliũ, vel iudicijs defunctorũ, huiuſmodi mulieres conſecutę fuerant, amitterent. d. cap. ij. Et hæc de luctus legitimo tempore.

pore. Nunc videndũ eſt, luctus quomodo diminui ſoleat. Minuebatur populo luctus, inquit Feſtus, ædis dedicatione, quum à cenſoribus luſtrũ condebatur, quum votũ publicè ſuſceptum ſoluebatur. Ædis dedicatione ideo minui populo luctum arbitror conſueuiſſe, quòd Romani diem dedicationis epulo celebrarent. Et quia eos qui lugebant, à conuiuijs abſtinuiſſe, teſtari Iulium Paulum liquidò demonſtratum eſt, idcirco mirum videri non debet, ædis dedicatione luctum populo minutũ fuiſſe. Quod autem de voto Feſtus ſcribit, idipſum Ælius Spartianus cõfirmat, qui ſic de Ælio Vero in Hadriani vita ſcribit: Quare ab Hadriano votorum cauſſa lugeri eſt vetitus. Et paulo pòſt, in vita Ælij Veri: Iuſſúſq; ab Hadriano, quia vota interueniebant, non lugeri. Ceterùm priuatis, auctore eodem Feſto, minuitur luctus, quum liberi nati ſunt, quum honos in familiam venit, quum parens, aut liberi, aut vir, aut frater ab hoſte captus domũ redit, quum deſponſatio eſt, quum propiore quis cognatione quàm is qui lugetur natus eſt, quum in caſto Cereris eſt, omníque gratulatione. De caſto Cereris mihi nõ liquet, niſi fortè per caſtum Cereris, nimiam caſtitatẽ illã intellexerimus, qua viduas Africanę Cereri olim adſtitiſſe ſcribit ad vxorem lib. 1. hunc in modũ Tertul. Ceterùm viduas Africanę Cereri adſiſtere ſcimus, duriſſima quidem obliuione matrimonii adlectas. Nã manentibus in ęternũ

viris, non modò thoro decedunt, ſed & alias eis vtiq; ridentibus, loco ſuo inſinuant, adempto omni contactu, vſque ad oſcula filiorum. Et ſic quidem caſtum Cereris ea forma veteres dixiſſe videri poſſunt, qua caſtum pro re caſta, ſacrum pro re ſacra, diuinum pro re diuina, & ſic deinceps, ſumitur. Idque mirum in modum eiuſdem Feſti, Liuij, & Valerij confirmatur teſtimonijs, qui Cereris feſta lugentes matronas colere non potuiſſe, expreſsè teſtati ſunt. Igitur ſi matrona in caſto Cereris eſt, & ei lugendum eſſe contingat, ne omnino per luctum ſtet, quo minus ſtato ſolenniqué die Cereri ſacra fiant, luctùs ordinis ampliſſimi decreto minuitur. Hæc quum ita ſint, ſatis opinor nunc intelligimus, quónam referendum ſit, quod de luctu minuendo ſic ſcripſit imperator Gordianus: Decreto ampliſſimi ordinis, luctu feminarum diminuto, triſtior habitus, ceteraque id genus inſignia remittuntur. cap. xv. C. Ex quib. cauſ. infa. irrog. Porro, quod in libro ſingulari ad leges xij. tab. fore promiſimus, vt in hoc primo Variorum libro explicarentur dies ſeſſionum, id nunc conſilio propter amplitudinem argumenti mutato nō pręſtabitur. Scripſimus enim Protribunalium librum ſingularem, in quo huiuſcemodi argumentum multò commodius, & expeditius tractatum eſt.

IAC. RÆVARDI I. C.

VARIORVM, SIVE DE IVRIS AMBIGVITATIBVS LIBER SECVNDVS.

De pactis, & explicatur L. pacta conuenta, D. De contrah. empt.

CAPVT PRIMVM.

CONVENTIO IVRISCONSVLTIS generis nomen eſt, non ſpeciei: pactum legumlatoribus, grammaticis, & oratoribus generis nomen eſt, non ſpeciei: prętoribus verò & iuriſconſultis, ſpeciei, non generis. Contractus grammaticis & oratoribus pactum: pactum, iiſdem contractus eſt: prætori verò & iuriſconſultis, in facto pactum, in iure verſari contractus dicitur. Auctor ad Herennium lib. ij. pactum pro omni conuentione accepiſſe viſus eſt: Ex pacto, inquit, ius venit, ſi quid inter ſe pepigerunt, ſi quid inter aliquos conuenit. Rurſus, pactum illud quod inter aliquos conuenit, ſic eodem loco diuidit, vt aliud legitimum eſſe, aliud ſine lege obſeruari contendat: per pactum haud dubiè conuentionem intelligens. Quo modo ipſi quoque decemuiri per pactum legitimam conuentionem

viſi ſunt intellexiſſe, dum ita ſcriberent: SI MEMBRVM RVPIT, NI CVM EO PACIT TALIO ESTO. Quaſi dicant, ni aliquo modo, is qui alterius membrum rupit, cum eo cuius membrum rupit, pactus fuerit, conuenerit, aut fuerit ſtipulatus. Non enim tam preciſè pactum requirunt decemuiri, vt aliam conuentionem legitimam nullam admittant, quemadmodum prætores & iuriſconſulti faciunt, quum de pactis diſſerunt. Et hoc modo legitima conuentio etiam à Paulo pactum appellatur, cap. vi. de pact. Non quòd in ea perſuaſione ſit Paulus, vt exiſtimet, pactum illud decemuirale, aliquid cum pacto prætorio habere commune: non magis hercle quàm contractus, quàm ſtipulatio. Verùm quia in ſuis legibus pacti vocabulo ſic vtuntur nomothetæ, vt illud pro conuentione omni legitima videantur accipere, idcirco contendit idem Paulus, ex pacto interdum actionem dari, veluti quum illud lege vel ſenatuſcõſulto confirmatur. Tunc enim amplius nudum pactum, hoc eſt nudus conſenſus, nudum placitum dici non poteſt, non magis profectò quàm ſtipulatio, quàm contractus. Quid enim aliud eſt ſtipulatio, quàm conuentio legitima? quid item aliud contractus? quid denique pactum lege confirmatum? Sed an nudum maneat? Et magis eſt, vt nudum eſſe deſinat. Quod ego nõ probo. Verius ſiquidem eſſe didici, omnino pactum non eſſe, ſed aliam conuentionem legitimam.

timam. Iuriſcõſulti prætoréſque pactum ad nudum factum referunt: conuentiones, nõ autem pactum, in legitimas, & in eas quæ ſine lege obſeruantur, diuidunt. cap. v. & vi. de pact. Cicero pactum legitimum dixit: iuriſconſulti conuentionem legitimam, non pactum. Igitur qui de pactis diſputat, non Ciceronem, Cornificium, nomothetas, oratores, aut grammaticos, ſed prætores ſolos & iuriſconſultos de vocis notatione conſulat. Sunt enim quædam vocabula, quibus quum generalia verè ſint, pro ſpecialibus tamẽ iuriſcõſulti & prętores vtũtur. Legare ſiquidem decemuiris idem eſt, quod iuriſcõſultis teſtari. Legandi enim verbo generis loco vſi ſunt perpetuò decemuiri, quod cõtrà pro certa quadam ſupremæ voluntatis ſpecie, prudẽtes iuris prætoréſq; ſemper vſurparunt. Emptionem quoque alio ſenſu decemuiros, alio item prętores & iuriſcõſultos accepiſſe, dubium nõ eſt. Illi quidem, per emptionẽ genere quodam omnem omnino alienationem intellexerunt, cap. xxix de ſtatuli. Hi verò, pro certa quadam nominati cõtractus ſpecie, emptionis vocabulo vſi ſunt. Itaq; conuentiones omnes quæ lege aliqua confirmãtur, pacta non ſunt: ſed ſunt vel cõtractus, vel alię cõuentiones legitimę. Rurſus, cõuentiones omnes, quę ex nudo facto cõſtant, cõtractus eadem conſideratione non ſunt, ſed ſunt pacta. Et hoc illud eſt, quod dixit Vlpianus, in pactis factum, & in ſtipulationibus ius verſari, cap. xxvij.

cap. xxvij. §. pactus,de pact. Ceterùm, quamuis ex nudo pacto nulla detur actio, ſi tamen ei ſubſit cauſsa ſatis ad agendum valida, vtique non ex pacto,ſed ex cauſſa quæ pacto ſubeſt,dabitur actio.Nudũ aũt pactum cui cauſſa ſubeſt, illud rectè appellabitur,quod alicui obligationi principali ex continenti adijcitur. Nam ſi pactum ex continenti additũ eſt venditioni,pacto ſubeſt venditio,non contràvenditioni pactum; hoc eſt, licet vires & ſubſtantiam ex venditionis contractu aſſumat pactum, ſic tamen pacto ſubiecta eſt venditio, vt ea ſui iuris non ſit, ſed ex nudo pacto interpretationem & moderamen neceſſarium accipiat. Si venditio ſubſit pacto, ergo & cauſsa uenditionis, quæ cauſſa ciuilis eſt: ſi venditionis cauſſa, ergo pactum quod venditioni ſtatim in ipſo contractus ingreſſu adijcitur, rectiſſimè *pactũ cui cauſſa ſubeſt* appellabitur. vt ſic per cauſſam, illius cui pactum ex continenti adijcitur,obligationis ſubſtantiam intelligamus. Qui fundum vendidit, inquit Hermogenianus, vt eum certa mercede conductũ ipſe habeat,vel ſi vendat,non alij ſed ſibi diſtrahat, vel ſimile aliquid paciſcatur: ad complendum id quod pepigerunt, ex vendito agere poterit.cap. lxxv.de contrah. empt. Ecce cauſſa quę huic pacto ſubeſt,venditionis cauſſa eſt. Quia igitur hac ſpecie pacto nudo cauſſa ſubeſt,id quod pacto conuenit,actione ex vendito continetur. Et hoc illud eſt quod dixit Vlpianus,

pianus, quum nulla ſubeſt cauſſa, propter conuentionem non poſſe conſtitui obligationem. Cauſſam intellige, ad actionem impetrandam efficacem. Non enim dabat actionem prætor, niſi cauſſa cognita. Proinde ſi pacto nulla ſubeſſet cauſsa, cuius ergô actionem meritò prętor concederet, quia pacta ex natura ſui ad actionem inualida ſunt, non mirum eſt aut abſurdum, prætorem nullam ex pacto actionem tribuiſſe. Igitur nuda pactio actionem non parit. Illud autem otioſum non eſt, quòd pactũ aliud adijci ex continenti, aliud ex interuallo, Vlpianus adnotatum reliquerit, cap. vij. circa princ. de pact. Illudq́ue quod ex continenti adijcitur, hoc eſt in ipſo ingreſſu, aut (vt clarius dicam) quod ſimul cum ipſo cõtractu expreſſum, vna conuentione, vna ſcriptura, (quæ emptionis dicitur inſtrumentum, cap. lxxij. de euict.) concluditur, format actionem, hoc eſt, ipſius principalis obligationis formula comprehenditur: non quidem vt duabus aut actionibus aut formulis opus ſit, verùm vna actio, vnaq́ue formula, & pacti & contractus placitum continebit. Veluti, ſi pacto fundi venditioni ex continẽti additum ſit, vt fructus eius anni quo fundus venijt, vnà cum fundo cedantur: nec fructus ſine fundo, nec fundus ſine fructibus peti rectè poterunt: ſed pactum cum contractu venditionis ſic confunditur, vt vna actione, vnaq; formula, non ex pacto, ſed ex empto, & fundum

dum emptor & fructus conſequatur.d.ca.lxxv. Et ita quidem,pacta,quæ contractibus ex continenti adijciuntur, ineſſę contractibus,& actiones formare dicuntur. Quæ autē ex interuallo adijciuntur,vtiq; ineſſe negantur, & ad actionē proficere, verùm exceptiones pariunt. Aliud autem eſt, ſi pactum ex interuallo additum detrahat aliquid cōuentioni legitimæ. tunc enim id quod detractum eſt, contractu continetur, cap.vij.de pact.cap.lxxij. de contrah.emption. Eiúſque diuerſitatis hanc reddi poſſe rationem exiſtimaui,quòd pacta omnino facti, contractus verò non facti ſolùm, ſed etiam iuris eſſe intelligantur. dict. §. pactus. Et idcirco, contractibus detrahi ex interuallo bene poteſt pacto, ſi modò id quod detrahitur, non iuris ſed facti ſit, cuiuſmodi ea ſunt, quæ adminicula contractus dicuntur. dict. cap. lxxij. Verùm quia contractus, vt gentium iuris, ſic etiam iuris ciuilis ſunt: nihil adijci ijs ex interuallo per pactum,id eſt per nudum factum, poteſt. Certè quòd in ijs quę ex iure conſtant, nihil operetur nudum factum, ſine ciuilis aut prætorij iuris ſubſidio, cap. iij. §. j. cap. xxx. de conſtituta pecunia. Sed hoc locum habet, inquit Papinianus, in his quæ adminicula ſunt contractus: veluti, ne cautio duplæ præſtetur. dict. cap. lxxij. Fortè conuenerat vt fundi venditor cautionem duplæ cum ſatiſdatione præſtaret: poſtea perfecta omnino ven-

ditione

ditione pactus eſt venditor, ne eam quæ lege venditionis continetur, duplæ cautionem præſtaret. pactum hoc, quia detrahit venditioni, quamuis ex interuallo additum ſit, tamen ineſſe venditioni rectè cenſetur. Verùm ſi cùm ea conditione tibi vêditus eſſet fundus, ne cautio duplæ præſtaretur, poſt emptionem perfectam pactus cum vêditore fueris, vt cum fideiuſſore cautio duplę prę̨ſtetur, creditur hoc non ineſſe. Sed quo caſu, inquit Papinianus, agente emptore nôn valet pactum, idem vires habebit, iure exceptionis agente venditore. d.cap.lxxij. Quod ſic eſſe intelligendum puto, ſi emptor ex interuallo pactus, vt cum fideiuſſore cautio duplæ præſtetur, ex empto egerit ad fundi traditionem, vtique vt cautionem cum ſatiſdatione venditor fundum tradens præſtet, non rectè deſiderabit, quia pactum ex interuallo additum empti iudicio non poteſt contineri. Verùm ſi venditor ex vendito ad pretium egerit, pactum illud quod agente emptore non valebat, vires habebit, inquit Papinianus, iure exceptionis agente venditore: hoc eſt, vtilis erit exceptio, *ſi non venditor pactus ſit cautionem duplæ cum ſatiſdatione præſtare*. Si quidem ex continenti huiuſmodi pactum venditioni fuiſſet additum, iure actionis non autem exceptionis eam rectè fuiſſet emptor perſequutus. Tunc enim emptam rem petens, vnà & cautionem præſtari rectè poſtulaſſet. Et ita quidem,

quidem, ex Papiniani ſententia, venditori ad pretium rei venditę agenti, non ante ſatiſfacere emptor, qui ex interuallo de cautione præſtanda pactus eſt, iure tenetur, quàm duplæ cautionem venditor idoneè præſtitiſſet. Et hęc hactenus de adminiculis cõtractus. Ceterùm de contractus ſubſtantia, non tanta eſt obſcuritas, vt ea prolixam diſputationem requirat. Quamuis itaque pactum, quod ex nudo facto conſiſtit, eam non habeat poteſtatem, vt ex interuallo aliquid contractui poſſit adijcere: ipſa tamen contractus ſubſtantia, quatenus ex nudo facto conſtat, rebus integris pacto mutari poteſt. Hac, ni fallor, coniectura, quòd contractus qui pacto renouatur, non tollatur pacto, vel penitus extinguatur (ea enim paciſcentium nõ eſt intentio, qui pretium augent vel minuunt) ſed contractus maneat contractus, cauſſa interim facti mutata. Cõtractus enim per pactum tolli non poteſt, niſi quatenus in naturam conuentionis legitimæ pactum tranſierit. d, §. pactus. Poteſt tamen pacto renouari, quia eiuſmodi renouatio non concernit ipſum ciuile ius, cum quo pactum nihil habet commune, ſed nudum factũ. Fundum Tuſculanum à te quinquaginta aureis emi, poſtea rebus integris conuenit inter nos de ſexaginta præſtandis. ecce, emptio omnino non reſcinditur, ius contractus ſiue auctoritas fundi non imminuitur, ſed pretium, quod facti eſt, mutatur. Ius quidem emptiones contractúſque

tractúſque

tractúſque reliquos confirmauit: ſed quo modo? An ſic, vt domino certã rei ſuæ præſcripſerit ęſtimationem? Nequaquam: verùm ſatis eſſe putauit, ſic eos confirmare, vt qui aliquid emiſſet, modò pretium verè non dicis gratia interueniret, iure ciuili obligatum ſibi venditorem haberet. Et quia ius non diſtinguit pretium, ſed ſatis ei eſt interuenire pretium: pretij idcirco diſtinctionem ex nudo facto conſtare, & per cõſequens, eam cõtractus ſubſtantiam quæ ex pretio conſtat, quis eſt quæſo tam imperitus vt id non intelligat? Proinde ſiue augeatur ſiue minuatur pretium, nihil ad ius, modò pretium interueniat: ſed ad factum pertinet. Ideoque per nudum pactum, hoc eſt per factum nudum, augeri vel minui rectè rebus integris obligationis pretium poteſt. ſiquidem factum facto, & ius mutari iure, non eſt abſurdum.

Explicatur L. Qui viam, D. De noui oper. nuntiat.

CAPVT II.

OB SERVITVTEM nouum opus nũtiari poſſe, traditum eſt cap. i. §. ius, de remiſſ. cap. v. in pr. de noui oper. nuntiat. Contrà, eum qui viam habet, ſi opus nouum fundi domino in via ædificanti nuntiauerit, nihil agere, ſed ſeruitutem vindicare nõ perhiberi, auctor eſt Iulianus cap. xiij. de noui ope. nuntiat. Et hæc quidem diuerſa magis,

quàm pugnantia ſunt. Diuerſitatis autem hanc puto reddi rationem poſſe, vt dicamus, in ijs ſeruitutibus in quibus ædificatio ipſo ſeruitutis iure prohibetur, eſſe locum nuntiationi: in ijs verò quæ ad ædificationem prohibendam opus habent iudicis officio, locum nuntiationem non habere. Si mihi ſeruitutem debeas altius non tollendi, proſpectui luminibúſque meis nō officiendi, in hoc mihi obligatus es, vt non ædifices, vt altius parietem tuum non extollas. Proinde ſi ædificaueris, liberum erit mihi meo iure opus nouum tibi nuntiare, etiam ſine prætoris aditione: quia ad illud mihi ſeruitutis iure es obligatus, vt non ædifices. Aliud autem eſt, ſi per fundum tuum habeam viæ, itineris, aut actus ſeruitutem. Tunc enim idcirco tibi in via ædificāti nō poſſum opus nuntiare nouum, quia illo ipſo quod mihi debetur, ſeruitutis iure, tibi ius ædificandi non adimitur: & propterea ſine auxilio iudicis nequeo, quominus ædifices, impedire. Vindicanda igitur erit vitæ, itineris, aut actus ſeruitus: qua vindicatione non prohibebitur ſtatim opus nouum, ſed iter per fundum præſtari deſiderabitur. Tum ſi illud fortè deberi negauerit aduerſarius, ſuam probabit actor intentionem: eáq; poſita & probata, ædificatio ad iter præſtandum, pronuntiatione iudicis inhibebitur. capite ix. Si ſeruit. vind. Et hanc veriſſimam eſſe ſententiam puto, d. l. Qui viam.

De pœna

De pœna periurij.

CAP. III.

QVI prę̃ſtitum iuſiurandum contemnit, peierare dicitur, cap.ij.C.de reb. cred. Qui falſum iurat, etiam peierat. capit. vlt.de crim. ſtellionat. cap. xiij. in fi.de iureiu. Qui autem peierabat, is deum, principem, cenſores, pontifices vltores habere, & extra ordinem puniri interdum ſolet. Religio contempta iuriſiurandi, ſi inconſultò & calore quodam peieratum eſſet, ſiue per Deum ſiue per principem, ſolum deum vltorem habebat, non principem.d.cap.ij. Ceterùm qui cõſultò per deos aráſue deorum peierabant, pontificibus: qui per genium principis, principi: qui alia ratione, cenſoribus pœnas dabant. Pontifices ſcribit libro ſecundo Dionyſius de omnibus cauſſis ad ſacra pertinentibus tam inter priuatos homines, quàm inter magiſtratus ſacrificos iudicaſſe. Et idcirco etiam de periurio, quatenus illud ad ſacra pertinebat, quale eſt quod per Iouem, per dium fidium, aut per aras deorum ſolemni modo pręſtabatur, cognouiſſe olim & iudicaſſe omnino videntur: quemadmodum expreſsè Plautus de quodam iuramento conceptis verbis per aram Veneris præſtito, in hunc modum ſcribit in Rudente.

Gripe, quod tu iſtũ talentũ poſcis? GR. Iuratũ'ſt mihi Dare. LA. Libet iurare: tun' meo pōtifex periurio es?

Qui autem conſultò per genium principis peie rabat, is ex conſtitutionibus principum fuſtibus interdum caſtigari ſolet, d. cap. xiij. grauiúſque multò ijs qui pro Iouem peierauerant, puniebatur, quemadmodũ auctor eſt in Octauio M. Minutius Felix. Sic eorum, inquit, numen inuocant, ad imagines ſupplicant, genium hoc eſt dæmonem eius implorant, & eſt eis tutius per Iouis genium peierare, quàm regis. Auctor eſt etiam Annalium lib. j. Tacitus, olim crimini datum fuiſſe, violatum periurio nomen principis. Rubrio, inquit, crimini dabatur violatum periurio nomen Auguſti. Et hæc de ijs, qui per principis genium peierabant. In reliquos autem homines periuros cenſoria nota animaduertebatur. Siquidem, vt ſcribit in Officijs Cicero, cenſores nulla de re diligentius quàm de iureiurando iudicabant. Huc etiam viſus eſt reſpexiſſe idem Cicero, quum in ſuis legibus periurij pœnam diuinã exitium, humanam dedecus ſtatueret. Per dedecus enim quin notam cenſoriam intellexerit, nequaquam dubium eſt. Eiúſque rei extat apud A. Gellium elegans exemplum, lib. vj. cap. xviij. Cùm enim decem captiuos Annibalem Romam iureiurando ab eis accepto miſiſſe, permutationemq́ue Romanis non placuiſſe, ſcriberet Gellius: ex his captiuis octo ad Annibalem reuerſos, & reliquos reuerti recuſantes à cenſoribus notatos quaſi periuros fuiſſe, his verbis adiecit: Hæc

eorum

eorum fraudulenta calliditas, tam eſſe turpis æſtimata eſt, vt contempti vulgò diſcerptique ſint; cenſoréſque eos poſtea omnium notarum & damnis & ignominijs affecerunt, quoniam quod ſe facturos dictauerant, non feciſſent. Porrò extra ordinẽ puniebatur, ſi in ſtellionatus crimen periurium incideret. Tunc enim non tanquam periurus, ſed velut ſtellionatui obnoxius qui peierauerat, ſic puniebatur, vt ad tempus exularet. cap. vlt. Stellionat.

Quid per arculam intellexerint Iuriſconſulti.

CAPVT IIII.

DIVOS fratres edicto admonuiſſe Martianus ait, ne ſepulturæ traditum, hoc eſt terra conditum corpus inquietetur; viderique terra conditum, etſi in arcula conditum hoc animo ſit, vt non alibi transferatur, ca. xxxix. de relig. & ſump. fu. Quo in loco per Arculam intellexit Accurſius caſam in qua vltra montes magni homines imponuntur ſub terra. Ridiculum. Addidit enim Martianus, arculam in commodiorem locum transferri poſſe. Vnde etiã in Epitaphio An. Creſtinæ ſic legimus: NE QVIS NOS INQVIETET EX ARCA NOSTRA, NEQVE AB ANTE ALIAM PONAT, AVT COMMVTET. Certè Martiani temporibus eam ſepeliendi rationem in vſu fuiſſe ſuſpicor, cuius Caſſiodorus Variarum lib. tertio meminit. Tunc enim non terra

ſolùm condi ſolebat, ſed etiam in arca lapidea ſupra terram poſita corpus perpetuæ ſepulturæ tradendum, plerunque recondebatur. De quibus arcis ſic apud Caſſiodorum Danieli cuidam ſcribit rex Theodoricus: Et ideo artis tuæ peritia delectati, quã in excauandis & ornandis marmoribus exerces, præſenti auctoritate concedimus, vt te rationabiliter ordinãte, diſpẽſentur arcæ, quæ in Rauennati vrbe ad recondenda funera diſtrahũtur: quarum beneficio cadauera in ſupernis humata ſunt lugentium non parua conſolatio: quoniam animæ tantùm de mundi conuerſatione diſcedunt, corpora verò dulces quondam ſuperſtites non relinquunt. Hæc Caſſidorus. Eoque ſenſu accepiſſe arcam lapideam viſus eſt etiam Caius, cùm ita ſcriberet: Aduerſus eos qui in alterius arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non erat conditus, mortuum intulit vtilem, actionem in factum proconſul dat. cap. vij. de relig. & ſumpt. fu. Et Seneca Epiſt. lib. xiij, In ipſa, inquit, Scipionis Africani villa iacens hæc tibi ſcribo, adoratis manibus eius & arca quam ſepulcrum eſſe tanti viri ſuſpicor. Déque huiuſmodi arcis illud Frontini etiam accipiendum videtur, de diuerſis menſuris agrorum lib. i: In campis verò ſtatuerunt terminos quadratos curſorios, & interiectis locis arcas & monumẽta, vel alia teſtimonia. Et hæc de arcis. Plinius etiam ſcribit Nat. hiſt. lib. vij. cap. liiij. ſepultum intelligi, quoquo

modo

modo conditum; humatum verò, humo contectum.

Quomodo qui ſpondet, ipſo iure ex ſponſu ſit obligatus.

CAPVT V.

QVÆDAM deberi iure ciuili, quæ prætorio iure non debentur, certiſſimum eſt. cap. iiij. cap. xxx. de conſtit. pec. *Si tibi centum mutua dederim, & pactus ſim ea non petere: iure ciuili obligatus es, iure prætorio non es obligatus.* Es quidem iure ciuili obligatus, quia pactum eam non habet auctoritatem, vt quæ ciuilia ſunt tollere poſſit. d. cap. iiij. & cap. lj. de pactis. Proinde ſi mutua centum à te peterem, quamuis tecum pactus eſſem ea non petere, nihilominus tamen mihi à prætore dabatur actio: non quidem purè, verùm exceptione addita huiuſmodi: *Si non pactus ſit ne peteret*. Quo ſenſu nihil intereſſe dixit Paulus ipſo iure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur. capite cxiij. de reg. iur. Ius ciuile ſtipulationes introduxit; ius ciuile ex ſtipulatu actiones etiam dedit. Ideóq; ſtipulationes omnes (paucis exceptis quæ ciuili etiam iure eſſe dicuntur inualidæ) ipſo iure ſic ex interrogatione & reſpõſione ſubſiſtere intelligebãtur, vt ad obligationem, etiamſi iocãdi animo eſſent interpoſitę, ipſo iure ꝓdeſſent. Eóq;

pertinet quod ita Plautus in Pſeudolo ſcribit: *Auferetur id præmiũ à me quod promiſi per iocum?* Ius inquam ciuile ſtipulationes inſtituit. Quo modo? Nimirum vt altero interrogante *Dabis?* & altero reſpondente, *Dabo,* firma eſſet,& ipſo iure valida conuentio. Idque illud eſſe omnino videtur, quod ſic pro Cecinna Cicero ſcribit: Si quis quod ſpopondit,qua in re verbo ſe vno obligauit,id non facit,maturo iudicio ſine vlla religione iudicis condemnatur. Sed cùm variæ inciderent ſtipulationum ſpecies, quæ quòd dubiæ eſſent & incertæ,certam à prudentibus requirebant interpretationem:& quia ſine certa interpretatione incerta lex & infinita ſeruari commodè non poterat: ſic iuri prætorio actiones ex ſponſu legitimæ accommodari deinde cœperunt,vt quæ vtiles eſſent,& ipſo iure validæ, ſæpius à prætore redderentur inutiles, ipſoque iure ex ſponſu obligatus,iure prętorio interdum omni obligatione ſolutus eſset. Idq; ex Varrone de lingua Lat.lib.v.ſatis probari poteſt. Qui ſpoponderat, inquit Varro, deſpondiſſe dicebatur, quòd de ſponte eius, id eſt voluntate exierat. Non enim ſi nolebat dabat quod ſponſu erat obligatus. Nam in comœdijs vides dici, *Sponden' tuam gnatam filio vxorem meo?* quòd tum & prætorium ius ad legem, & cenſorium iudicium ad æquum ęſtimabatur. Quaſi dicat Varro:qui dixit *Spondeo,* etiam ſi noluerit, hoc eſt obligãdi animum nullum habuerit, tamen

men ex ſpōſu per legem obligatur, hoc eſt ipſo iure: ſed prætorio iure ad legem æſtimato, hoc eſt velut viua voce legi mutæ accōmodato, qui per legem obligatus eſt, is prętorio iure ſemper obligatus non eſt. Proinde non ſpondet ille ſtatim, inquit Varro, qui dixit *Spondeo,* ſi iocandi cauſſa dixit, nec agi cū eo ex ſponſu poteſt. Itaq; quiſquis dicit in Tragœdia, *Meminiſti te deſpōde re gnatam tuam?* quòd nolens, hoc eſt ſine ſponte ſua dixit, cum eo agi ex ſponſu non poteſt, inquit Varro. Quia, vt mihi quidem ſit veriſimile, in huiuſmodi actionibus non legem ſolùm, qua qui ſpondet, etiamſi animum ſpondendi nullum haberet, eſt obligatus: ſed prætorium ius ad legem æſtimatum, quo nullæ ſine iuſta & probabili cauſſa ſolent actiones dari, inſpicimus. Et ſic quidem accipienda ſunt hæc Varronis verba, *Si nolebat.* quæ verba peſſimè ad ipſam quæ deſpondetur filiam viſus eſt interpres quidam retuliſſe. Lex ad formulam tantùm & nudam verborum pronuntiationem reſpicit: prætor non verba, non aliquam formulam duntaxat, ſed mentem etiam & intentionem inſpicit contrahentium. Et idcirco vel dare ſolet prætor ex ſponſu actiones, vel denegare. Denegabat, ſi iniuſta, ſi improba, ſi ipſo iure prætori ſtipulatio videretur inualida. cap. xxvj. & xxvij. de verb. obligat. Hoc eſt (vt vtar Papiniani verbis) ſi ab initio non valuit. cap. cxxiij. de verb. obligat. Dabat, vel purè, ſi non

ciuili ſolùm, ſed etiam iure prætorio ſtipulatio eſſet confirmata: vel addita exceptione, cùm ea quæ ipſo tantùm iure vtilis erat, & ſic ab initio valuit, prætorio iure, hoc eſt per exceptionem poſtea inutilis reddebatur. cap.xxv.d.tit.cap.j. §.iij.de dol. mal. & met. except. cap. xvij. §. j. Sol.mat. Quo ſenſu accipiendum eſt quòd Paulus ſcripſit, ex ſtipulatione per iocum vel demonſtrandi cauſsa interpoſita, nullam naſci obligationem, cap.iii. in fine. de oblig. & act. Paulum enim ita interpretari conuenit, vt nulla efficax & ſatis ad agendùm valida ex huiuſmodi ſtipulatione obligatio naſcatur: non quidem ipſo iure, ſed exceptionis auxilio: non legis, ſed prætoris ſolius beneficio. Hæc qui non conſiderauerunt, in eo Caium, Pomponium & Iuſtinianum notare non verentur, quòd illi verbis obligationem ex interrogatione & reſponſione contrahi expreſsè tradiderint. cap.j. §.ij. de oblig. & act. cap. j. de verb. obligat. §. i. Inſtit. eodem tit.

Verus intellectus §. pactus ne peteret, L. Si vnus, D. De pactis.

CAPVT VI.

PACTVM de non petendo ciuilem obligationem non elidit, id eſt, ſic non extinguit, vt poſſit impedire quominus id quod ciuili debetur obligatione, actione ciuili rectè petatur. Verùm ſi quum pactus eſſet creditor

ditor ne peteret, poſtea conueniſſet vt peteret, pactum de non petendo tollitur ſiue eliditur (perinde enim eſt) per pactum de petendo, non quidem ipſo iure, inquit Paulus, ſed per replicationem,ca.xxvii.§.pactus,de pactis.Certum eſt non eſſe in ea perſuaſione Paulum, vt contẽdat pactum per pactum replicatione ſemper ſic tolli, vt ipſo iure nunquam poſſit elidi. id enim falſiſſimum eſt. Nam pactum per pactum tam poteſt ipſo iure tolli,quàm per ſtipulationẽ ipſo iure ſtipulatio tollitur. Nec id obſcurum adeo eſt, ſi conſideremus id demum ipſo iure tolli, quod per ſe ſine aliquo aduentitio auxilio tollitur: quemadmodum oſtendimus in libro ſingulari Ad legem Scriboniam. Vel,vt planius dicam,quod eodem illo ipſo iure tollitur, quo ligatum eſt,id ipſo iure tolli dicitur. Itaque cum ſtipulatio per ſtipulationem ipſo iure tolli dicitur: per ipſum ius, ciuile ius accipitur, quia ex eo iure ſtipulatio conſtat. Cùm autem naturalis obligatio ipſo iure per pactum tollitur, tunc per ipſum ius non ciuile ius,ſed ius naturæ intelligimus. Et idcirco pactum tolli per pactum poteſt ipſo iure, per ſe, ſine prætoris auxilio,ſi hoc actũ eſt. Rurſus pactum pacto tolli nõ poteſt ipſo iure, ſi etiã hoc actum eſt. Tollitur quidẽ pactum pacto ipſo iure,ſi prius pactum tale ſit, vt nec ad ciuilem aliquam obligationẽ pertineat, nec ei ſubſit cauſſa ad actionẽ impetrãdam ſatis efficax,ſed natu-
ralem

ralem nudam ſub ſe contineat obligationem. Tunc enim per pactum tollitur pactum nõ quidem alicuius aut exceptionis aut replicationis medio; (id enim fieri non poteſt: nec vt poſſit fieri, obligationis natura patitur) ſed ipſo iure, hoc eſt eodem illo ipſo iure, ex quo ſuam ſortitur ſubſtantiam. cap. xcv. §. naturalis, de ſolut. Verùm ſi pactum alicui legitimæ conuentioni adiectum alio pacto tollẽdum ſit, tolli quidem prius pactum per poſterius non poteſt ipſo iure, quia hoc actum non eſt: ſed illud potius videtur actum, vt per replicationem eliſa pacti prioris exceptione, ipſum quoque prius pactũ non ipſo iure, ſed replicationis auxilio nullum ſit. Veluti, ſi quum mutua centum tibi dediſſet Sulpitius, tecum pactus de ijs nõ petendis, iterum de ijſdem petendis paciſcatur, quamuis pactum pacto tolli ipſo iure poſſit, hoc tamen caſu tolli ipſo iure, hoc eſt per ſe, ſiue, vt clarius dicam, tolli iure pacti pacto pactum non poteſt. certè quòd prius pactum, quia facti eſt, tollere contractum mutui non potuerit. Ergo ſi centum quæ mutua dedit, petierit Sulpitius creditor, & debitor contendat pactum eſſe creditorem ne peteret, quia pacto mutui obligatio eliſa non eſt, ciuilis creditori ex cauſſa mutui dabitur actio; reo verò defenſionis loco, quia pacta iuſta prætor ſeruat, pacti conuenti exceptio nõ denegabitur: qua poſita & probata, ciuilis extinguetur obligatio. Quòd ſi ponentem reum

pacti

pacti de non petendo exceptionem, pacti de petendo excluſerit actor replicatione, quia firma manet, & ipſo iure ſemper valida, mutui ciuilis obligatio: de eo quæri ſolet, cur pactum iſtud de non petendo, tollatur per pactum de petendo, non tam ipſo iure quàm per replicationem. Reſpondeo, quia ſic actum videtur. Sic nimirum videtur actum, vt ſalua quæ pacto tolli nō poteſt principali obligatione, ni pacti de non petendo exceptione agentem repellat actorem reus, ſtatim reus condemnetur: & niſi pacti de non petendo quam reus obtinuit exceptio replicatione pacti de petendo, per actorem rurſus excludatur, abſoluēdus omnino reus videatur. Igitur contractus mutui in cauſſa eſt, quo minus ipſo iure hoc caſu pactum tollatur per pactum. Et hoc quidem ſignificare videntur hæc verba *Si hoc actum eſt*. Nō enim negat Paulus, pactum per pactum ipſo iure tolli nō poſſe, ſed contendit tolli non poſſe ſi hoc actum eſt. Nam ſi pacto pactum ipſo iure apud Paulum elideretur, cōſequens eſſet, ex poſteriore pacto ciuilem naſci obligationem, & priore pacto mutui ciuilem obligationem elidi. Sed neutrum fieri potuit. Non eſt igitur mirum hoc actum eſſe non videri, vt pactum ipſo iure per pactum elidi apud Paulum potuerit. Sanè iuriſconſulti quid actum ſit ſedulò inſpiciunt in omni conuentione. cap. ij. §. j. de hered. vel act. vend. l. iiij. de fide inſtru. Aliud autem eſt in ſtipulatione.

tione. Quia enim ſtipulatio ciuilis eſt, non refert an ad contractum ſiue ad ciuilem aliquam obligationem ea adijciatur, an verò per ſe ſtet. Semper enim ex ſtipulatu actio competit. Ideóque ipſo iure ſemper poteſt per ſtipulationem ſtipulatio tolli. Expoſui paragraphum longè difficillimum nouo & ſingulari quodam intellectu.

Auerſio quid à ſectione differat.

CAPVT VII.

OBTINVIT auerſione in pandectis id dici venire, quod pretio inſemel inſimulque nuncupato non in res ſingulas cōſtituto venit, Antonio Auguſtino, Briſſonio, & alijs eruditis viris auctoribus, cap. xxxv. §. in his, cum §. ſeq. de cont. empt. cap. iiij. §. j. de peric. & com. rei vend. cap. lxij. in fine, de contrah. empt. Goueano non aſſentior, exiſtimanti id quod negligenter fit, neque conſideratè ſatis, dici auerſione fieri. Quis enim credat auerſione opus locare, vinum auerſione vendere, locare inſulam auerſione, idem eſſe quod negligenter locare, vendere? Auerſioni contraria eſt ſectio. Solet enim cum auctio fit, res omnis auerſione aut ſectione vendi. Auerſione quidem vna pertica, ſectione verò diſtinctè gradatimque. Nam eò reſpexiſſe omnino viſus eſt Plinius lib. viij. Epiſt. hunc in modum

Calui-

Caluiſio ſuo ſcribens: Ex ipſis etiam, quos non vna, vt dicitur, pertica, ſed diſtinctè gradatimque tractaui, quanto quis melior & probior, tanto mihi obligatior abit. Loquitur Plinius de ſuis vindemijs, quas ait certatim negotiatoribus ementibus ſe vendidiſſe; & ex ijs nonnullos vna pertica, nonnullos diſtinctè gradatimque tractaſſe: Hoc eſt, vt mihi videtur, vindemias partim quidem auerſione, partim verò ſectione ſe vendidiſſe. Sectores damnati atque proſcripti bona emebant auerſione, quæ rurſus ſectione diſtrahebant. Auctor eſt enim Aſconius, ſectores dictos eſſe qui ſpem lucri ſui ſecuti bona condemnatorum ſemel auctionabantur, ac poſtea ſingulas quaſque res pecunia populo venditabant. Nec quidem hi duntaxat, ſed omnes etiam qui ſectione res aliquas vendebant, ſectores dicebantur. Nam in quodam Latini Pacati Drepani panegyrico, qui olim imperatori Theodoſio fuit dictus, vendi eo ſenſu ſub ſectore infantes dicuntur, quo ſcripſit Eutropius inſtrumenta regij cultus ſectione diſtrahi. Verba Pacati ſunt hæc: Vidimus redactas in numerum dignitates, & exutos trabeis conſulares, & ſenes fortunarum ſuperſtites, & infantium ſub ipſo ſectore ludentium flendam ſecuritatem. Et paulo pòſt: Vt poſſemus effugere carnificem, optabamus ſubire ſectorem. Eoque pertinet quod ſic libro octauo Eutropius de M. Antonino Philoſopho

ſcribit:

ſcribit: Cnm largitiones nullas haberet, facta in foro diui Traiani ſectione, inſtrumenta regij cultus diſtraxit. Bona quæ ad ærarium deferebantur, edictis publicari ſolent, hoc eſt publicè venalia proſcribi aut proclamari: & tandem publicata interdũ auerſione, interdum ſectione haſta poſita diſtrahebantur. Eoque arbitror Ciceronem reſpexiſſe in Philippica ſecunda. Cùm enim haſta poſita pro æde Iouis Statoris bona Cn. Pompeij Magni ſubiecta eſſe præconis voci demonſtraſſet acerbiſſimè Cicero, hæc verba ſubiecit: Expectantibus omnibus quiſnam eſſet tam impius, tam demens, tam dijs hominibuſque hoſtis, qui ad illud ſcelus ſectionis auderet accedere; inuentus eſt nemo, pteter Antonium: prçſertim cùm tot eſſent circum haſtam illam, qui alia omnia auderent. Huic etiam conſentaneum eſt quod ſic Tacitus Annalium lib. xiij. ſcribit: Eius accuſationis auctor extitit Pætus quidam, exercēdis apud ærarium ſectionibus famoſus, & tum vanitatis manifeſtus. Hinc etiam intelligimus quid illud ſit quod idem Tacitus ſic lib. xvij. ſcribit: Pridie Idus Mart. commēdata patribus republica, reliquias Neronianarum ſectionũ, nondum in fiſcum cõuerſas, reuocatis ab exilio cõceſſit. Et erat quidem tanta apud Romanos huiuſmodi ſectionis auctoritas, vt per eam legitimum dominium ſtatim acquireretur. Teſtatur enim M. Varro de re ruſtica libro ſecundo, dominium ſex fere
res

res perficere, nimirum hereditatis aditionem, mancipationem, in iure ceſſionem, vſucapionem, è præda ſub corona diſtractionem, & denique ſectionem.

Quid ſit Teſtes de domo producere.

CAPVT VIII.

PAVLVS ait: Teſtes eos quos accuſator de domo produxerit, interrogari non placuit, cap. xxiiij. de teſtibus. Quem locum interpretans Duarenus, Domeſticus, inquit, teſtis non is tantùm dicitur, qui in eadem domo habitat, ſed et qui eiuſdem familiæ, gentis, agnationis eſt. Non rectè. Eorum enim qui de familia producebantur teſtimonia non vſquequaque olim fuiſſe neglecta, docet actione tertia in C. Verrem Cicero, vbi Verrem Malleoli tutorem ſic alloquitur: Cur ſodalis (erat hic Malleoli pater) vxorem, ſodalis ſocrum, domum denique totam ſodalis mortui contra te teſtimonium dicere; cur prudentiſſimas lectiſſimaſque feminas in tantum virorum conuentum inſolitas inuitáſque prodire cogis? Huic etiam adiungi poteſt quod ſic de Iulio Cæſare Suetonius ſcribit: In P. Clodium Pompeiæ vxoris ſuæ adulterum, atque eadem de cauſſa pollutarum cęremoniarum reum, teſtis citatus negauit ſe quicquam comperiſſe, quamuis & mater Aurelia & ſoror Iulia apud eoſdem iudices omnia ex fide retuliſſent. Ideoque veriſimilius eſt eos duntaxat teſtes de domo produ-

G ctos

ctos Paulo dici, qui in accuſatoris ſunt poteſtate. Sic teſtimonium domeſticum Græci interpretantur. Et idcirco non poſſum non probare interpretis eximij Theodori Balſamonis ſententiam, qui Canonem Synodi Carthaginienſis cxxxij. interpretans, quo teſtes quos de domo producit accuſator, non eſſe audiendos etiam traditum eſt, domeſticos teſtes accuſatoris ait appellari omnes qui cum eo habitant, & quibus ipſe poteſt imperare. Ea nimirum ratione, qua furta quæ ſerui faciunt dominis, liberti patronis, & mercenarij ijs apud quos degunt, domeſtica dicuntur. cap. xi. §. i. de pœnis. Ad domeſticum teſtimonium ſpectare videtur quod ſic Apuleius ſcribit in Apologia prima: Cupio enim produci eos pueros, quos ſpe libertatis audio confirmatos ad mentiendum. Huiuſmodi enim pueros de domo productos rectè dici ex Vlpiano probari euidenter poteſt. cap. 1. §. j. & cap. x. §. ij. de quæſt.

Marcelli locus apud Vlpianum de curatoribus pupilli, prodigi, vel furioſi, explicatur nouo ſenſu.

CAPVT IX.

PROMITTENDO obligari poſſe furioſum, & fideiuſſorem pro eo interuenire, negauit Vlpianus cap. vi. de verb. oblig. Quia, inquit Caius, non ſolùm ipſa ſtipulatio nulla interceſſit, verùm ne negotium quidem

vllum

vllum geſtũ intelligitur. cap.lxx.§.i.de fideiuſſ. Sed videamus ne non ſibi ipſi contrarius ſit Vlpianus, qui cum Marcello huiuſmodi fideiuſſores obligari expreſsè viſus eſt annotaſſe. Marcellus ſcribit, inquit Vlpianus, ſi quis pro pupillo ſine tutoris auctoritate obligato, prodigóue vel furioſo fideiuſſerit, magis eſſe vt ei non ſubueniatur: quoniam his mandati actio non competit. ca.xxv.de fideiuſſorib. Corruptum eſſe hoc Marcelli reſpõſum videtur, & pro *Non ſubueniatur*, legendum *Ideo ſubueniatur*, errorémque ex notis creatum ſuſpicio eſt. Sic enim ſcribebant veteres *Iõ*, pro *Ideo*, quod facilè in particulam *Nõ* tranſmutari potuit. Senſus igitur eſt: pupilli, prodigi, & furioſi fideiuſſoribus ideo ſubueniri, quoniam mandati actio pupillo, prodigo, vel furioſo non competat aduerſus fideiuſſores; hoc eſt, quia principalis obligatio non ſubſiſtit, ac ne negotium quidem vllum geſtum intelligitur. d.§.j. Quaſi in effectu dixerit Marcellus, acceſſorium naturam ſequi ſui conuenit principalis. Principalis obligatio directa mandati actio eſt. Quia igitur mandati actio illis non competit; hoc eſt, quia oligatio principalis ipſo iure inualida eſt; ideo ſubuenitur fideiuſſoribus, hoc eſt, ideo nec acceſſoria conualeſcit. Subuenitur inquam fideiuſſoribus, aduerſus pupilli, prodigi, vel furioſi creditores. Sanè *non* particulam pro *ideo*, interdum librarijs obrepſiſſe obſeruatũ eſt ex ca.

 xliiij.§.

xliiij.§. ſi quis ſponte, de furtis. In eo enim §. vulgares quidem libri, *Et ideo*, Florentini verò *Et non*, ſcriptum expreſsè continent. Et hęc quidem emendatio, quæ viris aliquot eruditis mihiq; amiciſſimis mirum in modum placet, mihi ſic nõ probatur quin putem curioſa quadam inſpectione eleganter lectionem antiquam defendi poſſe. Quandoquidem enim Caius nullam eſſe ſtipulationem, ac ne negotium quidem vllum tunc geſtum intelligi contendat quum pro furioſo interuenit fideiuſſor, d. §. i: vtique hoc videtur intendere, ipſo iure totum negotiũ nullius prorſus momenti eſſe. Si nullius momẽti ſit, ergo nec vlla ex eo naſci poteſt obligatio. Si nulla naſcatur obligatio, ergo & actio & exceptio nulla. Et quia tunc demum ſubuentioni locus eſt, quum id quod ipſo iure vtile & validum eſt, iure prætorio inutile & inualidum aut exceptionis aut in integrum reſtitutionis beneficio redditur: profectò mirum non eſt fideiuſſoribus huiuſmodi non ſubueniri. Ipſo enim iure obligati non ſunt. Eáque res efficit vt nulla prorſus ſubuentione opus habeant: ſiquidem is, qui obligatus ipſo iure non eſt, nullo prorſus exceptionis, nullo in integrum reſtitutionis opus habet beneficio. ca. cxiij. de reg. iuris. Et hoc nimirum illud eſt quod dixit Marcellus, huiuſmodi fideiuſſoribus non ſubueniri, quoniam mandati actio pupillo, prodigo, vel furioſo non competat. Senſus enim eſt, ideo fideiuſſo-

eiuſſoribus exceptionis medio non ſubueniri, quoniã ipſo iure nulla prorſus ex huiuſmodi negotio nata ſit obligatio. Igitur fideiuſſoribus non ſubuenitur, quia nulla opus habent ſubuẽtione, vtpote ipſo iure non obligati.

Indicatur de tutoribus feminarũ Triboniani error.

CAPVT X.

VIDETVR Tribonianus in ea fuiſſe perſuaſione, vt exiſtimauerit finita pupillari ætate, tam puellas quàm maſculos liberari omnimodo tutela conſueuiſſe, & ad annum vſque vigeſimum quintum curatores accepiſſe. §. 1. Inſt. de curat. Quæ perſuaſio falſa eſt. Erant enim mulieres in perpetua tutelà, quemadmodum pro Muræna teſtatus eſt Cicero. Et in eius Top. Boëtius, Mulieres, inquit, antiquo iure tutela perpetua continebat: recedebãt verò à tutoris poteſtate, quæ in manum viri conuenerant. Igitur ætate pupillari finita, liberari tutela ſolent maſculi, & curatores accipere: Feminę verò tandiu ſi non legitimæ, ſaltem ceſſitiæ tutelæ ſuberant, donec aut ſeſe capite diminuiſſent, aut virgines eſſent Veſtales captæ. Hoc iure etiam Pauli & Vlpiani temporibus vſum fuiſſe populum Romanum, ſatis ex Vlpiani fragmentis conſtat. In ijs enim titulo decimo, feminis tam puberibus quàm impuberibus, propter ſexus fragilitatem forenſiúmque rerum ignorantiam, tutores ſolere dari expreſsè tra-

ditum eſt. additúrque talis inter pupillarem & muliebrem tutelam differentia: Pupillorum pupillarumque tutores & negotia gerunt, & auctoritatem interponunt: mulierum autem tutores auctoritatem duntaxat interponunt. Idque mirum in modum Apuleij (quem ſub diuis fratribus vixiſſe probauimus ſuperiore libro) auctoritate confirmatur. Sic enim in Apologia ſecunda ſcribit: Adeſt etiam tutor auctor mulieris, vir grauiſſimus & ſanctiſſimus, omni cum honore mihi nominandus Caſſius Longinus. Quære Maxime cuius emptionis auctor fuerit, quantulo pretio mulier locuples agellum ſuum præſtinarit. Teſtimonium Caſſij Longini tutoris & Coruini Celeris eſt'ne ita vt dixi? vſpiam in hâc emptione nomen meum ſcriptum eſt? Et hæc quidem cùm ita ſint, nunc opinor intelligimus, quidnam ſentiendum ſit de hoc Pauli reſponſo, quod in pandectis quibuſdam manuſcriptis rectius quàm in Florentinis ad hunc modum expreſſum eſt: *Tutor pupillam vel curator adultam, vxorem ducere non poteſt*: capite xxxvi. de ritu nuptiarũ. Nimirum verbũ hoc *Curator*, non eſſe Pauli verbum, ſed Triboniani ſuppoſiticium, falſò haud dubiè perſuaſi, non fuiſſe in perpetua tutela puellas viripotentes, ſed curatores accepiſſe. Eſt igitur ſic legendum: *Tutor pupillam vel adultam, vxorem ducere non poteſt*, Hoc eſt, pupillam aut virgi-

nem

nem viro maturam quam habet in poteſtate legitimus, ceſſicus, aut prætorius tutor, non poteſt vxorem ducere. Id enim ſenatuſconſulto non de adulta ſolùm, ſed nominatim quoque de pupilla fuiſſe cautum, cùm ex eodem Paulo, capite lix. de ritu nuptiar. tum etiam ex teſtamento quodam Sempronij Tucidani peruetuſto euidenter conſtat, in quo ſic legitur: CAIVS TVCIDANVS QVOD PVPILLAM CVIVS IVSSV MEO CVRAM GESSIT, CONTRA DECRETVM AMPLISSIMI ORDINIS VXOREM DVXIT, EXHERES ESTO. Et hæc quidem emendatio noſtra duorum locorum collatione euidentiſſimè confirmatur. Sic enim ſcripſiſſe Terentium Clementem accepimus: Siue generalis curator, ſiue dotis dandæ conſtitutus ſit, & amplius doti promiſſum eſt quàm facultates mulieris valent, ipſo iure promiſſio non valet. capite lxi. de iure dot. In fragmentis ad hunc modum ſcribit tit. x. Vlpianus: Ex lege Iulia de maritandis ordinibus tutor datur à prætore vrbis mulieri virginíue, quã ex hac ipſa lege nubere oportet, ad dotem dandam, dicendam, promittendámue, ſi legitimum tutorem pupilla non habeat. Ecce Terentius Clemens curatorem, Vlpianus non curatorem, ſed tutorem ait mulieri dotis dandæ cauſſa conſtitui. Quis hîc non dixerit Terentium hunc omnino contrarium eſſe Vlpiano, ſi Triboniani culpam

non agnouerimus? Dubium enim mihi non videtur, quin ſic Clemens ſcripſerit: *Siue generalis tutor, ſiue dotis dandæ, dicendæ, promittendæue cauſſa conſtitutus ſit.* Quid Cicero? An non ita etiam pro L. Flacco diſſerit? Doti Valeria pecuniam omnem ſuam dixerat. Nihil illorum explicari poteſt, niſi oſtenderis illam in tutela Flacci non fuiſſe. Si fuit, quæcunque ſine hoc auctore eſt dicta dos, nulla eſt. Et idcirco generaliter poſſe definiri puto, vbicunque in pandectis tribui mulieribus curatores videmus, ijs in locis omnibus, pro *Curatores*, eſſe *Tutores*, ex prudentium intẽtione & vera ſententia reponendum. cap. xxxvij. De ritu nupt. cap. lx. & lxj. de iure dot. cap. vij. de tut. & curat. dat. ab his. cap. vij. Ad L. Iul. de adult. Fortaſſis antiquum ius ad ſui temporis rationem accommodans Tribonianus, hęc reſponſa ſic deformauit. Id ſi verum eſt, cur igitur tres illas feminarum tutelas voluntaria quadam obliuione nõ deleuit, de quibus in eo ſenatuſconſulto tractari docet Paulus, quo tutores pupillas vel adultas vxores ducere prohibentur? cap. lx. de ritu nupt. Nam ſi tres huiuſmodi tutelas admiſerit Tribonianus, non pupillas ſolùm ſed adultas etiam ſub tutela fuiſſe vt fateatur neceſſum eſt. Eſt enim feminarum tutela tripartita. Alia ſiquidem pupillaris eſt, alia ceſſitia, alia denique prætoria: quemadmodum ex fragmentis Vlpiani quiuis poteſt intelligere. Nec eſt quòd quis obijciat,

tutoris

tutoris officium poſt pupillæ pubertatem finiri,idque etiam Paulum ſcripſiſſe in d. cap.lx. §.iij. Id enim ſic non accipere conuenit,vt pubertate finita deſinant mulieres in tutela eſſe. Finitur enim pupillaris tutela pubertate: incipitque tutela muliebris aut ceſſione, aut certè legitimi tutoris cõtinuatione ex lege Claudia. Illud etiam admonendi ſumus, ſenatuſconſultum de prohibitis inter tutores & pupillas adultáſque nuptijs, orationem diui Antonini & Commodi ſubſecutum eſſe. Idque ex eo libro ſingulari manifeſtum eſt, quem Paulus ad orationem Antonini & Commodi ſcripſit. In eo enim libro pleniſſimè ſenatuſconſultum iſtud anonymum interpretatus eſt idem Paulus, id quod ex epigraphe d. cap. lx. omnino colligitur. Denique ſi quæſieris tutor ille qualis fuerit, quem Paulus honorarium appellat, honoríſque cauſſa datum ſcribit, in cap. lxj. de ritu nupt. illud habeto, ſic interdum datos fuiſſe plures tutores vt eorum vnus adminiſtraret, & reliqui potius honoris, hoc eſt honeſtatis gratia dati viderentur, quàm adminiſtrationis. ca. iij.§.ij. in fin. iud. ſolui. Ita enim honorarium tutorem expreſſè interpretatus eſt Vlpianus, in cap. iij.§.i.de adminiſt. & peric. tut. cap. xiiij. §. i. de ſolut. Et hæc de tutoribus feminarum.

Conciliatio vera cap. xxxix. De ſtatulib. cum cap. xiiij. De quæſt.

CAPVT XI.

QVÆSITVM eſt, an eaſdem pœnas patiantur in publicis iudicijs ſtatuliberi, quas ceteri ſerui. Et pati quidē pœnas eaſdem ſtatuliberos, aſſerit Pomponius cap. xxix. in princ. de ſtatulib. negat Modeſtinus cap. xiiij. de quæſt. Quid dicemus? Aliud nihil, quàm pugnam hanc ſic componi poſſe, vt definiamus Pomponium ius illud tractare quod eo tempore in vſu fuit quo Q. Mutius floruit: Idque ex hac eiuſdem capitis xxix. epigraphe ſatis intelligi, *Pomponius libro octauo decimo ad Quinctum Mutium.* Eoque iure vti tam diu viſus eſt populus Romanus, donec tandem diuus Pius Saluio Martiano reſcripſiſſet ſtatuliberum quaſi liberum puniendum eſſe, cap. ix. in fine, de pœnis. Quid enim aliud præ ſe ferunt hæc Vlpiani verba, *Statuliberum quaſi liberum eum iam puniendum:* quàm ſtatuliberum ante hanc diui Pij conſtitutionem quaſi ſeruum punitum fuiſſe? Quid autem, ſi ſic legamus, *Statuliberum quaſi liberum eſſe iam puniēdum:* vt pro *Eum*, reponamus, *Eſſe*? Et hæc quidem videri poteſt probabilis emendatio, quòd *Eum*, & *Eſſe*, ijſdem notis veteres expreſſerint. Auctor eſt enim Valerius Probus ſic veteres has notas I. C. E. V. interpretatos eſſe, *Iuſta cauſſa eſſe*, vel, *Iuſta cauſſa eius videbitur.* Sic igitur legendum eſt in d. capite ix. *Statuliberum quaſi liberum eſſe iam puniendum, diuus Pius Saluio Martiano reſcripſit.* Et ita quidem ante reſcriptum

iſtud

iſtud diui Pij ſtatuliberi, non quaſi liberi, ſed vt ſerui videntur puniri conſueuiſſe. Eoque ad Quinctum Mutium libro octauo decimo arbitror Pomponium reſpexiſſe. Poſt verò editam hanc diui Pij conſtitutionem, ſtatuliberi non vt ſerui ſed vt homines liberi plecti cœperunt: ad quam conſtitutionem trahendum eſt ſuperius Modeſtini reſponſum. Idem Vlpianus ſtatuliberos non vt homines liberos, ſed vt ſeruos eſſe coërcendos alio loco tradidit. Quid tamen, inquit, ſi ſub conditione accepit libertatem? Ecce nondum liber erit; ſed vt ſeruus poteſt coërceri. cap. j. §. j. in fin. *Si is qui* teſt. lib. eſſe iuſſ. erit. hoc eſt, puniri. cap. vj. in fin. cum cap. ſeq. & cap. xxviij. circa princ. de pœnis. Et idcirco ni hæc quam primus excogitaui conciliandi ratio hoc in loco recepta fuerit, profectò quid dici abſurdius poteſt, quàm vnum, eundémque Vlpianum contraria ſcripſiſſe? Eaque res efficit, vt mihi prorſus perſuaſum habeam, Vlpianum antè ad edictum ſcripſiſſe, quàm edita eſſet ſupradicta diui Pij conſtitutio, & ex libro ad edictum trigeſimo octauo poſteriorem hanc Vlpiani ſententiam repetitã eſſe, vt indicat inſcriptio d. cap. j. ad hęc per diuum Pium, nõ Antoninum Pium, ſed Antoninum Caracallam ſub quo floruit Vlpianus, eſſe intelligendum, idq; ex particula *Iam*, omnino probari: præſertim cum liquidò conſtet, Antonino Pio imperante nondum in aliquo

Iuris

Iuris prudentum numero Vlpianum floruiſſe. Antoninum auté Caracallam, Antoninum Auguſtum pium noſtrum, interdum appellaſſe Vlpianum alio loco demonſtratum eſt. Proinde quis eſt qui non animaduertat hæc Vlpiani verba *Diuus Pius iam conſtituit*, nihil aliud eſſe quàm illa eiuſdem, *Diuus Pius noſter conſtituit?* Et ita mihi videtur.

Quid ſit ΧΡΗΣΙΣ.

CAPVT XII.

AIT Vlpianus: ſed ſi χρῆσις ſit relicta, an vſus ſit videndum eſt. Et Papinianus libro ſeptimo reſponſorum ait, vſum eſſe, non etiam fructum relictum. cap. x. §. j. de vſu & habit. Duplex erat olim dominium, Bonitarium & Quiritarium. Qui rem in bonis habebat, χρῆσιν: qui rei alicuius nudo Quiritium iure dominus erat, κτῆσιν habere dicebatur. Idq; ex ſeptimo libro Epiſt. familiarium Ciceronis eſt euidentiſſimum. In eo enim libro quædam extat M. Curij ad Ciceronem epiſtola, in cuius principio ſic legitur: Sum enim χρήσει μὲν tuus, κτήσει δὲ Attici noſtri. Ergo fructus eſt tuus, mancipium illius. In epiſtola ſequenti ſic reſpondet Cicero: Cuius quando proprium te eſſe ſcribis mancipio & nexu, meum autem vſu & fructu, contentus iſto ſum. Id enim cuiuſq; proprium eſt, quo quis fruitur atque vtitur. Vſus igitur & fructus χρῆσις dicitur, mancipium verò & nexus κτῆσις. Et hinc quidem opinor intelligimus,

mus, quæ fuerit apud Papinianum dubitandi ratio. Quia enim vſus & fructus χρήσεως appellatione cōprehenditur, quæſitum idcirco fuiſſe videtur apud Papinianum, ſi pecorum χρῆσις relicta ſit, puta gregis ouilis ad ſtercorandum agrum, ctesi eiuſdem gregis alteri nominatim excepta, vtrum agni, lana, & lac, quæ in fructu ſunt, ad eum qui χρῆσιν, an verò ad eũ qui κτῆσιν habet pertineat. Reſpondit Papinianus, vſum eſſe, non etiam fructum relictum. Et ita χρήσεως appellatione interdum vſus & fructus, interdum vſus ſine fructu comprehenditur. Tunc quidem ſub chreſi vſus & fructus continentur, quum cteſis non excipitur: quod in alienatione rei mancipi contingit. Hoc enim caſu quominus cteſin præſtari, hoc eſt rem emptam mancipio dari poſtulet is qui chreſin habet, nihil quidquam vetat. Quum autem cteſis excipitur, ea tunc eius qui chreſin reliquit fuiſſe videtur intentio, vt vſum rei relictæ nudum ſine fructu penes eum manere voluerit, qui χρῆσιν habet, & eiuſdem rei fructũ fieri alterius habentis κτῆσιν. Cùm igitur ſic ſcriberet Vlpian. *Sed ſi χρῆσις ſit relicta:* hæc videntur ſubaudiri verba debuiſſe, *Cteſi nominatim excepta*. Interpretatio Suidæ quam ſecutus eſt Alciatus, huic loco non conuenit. nullam enim continet dubitandi rationem. Nam dubitaſſe veteres de duplici quadam vocis huius ſignificatione, ex verbo *Videndum* ſatis conſtat.

Exceptio

Exceptiones pro pactionibus interdum à veteribus vſurpari.

CAPVT XIII.

EXCEPTIONES non ſolùm appellari ſolent defenſiones quibus actorum excluduntur intentiones, ſed interdum pactiones etiam exceptiones ſignificant. Quo ſenſu excipiendi verbo vſus eſt Horatius Sermonum lib. ij. Sat. iij.

———*Mentem niſi litigioſus*
Exciperet dominus.

De eo enim loquitur Horatius, qui cum emptore pactus fuerat, mentem mancipij ſanam non præſtare. Sic excipere ſeruum ſine peculio, viſus eſt eo planè ſenſu Vlpianus accepiſſe, quo diceremus, paciſci cum emptore de quodam hereditario ſeruo ſine peculio vniuerſa hereditate vendita retinendo. capite ij. §. x. de heredit. vel act. vend. Idem Vlpianus de eo diſputans qui hereditate vendita pactus cum emptore fuerat, de retinendis quibuſdam ædibus quarum nomine damni infecti promiſſum erat, ſic ſcripſit: *Si venditor hereditatis ædes ſibi exceperit, quarum nomine damni infecti promiſſum erat.* dicto cap. ij. §. xi. Denique cum ſic in diuinat. ſcriberet Aſconius; *Menius cum domum ſuam venderet Catoni & Flacco cenſoribus, vt ibi baſilica ædificaretur, exceperat ius ſibi*

vnius columnæ: quid aliud quæſo ſibi voluit, quàm Menium ædes alienantem pactum eſſe cum cenſoribus ſibi vnius columnæ ius illæſum perpetuò & ſaluum fore? Idque Feſti illud liquidò confirmat: Reſtibilis ager fit, qui biennio continuo ſeritur farreo ſpico, id eſt ariſtato; quod ne fiat, ſolent qui prædia locant excipere. Quid enim in hoc loco Excipere aliud eſt quàm paciſci? Et hæc quidem ſi vera ſunt, nûc opinor intelligimus, et rectè et verè pactiones illas quibus imminuitur legitima conuentio exceptiones his verbis Vlpianû appellaſſe: *Adeo autem bonæ fidei iudicijs exceptiones poſtea factæ inſunt.* capite vij. §. adeò. de pactis. Eóque ſenſu exceptionis vocabulo vſus eſt etiam Modeſtinus in cap. xxxix. de act. empti. & præter Modeſtinum Pomponius in capite xxxij. de vſuf. Proinde videndum eſt, an rectè vir quidam acutiſſimus pro *Exceptiones* reponendum eſſe *Depectiones* apud Vlpianum arbitratus ſit in d. §. adeó.

Explicatur Cap. XXXI. D. De pœnis.

CAPVT XIIII.

GELLIVS auctor eſt libri quinti capite decimo quarto Androdum conſulàris cuiuſdam viri ſeruum rei capitalis dãnatum cùm ad beſtias datus eſſet, & à leone atrociſſimo ſeruat⁹ incolumis, cũctis petẽtibus dimiſſum

dimiſſum fuiſſe, & pœna ſolutum, leonémque ei ſuffragijs populi donatum. Hinc colligo, ad beſtias damnatos, etiamſi vnam aut alteram belluam ſuperaſſent, necdum tamen pœna ſolutos fuiſſe. Et idcirco ſi Androdus pœna ſolutus dimiſſúſque fauore populi non fuiſſet, leone illo atrociſſimo educto, alia confeſtim bellua in conſeptum caueæ immiſſa fuiſſet. Huc ſpectat illud Modeſtini: Ad beſtias damnatos fauore populi præſes dimittere non debet: ſed ſi eius roboris vel artificij ſint, vt dignè populo Romano exhiberi poſſint, principem conſulere debet. cap.xxxj. de pœnis. Senſus enim eſt, Si is qui ad beſtias damnatus eſt belluam aliquam ſuperauerit, non debet fauore populi illum pręſes dimittere, hoc eſt (vt Gellius interpretatur) pœna ſoluere: ſed ſi conſtiterit, eximijs viribus aut artificio quodam ſingulari belluam vnam aut alteram eſſe ſuperatam, & ob id dignum hunc victorem qui in ludo exhibeatur populo Romano, principem Modeſtinus ait à præſide conſulendum eſſe.

Emendatur & explicatur Vlpiani locus, de eo qui equo publico in cauſſa publica tranſuehitur.

CAPVT XV.

TESTATVR Liuius libro nono à Q. Fabio Maximo inſtitutum, vt equites Idibus Quinctilibus trãſueherẽtur. Quod qua ratione accipi debeat, non intellexerunt viri eruditi

ri eruditi qui Liuiũ & qui iura interpretati ſunt: Exiſtimántque ad illam equitum cenſionem Liuium reſpexiſſe, quam hunc in modum in Pompeio Plutarchus,& Feſtus de verb.ſig.lib.iij. & viij. deſcripſerunt: Ad cenſores curuli inſidentes in foro,dignitate ornatuque inſignes ſinguli equites equum ſuum manu adducebãt, & de ſtipẽdijs legitimis interrogati,rationem ijs reddebant: tum ſi quæ multa equiti irroganda videretur,cenſionem faciebant,diligentérque de curatione equorum inquirebant: & ſi quem malè curatum inuenirent,nõ cenſionem ſolùm,ſed impolitias etiam faciebant,hoc eſt equiti æs abnegabant qui equum malè curauerat. Qua de re ſic etiam apud Gellium ſcriptum inueni lib. iiij.cap.xij:Item ſi quis eques Romanus equum habere gracilentum aut parum nitidum viſus erat,impolitiæ notabatur: id verbum ſignificat quaſi tu dicas incuriæ. Et hæc quidem omnia ex antiquo imperatoris Claudij numiſmate

quodam euidenter etiã poſſunt intelligi. in cuius nũmi vna parte circa caput Claudij hę literę ſunt:TI. CLAVDIVS CAESAR AVG. P. M. TR. P. IMP. PP. In altera parte effigies cenſoris curuli inſidentis, ad quem manu equitis equus ducitur,cum hac inſcriptione CENSOR.Nummum hunc Hubertus Goltzius antiquitatum

H reſtau-

reſtaurator eximius mihi nuper manu ſua delineatum exhibuit: eiúſque idcirco partẽ alteram hîc effingendam curaui, vt eximiæ quoddam in illuſtranda Romanorum antiquitate noſtri Gol tzij virtutis ſpecimen his lucubrationibus meis teſtatum poſteris & conſignatũ relinquam. Ceterùm in tranſuectione equitũ nihil huiuſmodi fieri adſolet. Quamobrẽ trabeatos equites Id. Iulij Q. Fabius non cenſeri, ſed tranſuehi inſtituit, vt ex Liuio & Valerio probatur. Sic nimirũ, vt equites Romani Idib. Quinct. ab æde Honoris, equis inſidentes & olea coronati in Capitolium tranſirent. Ita enim Liuium & Valerium expreſsè interpretatus eſt Plinius aut, ſi mauis, Cornelius Nepos in lib. de viris illuſtribus: vbi de Q. Fabio (quẽ non Rutilianum, ſed Rullianũ appellandum eſſe docent antiqui nummi faſtiq; conſulares) ad hunc modum legitur: Hic primus inſtituit vt equites Romani Idib. Quinct. ab ęde Honoris equis inſidentes in Capitolium tranſirent. Ex quo loco ſatis eſſe perſpicuum puto, non cenſionem equitũ inſtituiſſe Fabium, ſed equitum tranſuectionem quandam, quæ ſingulis Idibus Quinctilibus, ordinis totius equeſtris recognoſcendi probandiq; gratia fieri videtur cõſueuiſſe. Nec id mirum præſertim ſi addideris de hac eadem tranſuectione Plinium ſenſiſſe, cùm ſic lib. xv. cap. iiij. ſcriberet: Oleæ honorem Romana maieſtas magnum prę buit, turmas equitum idibus Iulijs ex ea coronando.

nando. Et ad hanc quidem equitũ tranſuectionem omnino etiam viſus eſt Vlpianus reſpexiſſe eum qui equo publico tranſuehitur negans in ius vocari poſſe, cap. ij. de in ius voc. Et idcirco nō *In cauſſa publica,* ſed *In Capitolium* exiſtimo Vlpianum ſcripſiſſe, & in notarum interpretatione lapſum eſſe Tribonianum. Quum enim notis ſic ſcriptum eſſet apud Vlpianum; *Qui eq. p. in cap. tranſuehitur,* ita legiſſe viſus eſt Tribonianus, *Qui eq. p. in ca. p. tranſuehitur,* & inde ſcripſiſſe *Qui equo publico in cauſſa publica trāſuehitur,* cùm ſcribere debuiſſet, *Qui equo publico in Capitoliū tranſuehitur.* Vt enim his notis *CA.P.* cauſſa publica, ſic illis CAP. Capitoliũ ſignificabatur, quemadmodũ partim ex Valerio Probo, partim ex nummis & antiquis inſcriptionib. frequẽter obſeruaui. Et hanc quidem emendationem veriſſimã eſſe ex eo conſtat, quòd primus inſtituerit D. Auguſtus ne is qui equo publico in Capitolium tranſuehitur poſſit in ius vocari. Auguſtus, inquit Suetonius, equitũ turmas frequenter recognouit, poſt longam intercapedinem reducto more tranſuectionis: ſed neq; detrahi quenquã in tranſuehendo ab accuſatore paſſus eſt, quod fieri ſolebat. Igitur ante Auguſti tempora detrahi eques in tranſuehendo ab accuſatore, hoc eſt ab actore in ius ex equo trahi & rapi poterat qui tranſuehebatur. Accuſatores in eum cuius nomen apud quæſitores deferebant, nullam habebant manus iniiciendæ po-

teſtatem. Proinde quæ hîc de accuſatore dicuntur, ea ad quemlibet actorem pertinere dubium non eſt. Cicero in Partit. Sed accuſatorem pro omni actore & petitore appello. Et idcirco locus hic pandectarũ ex Vlpiani ſententia ad equitum tranſuectionem omnino referendus videtur; quem locum notarum tandem deceptus interpretatione, ad eos traxiſſe viſus eſt Tribonianus, qui reipublicæ cauſſa equo publico proficiſcuntur: præſertim eo ſenſu equum publicum accipi etiam poſſe non ignorans, quemadmodum in quadam ad Iulianum epiſtola liquidò demonſtrat diuus Hieronymus. Iam, inquit, demiſſo ſynthemate equus publicus ſternebatur, & nobilem iuuenem punicea indutum tunica baltheus ambiebat: & tamen ille appoſito notario cogebat loqui, quæ velociter edita velox conſequeretur manus. Eóque ſenſu equũ publicum viſus eſt etiam accepiſſe Caſſiodorus Variarum lib. v. Iuſtum eſt, inquit, vt cogatur illa vendere, vnde publicum equum malè noſcitur oneraſſe. Bone deus, quàm is fallitur qui Vlpiani temporibus equites equo publico vſos non eſſe conſtanter aſſerit? Inſpiciat porrò quid tit. vij. in fragmentis ipſemet Vlpianus de equo publico, de lato clauo, déque honoribus ſimilibus annotatum reliquerit.

Quæ dicantur diuiſiones, & quid ſit apud Paulum ad diuiſionem ſingulorum ciuium legare.

CAPVT XVI.

PAV-

PAVLVS ait, quod ad diuiſionem ſingulorum ciuium legatum eſt, illud ad honorem ciuitatis pertinere, cap. cxxij. de legat. primo. Quæ verba hanc habere ſententiam videntur, vt nummorum qui viritim populo diuidendi relinquuntur, legatum, ad honorem pertineat ciuitatis. Et hoc inde potiſſimùm, quòd honori veteres duxerint, ſibi morientium teſtamentis aliquid relinqui: capit. xi. §. xvij. de leg. iij. capite xv. in princ. de lege Corn. de falſis. quemadmodum ex hac inſcriptione conſtat: POMPONIVS ATIMETVS FECIT SIBI ET SVIS ET HELVIÆ NEREIDI CONIVGI BENEMERENTI ET LIBERTIS LIBERTABVSQVE EORVM QVOS TESTAMENTO HONORAVIT, POSTERISQVE EORVM. Eóque arbitror Tacitum reſpexiſſe, cùm ſic annalium lib. iij. ſcriberet: Teſtamentum eius multo apud vulgum rumore fuit, quia in magnis opibus cùm ferme cunctos proceres cum honore nominauiſſet, Cæſarem omiſit. Sic honore legati tutores perſequi, viſus eſt etiam Vlpianus ſcripſiſſe cap. xxxvi. de excuſat. Hunc autem honorem ciuitati tunc haberi, quum aliqui ciuibus ſingulis nummi legantur, mirum non eſt, ſi conſideremus populum ipſum ciuitatem ſic eſſe, vt quod populo fit, idipſum ciuitati; & quod ciuitati, id etiam fieri populo non obſcurè intelligatur. Idque ex Nonio Marcello euidenter

poteſt probari, qui hanc inter vrbem & ciuitatem differentiam conſtituit: Vrbs eſt ædificia, ciuitas incolæ. Et idcirco legatum vel fideicommiſſum ciuibus ciuitatis datum, ciuitati relictum videri teſtatur Papinianus cap. ii. de reb. dub. Et quod Paulus *ad diuiſionem ſingulorum ciuium legare*, hoc alio modo *ciuitatibus in diſtributionem relinquere* dixit Martianus cap. cxvij. de legat. i. Quæri poteſt, hæc diuiſio quomodo apud Romanos fieri conſueuerit? Reſpondeo, ſingulas tribus legitimos ſuos diuiſores habuiſſe, idque Aſconium in hunc Ciceronis locum ſcripſiſſe, act. ii. in C. Verrem: Vnum illud ex hominibus certis, ex quibus omnia comperi, reperiebam, fiſcos complures cum pecunia Sicilienſi à quodam ſenatore ad equitem Romanum eſſe tranſlatos: ex his, quaſi decem fiſcos ad ſenatorem illum relictos eſſe comitiorum meorum nomine, diuiſores omnium tribuum noctu ad iſtũ vocatos. Eoque ſenſu diuiſores etiam viſus eſt accepiſſe idem Cicero quũ ſic Epiſt. lib. i. ad Atticum ſcriberet: Conſul autem ille deterioris hiſtrionis ſimilis ſuſcepiſſe negotium dicitur, & domi diuiſores habere: ſed ſenatuſcõſulta duo iam facta ſunt odioſa, quòd in conſulem facta putantur, & Domitio poſtulante: vnũ, vt apud magiſtratus inquiri liceret; alterum, cuiuſmodi diuiſores haberent contra rempub. His addatur illud Suetonij in Auguſto. C. Octauius pater à principio ætatis & re & exiſti-

exiſtimatione magna fuit : vt mirer equidem hunc quoque à nonnullis argentarium, atque etiam inter diuiſores operáſq; campeſtres proditum. Hæc Suetonius, haud dubiè per operas campeſtres, eos intelligẽs qui calatis in campũ Martiũ comitijs aliquo miniſterio publico fungebantur. Diuiſores pecuniã populo viritim diuidebãt, ſinguli in ſua tribu, & alio nomine magiſtri curiarũ appellãtur, vt idem Aſcon. auctor eſt. De quib. ſic loquitur in Aulularia Plautinus Euclio: *Nam noſter noſtræ qui eſt magiſter curiæ,*

Diuidere argenti dixit nummos in viros.
Id ſi ego relinquo, ac non peto, omnes illico
Me ſuſpicentur credo habere aurum domi.
Nam non eſt veriſimile hominem pauperem
Pauxillum parui facere quin nummum petat.

Et paulo pòſt:———*Neque quiſquam curialium*
Venit, neque magiſter quem diuidere argentum
Oportuit.

De huiuſmodi ciuiũ diuiſionibus ſentire viſus eſt Cornel. Tacitus Annalium lib. j. cùm ita ſcriberet: Ceterùm Tiberius nomine Germanici tricenos plebi ſeſtertios viritim dedit, ſeq; collegã conſulatui eius deſtinauit. Eoq; etiam hęc antiquarum inſcriptionũ monumẽta ſunt referẽda: STATVAM MERCVRII OB HONOREM QVINQ. POSVIT, CVIVS DEDICATIONE DEDIT POPVLO VIRITIM DENARIOS SING. L. D. D. D. Item: HONORE CONTENTVS IMPENDIVM REMISIT, ET DE-

DICATIONE STATVÆ NVMER. COLL. IPSORVM SPORTVL. DEDIT SINGVLIS DENARIOS BINOS: L. D. D. D. Et iterum: QVI OB PROMISS: VENAT. PHETRIS DIVISIT QVINA MIL. NVM. Et ſic ſatis opinor eſſe perſpicuum, quomodo ciuium fieri diuiſio apud Romanos ſoleat: quid item per diuiſiones intelligi voluerit Marcellus in cap. xxiij. de annuis legatis.

Quo ſenſu virgines Veſtales capi ſcripſerit Vlpianus, & locus A. Gellij reſtitutus ex manuſcripto codice.

CAPVT XVII.

FLAMINES Diales inaugurari, & Veſtales virgines capi ſolere, auctor eſt in fragmentis Vlpian. tit. x. In poteſtate, inquit, parentum eſſe deſinunt, qui Flamines diales inaugurantur, & quæ virgines Veſtę capiuntur. Idque de virginibus Veſtæ teſtatur etiam in epiſtola quadam diuus Ambroſius, ſic Valentiniano Auguſto ſcribens: Vix ſeptem Veſtales capiuntur puellæ; En totus numerus quem inſulæ vittati capitis, purpuratarum veſtium murices, pompa lecticę miniſtrorum circũfuſa comitatu, priuilegia maxima, lucra ingẽtia, præſcripta denique pudicitię tempora coëgerunt. Idem Ambroſius ſic etiam lib. iij. de virginibus ſcribit: At certè ipſis gentilibus inter aras & focos venerabilis

rabilis ſolet eſſe virginitas, & in quibus nulla meritorum eſt pietas, nulla mentis integritas; in ijs tamen carnis virginitas prædicatur. A prophanis igitur cæremonijs virgines nemo prohibebit, ab eccleſia dei virginitas arcebitur? Illic coguntur quod non docentur, hîc interdicitur quod non licet non doceri? illic prꝗmijs reuocantur à nuptijs, hîc ad nuptias coartabuntur iniurijs? Illic violentia fit vt capiantur, hîc fiet violentia ne profiteantur? Hæc diuus Ambroſius. Quibus etiam conſentaneum eſt quod libro ſecundo Tacitus in hunc modum de Tiberio ſcribit: Poſt quæ retulit Cæſar capiendam virginē in locum Occiæ, quæ ſeptem & quinquaginta per annos ſumma ſanctimonia Veſtalibus ſacris præſederat. Idem lib. xv: Defunctáque, inquit, virgo Veſtalis Lꝗlia, in cuius locum Cornelia ex familia Coſſorum capta eſt. De ritu autem Veſtalis virginis capiundæ ſic ſcribit Gellius lib. 1. cap. xij: De more ritúque capiundæ virginis litteræ quidem antiquiores non extant, niſi quæ capta prima eſt, à Numa rege eſſe captam. Sed Papiam legem inuenimus, qua cauetur vt pontificis maximi arbitratu virgines è populo viginti legantur, ſortitióque in concione ex eo numero fiat. Hæc Gellius. Ex codice autem manu ſcripto, quem apud Louanienſes in Bibliotheca Buſlidiana reperi, hanc Papiæ legis ſentētiam mutilam eſſe et imperfectā in omnibus impreſſis exemplaribus animaduerti, ad-

dendaque hæc verba: *Et cuius virginis ducta erit vt eam pontifex maximus capiat, eaque Veſtæ fiat.* Eſt igitur ad hunc modum integritati priſtinæ reſtituenda quam Gellius allegat, legis Papiæ ſententia: *Sed Papiam legem inuenimus, qua cauetur vt pontificis maximi arbitratu viginti è populo virgines legantur, ſortitioque in concione ex eo numero fiat, & cuius virginis ducta erit, vt eam pontifex maximus capiat, eaque Veſtæ fiat.* Et hæc hactenus.

De Triumuiris capitalibus.

CAPVT XVIII.

TRIVMVIROS capitales cõſtitutos eſſe ſcribit Pomponius, qui carceris cuſtodiam haberent, vt quũ animaduerti oporteret, interuentu eorum fieret, cap.ij, §.xvi. de ori. iuris. Hæc verba nõ ſic accipere conuenit, quaſi vnquam cuſtodes carceris triũuiri fuerint, ſed ita potius vt curam habuerint cuſtodię carceris. Idque ſatis indicat Liuius, cum ſic lib.xlij. ſcribit: Et triumuiri carceris latomiarum intentiorem cuſtodiam habere iuſſi. Ex eodem autem Liuio alijſque probatis auctoribus liquidò conſtat, carnificem carceris cuſtodem fuiſſe, non triumuiros capitales. Sic enim ſcribit lib.vi. Liuius: Eum pati vinctũ in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? Et Seneca Epiſt.lib.ij: Liberiora ſunt alimenta carceris, ſepoſitos ad capitale ſupplicium non tam anguſtè qui occiſurus eſt paſcit. Et id quidem adeo verum eſt, vt in carcerem & ad carnificem

trahere

trahere, vno eodémque ſenſu frequẽter poſuerint veteres. Plautus in Rudente.

Iube illos in vrbem ire obuiam ad portum mihi
Quos mecum duxi qui hunc ad carnificem trahant.

Proinde veriſimilius eſt triumuiros carceris cuſtodes non fuiſſe, ſed curam cuſtodiæ carceris habuiſſe. Idque ex Valerio Maximo ſatis poteſt intelligi, qui de ſingulari & eximio quodã filiæ erga matrem amore differens lib.v.cap.iiij. triumuiros expreſsè à carceris cuſtode diſtinxit. Sic enim ſcribit: Sanguinis ingenui mulierem prætor apud tribunal ſuum capitali crimine damnatum, triumuiro in carcere necãdam tradidit:quam receptam is qui cuſtodiæ præerat,miſericordia motus,non protinus ſtrãgulauit:aditum quoq; ad eam filię,ſed diligẽter excuſſę, ne quid cibi inferret,dedit, exiſtimãs futurũ vt inedia cõſumeretur.Cum autẽ iam dies plures intercederent, ſecum ipſe quęrens quidnam eſſet quòd tandiu ſuſtnetaretur, curioſius obſeruata filia animaduertit illam exerto vbere famem matris lacti s ſui ſubſidio lenientem.Quę tam admirabilis ſpectaculi nouitas ab ipſo ad triumuirum, à triumuiro ad prætorem, à prætore ad conſulum iudicium perlata remiſſionem pœnæ impetrauit. Hęc Valerius. Eóque ſenſu accipiendum etiã eſt quod idem Valerius lib. viij. ca. iiij. hunc in modum ſcribit: Fannij ſeruus Alexander cùm in hanc veniſſet ſuſpicionem C.Fl. equitisRomani occiſi,ſepties tortus pnegauit ei

ſe culpæ

ſe culpę affinem eſſe:ſed perinde atq; confeſſus, & à iudicibus damnatus, & à L. Calpurnio triumuiro in crucem actus eſt. Id enim ſic accipiendum eſt,quaſi dixerit Valerius,non ab ipſo triumuiro,ſed interuētu L. Calpurnij triumuiri capitalis à carnifice in crucem Alexandrum hunc actum fuiſſe. Huius etiam loci eſt, quod in coniur. Catil. ſic ſcribit Salluſtius:Triumuiros, quæ ſupplicium poſtulabat, parare iubet. Auctor eſt Feſtus, lege quadam tribunitia exigere etiam ſacramenta triumuiros capitales cōſueuiſſe. Sacramentum autem veteres appellabant, inquit idem Feſtus, quod pœnæ nomine pendebatur: & quidem duplici ratione, interrogatione nimirum, & contentione. Qui in huiuſmodi pœnas ex legibus ſenatúſue conſultis aut conſtitutionibus inciderant,quæ ſui pecunia debebant,hi à triumuiris pœnam exigentibus,ſacramento interrogari dicebantur. Cæterùm ſacramento olim contendi ſolet, quum de re aliqua incideret cōtrouerſia. Tunc enim alter alterum ſacramento interdum quingentenario, plerunque quinquagenario prouocabat hac formula, QVANDO NEGAS TE SACRAMENTO QVINQVAGENARIO PROVOCO; auctore Valerio Probo. Idque etiam Varro teſtatus eſt lib.iiij.de ling.Lat.Sed quia locus Varronis mendoſus eſt, eum non vt vulgò legitur, ſed ita vti à me eſt reſtitutus, hîc ſubijciam. Ea pecunia,inquit Varro,quæ in iu-

dicium venit in litibus, ſacramentum, à ſacro: qui petebat & qui inficiabatur, de alijs rebus vterque quinquagenos aſſes apud pontificem deponebat, de alijs rebus, item certum alium & legitimum numerum aſſium. qui iudicio vicerat, ſuum ſacramentum à ſacro auferebat, victi ad ærariũ redibat. Hactenus Varro. Idque adeo verum eſt, vt ſacramentum in alijs rebus aſſium quinquaginta fuiſſe, in alijs quingentorum, inter eos qui iudicio inter ſe contendebant, etiam Feſtus admonuerit. Et hæc quum ita ſint, non eſſe nunc admodum obſcurum puto, quid ſibi voluerit huius tribunitiæ legis auctor, quam apud Feſtum de verb. ſignif. li. xvij. facilè mihi perſuaſit Lucas Fruterius ingenio ſingulari præditus adoleſcens, ad hunc modum reſtituendã eſſe: QVICVNQVE POSTHAC PRAETOR FACTVS ERIT QVI INTER CIVEIS IVS DICET, TRES VIROS CAPITALES POPVLVM ROGATO: IIQVE TRES VIRI CAPITALES QVICVNQVE A POPVLO FACTI ERVNT SACRAMENTA EXIGVNTO IVDICANTOQVE, EODEMQVE IVRE SVNTO VTEI EX LEGIBVS PLEBEIQVE SCITIS, EXIGERE, IVDICARE, ESSEQVE OPORTET. Elegans lex tribunitia, eleganterque reſtituta, per quam triumuiros capitales populum rogare prætor iubetur: illique à populo facti, ſacramenta exigebant, & iudicabant. ſic nimirum, vt

ſi quid pœnę nomine ab aliquo dependendum foret, id ſi non dependeretur, exigerent triumuiri. tunc ſi is à quo ſacramētum exigebatur, negaret pœnæ nomine ſe conueniri poſſe: ijdem triumuiri non exigebāt ſolùm, ſed etiam ſacramentum ſiue de ſacramento iudicabant. Fuiſſe autem huius legis auctorem L. Papirium tribunum plebis Feſtus contendit. Sanè quendam L. Papirium tribunum fuiſſe militum teſtātur Faſti conſulares, nullum autem L. Papirium tribunum plebis. Cicero pro domo ſua Q. Papiriū legem tribunitiam rogaſſe ait, quę vetaret iniuſſu plebis, ædem, terram, agros conſecrare. Fortaſſis hunc eundem huius noſtrę de triumuiris capitalibus legis tribunitiæ auctorem fuiſſe nō malè dixeris. Nec quidem ſacramenta duntaxat exigebant, iudicabantque triumuiri capitales; ſed de ſeruis etiam, de furibus, alijſque vilibus & abiectæ condicionis hominibus cognoſcebant, & in eos apud columnam Meniam animaduertebant, vt auctor eſt Aſconius. Quò ſpectat illud Plauti in Aulularia.

——Quid ſtolide clamas?
Eu. Quia ad treſuiros iam ego deferam tuum nomē.
C. quamobrem?
Eu. Quia cultrum habes. C. Coquum decet. Eu.
Quid comminatus es
Mihi? C. Iſtud malè factū arbitror quia nō lat⁹ fodi.

Solent qui cum telo hominis occidendi cauſſa ambulabant, lege Cornelia teneri. cap. i. Ad l. Cornel.

Cornel.de ſic. Et tunc quidē, ſi viles accuſandi forent,& improbæ conditionis homines, quales eſſe lenones,fures,coqui, ſerui, meretrices, & id genus alij exiſtimantur: non apud quęſitorem, ſed apud triumuiros capitales eorum nomina deferebantur. Idque ex hoc Plauti loco ſatis,ni fallor,intelligi poteſt, preſertim ſi addideris, ſic eundem Plautum in Aſinaria ſcripſiſſe:

Ibo ego ad treſuiros,voſtraque ibi nomina
Faxo erunt capitis.

In hoc enim loco,quia de ijs controuerſijs quæ ingenuo adoleſcenti cum ſcorto fuerant, diſſeritur;ideo non apud prætorem, ſed apud treſuiros capitales lenæ meretricúmque nomina ſe delaturum adoleſcens minatur.

Conciliatio cap.lxxxi. De furtis, cum cap.iiij.
§.iiij. Ad legem Iuliam peculatus.

CAPVT XIX.

AIT Papinianus: Ob pecuniam ciuitati ſubtractam,actione furti,non crimine peculatus tenetur.d.cap.lxxxi. Cōtrà:Si de re ciuitatis aliquid ſurripiatur, cōſtitutionibus inquit Martianus, principū diuorū Traiani & Hadriani cauetur peculatus crimē cōmitti,d. §. iiij .Pugnam hāc ſic cōpones, vt dicas aliud eſſe ſubtrahere ciuitati pecuniā,aliud de re ciuitatis aliquid ſurripere.Subtrahit curator reipublicę, qui quum reipublicę nomine cētum & quadraginta recepiſſet,cētum duntaxat in tabulis accepta fert:ſurripit, qui rem quæ in vſu populi eſt, & iure

& iure dominij ab eo poſſidetur, aufert clam ex publico loco, & in vſus priuatos conuertit. Curator qui pecuniam ciuitati ſubtraxit, ſi quidem id ignorans fecerit, calculi error retractabitur, cap. penult. de adminiſt. rer. ad ciuit. pert. ſin verò per fraudem, furti actione, non crimine peculatus tenebitur, hoc eſt in duplum. cap. fi. §. j.d. tit. Adminiſtrationis enim fraudulentæ, non criminis alicuiùs arguitur. Aliud eſt ſi præſides aut proconſules alijque Romanorum magiſtratus aliquid ærario ſubtraxerint. Illi ſiquidem non furti ſed peculatus ſolent inſimulari, eiúſque pœna coërceri. cap. x. Ad L. Iul. pecula. Nō enim dubito, quin per tabulas publicas, eas tabulas quę à præſidibus in ærarium populi Romani deferebantur, Martianus intellexerit in dict. ca. x. argum. cap. viij. & cap. ix. §. ij. & iij. dict. tit. Certè quia de quæſtoribus & præfectis ærarij ſic etiam ſcripſit Tacitus lib. xiij. Dein princeps curam tabularum publicarum à quæſtoribus ad præfectos tranſtulit.

De his qui officij cauſſa in prouincijs agunt, vel militant.

CAPVT XX.

MODESTINVS ſcribit: Qui officij cauſſa in prouincia agit vel militat, prædia comparare in eadem prouincia non poteſt, præterquàm ſi paterna eius à fiſco diſtrahantur: cap. lxij. de contrah. empt. Addit Martianus, eum qui quid ex officio quod adminiſtrat,

miniſtrat emit, vel per ſe vel per aliam perſonã, nõ tantùm rem amittere, ſed & in quadruplum conueniri, ſecundum conſtitutionem diui Seueri & Antonini imperatorum, cap.xlvi.d. tit. Cur autem hæc tam diſertè cauta & ſancita fuerint, elegans eſt à M. Cicerone in Verrina ſexta prodita ratio. Quæ fuit cauſa, inquit Cicero, cur tam diligẽter nos in prouincijs ab emptione remouerent? Hæc iudices, quòd putabant ereptionem eſſe, non emptionem, quum venditori ſuo arbitratu vẽdere non liceret. In prouincijs, intelligebant, ſi is qui eſſet cum imperio et poteſtate, quod apud quemque eſſet emere vellet, idque ei liceret, fore vti quod quiſque vellet, ſiue eſſet venale, ſiue non eſſet, quãti vellet auferret. Hæc Cicero. Similis quoque ratio fuiſſe videtur, cur is qui in aliqua prouincia officium adminiſtrat inde oriundam vel ibi domicilium habentem vxorem ducere nõ poſſit: cap.xxxviij. de ritu nupt. Ne videlicet eripere magis quàm conſenſu parentũ amicorúmque liberrimo vxorem ducere videatur. Spõſalia tamen ſic contrahi poſſunt, vt ſi poſt depoſitum officium mulier nuptias contrahere noluerit, liceat ei hoc facere, arris tantummodò redditis quas acceperat.d.cap. xxxviij. Et ita Paulus ſcribit: cuius ſententiæ omnino contrarium videtur reſcriptum Gratiani, Valentiniani, & Theodoſij imperatorum quod extat ſub Tit. Cod. Si rector prouinciȩ. In eo enim reſcripto

expreſsè traditum eſt, ne arras quidem inuitam ſponſam quas acceperat,cogendã reddere. Hãc pugnã vt cõponãt interpretes, referre nec opus nec otium,nec operæpretium eſt. Tantùm illud dicam,ne ipſum quidem Cyrillum Græcum interpretem audiendum eſſe, qui Pauli reſponſo eos tantùm cõtineri exiſtimat qui officium adminiſtrant, imperatorum verò reſcriptum de ipſo præſide accipiendum eſſe. Quid? quum reſponderet Modeſtinus eum qui officij cauſſa in prouincia agit vel militat, prædia comparare in eadem prouincia non potuiſſe, an quæſo officij nomine præſides, proconſules, reliquóſque ſimiles magiſtratus non eſt complexus? Id ſi negaueris, obijciam Martiani reſponſum. Is enim imperatorum Seueri & Antonini, de ijs qui officij cauſſa in prouincijs militant, conſtitutione, ipſos etiam Cæſaris procuratores contineri expreſsè tradidit cap. xlvj. de contrah. empt. Reſponſo Martiani Hermogenianum ſubijcio, qui officij cauſſa in prouincijs militantes, præſidem ſeu procuratorem, vel alium quemlibet interpretatus eſt, ca. xlvi. de iure fiſci. Proinde quod Paulus de officij cauſſa in prouincijs militante ſcribit ca. xxxviij. de ritu nupt. id omnino tã ad præſides, proconſules, ſimiléſque magiſtratus, quàm ad reliquos officiales pertinere dubiũ nõ eſt. Quid ergo dicemus? Id certè quod res eſt: nimirũ conſtitutioné Gratiani, Valentiniani, & Theodoſij, hac in parte iuri veteri derogare. Et ita mihi videtur.

Iac. Ræuardi I. C.

VARIORVM, SIVE DE IVRIS AMBIGVITATIBVS LIBER TERTIVS.

Quæ nominibus obligatio fieri dicatur, & de ſignatoribus quædam non vulgaria.

CAP. I.

OLIM, INQVIT IVSTINIANVS ſcriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non ſunt in vſu. §. i. Inſt. de lit. oblig. cap. i. de annuis legat. Qualis hæc fuerit quæ nominibus fiebat obligatio, rectè (vt opinor) nulli interpretantur. Eam eleganter, quanquam non abſolutè omnino, ex veterum iuriſconſultorum cõmentarijs Theophilus mihi deſcripſiſſe viſus eſt. Ait enim ſic apud veteres nominib. fieri ſolitam obligationem, vt is qui rem aliquam emptionis, locationis, ſtipulationis, aut ſimili quouis titulo ſibi habebat obligatã, maioris ſecuritatis cauſſa tabulas proferret, quibus debitorẽ ad perſcribendam debiti, ſeu nominis quantitatem & cauſſam veterem hac intẽtione vrgebat, vt omiſſa veteris obligationis cauſſa cõmodior ſuccederet ex litterarum ſubſignatione ciuilis debiti perſecutio. Solétq; huiuſmodi obligatio (quod à Theophilo miror eſſe prætermiſſum)

prę̨ſentibus Romæ quidē equitibus aliquot aut alijs ornatis viris, in prouincijs verò ipſis duumuiris aut decurionibus tractari, qui literas huiuſmodi ſignabant. Scribit enim expreſsè Seneca de benef.lib.ij.cùm nomina fiunt,interponi pararios,ſignatores aduocari,& chirographū dari. Quidam, inquit, nolunt nominà ſecum fieri,nec interponi pararios, nec ſignatores aduocari, nec chirographum dari. Idem Seneca per tabulas plurium nomina adhibitis vtrinque teſtibus,interpoſitis pararijs, ſubſignatione,interrogatione,fieri ſolere expreſſius multò teſtatus eſt de beneficijs lib.iij.cap.xv. Vtinam, inquit,perſuadere poſſemus, vt pecunias creditas tantùm à volentibus acciperent: vtinam nulla ſtipulatio emptorem venditori obligaret, nec pacta conuenta impreſſis ſignis cuſtodirentur, fides potius illa ſeruaret, & æquum colens animus.Sed neceſſaria optimis prætulerunt,& cogere fidem quàm ſpectare malunt. Adhibentur ab vtraque parte teſtes, ille per tabulas plurium nomina interpoſitis pararijs facit, ille non eſt interrogatione contentus, niſi rem manu ſua tenuit. O turpem humani generis fraudis ac nequitiæ publicæ confeſſionem: annulis noſtris plus quàm oculis creditur. In quid iſti viri ornati adhibiti ſunt? in quid imprimunt ſigna? Nempe ne ille neget accepiſſe ſe quod accepit. Hæc Seneca. Dubium non eſt quin de illa obligatione hîc ſenſerit Seneca, quæ olim fieri nominibus

minibus

minibus dicebatur: & nomina tunc fieri interpretetur,quum interpoſitis pararijs, plurium fiunt nomina. Sic,ni fallor,vt non ſolùm plurium, qui adhibiti ſunt, ornatorum virorum annuli chirographo imprimantur:verùm etiam vt teſtium ſignatorúmque nomina in ipſis chirographi tabulis exprimantur. Et ſic quidem ea forma fieri apud veteres plurium nomina dicebantur,qua ijdem verba fieri dixerunt. Quemadmodum enim verba fieri ab eo dicũtur qui loquitur, qui verba profert: ſic plurium quoque tunc fieri dicebãtur nomina,quum plurium qui adhibebantur teſtium nominibus chirographũ ſignabatur. Plurium igitur nomina per tabulas fieri non ſolebant,niſi nominibus obligatio cõttaheretur:nullámque nominibus vnquam obligationem fuiſſe contractam eſt veriſimile, in qua per tabulas plurium nomina non fierent. Et ita quidem multùm inter ſe differunt,nomina facere, & nomina plurium facere. Qui æs alienum contrahit,nomina nõ plurium ſed plura, noménque non vnius ſed vnum facere dicitur.cap.xli.§.fi.de fideic.libert.Si tutor, inquit Papinianus, mandet ſuſcipi vel probari nomen quod fecit, teneri eum mandati.capit.xii.§.xi. Mandati.Hoc eſt,ſi tutor mãdet debitum quod contraxit ſuſcipi vel probari. Et tunc quidem à nominibus,quæ pro debitis idcirco accipiũtur, quòd in tabulis accepti & expenſi ſcribi ſoleant debitorum nomina,nominum deſcendit appel

 latio.

latio. Qui nomina pluriũ per tabulas faciebãt, vtrimque teſtes adhibebant, & pararios, hoc eſt librarios interponebant. Teſtes autẽ erant viri ornati, inquit Seneca; nimirum Romæ equites aliique clari nominis & integræ famæ viri; in prouincijs, duúuiri, decuriones, alijq; non igno biles. His præſentibus ſic creditor debitorem ſuum interrogabat: *Centũ illos aureos quos mihi ex cauſſa mutui debes, tu mihi ex promiſſione, & conuentione litterarũ tuarũ dabis?* Tunc debitor reſpõdebat, *Ex conuentione dabo mearũ litterarũ*. Nec quidẽ huiuſmodi interrogatione cõtentus erat creditor, inquit Seneca, niſi rẽ quoq; manu teneret. Et idcirco tabulas quib. illa interrogationis & reſpõſionis ſolemnia verba continerẽtur, certis verbis & certis quibuſdam formulis trãſcribebant pararij, adiectis loco, die, & conſule. ca.ix. §.i.de pœn.cap.i.de edẽd. Huc ſpectat Plauti il lud in Aulularia.

Noſtra ætas non multum fidei gerit,
Tabulæ notantur, adſunt teſtes duodecim,
Tempus locúmque ſcribit Actuarius:
Tamen inucnitur rhetor qui factum neget.

Huic etiam conſentaneum eſt illud Scæuolæ: Si librarius in trãſcribendis ſtipulationis verbis erraſſet, nihil nocere quo minus & reus et fideiuſſor teneantur: cap.xciij.de reg.iur. Nec quidem dubito quin per pararium hic intellexerit eum Seneca, quem Plautus actuarium, Scæuola librarium, & Vlpianus tabellionem appellant.

Tandẽ viri ornati,qui erãt adhibiti,tabulis tranſcriptis nõ ſigna ſolùm imponebant, ſed nomẽ etiam quiſque ſuum ſubſcribebat. cap.xxxix.de verb.ſig.ca.xxij.§.iiij.Qui teſt.fac.po. cap.iiij. in fi.de auct.tut. Quomodo autem ſignari huiuſmodi tabulæ debuerint, eleganter docet Iulius Paulus Sent.lib. v.tit.xxv.his verbis: Ampliſſimus ordo decreuit,eas tabulas quę publici vel priuati contractus ſcripturam continent, adhibitis teſtibus ita ſignari,vt in ſumma marginis ad mediã partem perforatæ triplici lino conſtringantur, atque impoſitæ ſupra linum ceræ ſigna imprimãtur,vt exteriores ſcripturæ fidem interiori ſeruent:aliter tabulæ prolatæ nihil momẽti habẽt.Hec Paulus.Fuiſſe hoc S. C. Neronis factum temporibus in Nerone docet Suetonius.Aduerſus falſarios, inquit, tunc primũ repertum,ne tabulę niſi pertuſæ ac ter lino per foramina traiecto obſignarentur. Porro qui tabulas ſignabant,ſignatores dicebantur. ca.xxij. de teſtib.ca.vlt. de le.com.cap.xxxij.§.i.de furtis. Tabellæ verò ſubſignatæ, an ſyngraphæ, an verò chirographi nomen habuerint, videamus. Seneca viſus eſt eas appellaſſe chirographa. Inter ſyngraphas aũt & chirographa hanc conſtituit Pedianus differentiã,quòd in chirographis tãtùm quæ geſta ſunt ſcribi ſoleãt;in ſyngraphis verò etiam cõtra fidem veritatis pactio veniat, & nõ numerata quoq; pecunia, aut non integrè numerata,pro temporaria hominum voluntate

I 4 ſcribi

ſcribi ſoleant, more inſtitutoque Græcorum: & ceteræ tabulæ ab vna parte ſeruari ſolent, ſyngraphæ ſignatæ vtriuſque manu, vtrique parti ſeruandæ traduntur. Eas igitur de quibus nos tractamus tabulas chirographa rectius quàm ſyngraphas appellabimus: ſiquidē in obligationibus quæ fieri nominibus dicebantur, ea duntaxat quæ geſta erant, continebantur; quemadmodum ex Seneca & Theophilo probatum eſt. Proinde verba illa, quæ ſic apud eundem Senecam leguntur, *Ille non eſt interrogatione contentus, niſi rem manu ſua tenuit:* ſic rectè interpretabimur, vt creditori ſatis nō fuerit, eo quem ſupra deſcripſi modo debitorē interrogaſſe, niſi rem, hoc eſt obſignatas tabulas manu ſua tenuit. ſiquidem illæ ab vna parte, hoc eſt ab ipſo creditore ſeruari ſolebant. Vnde ſatis eſſe abſurdum videtur, quod Theophilus de ſcribēdo ad eum comminiſcitur, quem creditor litterarum obligatione obligatum habere cupiebat. Is enim præſens interrogatus, auctore Seneca, reſpondebat. Doleo equidē Theophilum in hac pręclara antiquitate ex eruditiſſimis veterum iuriſconſultorum monumentis tranſcribēda, nullam maiorem curam aut diligentiam adhibuiſſe. Sunt quidem præclara, ſunt egregia quæ ab eo proferuntur, ſed mutila, ſed imperfecta, & quæ à fide ſincera nonnihil aberrant. Ceterùm equites Romanos huiuſmodi tabulas ſignaſſe, quanquam id ex Seneca, qui tantùm viros ornatos

natos requirit, non euincatur: hinc tamen poteſt intelligi, quòd equites ius haberent annulorum & quòd prætor equites aliquot certo numero, qui in albo ſcribebantur, ſelectos habuerit olim, ex quorum numero in priuatis cauſſis liberam faciebat litigatoribus iudicem iudicéſue eligendi poteſtatem, quemadmodum ex eodem Seneca cognoſcimus de benef. lib. iij. cap. vij. & A. Gellio lib. xiiij. ca. ij. Et ſic mirum non eſt, quos priuatis controuerſijs dirimēdis prætor præfecerat, eoſdem ſignandis etiam obligationibus priuatis operam dediſſe. Et hæc quidem Romę ſic erant in vſu. In prouincijs verò duumuiros, decuriones, alióſque viros ornatos teſtes vel ſignatores olim ſolitos adhiberi, non inficiabitur qui ſatis quid ſibi voluerit Venuleius intelligit, cùm ita ſcriberet: Curent magiſtratus cuiuſque loci, teſtari volentibus & ſe ipſos & alios teſtes vel ſignatores præbere, quò facilius negotia explicentur, & probatio rerum ſalua ſit. cap. xxij. de teſtib. Dubium nō eſt quin de ea obligatione ſenſerit hîc Venuleius quę nominibus fieri dicebatur. certè quòd in ea contrahentes ſoleant teſtari, hoc eſt teſtes adhibere, quò facilius negotia (hoc eſt contractus, cap. iij. de bon. auct. iud. poſ. cap. xxxv. & cap. lij. de cont. empt. cap. v. §. j. de oblig. & act.) explicentur, & probatio rerum ſalua ſit. Illud præterea otioſum non eſt, quòd dixerit Venuleius, *Teſtes vel ſignatores*: quaſi aliqua in prouincijs

fieri nomina per tabulas potuerint præſentibus ſolis teſtibus, ſola ſubſcriptione, ſine aliqua ſignatiõe; quod eſt veriſſimũ. Temporibus enim Caij Plinij, nimirum ſub Veſpaſiano, nullos omnino maior pars gentium hominúmq;, etiam qui degebant ſub imperio Romano, annulos habebat: non ſignabat tunc Oriens aut Ægyptus, literis contenta ſolis, vt ſcribit idem Plinius Nat.hiſt.li.xxxiij. cap.i. Quia igitur etiam Alexandri temporibus, quibus noſter floruit Venuleius, paſſim ſignandi ratio non ita vigebat: idcirco magiſtratus cuiuſque loci præbere ſe, & alios teſtari volentibus teſtes vel ſignatores debuiſſe contendit Venuleius: Teſtes quidem ijs in locis in quibus ſignatores erant incogniti; ſignatores verò, vbi in vſu ſignandi vigebat ratio. Et hanc eſſe puto vt nouam ſic veram huius reſponſi perdifficilis ſententiam.

Explicatur cap.viij. De public. & vectig.

CAPVT II.

SI vnus ex pluribus heredibus, inquit Papinianus, rem munẽ cauſſa vectigalis ſurripiat, portiones ceteris non auferuntur. d. cap.viij. Hæc eſt Florentina lectio. Paſſim pro *munem* in editionibus pandectarum vulgaribus *communem* legitur: eámq; lectionem probant interpretes: ego Florentinam puto veriorem eſſe. Dubium nõ eſt quin res immunes, liberas & ab omni onere obligationeque vacuas appellauerint

rint veteres. Idque ex Saluiano ſatis poteſt intelligi, qui ſic de prouidẽtia dei lib. iiij. ſcribit: Ecce enim remedia pridem nonnullis vrbibus data quid aliud egerunt quàm vt cunctos diuites immunes redderent, miſerorum tributa cumularent; vt illis demerentur vectigalia, iſtis vt adderentur noua? Immunibus rebus res munes contrariæ ſunt. Nam quum ſic in Mercatore Plautus ſcriberet: *Dico eius pro meritis gratum me ac munem fore:* nónne idem eſt acſi dixiſſet, pro eius meritis illi me obligatum agnoſco? Et ſic etiam illud eſſe accipiendum puto, quod ita Lucilius apud Nonium ſcribit: *Munifici munéſque amicis noſtris videamur viri.* Quamuis ſic locũ hunc interpretatus ſit Nonius, vt per viros munes, conſentientes viros ad ea quæ amici velint, intellexerit. Quamobrem quod de re cauſſa vectigalis muni ſcribit Papinianus, hoc rectiſſimè ſic interpretabimur: Si vnus ex pluribus heredibus rem cauſſa vectigalis munem, hoc eſt rem vectigalis cauſſa fiſco obligatam, ſurripiat; ideo portiones ceteris non auferri, quód dolus, fraus, & furtum vnius ex coheredibus redundare in aliorum coheredum perniciem ac detrimentum non ſit æquum. Verùm ſurripientis portio non dubium eſt quin fiſco applicetur. Atque ita quidem mihi videtur.

De geminatis præpoſitionibus quædam à nemine animaduerſa.

CAPVT III.

Qui

QVI non animaduerterunt tam iuriſconſultos quàm alios auctores interdum præpoſitiones geminaſſe, hi pro *In circum*, exiſtimarunt *In circuitum*, reponendum eſſe apud Macrum, cap. xxxvij. de relig. & ſumpt. fun. Ego didici ea forma & eadem planè ratione *In circum* ſcripſiſſe Macrum, qua alijs in locis *In ſuper, In ante, ex ante, ad ex, ab vltra, ab ante, in coram, in palàm, ab vſque, ex vſque, in vſque*, ſcriptum inuenimus. Et idcirco ſic Macrũ interpretari ſoleo, quaſi ille *In circum* pro *circumquaque* poſuerit. Eadem etiam forma dixit Papinianus, ſe propter publicam vtilitatem, ne inſepulta cadauera iacerent, ſtrictam rationem in ſuper habere. cap. xliij. d. tit. defuncti vindictam in ſuper habere. cap. xvij. de his quæ vt indig. Hoc eſt, eius quod ſuperabundat loco reputare. Et quia id quod abundat, negligere plerunq; ſolemus, idcirco rectiſſimè Cuiacius *in ſuper habere* poſitum pro *negligere* arbitratus eſt. Eoque ſenſu accipiendum eſt illud Gellij lib. i. cap. xix. Tarquinius ore iam ſerio atque attentiore animo fit, eam conſtantiam confidentiámque non in ſuper habendam intelligit. Simili modo, in ſuper fundum legare, eo ſenſu ſcripſiſſe videtur Scæuola, quo fundum præceptione heredi inſtituto legare dicimus. cap. xx. de inſt. & inſtrument. legat. Siquidem id quod præcipuum heredi legatum eſt, idcirco in ſuper legatum poſſit dici, quòd illud vltra portionem heredi-

hereditariam inſtituto heredi ſuper & ſaluum ſit. Proinde non rectè mihi viſus eſt vir quidam ingenioſiſſimus hîc apud Scæuolam *Inſtructum*, pro *In ſuper*, repoſuiſſe. Et has quidē geminatas prępoſitiones *In ſuper*, & dictiones huiuſmodi, *In ſuper habere*, ſeparatas fuiſſe non cōiunctas, ex Q. Scęuola probari poteſt, quem Gellius li. iiii. Noct. Attic. cap. ii. ait ſic ſcripſiſſe: Hęc ego cùm philoſophiæ me dediſſem, non in ſuper tamen habui diſcere. Et Plautus in Mercatore idipſum etiam liquidò demonſtrat, his verbis.

Neque quiſquam hominem conſpicatus eſt, donec in naui ſuper.

Quo in loco *In naui ſuper*, dixiſſe Plautum puto pro *In ſuperiore nauis parte*. Nam qui in parte nauis ſuperiore eſt, is & ſuper & in naui eſt. Quibus etiam addi poteſt quod ita Symmachus Epiſt. lib. ii. ſcribit: Hęc me atque alia huiuſmodi perpulerunt, ſcribendi munus in ſuper non habere. Similis eſt illa præpoſitionum geminatarum ratio, qua in pandectis Vlpianus, & ad Atticum lib. ij. vſus eſt Cicero. Sic enim apud Vlpianum legimus: Veniam in ante actum dedit. cap. i. in princ. de fugitiuis. Et Cicero, Comitia, inquit, Bibulus cum Archilochio edicto in ante diem xv. kal. Non. diſtulit. Et lib. iij: De Quincto fratre nuntij nobis triſtes nec varij venerunt, ex ante diem Non. Iunij vſque ad prid. kal. Sept. Idem Cicero Epiſt. fam. lib. viii. ſic etiam ſcribit: Cùm magiſtratum iniſſent ad ex

kal. Mart. His adde Apuleij illud de Aſino lib. x: Grandi præmio vilis acquiritur aliqua, ſententia præſidis beſtijs addicta, quæ mecum in coram publicam populi caueam frequentaret. Sic *In palam*, viſus eſt etiam aduerſus Conſtantium Auguſtum Hilarius ſcripſiſſe: Pugnaremus, inquit, in palàm, & cum fiducia, contra negantes, contra torquentes, contra iugulantes. Dixerunt etiã veteres *Ab ante*, & *Ab vltra*. In quodam enim epitaphio quod Romę in ędibus Maſeiorum extare dicitur, ſic legimus: ET ALIA TABER. AB VLTRA VIC. TRI AR. Et in epitaphio An. Creſtinæ: NE QVIS NOS INQVIETET EX ARCA NOSTRA, NEQVE AB ANTE ALIAM PONAT, AVT COMMVTET. Hęc qui non conſiderauerunt, intellexiſſe non videntur quo ſenſu ſic in Eunucho ſcripſerit Terentius: *Ex Æthiopia eſt vſque hæc*. Nec aliò referendum eſt, quod hunc in modum ad Scapulam Tertullianus ſcribit: Sed ijdem ipſi, qui per genios eorũ in pridie vſque iurauerant. Addatur & illud Taciti Annalium lib. xv: Volucres & feras diuerſis è terris, & animalia maris Oceano ab vſque petiuerat. Huic etiam conſentaneum eſt quod ſic pro L. Flacco Cicero ſcribit: Qui hanc ipſam legationẽ quam habet, non accepit à ſuis ciuibus, ſed ab vſque Tmolo petiuit. Vulgò legitur, *Sed vſque Tymolo petiuit*. HENRICVS autem Stephanus in veteri libro *Ab vſque* ſcriptum obſeruauit. Nec dubito

bito quin ea ſit germana lectio, præſertim quæ præpoſitionum antiqua & vſitata quadam geminatione mirum in modum confirmatur.

Verus intellectus Cap. j. De legat. j.

CAPVT IIII.

PER omnia, inquit Vlpianus, exæquata ſunt legata fideicommiſſis, d. cap. j. Id qua ratione accipi debeat, viri docti non intelligunt. Et eſt ſanè axioma falſiſſimum, niſi ſi ad locum ex quo deſumptum eſt, illud referatur. Quia igitur ex libro Vlpiani ad edictum ſexageſimo ſeptimo illud axioma in tractatum legatorum tranſtulit Tribonianus, & quia in libris ad Sabinum pleniſſimè de legatis ſcripſit Vlpianus; videndum eſt quid idem Vlpianus in libro ſexageſimo ſeptimo ad edictum tractauerit. Certè quantum ex indice quem Labitti beneficio nacti ſumus, diſcere potui, magnam illius libri partem in interdictis *Quod legatorum*, et *Quorum bonorum* interpretandis Vlpianum conſumpſiſſe deprehendi. Quum igitur ſic prætoris interdictum conceptum eſſet: *Quod legatorum nomine non ex volun tate heredis occupaſti, id reſtituas heredi:* quúmque is qui occupauerat, non legatorum ſed fideicommiſſorum nomine ſe occupaſſe contenderet, & idcirco interdictum *Quod legatorum* locum non habere; reſpondiſſe videtur Vlpianus,

nus, *Per omnia exæquata eſſe legata fideicommiſſis:* hoc eſt interdicto *Quod legatorum* ſic legatorum appellatione fideicommiſſa contineri, vt quæ de legatis prætor interdixit, eadem quoque de fideicommiſſis eſſe interdicta cenſeantur. ea niſi fallor ratione, qua hereditatis appellatione bonorum quoque poſſeſſionem contineri ſcripſit Paulus cap. cxxxvii. de verb. ſignif. Illud ſiquidem ſic non accipere conuenit, vt verbo hereditatis bonorum poſſeſſio contineatur; verùm ita, vt quæ in lege Papia quam tunc quum hæc ſcriberet Paulus interpretabatur, de hereditate dicebantur, locum etiam aliquem in bonorum poſſeſſione obtinerent.

Emendatur & explicatur Calliſtrati locus, de magna capitis diminutione.

CAPVT V.

CONSVMITVR exiſtimatio, inquit Calliſtratus, quoties magna capitis diminutio interuenit, id eſt, cùm libertas adimitur, veluti cùm aqua & igni interdicitur, quod in perſona deportatorum euenit; vel cùm plebeius in opus metalli vel in metallũ datur. cap. v. de extrad. cognit. Quid ſibi velit Calliſtratus libertatem deportatis adimens, non ſatis intelligunt viri docti. Si dixeris cum Calliſtrato, deportatis non ciuitatem ſolùm ſed libertatem etiam adimi, quid Paulo, quid Iuſtiniano reſpondebis, qui eam ſic mediæ capitis diminutionis eſſe contendunt, vt per illam ſalua libertate,

bertate, ſola amitti ciuitas poſſit? §. j. Inſt. de cap.dim. cap.v.in princ.cap.vlt.de cap. minut. Proinde ſic docti quidam viri Calliſtratum interpretati ſunt, quaſi ille de libertate quæ iuris eſt Quiritium duntaxat ſenſerit: vt ſic contendiſſe videri poſſit Calliſtratus, adimi quidem libertatem deportatis, verùm eam tantùm quæ iuris eſt Quiritium; eam verò quæ iuris gentium eſt, non adimi. Quod in tantum ab intentione iuriſconſulti videtur recedere, vt ne de huiuſmodi libertatis diſtinctione vel ſomniarit quidem Calliſtratus. Nam ſi dixeris ſic libertatem accepiſſe Calliſtratum, neceſſum erit vt mihi concedas (quod nunquam cōceſſurus es) aliam quoque libertatem nullam adimi ſeruis pœnæ. Vnam enim libertatem ita interpretatus eſt Calliſtratus, vt illam eandem quam ſeruis pœnæ adimit, deportatis quoque adimere videatur. Dicam paucis quidnam de hoc Calliſtrati reſponſo ſentiam. Certè illud mendoſum ſuſpicor, & ſic eſſe reſtituendum, vt pro *Veluti cùm*, legamus *Vel vtique cùm*, hunc in modum: *Conſumitur exiſtimatio quoties magna capitis diminutio interuenit, id eſt, cùm libertas adimitur, vel vtique cùm aqua & igni interdicitur, quod in perſona deportatorum euenit: vel cùm plebeius in opus metalli vel in metallum datur.* Vt ſit ſenſus, magnæ capitis diminutionis tres eſſe ſpecies; vnam qua libertas cum ciuitate omnino adimitur, quod accidit his qui ſe patiuntur aut ad actum gerendum

aut ad pretium participandum venundari: alteram qua aqua & igni interdicitur, hoc eſt ſalua libertate ciuitas amittitur: & tertiam denique, qua libertas quidem amittitur cum ciuitate, ſed ad tempus; quod his accidit, qui ſerui pœnæ efficiuntur. cap. xxij. cum cap. ſeq. de pœnis. Sic enim capitis diminutiones partiti ſunt veteres, vt alij tres earum ſpecies, maximam, mediam, & minimam; alij duas tantùm conſtituerent, magnam & minorem. cap. fi. de cap. minut. cap. i. §. ſi filius. de ſuis et legit. Et qui duas tantùm conſtituunt, ſub magna mediam & maximam complectuntur, vt hîc apud Calliſtratum: ſub minore verò ſolam minimam. Et ita quidem rectè pro *veluti cum*, mihi videor *vel vtique cum* repoſuiſſe. Nam cùm veterum more ſic ſcriptum eſſet *vtiq.* pro *utique*, deleta tandem poſtrema littera q, pro *vel utique*, librarij legiſſe videntur *veluti*. Sanè Accurſius pro *veluti* teſtatur legi *vel* in nonnullis antiquis exemplaribus.

Explicatur cap. xxxix. D. De iniurijs.

CAPVT VI.

AIT Venuleius: Veſtem ſordidam rei nomine in publico habere, capillúmue ſubmittere nulli licet, niſi ita coniunctus ſit affinitate vt inuitus in reum teſtimonium dicere cogi non poſſit. d. cap. xxxix. Videtur ad eum morem reſpexiſſe Venuleius, quo non reos duntaxat

duntaxat ſed etiam adfines, cognatos, libertos eorum & familiares omnes veſtem mutare, capillúmque ſnbmittere conſueuiſse, præter Liuium taſtatus eſt Plinius Epiſt. lib.vij. Poſtquam enim expoſuiſſet Plinius, ſuum libertum cum minore fratre in eodem lecto quieſcentem, ſibi viſum eſſe quendam in toro reſidentem cernere, admouētémque capiti ſuo cultros, atque etiam ex ipſo vertice amputantem capillos, hæc verba ſubiecit: Nihil notabile ſecutum, niſi quòd non fui reus; futurus, ſi Domitianus ſub quo hæc acciderunt, vixiſſet. Nam in ſcrinio eius datus à Caro de me libellus inuentus eſt. Ex quo coniectari poteſt quia reis moris eſt ſubmittere capillum, reciſos meorum capillos depulſi quod imminebat periculi ſignum fuiſſe. Hæc Plinius. Liuius lib. vi. ſic de Manlio ſcribit: Coniecto in carcerem Manlio, ſatis conſtat magnam partem plebis veſtem mutaſſe, multos mortales capillum ac barbam promiſiſse, obuerſatámque veſtibulo carceris mœſtam turbam. Et paulo pòſt: Approbantibus cunctis diem Manlio dicunt. Quod vbi factum eſt, primò commota plebs eſt, vtique poſtquam ſordidatum reum viderunt, nec cum eo nō modò patrum quenquam, ſed ne cognatos quidem aut affines, poſtremò ne fratres quidem A. & T. Manlios, quod ad eum diem nunquam vſu veniſſet, vt in tanto diſcrimine non & proximi veſtem mutarent. Appio

Claudio in vincula ducto C. Claudium inimicum Claudiãque omnem gentem ſordidatam fuiſſe. Eoque non dubium eſt quin reſpexerit Prudentius contra Symmachum li.j.his verſib.

Ipſe ſenatorum meminit clariſſimus ordo,
Qui tunc concreto proceſſit crine, catenis
Squalens carcereis.

Eoque ſenſu accipiendum eſt, quod de veſte ſqualida, deque barba demittenda ſubmittendiſque capillis Vlpianus ſcribit cap.xv.§.xxj.de iniur. Huius etiã moris viſus eſt A.Gellius meminiſſe, ſic de P. Scipione lib. iij. cap. iiij. ſcribens: Eúmque cùm eſſet reus neque non candida veſte vti, neque fuiſſe cultu ſolito reorum. Porrò quam Venuleius veſtem ſordidam, eam Valerius veſtem appellat obſoletam. Sic enim de P.Rutilio ſcribit li.vj.ca.iiij. Huic voci conſentanea illa opera, quòd magis ordinũ diſſenſione quàm vlla culpa ſua reus factus, nec obſoletam veſtem induit, nec inſignia ſenatoris depoſuit, nec ſupplices ad genua iudicum manus tetendit. Et ex his quidem locis omnibus ſatis nunc arbitror intelligi, quidnam ſibi voluerit Venuleius. nimirum cuiuis nõ eſſe permittendum rei nomine ſordidam ſiue obſoletam veſtem in publico habere, capillúmue ſubmittere, niſi cognatis tantùm & affinibus, iiſque proximioribus: cùm id antea libertis & cuiuis ex populo ſine fraude liceret: quemadmodum ex Plinio & Liuio ſatis eſt iam probatum.

Elegans

Elegans pandectarum Florentinarum lectio de-fenditur, in cap. ix. De dolo malo.

CAPVT VII.

NON intelligunt interpretes quid ſibi voluerit Vlpianus cùm ita ſcriberet: Etſi ſeruum pignoratum noxæ mihi dederis per iudicem, & it abſolutus, de dolo teneris ſi apparuerit eum pignori datum. d. cap. ix. § iij. Haloander pro *et it abſolutus*, repoſuiſſe viſus eſt *Et per iudicem ſis abſolutus*. Taurellus autem ſic legit, *Et it Abſolutus*, quod idem eſt acſi dicas, *Et ita abſolutus*, coaleſcente videlicet in vnum extrema antecedentis & prima ſequentis dictionis littera, quod in Florentinis pandectis frequenter accidit. Aliquibus emendationibus lectionem puto Florentinam multò ſinceriorem eſſe, qua non *Ita abſolutus*, non *ſis abſo-tus*, ſed *it abſolutus*, expreſsè continetur, & ad ſeruum ipſum vocem *Abſolutus* referẽdam eſſe. Non enim dubito quin eadẽ ratione ſerui olim abſoluti, ire iuſſi fuerint, qua condemnati iuſſu prætoris vel iudicis ducebantur. Sed etſi ſeruum ex cauſſa noxali patiatur duci, inquit Paulus, defendere videtur. cap. xxxvi. de procurat. Itaque ſeruus qui condemnatur, duci; qui abſoluitur, ire iubetur. Et id quidem duabus fieri rationibus ſolet, aut per iudicem, aut iuſſu prætoris. Per iudicem, accepto, conſtituto, cõteſtatoque iudicio. cap. viij. in princ. de leg. iij. cap.

 xxviii.

xxviij.in fi.de lib.leg.cap. xvi.Iud. ſolui. Iuſſu prætoris,ante litis cõteſtationem. Per iudicem, cauſſa cognita: iuſſu prætoris, etiam incognita cauſſa. Si ſeruus præſens eſt,inquit Paulus, dominus abeſt,nec quiſquam ſeruum defendit,ducendus erit iuſſu pretoris,ſed cauſſa cognita domino poſtea dabitur defenſio.cap. ij.§.fi. Si ex nox.cauſſa. Quod autem per iudicem fit, illud conſtituto duntaxat iudicio, cauſſaque cognita fieri conſueuiſſe, docet pro Roſcio Comœdo eleganter Cicero. Pecunia,inquit,tibi debebatur certa,quæ nunc petitur per iudicem, in qua legitimæ partis ſponſio facta eſt. Eoque ſenſu accipiendum eſt illud Plinij Epiſt.lib.vij. Si tamen alteram litem per iudicem, alteram, vt ais, ipſe finieris; incipies primùm iſtic otio frui. Hoc eſt,ſi alteram litem per iudicem,alteram ſine vllo iudice finieris. Hæc enim duo *Per iudicem,&ſine iudice* prorſus contraria ſunt.cap.viij. §.1.ca. xiij. & ca.xxij.§.i.Rem ratam hab.ca.penult.Ad l. Iul. de vi priuata. Et idcirco quod Vlpianus de pignorato ſeruo noxæ per iudicem dato ſcribit, hoc ſic eſſe intelligendum videtur: Si ſeruum pignoratum,qui te ſciente nec impediente damnum dederat,noxali iudicio prouocatus,mihi noxæ dare potius quàm litis æſtimationem pati malueris; et is ſeruus idcirco iuſſus ire, hoc eſt abſolutus fuerit, quòd eſſe tibi pignori datus diceretur: ſimul atq; tibi ſeruũ pignori datũ eſſe apparuit,factus actioni de dolo obno-

obnoxius es.nimirum quòd alienũ ſeruum velut proprium noxæ dans, propriæ litis æſtimationem effugere volueris dolo malo: eaque de dolo actione noxalem litis æſtimationem à te conſequar. capite i. de noxalibus actionibus. Quo ſenſu hęc eadem de dolo actio etiam noxalis appellatur, d.§.iij. Nec eſt quòd quis obijciat eum qui ſeruum pignori accepit, actione noxali non teneri.cap. xxij. §.i. de noxalib.act. Illud enim de eo eſt accipiendum, qui ignorans damnum fieri, noxali iudicio prouocatus, alienum ſeruum aut noxæ dedere aut eius nomine aliquam litis æſtimationem pati non cogitur. Ceterùm ſi eo ſciente & non impediente, damnum à pignorato ſeruo datum ſit; quominus in ſolidum qui ſeruum accepit pignori rectè conueniatur, profectò nihil eſſe in cauſſa videtur.cap.ij.in princ. de nox.act.

Potuerit ne heres quòd furtum antea factum eſſet, rectè furti agere.

CAP. VIII.

HEREDEM, inquit Vlpianus, furti agere poſſe, æquè conſtat. Executio enim quorundam delictorum heredibus data eſt.cap.i.de priuat. delict. An autem diu ante Vlpiani tempora iſtud conſtiterit, hoc eſt vſu receptum fuerit, incertum eſt. Quanquam Ciceronis tempore inter alias controuerſi dubijque iuris clauſulas et hãc quoque relatam fuiſſe

dubium non ſit. Sic enim ad Trebatium ſcribit Cicero Epiſt. fa.lib.vij. Illuſeras heri inter ſcyphos quòd dixeram controuerſiam eſſe, poſſétne heres quòd furtum antea factum eſſet, rectè furti agere. Itaq; etſi domum bene potus ſeróque redieram, tamen id caput vbi hæc controuerſia eſt notaui, & deſcriptum tibi miſi, vt ſcires, id quod tu neminem ſenſiſſe dicebas, S. Ælium, M. Manilium, M. Brutum ſenſiſſe. Ego tamen Scæuolæ & Teſtæ aſſentior. Hæc Cicero. Velim profectò quid Ælius, Manilius, & Brutus contra Scæuolam Teſtámque ſenſerint Cicero expoſuiſſet. Suſpicor eos exiſtimaſſe heredem furti rectè agere, illudque Scæuolam & Teſtam negaſſe. Certè propter hæc Ciceronis verba, *Quod tu neminem ſenſiſſe aiebas.* Videtur enim Trebatius, an quòd furtum antea factum eſſet, rectè potuerit heres furti agere, interrogatus reſpondiſſe, id neminẽ ſenſiſſe: & ita cũ Scæuola negaſſe heredem rectè furti agere. Quæ tamen ſentẽtia Vlpiani tempore non erat in vſu.

Emendatur cap. xvij. C. De ſolut.

CAPVT IX.

HABEBANT veteres ſuas accepti & expenſi tabulas, in quarum vna parte notari expenſa ſolent, & in altera continebatur acceptorum ratio. De quibus tabulis ſcribit ad hunc modum Seneca de benef. lib. iiij. Apud me iſtæ expenſorum acceptorúmque rationes

tiones diſpunguntur. Ego quid cui debeam ſcio; alijs poſt lõgam diem repono, alijs in anteceſſum, aut prout occaſio, & rei priuatæ meæ facultas tulit. Si rationes expenſi cum accepti rationibus quadrarent & pares eſſent, tunc pariari & paria fieri dicebãt veteres. cap. xl. de ſtatulib. cap. v. §. x. de iur. im. cap. iiij. §. i. de manumiſſ. Seneca Epiſt. lib. xvij. Quotidie cum vita paria faciamus. Eoque arbitror reſpexiſſe Terentium, quum ſic in Phormione Dauum loquentem faceret:

Lectum eſt, conueniet numerus quantum debui.

Senſus enim eſt: Legi meas accepti tabulas, & cum ijs nummorum hic numerus æqualem paremque faciet expenſi rationem tuam. Hinc etiã intelligimus, ſi pariare nihil aliud ſit quàm paria facere, hoc eſt parem cum tabulis expenſi, ſui creditoris accepti rationem reddere; conſequi rectè videri, tunc etiam dici poſſe obligationem pariatam, cùm ſatis abundè creditori factum eſt. cap. lxvij. §. v. de condict. indeb. Idque etiam ex Seneca probatur, qui ſic lib. xi. epiſt. ſcribit: An is qui profuit nobis ſi poſtea nocuit paria fecerit & nos debito ſoluerit? Igitur ſolutione pariatur obligatio. Et hoc nimirum illud eſt, quod Diocletianus & Maximianus imperatores hunc in modum Caſſio ſcribunt: Manifeſti iuris eſt, tam alio pro debitore ſoluente, quàm rebus pro numerata pecunia cõſentiente creditore datis, tolli pariatam obligationem.

cap. xvij. C. de ſolut. Quo in loco malè paſſim *paratam* legitur, pro *pariatam*. Et hæc quidem cùm non conſiderarent audaculi quidam, *Comparatam* pro *paratam* viſi ſunt reponere voluiſſe. Tertullianus verborum iuris admodum ſtudioſus, pariandi verbo etiam interdum vſus eſt. Sic enim lib. iiij. aduerſus Marcionem ſcribit: Si nec in alium ſpectant, quàm cui per omnia pariauerint. Et lib. v. Non rapinam, inquit, exiſtimauit pariari deo. Sic nempe vertit illud diui Pauli ad Philippenſes capite ij. ὀυχ ἁρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ ἔιναι ἴσα θεῷ: quod alij reddunt, Æqualem eſſe deo.

De nominibus Antoninorum, & veris eorum differentijs.

CAPVT X.

ANTONINVS à ſenatu Pius eſt cognominatus, inquit Iulius Capitolinus, vel quòd ſocerum feſſa iam ætate manu præſente ſenatu leuauerit, vel quód eos quos per malam valetudinem Hadrianus occidi iuſſerat, reſeruauit. Hic quum annos viginti quatuor imperaſſet, morbo perijt, anno ætatis ſuæ ſeptuageſimo, & quaſi adoleſcens deſideratus eſt. Eiúſque ſingulari virtute & incredibili quadam pietate factum eſt, vt ad quamplurimos imperij ſucceſſores, nullo licet ſanguinis vinculo iunctos, nomen Antonini velut hereditarium

ditarium tranſiret. Quo nomine etiam imperatores quoſdam prænominis cognominiſque loco vſos eſſe ex diuerſis antiquitatum monumentis conſtat. Siquidem poſt obitum Antonini Pij fuiſſe nomen Antoninorum tam amabile teſtis eſt Ælius Lampridius, vt qui eo nomine non vteretur, mereri non videretur imperium. Vnde etiam nonnulli & Seuerum, & Pertinacem, & Iulianum, Antoninorum prænominibus honorandos putant. Vnde poſtea duos Gordianos patrem & filium, Antoninos etiam cognominatos falſò traditum eſt. Non enim Antonini, ſed Antonij, vt ex numiſmatibus conſtat, dicebantur Gordiani. Sed aliud eſt, inquit Lampridius, quum prænomen adſciſcitur, aliud quum ipſum nomen imponitur. Nam Pius verum nomen Antonini habuit cognomen Pij. Marcus verum nomen Veriſſimi habuit; ſed hoc ſublato atque abolito, non pręnomen Antonini ſed nomen accepit. Commodum autem Marcus Antoninum appellauit; atque ita in publicum edidit diem natalis ſui. Iam Caracallam Baſſianum, Antoninum appellatum ſatis conſtat, vel ſomnij cauſſa quod Seuerus viderat, quum ſibi Antoninum ſucceſſorem prædictum ſenſiſſet. Anno demum xiij. Antoninum dixit, quando ei imperatoriam dicitur addidiſſe poteſtatem. Hæc Lampridius adijciens inſuper, Getam & Diadumenianum, Antoninos etiam appellatos fuiſſe. Videamus

de ijs

de ijs imperatoribus ſingulis qui nomen Antonini habuerunt. De alijs enim qui Antoninorum aut prænomine aut cognomine ſunt appellati diſſerere, huius nec loci eſt nec inſtituti. Primum locum inter Antoninos omnes occupat Antoninus Pius: qui quum adhuc priuatus eſſet, Titus Aurelius Boionius Antoninus appellabatur. Adoptatus ab Hadriano imperatore, nomẽ patris adoptiui more maiorum aſſumpſit, & Titus Ælius Antoninus appellatus eſt. Poſt obitũ eiuſdem patris appellari patris cognomine etiam voluit, & Titus Ælius Hadrianus Antoninus Pius dictus eſt. Idque ex antiquiſſimis æreis & argenteis quibuſdam numiſmatibus quæ apud Laurinos inueniuntur, veriſſimum apparet. Ex quibus vnum vidi effigiem huius Antonini in vna parte cum hac inſcriptione cõtinens: IMP. T. AE.LIVS CÆS. HADRIANVS ANTONINVS. Eiúſq; pars altera dextris duabus inter duas ſpicas caduceum comprimentibus imperij Antonini cõcordiam, pacem, & fertilitatem deſignabat, cum hac inſcriptione: AVG. PIVS P. M. TR. P. COS. II. Hoc eſt, *Imperator Titus Ælius Cæſar Hadrianus Antoninus Auguſtus Pius pontifex maximus tribunitia poteſtate conſul ſecundùm.* Hoc titulo vſus eſt Iuſtinus Martyr quum Antonino Pio pro Chriſtianis librum offerret. In prudentum reſponſis interdum ſed rarius imperatorem hunc appellatum eſſe Antoninum Pium obſeruaui: ſæpius

pius autem diuum Pium, & interdum Titum Antoninum. Et certè diui Pij tam frequens occurrit mentio, vt meritò exemplis abſtinendum ſit. Nec deſunt auctoritates quibus confirmari poteſt hunc Antoninum interdum Titum Antoninum vocari. cap. xxxij. de adopt. cap. v. de his qui not. inf. ca. xlv. de minor. cap. v. vt legat. no. cap. xi. Ad municipal. Eſt etiam vbi diuus Titus hic idem imperator appellatus inuenitur. cap. i. §. ij. de iure fiſci. Et hic etiā ille Antoninus eſt, qui in reſcriptis quibuſdam cum diuo Hadriano patre ſuo iungitur. cap. i. §. iij. de quæſt. cap. xxiiij. §. fi. de fideic. libert. Hic Antoninus ea conditione ab Hadriano fuerat adoptatus, vt ſibi adoptaret Marcum Antoninum fratris vxoris ſuæ filium, & L. Verum, Ælij Veri qui ab Hadriano adoptatus fuerat, filium; qui poſtea Verus Antoninus eſt dictus, auctore Capitolino. Et hac quidem adoptione tandem euenit, vt defuncto Antonino Pio in imperium ſuccederet M. Antoninus Philoſophus. Et quia quum adoptatus eſſet Marcus ab Antonino Pio, tunc primùm, ſi Capitolino credimus, pro Annio Aurelius cœpit vocari; idcirco dubium non videtur quin ſit emendanda capitis primi C. de petit. hered. hæc inſcriptio: M. AELIVS ANTONINVS A. AVGVRINO PROCONSVLI AFRICAE. Certiſſimum enim eſt, legēdum eſſe M. AVRELIVS ANTONINVS AVG. Marcum enim Antoninum Ælium vnquam

quam appellatum fuiſſe, nullis auctoribus idoneis euinci poteſt. Quod ſi me rogites, cur pro M. nō reponam T. vt ſic legatur; TITVS ÆLIVS ANTONINVS, & ad diuum Pium hæc conſtitutio referatur; dicam, quominus id fiat, expreſſa quædam ipſius conſtitutionis verba in cauſſa eſſe, quibus diuum Hadrianum eiuſdem conſtitutionis auctor auum ſuum appellat. Quia igitur auum M. Antonini conſtat Hadrianum fuiſſe, quis quæſo dubitabit, quin MARCVS AVRELIVS pro MARCVS ÆLIVS in hac epigraphe reponendum ſit? Idque ex hac inſcriptione redditur euidentiſſimum. S. P. Q. R. IMP. CÆS. DIVI ANTONINI F. DIVI VERI PARTH. MAX. FIL. DIVI HADRIANI NEP. DIVI TRAIANI PARTH. PRONEP. DIVI NERVÆ ABNEP. M. AVRELIO ANTONINO AVG. GERMAN. SARM. PONTIF. MAX. TRIB. POT. XXX. IMP. VIII. COS. III. P. P. QVOD OMNES OMNIVM ANTE SE MAXIMORVM IMPERATORVM GLORIAS SVPERGRESSVS BELLICOSISSIMIS GENTIBVS DELETIS ATQVE SVBACTIS. In hac inſcriptione pro *Diui Veri Parth. fil.* legendum eſt, *Diui Veri Parthici fratri*. Idque his verbis ſatis indicat Calliſtratus: *Diuus Marcus cum fratre ſuo pro ſua humanitate hanc rem temperauit*. capite xxxi. de lege Cor. de falſ. M. Aurelius Antoninus Philoſophus in pruden-
tum

tum reſponſis vix alia, quàm diui Marci appellatione ab Antoninis reliquis diſcernitur. Et quia poſt exceſſum diui Pij à ſenatu coactus regimen publicum capere, fratrem ſibi participem in imperio deſignauit, quem Lucium Aurelium Verum Commodum appellauit, idcirco nequaquam obſcurum eſt hunc diuum Marcum eundem illum Antoninum eſſe qui cum Vero in iure ciuili plerunque citari ſolet, hunc in modum: *Imperatores Antoninus & Verus Auguſti reſcripſerunt.* Et hi quidem imperatores illi ſunt, qui diui Fratres appellantur, & quibus imperantibus primùm duos Auguſtos Romanum imperium habere cœpit. Poſt Veri obitum quum ſolus aliquandiu M. Antoninus rempublicam tenuiſſet, filium ſuum Commodum Antoninum imperij conſortem fecit. Idque ex Papiniano, Macro, alijsq́; iuriſconſultis probari euidentiſſimè poteſt. Sic enim legimus apud Papinianum: *Imperator Marcus Antoninus & Commodus filius reſcripſerunt.* capite xxxviij. §. iiij. Ad Legem Iul. de adult. Et apud Macrum: *Diuus Marcus & Commodus reſcripſerunt.* capite xxxij. dict. titul. Tandem mortuo patre ſolus imperauit Commodus Antoninus. Hic in antiquis nummorum ac marmorum inſcriptionibus Marcus Commodus Antoninus, & quandoque Lucius Aelius Aurelius Commodus Antoninus appellatus fuiſſe videtur. Eúmque non Anto-

ninum

ninum ſed aut imperatorem Commodum, aut diuum Commodum in reſponſis ſuis fere ſemper appellant iuriſconſulti. Nepeſinę hanc olim inſcriptionem extitiſſe teſtatur Petrus Appianus: L. AVRELIO COMMODO VICTORI IVVENES NEPESINI DIANENSES AERE CONLATO. Auctor eſt idem Appianus, in caſtro ſancti Angeli hanc quoque inſcriptionem reperiri: IMP. CAESARI D. MARCI ANTONINI PII GERMANICI PARTH. FILIO, DIVI PII NEPOTI, DIVI HADRIANI PRONEPOTI, DIVI TRAIANI PARTHICI ABNEPOTI, DIVI NERVAE ADNEPOTI, L. AELIO AVRELIO COMMODO AVG. SARMATICO GERM. MAX. BRITANNICO, PONTIF. MAX. TRIB. POT. XXVIII. IMP. VIII. COS. VIII. PATRI PATRIAE. Poſt hunc factus eſt imperator P. Heluius Pertinax. Eiúſque vnica duntaxat in vniuerſo Iuſtiniani Cæſaris Codice inuenitur conſtitutio, quæ ſic mendoſè inſcripta eſt: IMP. AELIVS PERTINAX AVG. ATILIO. Legendum enim eſſe, IMP. HELVIVS PERTINAX, ex quibuſdam antiquis numiſmatibus conſtat, in quibus non Ælium ſed Heluium appellatum eſſe hunc Pertinacem euidenter expreſſum eſt hunc in modum: IMP. CÆSAR P. HELV. PERTINAX AVG. Item: IMP. C. P. HELVIVS PERTINAX AVG. Et quem Latini Heluium, eum Græci ἡλούιον appel-

appellant. Idque ex alio quodam nummo Græco ſatis intelligi poteſt, cuius inſcriptio talis eſt, ΑΥΤ. ΚΑΙΣ. ΠΟΥΒ. ΗΛΟΥΙΟΣ ΠΕΡΤΙΝΑΞ ΣΕΒ. Huius Pertinacis meminit etiam Calliſtratus, eum non Ælium ſed Eluium in pandectis Florentinis rectè appellans. Demonſtratur variè, inquit, nec abſciſè numerum liberorum ad excuſationem municipalium muнerum prodeſſe ex reſcriptis diui Eluij Pertinacis. cap. ii. §. ii. de iure immunit. Imperator P. Heluius Pertinax, menſibus vixdum in imperio ſex abſolutis, ab auaris quibuſdam prætorianis interfectus, Seuerum militum ſuffragijs ſucceſſorem habuit. Hic Seuerus filium ſuum Baſſianum Caracallam imperij conſortem fecit, & M. Seuerum Antoninum, inquit Herodianus, appellauit. Locus hic Herodiani mendoſus eſt, ſi modò auctor ipſe non errauerit. In eo enim pro Seuero reponendus eſt Aurelius. Imperatorem enim Seuerum filium ſuum non M. Seuerum, ſed Marcum Aurelium Antoninum appellaſſe, ex infinitis marmorum numiſmatúmque monumentis eſt manifeſtius quàm vt doceri exemplis neceſſum ſit. Ait etiam Spartianus idcirco imperatorem Seuerum filium ſuum M. Aurelium Antoninum appellari voluiſſe, vt ille hoc medio in M. Antonini familiam tranſiret. Idque nec Auſonius quidem viſus eſt ignoraſſe, ſic de Caracalla ſcribens:

L *Diſsimilis*

Diſsimilis virtute patri, & multò magis illi
Cuius adoptiuo nomine te perhibes.
Hi ſunt imperatores illi qui ſic coniungi ſolent: *Imperatores Seuerus & Antoninus reſcripſerunt.* Et rectè quidem eſt à viro clariſſimo Antonio Auguſtino reprehenſus Galliæ ſuæ decus & ornamentum Gulielmus Budæus, qui M. Antoni ni fratrem non Verum duntaxat, ſed & Seuerum & Commodum, & Antoninum appellari arbitratus eſt. Siquidem Seuerum Antonini Magni, hoc eſt Baſſiani Caracallæ patrem, & Commodum M. Antonini fuiſſe filium dilucidè probatum eſt. Ad imperatorem Seuerum eiúſque filium M. Aurelium Antoninum hæc referẽda ſunt iuriſconſultorum verba: *Imperator noſter cum patre reſcripſit*, cap. ix. §. ij. de iure dot. ca. vi. §. ij. de munerib. & honorib. *Reſcripto imperatoris noſtri & diui patris eius continetur*, cap. vi. §. ij. de pollicit. *Conſtitutum eſt ab imperatore noſtro, & diuo Seuero*, capite xij. §. x. de capt. & poſtlim. reuerſ. *Diuus Magnus Antoninus cum patre reſcripſit*, capite xi. §. iii. de muneribus & honoribus. capite quinto. de veteranis: *Reſcriptum imperatoris Antonini & diui patris eius*, cap. ix. de captiuis & poſtl. reuerſ.. *Idque imperator Antoninus cum diuo patre ſignificauit*, capite fin. de excuſation. *Ex epiſtola imperatoris noſtri & diui Seueri*. cap. vij. de ſuſpect. tut. *Imperator Antoninus cum diuo Seuero*, cap. i. §. ii. de ſuſp. tut. Hic idem Seuerus aliquando etiam Pertinax appellatus
eſt,

eſt, quemadmodum ex eius numiſmate quodam intelligimus, cuius hæc eſt inſcriptio: L. SEPT. SEVERVS PERTINAX AVG. P. M. TR. P. XI. Et idcirco ad diuum Seuerum eiúſque filium M. Aurelium Antoninum hæc Modeſtini verba eſſe referenda non dubitaui: *Diuus Antoninus & Pertinax reſcripſerunt*, cap.xii. de fideic. lib. Nunc admonendi ſumus, qua ratione Caracalla ab Antoninis reliquis diſcerni appellatione potuerit. Et conſtat quidem diuerſis,poſtquam relati inter diuos eſſent nominibus appellatos fuiſſe Antoninos. Sic nimirum vt Antoninus Pius, omnium Antoninorum princeps, diuus Pius vocaretur; M. Antoninus Philoſophus, diuus Marcus; Antoninus verò Commodus, diuus Commodus: Caracalla denique, diuus Antoninus. Hanc autem Antoninorum diuerſam appellationem diligenter obſeruaſſe viſi ſunt iuriſconſulti, ne qua ex promiſcua Antoninorum appellatione confuſio ſuboriretur. Vocatur etiam Caracalla nõnunquam imperator Antoninus Auguſtus: capite fin. de ſenat. capit. iiij. de off. proconſ. capite iij. de tutelis. Interdum etiam magnus Antoninus: capite fin. de veteranis: capite fin.de public. & vectigalib. capite vltimo. C. Ad l. Iul. maieſt. In Vlpiani reſponſis ſic fere ſemper appellari ſolet: *Antoninus Auguſtus noſter*, capite xlij. de fideic. lib. capite .i. Ad S.C. Orfit. *Imperator noſter*. & ſic deinceps. Ad

 Caracal-

Caracallam etiam referenda ſunt hæc Mæciani verba: *Antoninus Auguſtus Pius noſter*, ca. xlij: de fideic. lib. quæ verba malè à quibuſdam ad Antoninum Pium trahũtur. Hoc enim cognomen Caracallæ à ſenatu idcirco delatum eſt, quòd eos quos iniuſtè occidi iuſſerat, poſtea dimitteret. Et ita plerique ſentiunt, à quibus diſſentire non eſt religio. Proinde rectius opinor dici poſſe, hoc cognomẽ *Pius* huic Antonino fuiſſe cum poſteris maioribúſq; ſuis (hoc eſt, patre et auo) ſemper familiare. Idque hæc inſcriptio manifeſtũ facit: IMP. CAESAR DIVI ANTONINI MAGNI PII F. DIVI SEVERI PII NEPOS M. AVRELIVS SEVERVS ALEXANDER PIVS AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. IIII. COS. P. P. RESTITVIT. Et in antiquis nummis ſic appellatum Caracallam inuenio: M. AVRELIVS ANTONINVS PIVS AVG. BRIT. Ceterùm occiſo Caracalla Macrinus percuſſor eius imperium adeptus filium ſuum Cæſarem fecit. Hic Macrinus nõ rectè Opilius appellatur. Eũ enim Opelium fuiſſe nominatum teſtãtur numiſmata, in quibus ſic de Macrino legimus. M. OPEL. SEVER. MACRINVS AVG. PONT. MAX. TRIB. POT. COS. P. P. Filium etiam Macrini malè Diadumenum vocari ex hoc numiſmate conſtat: M. OPEL. ANTONINVS DIADVMENIANVS, Superato tãdem Opelio Macrino, & à Varij Elagabali militibus vnà cum

cum filio Diadumeniano interempto, in ipſum Elagabalum collatum eſt imperium. Quodnam verum fuerit matris Elagabali nomen ignorant plurimi. Ex numiſmatibus, quorum mihi copiam Hubertus Goltzius fecit, Soęmiam fuiſſe appellatam Elagabali matrem euidentiſſinè deprehendi. Sic enim in ijs ſcriptum inueni: IVLIA SOAEMIAS AVGVSTA. Et hic quidem Elagabalus imperator ſalutatus, Antonini etiam nomen ſibi conſenſu ſenatus aſciuit, vel in argumentū generis, vel quòd id nomē vſque adeo charum eſſe cognouerat gētibus, vt etiam paricida Baſſianus cauſa nominis amaretur. Eſſe autem hunc imperatorem non Heliogabalum ſed Elagabalum appellatū, ex fide antiquorum numiſmatum cōſtat. Nummum enim vidi, qui ab vna parte veram Antonini Elagabali exhibebat imaginem, cum hac inſcriptione: IMP. ANTONINVS PIVS AVG. Altera parte eiuſdem imperatoris effigies exprimebatur, habitu ſacerdotis veſte induti barbara, quali vſos eſſe Syros ſacerdotes Dio ſcribit. Ea ſic erat compoſita vt quum eſſet accincta corpori ſacerdotis medio, & ad talos vſque demiſſa, non impediret quominus omnium conſpectui tibiæ, pectus, & brachia ſacerdotis nuda exponerentur. Sacerdos dextra patellam libatoriam ſupra foculum, ſiniſtra verò neſcio quid à palmarum ſtolonibus non longè diuerſum tenebat, cum hac inſcriptione: SACERDOS DEI SO-

LIS ELAGAB. Poſteriorem hanc nummi partem, quam Huberti Goltzij beneficio nactus ſum, vt huic capiti delineatam insererem, auctor fuit vir doctiſſimus mihiq; amiciſſimus Guido Laurinus: eámq; ſic interpretatus eſt, vt mihi planè perſuaſerit, ELAGAB integram eſſe dictionem, barbaram tamen, neque legendũ eſſe SACERDOS DEI SOLIS ELAGABALI.

Idem Laurinus vidẽdum eſse rectè monuit, an non apud Macrobiũ in eo loco error ſit, in quo de varijs ſolis nominibus diſſeritur, Sat.lib.i. cap. xxiii. Accipe, inquit Macrobius, quid Aſſyrij de ſolis potentia opinentur. Deo enim, quem ſummũm maximúmque venerantur, ADAD nomẽ dederunt. Videndum inquam monuit Laurinus, an non rectius legeretur AGAB, pro ADAD. Ceterùm qui Antoninum hunc Heliogabalum vocant, eo defendi videntur, quòd Græci ἥλιον ſolem appellarent. Sed errant. Non enim ab hoc nomine Græco, ſed ab Elagab, quod deum ſolem Hebræis ſonat, Elagabalus dictus eſt. Et hæc quidem hactenus de nominibus Antoninorum. In quibus explicandis ſi quid obſeruatione curioſa ſim conſecutus, id magna ex parte eruditiſſimo clariſſimoque Guidoni Laurino lubens acceptum refero.

De ijs

De ijs qui quæſtus cauſſa in certamen deſcendunt, & propter præmium in ſcenam prodeunt.

CAPVT XI.

AIT Vlpianus: Eos qui quæſtus cauſsa in certamen deſcendunt, & omnes propter præmium in ſcenam prodeuntes, famoſos eſſe, Pegaſus & Nerua filius reſponderunt. capite ij. in fine. de his qui notant. infam. In ſcenam prodire ſolent cum ſuis ſcenicis editores, eámque quam à Poëta redemerant comœdiam aut tragœdiã, ſine aliquo præmio exhiberi per ſcenicos curabant populo. Scenicos autem operas ſuas editoribus certo ſtatutóque præmio locare cõſueuiſſe, teſtatur Capitolinus, ſic de M. Antonino Philoſopho ſcribens: Temperauit etiam ſcenicas donationes, iubens vt quinos aureos ſcenici acciperent: ita tamen vt nullus editor decẽ aureos egrederetur. Et idcirco quod de ijs ſcribit Vlpianus, qui propter præmium in ſcenam prodeunt, hoc ad ſcenicos ſolos, non autem ad ipſos editores referendum videtur. Errant etiam qui hæc inſcriptionum Terentij comœdijs præpoſitarum verba de ſcenicis accipiẽda putant; EGERVNT L. AMBIVIVS TVRPIO, L. ATILIVS PRÆNESTINVS. EGIT AMBIVIVS TVRPIO. EGERE L. ATILIVS PRÆNESTINVS, MINVTIVS PROTIMVS. Hæc enim verba de ſolis

editoribus accipi debere, vel hinc poteſt intelligi, quòd nulla vnquã comœdia perſonis duabus fuerit exhibita: qua in re lapſus eſt Ælius Donatus. Egerunt igitur, hoc eſt agi fecerunt, vel ſumptibus ſuis ediderunt L. Atilius Prænestinus & L. Ambiuius Turpio. Et hæc de ſcenicis. Agoniſtis autem & gladiatoribus ſolent etiam certa præmia deſignari. De quibus aduerſus Gnoſticos ſic diſſerit Tertullianus: Sed quantum illi & cruores & vibices negotiantur intendis; coronas ſcilicet, & gloriam, & dotes, priuilegia publica, ſtipendia ciuica, imaginem, ſtatuas, & qualem poteſt præſtare ſęculum de fama ęternitatem, de memoria reſurrectionem. Et hæc erant pręmia quæ liberis hominibus dabantur. Idem Tertullianus in libro de ſpectaculis, qualia gladiatoribus ſeruis dari præmia conſueuerint, explicat eleganter his verbis: Et qui inſigniori cuique homicidæ leonem poſcit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pileum præmium conferat. Igitur propter præmium in certamen, non autem in ſcenam prodiri ſine infamia ſolet. Eaque mihi ratio videtur cur non ita ſcripſerit Vlpianus: *Eos qui præmij cauſſa in certamen deſcendunt:* ſed ita potius: *Eos qui quæſtus cauſſa*; hoc eſt, qui operas ſuas locarunt. Et idcirco quum Ciceroni à quodam quæſtore, homine impio ac nefario, cui nomen Balbus erat, gladiatorem quendam in ludo defoſſum & viuum cõbuſtum fuiſſe ſcriberet Aſinius Pollio,

vt ſcelus

vt ſcelus exaggeraret, eundem gladiatorem adiecit bis gratis depugnaſſe. Fadium, inquit Pollio, quendam militem Pompeianũ, quia quum depreſſus in ludum bis gratis depugnaſſet, auctore ſe nolebat, & ad populum confugerat, primùm Gallos equites immiſit in populum (coniecti enim ſunt lapides in eum cùm arriperetur Fadius) deinde abſtractum defodit in ludo, & viuum combuſſit. Epiſtolam hanc apud Ciceronem inuenies Epiſt. fam. lib. x. Nunc videndum eſt, cur is qui ſuas in artem ſcenicam locauit operas, neque in ſcenam prodijt, effugiat infamię notam; quum is qui operas ſuas vt cum beſtijs depugnaret, locauit, etiam ſi non pugnauerit, nihilominus tamen infamis fiat. cap. iij. de his qui not. inf. cap. j. §. v. de poſtul. Et ſuſpicor quidem diuerſitatis hãc reddi rationem poſſe, vt dicamus in arte ludicra factum ipſum ad infamiam requiri, non etiam propoſitum: in eo autem qui pugnat cum beſtijs, non tam factum quàm propoſitum. Cum beſtijs enim pugnant imperatores & milites, ſuæ virtutis ſpecimẽ præbentes. Proinde qui quæſtus non virtutis cauſſa vitam ſuam proſtituit, & in ſummum diſcrimen adducit, quamuis cum beſtijs non pugnauerit, nihilominus ob propoſitum turpe infamis efficitur. Et ita huic quæſtioni apud Photium ſatisfecit Theodorus Balſamon, meo quidem iudicio rectiſſimé.

De cuſtodia reorum.

CAPVT XII.

CVSTODIA reorum alia publica eſt, alia militaris, alia libera, alia fideiuſſoribus commiſſa. Publica cuſtodia carcer publicus eſt. Militaris, cum reus militi cuſtodiendus traditur. De cuſtodia fideiuſſoribus commiſſa, ſic ſcribit Symmachus Epiſt. lib. i. Statui vt Felix vadibus qui Fulgentio non eſſent cogniti, traderetur. Ceterùm libera tunc appellari cuſtodia ſolet, quum præſes aut proconſul in prouincijs, vel conſul Romæ ſibi, aut alicui magiſtratui, ſenatoríue reum committit. Id enim fieri ſolere, docet eleganter Tacitus Annal. lib. v. Et quia incuſabatur, inquit, facilè toleraturus exilium, delecta Leſbo inſula nobili, & amœna, retrahitur in vrbem, cuſtoditúrque domibus magiſtratuum. Eoque pertinet quod in Cõiurat. Catil. ſic ſcribit Saluſtius: Senatus decreuit vti abdicato magiſtratu Lentulus itémque ceteri in liberis cuſtodijs haberentur. Itaque Lentulus P. Lentulo Spintheri, qui tum ædilis erat, Cethegus Q. Cornificio, Statilius C. Cæſari, Gabinius M. Craſſo, Ceparius (nam & is paulò ante ex fuga retractus erat) Cn. Terentio ſenatori traduntur. Nec aliò reſpexiſſe viſus eſt Sidonius Apollinaris, Epiſt. lib. i. de quodam Aruando ad hunc modum ſcribens: In Capitolio cuſtodiebatur á Flauio

Aſellio

Aſellio hoſpite, comite ſacrarum largitionum, qui adhuc in eo ſemifumantem præfecturæ nuper extortæ dignitatem venerabatur. Et hoc nimirum illud eſt, quod ſic Vlpianus ſcribit: De cuſtodia reorum proconſul æſtimare ſolet, vtrum in carcerem recipienda ſit perſona, an militi tradenda, vel fideiuſſoribus committenda, vel etiam ſibi. cap.i.de cuſt. reor. Ceterùm hanc cuſtodiarum diuerſitatem ante reorum confeſſionem obſeruari duntaxat conſueuiſſe, ex Venuleio Saturnino conſtat, qui reum confeſſum donec de eo pronuntietur in vincula publica conijciendum eſſe, libro ſecundo, de publicis iudicijs teſtatus eſt. capit. v. d. tit. Auctor eſt etiam expreſsè Scæuola, reum cõfeſſum, ob ſolam confeſſionem conijci in vincula conſueuiſſe, cap. iiij. circa finem, Ad l. Iul. maieſt. Igitur ante confeſſionem ęſtimare proconſul ſolet, an militi, fideiuſſoribus, vel ſibi committenda reatus tempore perſona ſit. Poſt confeſſionem verò huiuſmodi nullus eſt deliberationi locus, etiamſi publica, quæ in reatu eſt, perſona fuerit. Idque dilucidè ſatis demonſtrat Apollinaris, qui de eodem illo Aruando, quem in Capitolio ante confeſſionem Flauio Aſellio cuſtodiendum fuiſſe traditum dixerat, confeſſo hunc in modum ſcribit: Confeſtim priuilegijs geminæ præfecturæ, quam per quinquennium repetitis faſcibus rexerat, exauctoratus, & plebeiæ non additus

ſed

ſed redditus, publico carceri adiudicatus eſt. Huic planè conſentaneum eſt quod ſcripſit Hexameron libro tertio diuus Ambroſius, præconum clamore, clarum honoribus, ac poteſtatibus præminētem virū in carcerem rapi. Verba eius hæc ſunt: Eſt etiam qui dudum vbertate affluens copiarum, liberalitatis fama per ora volitans ſingulorum, clarus honoribus, præminēs poteſtatibus, tribunalibus celſus, ſolio ſublimis, beatus populis æſtimatus, dum præconum clamore deducitur, ſubita conuerſione in eum carcerem rapitur, quo alios ipſe detruſerat, & inter reos ſuos imminentis pœnæ deflet ærumnam. Porrò in nonnullis prouincijs fuiſſe morem vt per publicos ſeruos rei cuſtodirentur, auctor eſt imperator Traianus, qui ſic Plinio ſcribit: Perſeueremus in ea conſuetudine quæ iſti prouinciæ eſt, vt per publicos ſeruos cuſtodiantur.

Defenditur lectio Florentina de fuſionibus fiſco præſtandis.

CAPVT XIII.

AIT Vlpianus: Solent & fiſco fuſiones præſtare. cap. xxvij. §. iij. de vſuf. Hæc verba nemo eſt qui non iudicet mēdoſa eſſe in Florentinis pandectis, rectiúſque legi in editionibus alijs *functiones*. Quibus vt non aſſentiar, in cauſa eſt diuus Ambroſius, qui ſic in Apologia Dauidis cap. viij. ſcribit: Et in lege habes, quia

quia Iubilæus dicitur numerus quinquaginta annorum recurſus,celebrabilis admodum, quo debita vacuantur,confirmantur Hebræorum libertates,poſſeſſionum refuſiones. Hæc Ambroſius. Non enim dubito quin fuſiones eo ſenſu acceperit Vlpianus,quo in hoc loco de poſſeſſionum refuſionibus ſcripſit diuus Ambroſius. Eáſque arbitror alio nomine intributiones nominari.cap.xxij.§.ij.Ad municipal.Et pro indictionibus interdum fuſiones poſuiſſe veteres, primus omnium animaduertit Iac. Cuiacius,ex cap.vi. C. Th. de indulgent.debit.

De plus petentibus.

CAPVT XIIII.

EOs qui plus petebant,olim cauſſa cecidiſſe nemo dubitat.§. ſi quis agẽs, Inſtit. de act. Id autem an duodecim tabulis contineatur,diſputant plerique.Vt credam non duodecim tabulis ſed prætoris edicto plus petendo cauſa veteres cecidiſſe , facit Seneca, qui de puerilibus ſophiſmatibus diſputans, ſic ſcribit Epiſt.lib.vi.cap.xlix : Pudet dicere contra fortunam militaturis quę porrigant tela,quemadmodum illos ſubornent. Hac ad ſummum bonum itur, ad iſtud philoſophiæ ſunt nigræ,& turpes infaméſq; ad album ſedẽtibus exceptiones. Quid enim aliud agitis,quum eum quem interrogatis,ſciẽtes in fraudem inducitis,quàm vt formula cecidiſſe videatur? Sed quemadmodum

dum illum prætor, ſic hos philoſophia in integrum reſtituit. Hæc Seneca. Ex hoc loco probari liquidò poteſt, fuiſſe in albo prætoris ſcriptum, vt is qui non quemadmodum oportet egiſſet, qualis eſt qui plus petit, cauſſa caderet. Exceptiones enim, quas ideo infames quòd captioſæ ſint, appellat Seneca, huc referendas eſſe indicant dilucidè hæc ſubſequentia verba, *Quid enim aliud agitis?* Eoque etiam referri poteſt illud Plauti in Moſtel.

———Nihilo plus peto. TR.
Velim hercle vt vno nummo plus petas.

Igitur edicto prætoris non lege duodecim tabularum; item exceptionis auxilio, non ipſo iure plus petentes olim cauſſa, quaſi non quemadmodum oportebat, agentes, videri poſſunt cecidiſſe. certè quia ſic etiam auctor ad Herennium Rhetoricorum lib. primo ſcribit: Hæc partitio legitimæ conſtitutionis his de cauſſis rarò venit in iudicium, quòd in priuata actione exceptiones prætoriæ fiunt, & cauſſa cadit is qui non quemadmodum oportet egerit. Eoque referendum puto quod de creditore quodam Papinianus ſcribit, qui à debitore culpa ſua cauſſa ceciderat. cap.xcv.§. ix.de ſolut. Hoc iure vſos eſſe Romanos Pauli temporibus, ipſe Paulus ſatis indicat, Sent.lib.j.tit.x. & lib.ij.tit.v. Eodem tempore floruit Calliſtratus auctore Spartiano. Quamobrem mirari ſatis nequeo, qua ratione plus petentes aliquid ſentire damni

ſcripſe-

ſcripſerit Calliſtratus,quum certo certius ſit,eo tempore vniuerſam cauſſam, ſi in integrum reſtituendi non viderentur, plus petendo actores perdidiſſe. Dicam quod ſentio. Teſtatur Tribonianus, ius iſtud antiquum Zenonis & Iuſtiniani conſtitutionibus coarctatum fuiſſe. d.§.ſi quis agens, in fine. Eoque referendum puto quod ſic ſcribit Calliſtratus: Eſt autem interrogatio tunc neceſſaria, quum in perſonam ſit actio, & ita ſi certum petetur: ne dum ignorat actor qua ex parte aduerſarius defuncto heres extiterit,interdum plus petendo aliquid damni ſentiat. cap.j.de interrogat. Non enim dubito quin ſic ſcripſerit Calliſtratus; *Interdum plus petendo cauſſa cadat*. Et pro *cauſſa cadat*, Tribonianus, *Aliquid damni ſentiat*, idcirco viſus eſt repoſuiſſe, quòd ius illud quo plus petēdo amitti cauſsâ ſolebat,nonnihil mutatum eſſet Zenonis & Iuſtiniani conſtitutionibus.

Ad Ellipſes ſubſtantiuorum animaduerſio ſingularis.

CAPVT XV.

PRIMVS libri quinquageſimi Pandectarū titulus ſic inſcribitur: AD MVNICIPALEM. Qui non animaduerterunt, figuris grammaticorum vſos plerunque iuriſconſultos eſſe, hi quidnam ſibi vellet hæc inſcriptio non intellexerunt, eámque ſic emendare conantur, *Ad municipales*. Sed fruſtra. ἐλλειπτικῶς

λἐπτικῶς enim *Admunicipalem* ſcriptum eſt pro eo quod eſt *ad legem municipalẽ:* cuius legis meminit Vlpianus cap. xxv. Ad municipal. Et ſanè Ellipſes huiuſmodi ſubſtantiuorum, admodum veteribus familiares ſunt. Quum enim ſic ſcriberet in Moſtel. Plautus: *Antiquum obtines hoc tuum, tardus vt ſis:* & in Andria Terent. *Crito antiquum obtines*: admonuit Donatus id ἐλλειπτικῶς poſitum videri poſſe, quaſi poëtæ ſubaudiri *morem* vel *ingenium* voluerint. Et hanc quidem Donati interpretationem probabilem eſſe ex eo conſtat, quòd ſic in Hecyrá ſcripſerit Terent.

———*At tu Ecaſtor morem antiquum atque ingenium obtines.*

Huius etiam loci eſt illud eiuſdem Terentij in Eunucho:

———*Non cognoſco veſtrum tam ſuperbum.*

Ἐλλειπτικῶς enim *animum, morem, ingenium*, aut *inſtitutum* hîc ſubaudiri rectè cenſet idem Donatus. Eadem figura lex Iulia repetundarum nomen obtinet. De pecunijs enim repetundis, alijsque rebus vi, dolo, fraudibus, per Romanos magiſtratus ſocijs populi Romani ablatis huiuſmodi lege ſociali tractari ſolet. Nec etiam nouum eſt per *Duodecim* ἐλλειπτικῶς duodecim tabulas exaudiri. Diſcebamus pueri duodecim, inquit Cicero, vt carmen neceſſarium, quas iam nemo diſcit. Sic comes priuatarum nonnunquam is appellari ſolet, quem alij rerum priuatarũ comitem dicunt. Et quum de publicis iu-

de publicis iudicijs Martianus, Venuleius, Macer, Marcellus, & Macianus ſcriberent, libros ſe ſcribere Publicorum ἐλλειπτικῶς profeſſi ſunt. Quúmque de veteribus tabernis ſcriberet in Curculione Plautus, vſus eſt hac eadem figura, his verbis:

Sub veteribus ibi ſunt qui dant quique accipiunt fœnore.

Denique inſcriptio quædam apud Mazochium vetus extat, quæ ſic habet: IN SECVNDO CONSVLATV REXIT DECVRIAS DVAS VIATORIA ET LICTORIA CONSVLARES. In hac inſcriptione per viatoriam & lictoriam ἐλλειπτικῶς exaudiri comitiuam omnino ſuſpicor. Et quia ex ijs qui exercitui præerāt, nonnullos inſignibus conſularibus vſos eſſe Vlpianus ſcribit cap. ij. in princ. de his qui not. inf. certè de huiuſmodi præfectis hanc inſcriptionem antiquam accipi poſſe fortaſſis non malè dixeris. Per viatoriam enim & lictoriam comitiuam, lictores & viatores præfecti alicuius comites, hoc eſt apparitores conſulares, intelligi poſſe videntur.

De vigeſima rerum venditarum locus pandectarum explicatur.

CAPVT XVI.

QVVM ſcriberet Martianus, non aliter teſtamēto rei alicuius alienationem vetari poſſe, quàm ſi teſtatores certis perſonis conſulentes eiuſmodi volun-

 tatem

taté ſignificarent, hæc verba ſubiecit: *Sed hæc neque creditoribus neque fiſco fraudi eſſe:* cap. cxiiij. §. xi. de legat. i. Quæ verba an de viceſima hereditatum debeant accipi, idcirco dubitari poteſt, quòd nihil prorſus in hac viceſima interſit fiſci, poſse vel non poſse legatam rem alienari. Cuius tamen alia ratione plurimùm intereſt, eius rei quæ alienari poteſt, alienationem prohiberi. Solet enim viceſima rerum venditarum ad fiſcum pertinere. Idque probari ex Plinio poteſt, qui ſic lib. vij. Epiſt. ſcribit: Tu quidem honeſtiſſimè, quòd tam impenſè & rogas & exigis, vt accipi iubeam à te pretium agrorum, non ex ſeptingentis millibus, quanti illos à liberto meo; ſed ex nongentis, quanti à publicanis partem viceſimam emiſti. Et idcirco quæ creditoribus fraudi non ſunt, ea nec per conſequens fraudi eſse fiſco poſſunt. Earum enim rerum quas creditores diſtrahunt, partem viceſimam conſequitur fiſcus. De qua viceſima intelligi poſse, niſi plurimùm fallor, hic Martiani locus omnino videtur.

Quæ dicatur arctior annona.

CAPVT XVII.

CENSORES, inquit Feſtus, dicti ſunt, quòd rem ſuam quiſque tanti ſolitus ſit æſtimare, quantũ illi cenſuerant. Auctor eſt etiã Suetonius, annonã macelli ſenatus arbitratu quotãnis tẽperari Tiberium voluiſse. Liuius quoq; diſpẽſationem annonę penes ędiles fuiſse

fuiſſe ait. Sic enim lib. x. ſcribit: Caritas etiam annonę ſolicitam ciuitatem habuit: ventúmque ad inopiæ vltimum foret (vt ſcripſere quibus ædilem fuiſſe eo anno Fabium Maximum placet) ni eius viri cura, qualis in bellicis rebus multis tempeſtatibus fuerat, talis domi tum in annonæ diſpenſatione, præparando ac conuehendo frumento fuiſſet. Huic etiam conſentaneum eſt quòd ſic Plinius ſcribit lib. xiiii. cap. xiiij. P. Licinius Craſſus, & L. Cæſar cenſores anno vrbis conditę DC.LXXV. edixerunt, ne quis vinum Græcum Aminæúmque octonis aſſibus æris ſingula quadrantalia venderet. Nec aliò referri poteſt quod ab eodem Plinio ſic etiam lib. xiii. capite xiii. ſcriptum inuenimus: Factúmque iam Tiberio principe inopia chartæ, vt è ſenatu darentur arbitri diſpenſandi. Idem Plinius lib. xxxiii. cap. vii. auctor eſt, in vendendo minio pretium legę ſtatutum fuiſſe, ne modum excederet lxx. in libras. Et ſic quidem liberum olim fuiſſe non videtur res ſuas tanti negotiatoribus æſtimare, quanti vellent, ſed quantum magiſtratus cenſuerat: eaque cenſio, hoc eſt æſtimatio, annona fori de ijs rebus dicebatur, quæ ad annonam pertinebant. Qua de re ſcribit eleganter apud Terentium Donatus explicans illud Daui in Phormione, *ſciſti vti foro*. Secundùm illos negotiatores, inquit, qui ante locum commercij non pręſcribunt, quanti vendãt quæ aduehunt, ſed ſecundùm annonam

fori quam deprehenderint, conſilium de vendendis & non vendendis mercibus ſumunt. In hoc loco pro *præſcribũt*, malim legere *proſcribũt*. Certè quia ſic in Paneg. Plinius ſcribit: Circunfertur ſub nomine Cæſaris tabula ingens rerum venalium. Senſus igitur eſt, peregrinos mercatores quibus datum eſt ius commercij, non ſtatim quum ad locum commercij ventum eſt, pretium aduectarum mercium in loco commercij proſcribere, hoc eſt publicè legendum proponere; ſed tandiu illud reticere donec annonam fori, hoc eſt, æſtimationem magiſtratus probè cognitam haberent, tunc primùm de vendendis & nõ vendendis mercibus aduectis conſilium ſumpturi. Sic annonã viſus eſt etiam Martianus accepiſſe quum ita ſcriberet: Non debere cogi decuriones vilius præſtare frumentum ciuibus ſuis quàm annona exigit diui Fratres reſcripſerunt, & alijs quoque conſtitutionibus principalibus id cautum eſt. cap. viii. ad municipal. Hinc etiam intelligimus quid ſibi voluerit Hermogenianus, arctioris annonæ populi Romani, cenſus fraudati, & falſæ monetæ criminis reos dominos detegere ſeruis permiſſum eſſe ſcribens, cap. iiii. de iudic. cap. i. de l. Iul. de annona. Senſus enim eſt, negotiatorem annonam fori magiſtratus arbitratu temperatam, fraudantem, eam videlicet comprimendo, arctioris annonæ reum etiam à ſeruis propriјs argui poſſe. Sed apud quem magiſtratum? Certè aut

tè aut apud vrbi præfectum, qui curam habebat carnis, vt iuſto pretio venderetur, cap. i. §. v. de offic. præf. vrb. aut apud præfectum annonæ, ſi is extra ordinem conſtitutus eſſet: cap. xiij. de accuſat. aut denique apud ædiles. Sic enim ſcribit Apuleius, de aſino lib. i. Nam & lixas, & virgas, & habitum prorſus magiſtratui congruentem in te video. Annonam curamus ait, & ædilem gerimus, & ſi quid obſonare cupis, vtique commodabimus. Et paulo pòſt: At has quiſquilias quanti paraſti? Vix, inquam, piſcatori extorſimus accipere viginti denarios. Quo audito, ſtatim arrepta dextra poſtliminio me in forum cupedinis reducens, à quo, inquit, iſtorum nugamenta hæc comparaſti? Demonſtro ſeniculum qui in angulo ſedebat. Quem confeſtim pro ædilitatis imperio aſperrima voce increpans: Iam iam, inquit, nec amicis quidem noſtris, vel omnino vllis hoſpitibus parcitis? quid tam magnis pretijs piſces friuolos indicatis, & florem Theſſaliæ regionis inſtar ſolitudinis ac ſcopuli, edulium caritate deducitis? Sed non impunè. iam enim faxo ſcies quemadmodum ſub meo magiſterio mali debeant coerceri. Et profuſa in medium ſportula, iubet officialem ſuum in ſuper piſces aſcendere, & pedibus ſuis eos obterere. Hæc Apuleius. Eoque etiam ſpectat quod ſic Liuius lib. x. ſcribit: Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot

pecuarijs, via à Martis ſilice ad bouillas perſtrata eſt. Nunc videndum eſt quid ſibi voluerit Papinianus, quum ita ſcriberet: Ideo condemnatus quòd arctiorem annonam ædilitatis tempore præbuit, frumentariæ pecuniæ debitor non videtur, & ideo compenſationem habebit. capite xvii. de compenſat. Moris erat vt ob annonæ caritatem curator à magiſtratibus extra ordinem comparando frumento conſtitueretur. cap. xxi. in princ. Ad munic. Eóque Feſti illud referendum eſt: *Qui rei frumentariæ præpoſiti ſunt, curatores dicuntur*: quod malè ad frumenti diſpenſationem pleriq; referunt. Curator Romæ ſenatus auctoritate comparando frumento præpoſitus, certam ex ærario publico nummorum quantitatem accipiebat, qua fieri redemptio frumenti poſſet. Et idcirco ſi quam in redemptione fraudem feciſſet ærario, maiorem puta quàm in rem frumentariam conſumpta eſſet, pecuniam in publicas tabulas dolo malo expenſam referens, frumentariæ pecuniæ debitor erat, eoque nomine peculatus lege tenebatur, quæ lex compenſationem omnem impediebat. dict. cap. xvii. & cap. x. Ad L. Iul. pec. Obſeruari etiã ſolet, vt frumenti curatoris opera redempti diſpenſatio ędilibus curulibus certo ſtatutoque arbitratu ſenatus pretio committeretur. Idq; licet ex Liuio & Suetonio ſatis in hoc capite probatum ſit, admonendi tamen ſumus & Plinium quoque lib. xv. ca. i. tradidiſſe.

Sic enim

Sic enim ſcribit : Et mox anno DC. LXXX. M. Seruius T. filius ædilis curulis olei denas libras ſingulis aſſibus præſtitit populo Romano per totum annum. Illud igitur quæſitum eſt apud Papinianum, an vti compenſatione ædilis poſſit, qui tempore ædilitatis ſuæ arctiorem annonam præbuit, hoc eſt, qui in annonæ diſpenſatione pretium auctoritate ſenatus conſtitutum exceſſit & auxit, eoque nomine condemnatus eſt. Nec quidem dubito, quin per annonæ præbitionem, diſpenſationem annonæ intellexerit Papinianus, ea profectò ratione, qua præbenda locare & quid præbendum conducere dixerunt veteres.

Quæ fuerit de Pyrrhi captiuis Ap. Claudij ſententia.

CAPVT XVIII.

AIT Vlpianus: Appius denique Claudius cæcus conſilijs publicis intererat, & in ſenatu ſeueriſſimam dixit ſententiam de Pyrrhi captiuis. cap. i. §. iiij. de poſtul. Addidiſſe hæc verba videntur inepti quidam interpretes, *Non recipiendis*. Quæ verba licet in contextum paſſim irrepſerint, à Florentino tamen archetypo rectè abſunt. Quænam autem illa fuerit de Pyrrhi captiuis Appij Claudij ſententia ſeueriſſima, docet Eutropius lib. ii. Romani, inquit, captiuos omnes quos Pyrrhus reddiderat, infames haberi iuſſerunt, quòd armati capti fuiſſent : nec antè eos ad veterem ſtatum reuer-

ti, quàm Sabinorum hoſtium occiſorum ſpolia retuliſſent. Hanc autem Appij Claudij ſententiam idcirco ſuſpicor fuiſſe quòd ea ſeueriſſima ſit, & ſenatus auctoritate confirmata; quo ſolo nomine laudari virorum præclarorũ apud Romanos ſententiæ ſolent. cap.xii.in princ.de accuſat. Ex hoc Eutropij loco probari etiam liquidò poteſt de non recipiendis Pyrrhi captiuis nequaquam cenſuiſſe Appium Claudium; ſed de ijs quos Pyrrhus reddiderat, & ſenatus receperat, quòd armati capti eſſent, puniendis. Eundem Appium de Pyrrho etiam in vrbẽ non recipiendo tuliſſe ſententiam ſcribit Pomponius cap. ii. §. xviii. de orig. iur. De qua ſententia, quòd plurima ſint ab alijs annotata, non eſt cur hîc amplius diſſeratur. niſi addideris, hanc quoque Appij ſententiam ſenatum ſecutum eſſe. Idque epitomator Liuij indicat expreſsè cùm ita de Appio Claudio ſcribit li. xiii. Et ſententia ſua tenuit, vt id Pyrrho negaretur. Hoc eſt, obtinuit Appius ſententia ſua vt ſocietatem cum rege Pyrrho populus Romanus non iniret. Sic enim quod de Pyrrho in vrbem non recipiendo paſſim apud hiſtoricos obuium eſt, accipiendum eſſe, docet Suetonius ſic in Tiberio ſcribens: Appius Cæcus ſocietatem cum rege Pyrrho, vt parum ſalubrem, iniri diſſuaſit. Idque etiam ex Cicerone probatur, qui ad hũc modum in Catone ſcribit: Quum ſententia ſenatus inclinaret ad pacem cum Pyrrho fœdúſq;

facien-

faciendum, non dubitauit illa dicere, quæ verſibus perſecutus eſt Ennius:

Quò ſeſe mentes, rectè quæ ſtare ſolebant
Antehac, dementes ſeſe flexêre via?

Hæc Cicero: apud quem nonnulli pro *Via*, legiſſe videntur *Ruina*, quod an rectum ſit illi viderint.

Emendatur Calliſtrati locus, cap. xxvij. De pœnis.

CAPVT XIX.

APVD Calliſtratum in d.ca.xxvij. emendanda ſunt hæc verba, *Qui capitale admiſerunt*, in Florentinis pandectis: legendúmque, *Qui capital admiſerunt*, non, vt quidam emendant, *Qui capitale quid, Qui capitale crimen*. Vſus eſt hac voce eo in loco idem Calliſtratus, in quo de agrarijs C. Iulij Cæſaris & Neruæ legibus diſſeruit. cap. iij. de ter. mot. quemadmodum ex Florentinis pandectis conſtat. Quid? An non capital admittere ſcripſit etiam Arrius Menander? cap. vi. de iure milit. Eſt autem capital, auctore Feſto, facinus quod capitis pœna luitur. Plautus in Menech.

Nunquam Ædepol fugiet, tametſi capital fecerit.

Et in Mercatore:

Mulier alienata eſt abs te. CH. Eutyche capital facis.
EV. Qui? CH. Quia æqualem & ſodalem ciuem liberum enecas.

EV. Ne dij ſirint. CH. Demiſiſti gladium in gu-lam, iam cadam.

Quibus addi poterit illud Lucilij apud Nonium: Facilè deridemur, ſcimus capital eſſe iraſcier. Eadem forma puto veteres dixiſſe virginal, feminal, puteal, & ſic deinceps. Sic enim alibi ſcribit Prudentius: *Intactum ab omni crimine virginal.* Et Apuleius in Apologia prima: Sed enim, inquit, feminal nullo pacto reperiens munditer dicere, ad mea ſcripta confugit. Et idcirco ijs aſſentiri nequeo, qui pro *Capitale*, dictum per Apocopen *Capital* exiſtimant.

An ſoli prætores Romæ, & in prouincijs præſides ſoli de libertate iudicauerint.

CAPVT XX.

QVIBVSDAM eſſe perſuaſum animaduerti, prætores Romæ, & in prouincijs præſides, in cauſſis liberalibus iudices olim nõ dediſſe. Falſam eſſe perſuaſionem hanc, intelligi ex Plauto euidenter poteſt. Extant enim apud Plautum in Rudente verſiculi tres, quibus Labrax leno de abiudicata per recuperatores à ſe Palæſtra ad hũc modum conqueritur:

Quis me eſt mortalium miſerior qui viuit alter hodie,
Quem modò damnauit ad recuperatores Pleuſidippus?
Abiudicata à me eſt Palæſtra: perditus ſum.

Per recuperatores autem intelligi datos iudices.

ces, ex eodem Plauto conſtat, qui ſic in Bacchidibus ſcripſit:

Poſtquam quidem prætor recuperatores dedit,
Damnatus demum vi coactus reddidit
Ducentos, & mille Philippûm.

Nec id quidem Plauti duntaxat, ſed aliorum etiam grauiſſimorum auctorum teſtimonijs liquidò cõfirmatur. Sic enim in Veſpaſiano ſcribit Suetonius: Flauiam Domitillam duxit vxorem, Statilij Capellæ equitis Romani Sabracenſis ex Africa delegatam olim, latinæque conditionis: ſed mox ingenuam & ciuem Romanam recuperatorio iudicio pronuntiatam patre aſſerente Flauio Liberali Ferentini genito, nec quicquam amplius quàm quæſtorio ſcriba. Quo quidem in loco iudicium recuperatorium ſic accipi debere, vt illud ad datos iudices referatur, ſatis ex Valerio Probo doceri poteſt. Veteris enim formulæ cuiuſdam meminit in libello de litteris antiquis Probus, quæ ſic habet: *Quanti ea res erit, tantæ pecuniæ iudicium recuperatorium dabo: teſtibúſque publicè duntaxat decem denuntiandi poteſtatem faciam.* Vlpianus quoque iudicem qui de libertate cognoſcebat, non certo aliquo ſpeciali, quale prætoris, præſidis, aut proconſulis eſt, ſed generali quodam iudicis cognoſcentis appellauit nomine, his verbis: *Apud eum qui de libertate cogniturus eſt.* cap. vij. §. fi. de lib. cauſſa. cap. xxxiiij. de ſtatulib. *Iudex qui de libertate cognoſcit,* cap. xli. de lib. cauſ. Quæ

res

res etiam argumento eſt, non præſidem nõ prætorem ſolùm, qui certi erant, ſed etiam datum iudicẽ, qui erat incertus, de libertate iudicaſſe. Rurſus ſi ad cognitionem prętoriam omnem libertatis controuerſiam ſic pertinuiſſe contenderis, vt de illis ſuo iure ſemper cognoſcere prætor & iudicare debuerit; qua ratione vel à quo ad iudicem mitti eundem litigatores apud Vlpianum potuerunt? cap. viij. de lib. cauſſa. Prætorem enim vt actionem dediſſe, ſic etiam ad iudicem litigatores miſiſſe, auctor eſt Caius cap. ix. de lib. cauſſa. Denique pręſidem vel prętorem ſuper ſtatus cauſſa cognoſcere non potuiſſe, ex quodam imperatorum Seueri & Antonini reſcripto conſtat, ca. i. C. de ord. cognit. Et quamuis porrò inficiari non poſſim talem fuiſſe libertatis fauorem vt maiores habere iudices deberet, idq; Paulũ ſcripſiſſe cap. xxxij. §. vi. de recept. arb. tamen Paulum non ad iudices maiores illos, qui de cauſſis maioribus iudicabant, qualem olim Romæ prætorem fuiſſe, & in prouincijs præſidem vel proconſulẽ ſummatim admonuimus, de præiudicijs lib. ii. ſed ad eos iudices reſpexiſſe, qui ipſis arbitris compromiſſarijs maiores erant, ſatis ex eius reſponſo conijcimus. Noluit enim Paulus ad dirimendam liberalem controuerſiam arbitrum compromiſſo recipi. Certè quòd cauſſa libertatis maior eſſet, quàm quæ huiuſmodi neceſſitati ſubijceretur; vt ſiue æquum ſiue iniquum arbi-
trium

trium eſſet, ei parere neceſſum foret. Fuiſſe autem arbitrorum duo genera Proculus ait;vnum huiuſmodi,vt ſiue æquum ſiue iniquum eſſet,ei parere neceſſum foret: quod tunc obſeruabatur,cùm ex compromiſſo ad arbitrũ itum eſſet. alterum eiuſmodi,vt ad boni viri arbitrium deberet redigi.cap.lxxvi.pro ſocio. Ad prius illud arbitrorum genus expreſsè viſus eſt reſpexiſſe Paulus, nimirum quòd fauor libertatis maior eſſet quàm vt periculo pœnæ ſæpius leuiſſimo magnum per huiuſmodi arbitrium libertati fieret præiudicium. Dicebantúrque reſpectu huiuſmodi arbitrorũ iudices dati maiores, quòd hi quandiu iuriſdictionem habebant, quamuis alioqui nihil haberent proprium,priuati tamen non eſſent, ſed cum poteſtate. cap. lxxviij. de iudicijs. quum illi contrà priuati priuatam ſemper obtinerent ferendæ ſententię auctoritatem. Et idcirco omnem ſententiæ vim & effectum, arbitri compromiſſo recepti pronuntiatio non habebat.cap.xiii.§. ex compromiſſo. de his qui not. inf. Adde maiores & minores cauſsas neceſſariam ex argumenti ſubiecti qualitate interpretationem olim ſemper accepiſſe: vt apud Ciceronem de orat.li.i. Tu mihi cùm in circulo decipiare aduerſarij ſtipulatiuncula, inquit Cicero, & cùm obſignes tabellas clientis tui, quibus id ſit ſcriptũ quo ille capiatur; ego tibi vllam cauſsam maiorem committendam putem? Senſus eſt; ſi in ſtipulatione & in clientis tui

tui tabularum obſignatione decipiaris, egóne tibi cauſſam aliquam hac ſtipulatiuncula & huiuſmodi tabularũ obſignatione maiorem committendam putem? Simili modo, de liberali cauſſa, inquit Paulus, compromiſſo facto, rectè non compelletur arbiter ſententiam dicere; quia fauor libertatis eſt, vt maiores habere iudices debeat. Hoc eſt, fauor libertatis eſt, vt iudices arbitris compromiſſo receptis maiores habere debeat. Et ita quidem ex his locis omnibus eſſe ſatis perſpicuum puto, non prætorem ſolùm, aut præſidem, ſed datos etiam iudices, de cauſſis liberalibus ijs temporibus iudicaſſe, quibus in vſu formularum erat conceptio.

Porrò Diocletianus ordinariam in prouincijs primus ſuſtulit dandi iudicis facultatem, voluitque eos qui iure imperij quo præditi erant, iudices ordinariè in cauſſis minoribus dabant, extra ordinem iudices duntaxat dare; hoc eſt, negotijs nimijs impeditos. capite ij. C. de ped. iudicib. Cúmque præſides antea in cauſſis liberalibus iudices dederant, voluit huiuſmodi cauſſas ſic ab ipſis præſidibus cognoſci, ſic iudicari, vt ne extra ordinem quidem dari iudices pateretur. d. ca. ij. Et quamuis idem Diocletianus ſolere ſuper libertatis queſtionibus iudicare præſides prouinciarũ expreſsè referat, ca. vij. C. ne de ſtatu def. ex eo tamen probari non poteſt, ante eius tempora de libertate ſolos præſides iudicaſſe, nulloſque dare iudices potuiſse.

Idem

Idem enim iamdudum à ſe ſtatutum ſcribit, vt ingenuitatis cauſſę à rectore prouinciæ examinarētur. cap.v.C.vbi cauſſa ſtatus. Ergo quandoquidem à ſe profectū teſtetur Diocletianus, vt per ipſoſmet præſides liberales cauſſę iudicarentur; antea per datos iudices eas fuiſse diſceptatas; fateri omnino neceſſum eſt. Et hæc quidem ſic in prouincijs obſeruabantur. Romæ verò diu poſt Diocletianum imperator Conſtantinus primus liberalium cauſſarum diſceptationē ſoli prætori iniunxiſſe viſus eſt. Prætori, inquit, defertur hæc iuriſdictio ſancientibus nobis, vt liberale negotium ipſe diſceptator examinet. cap.i.C.de offi. præt. Quia enim ante Conſtantinum non prætor ſolùm ſed iudex etiam datus de libertate iudicauerat Romæ, ideo dixit *Sancientibus nobis*. Nec quidem nos moueat, quod imperator Alexander, cuius ſcrinij magiſter conſiliarius, & tutor fuit Vlpianus, cauſſæ liberalis cognitionem expreſsè videatur iniunxiſſe præſidi ſoli, his verbis: *Iuxta ius ordinarium præſidem pete, qui cognita prius liberali cauſſa, ex euētu iudicij liberalis, quid de crimine ſtatuere debeat, non dubitabit.* cap.i. C. de ord.cognit. Et alio loco: *Antè liberalis cauſſa ſuo ordine agi debet, cognitionem ſuam præſide præbente.* cap. ii. d.tit. Duo enim hæc Alexandri reſcripta ad regulam illam de præiudicijs referenda ſunt; qua traditum eſt, per minorem cauſſam maiori cognitioni pręiudicium fieri non poſſe, maiorémque quæſtio-

nem

nem minorem ad ſe cauſsam trahere, cap. liiij. de iudic. Hanc igitur regulam ſecutus Alexander, quamuis eius temporibus liberales cauſsæ inter maiores non referrentur, ſic vt per datos iudices expediri non poſſent; nihilominus tamen quia maius iudicium & minus ſimul concurrebant, voluit ad maiorem cauſsam iuxta ordinarij iuris diſpoſitionem minorem quæſtionem trahi. cap.iii. C.de iudicijs. Sic quidem vt iure magiſtratus de crimine prǽſides cognoſcerent, & extra ordinem de libertate iudicarent. Semper enim ad maiorem cauſsam ſic quæſtio minor trahebatur, vt iudex qui iure magiſtratus de cauſsa maiore cognoſcebat, de minore quæſtione quamuis iudicare vix ſoleret, nihilominus propter cauſſę coniunctionem de minore etiam ſtatus controuerſia in præiudicijs iudicaret. Id quod à nobis dilucidè probatum eſt de præiudicijs lib.ii. ca. vii.

(*,*)

I AC.

IAC. RÆVARDI I.C.

VARIORVM, SIVE DE IVRIS AMBIGVITATIBVS LIBER QVARTVS.

Emendatur & explicatur conuentionum ab Vlpiano tradita diuiſio, cap. v. De pactis.

CAPVT PRIMVM.

QVAM VLPIANVS CONVENTIOnum tradidit diuiſionem in d. cap. v. eam vitio nulli obnoxiam eſſe, facilè demonſtrabimus, ſi prius quod eius reſponſo ſubeſſe ſuſpicamur mendum ſuſtulerimus. Itaque quum ſic ſcripſiſſet Vlpianus; *Conuentionum tres ſunt ſpecies. aut enim ex publica cauſſa fiunt, aut priuata, aut legitima*, ſic illud à librarijs malè tranſcriptum fuit: *Conuentionum tres ſunt ſpecies, Aut enim ex publica cauſſa fiunt, aut priuata priuata, aut legitima.* vt ſic, quod cuiuis facilè inter ſcribēdum accidit, bis expreſſa videri poſſit dictio *Priuata*, quæ ſemel tantùm ſcribi debuerat. Confirmat hanc coniecturam Florentina pandectarum editio, omnium lōgè caſtigatiſſima, in qua eadem illa quam delendam eſſe ſuſpicamur, dictio *priuata* duabus ſtellulis intercluditur. Quibus haud dubiè ea ſolent intercludi, quę quum in ipſo archetypo deſiderarentur, poſtea per li-

brarium quendam addita fuerunt, & ob id ſuperflua, ac ſæpe minus idonea poſſunt cenſeri. Hęc nō conſiderantes qui caput iſtud interpretati ſunt, ſic illud interpunctionibus iniuſtis diuiſerunt, vt totam Vlpiani ſententiam penitus ſubuerterint, hunc in modum: *Conuentionū autē tres ſunt ſpecies: aut enim ex publica cauſſa fiunt aut priuata: priuata, aut legitima, aut iuris gentium.* Non enim ea eſt Vlpiani ſententia, vt conuentionem priuatam velit in legitimam & iuris gentium conuentionem diſtribuere; verùm conuentionem publicam tam eſſe poſſe contendit legitimam, quàm priuata eſſe legitima poteſt. Conuentionum igitur tres ſunt ſpecies. aut enim ex publica cauſa fiunt, aut priuata, aut legitima. Ius autem gentium non admittit vllum conuentionum finem aut modum; ſed ſimpliciter qui conueniunt, quomodocunq; conueniant, iure quidem conueniunt, ſed gentiū. Omnes igitur conuentiones, ſiue publicæ, ſiue priuatæ, ſiue denique legitimæ ſint, iuris continuò gentium ſunt. Quod ſi ita eſt, erit igitur conſequens, eundem qui tres eſſe dixit conuentionum ſpecies, tres eſſe iuris gentium conuentionum ſpecies affirmare. Ergo an eſt adeo abſurdū, ſi tres eſſe duntaxat conuentionum ſpecies contendens Vlpianus, non plures quàm tres expreſſerit. publicam nimirum, priuatā, & legitimam? Quod enim de iuris gentium conuentione in eodem reſponſo ſubijcitur, hoc ſi non Triboniani, ſaltem

tem quin inepti alicuius interpretis ſit, dubium nõ eſt. Proinde Franciſci Connani minimè ſubſcribendũ eſt opinioni, exiſtimãtis eius eſſe conditionis publicas conuentiones, & debere ſuis viribus ſic valere, vt eas ad iuris gentium vel ciuilis regulas nequaquã dirigi neceſſum ſit. Sed velim Connano, qui immaturo certè ſtudioſis omnibus ereptus eſt fato, liceret reſpondere, an gentium ius ſuas habeat conuentiones aut numero aut certis & expreſſis ſpeciebus definitas. Negaret opinor, nec aliquam vellet manifeſtæ veritati ſciens prudens fraudem facere. Igitur ſi conuentiones iuris ſunt gentium, nec vllum expreſſerit idem ius conuentionum aut finem aut modum; nóſne ijs & finem & modum audebimus ſtatuere? Si dixeris iure gentium conuentiones eſſe omnes introductas, exceptis quibuſdam quæ iure ciuili introductæ ſunt, idque per Hermogenianum probaueris cap. v. de iuſt. & iure: eam eſſe Hermogeniani ſententiam, vt contendat conuentiones aliquas eſſe ciuiles quæ iuris gentium non ſunt, conſtantiſſimè negabo. Id enim abſurdum, ridiculum, & ineptum eſt. Obligationes, non contractus, non conuentiones iure gentium ſcribit Hermogenianus eſſe inſtitutas, exceptis quibuſdam quæ iure ciuili introductæ ſunt. Omnes ergo conuentiones iuris gentium ſunt, ſed ex ijs quædam obligationes producunt iure gentium ad agendum efficaces, quædam

ex ſui quidem natura actiones non producunt, hoc eſt quatenus ſunt iuris gentium, ſed ciuili iure confirmatæ, ad actiones proſunt. cap. v. & vi. de pactis. Emptio, venditio, locatio, conductio, ſocietas, depoſitum, & ceteri ſimiles contractus, non ciuili tantùm ſed etiam gentium iure obligationes & actiones pariunt. Si enim à peregrino ciuis aut peregrinus emiſſet aliquid, Romæ à prætore peregrino ex empto & vendito dabatur actio nõ quidem ciuili, ſed gentium iure. At ſtipulatio quia ciuilis erat, inter ſolos ciues ad actionem proficiebat, quamuis alioqui ſtipulatio iuris etiam gentium eſſet. Proinde ſi à peregrino peregrinus aliquid ſtipulatus eſſet, quia huiuſmodi ſtipulatio quatenus iuris gentium eſt, actionem non producit; ex ſtipulatu actionẽ alter aduerſus alterum apud prætorem peregrinum poſtulans non audiebatur. Verùm ſi peregrinus creditor peregrino debitori ſuo ſtipulatione remiſiſſet debitum, quamuis inter eos ex ſtipulatu actio nõ conſiſteret, ex ſtipulatu tamen exceptio vtilis erat, non quidem ciuili, ſed gentium iure. cap. viii. in fine. de accept. Atq; hoc illud eſt quod ſcripſit Vlpianus, iuris gentium conuẽtiones quaſdam actiones parere, quaſdam exceptiones. ca. vii. in princ. De pactis. Et ita quidẽm omnes cõuentiones quamuis iuris gentium ſint, ex ijs tamen quędam obligationes ad agendum iure gentium efficaces producunt, quædam niſi ciuitatis alicuius ex-

I i 2 preſsa

preſſa lege ad actionem proſint, gentium iure ad exceptiones duntaxat proficiunt. Et eam eſſe non dubito vt nouam ſic veram ſententiam d. cap. v. de iuſt. & iure. quam nec Tribonianus quidem probè videtur aſſecutus eſſe, malè per obligationes apud Hermogenianum contractus intelligens, §. Ius autem gentium. Inſtit. de iure nat. gent. & ciuili. Quid igitur impedit, quominus publicas quoque conuentiones iuris eſſe gentium fateamur? Nec quidem iuris duntaxat gentium conuentio publica eſt, ſed etiam legitima eſſe poteſt, puta, ſi ea in foro aut in comitio auctore ſenatu cum populo ex lege duodecim tabularum ſolemni modo tractaretur. Publicam autem conuentionem quæ legitima non erat, conuentionem definit Vlpianus quæ fit per pacem, quoties inter ſe duces belli quædam paciſcuntur. d. cap. v. de pactis. Haloander reſtituit *per principem*. In Florentinis pandectis *per pacem* legitur. Florentinam lectionem puto veriorem eſſe, & ſic intelligendam: *Publica conuentio eſt quæ fit per pacem*, hoc eſt, per tot dierum inducias, quot vterque inter ſe exercitus pactioni obſeruandas præſcribit, quoties duces belli, hoc eſt exercitus vtriuſq;, quædam paciſcuntur. Sic enim pacem hoc in loco accipi poſſe, ſatis ex hac induciarum à Varrone tradita definitione manifeſtum eſt: Induciæ ſunt pax caſtrenſis, paucorum dierum, vt eſt apud Gellium libro j. capite xxv. Cui etiam con-

ſentaneum eſt in Terent. illud Donati: Inducię ſunt pax in paucos dies, vel quòd in diem dentur, vel quòd in dies otium præbeant. Nunc quæro, ſi publicam huiuſmodi conuentionem iuris eſſe gentium negaueris, quo iure dices hoſtem cum hoſte paciſci? Ciuiline? Quis eſt obſecro qui non didicit, peregrinum Romanis legibus ſolutum eſse? Igitur ſi hoſtis iure ciuili cum hoſte non paciſcitur, quo iure pactum huiuſmodi dices ſubſiſtere? Nónne iure naturæ? nónne iure gentium? Dices iure publico. Núc audio: ſed quæro an aliquod eſse ius publicum poteſt, quod aut ciuile aut gentium non eſt? Ius fœderis percutiendi, paciſque tractandæ publicum eſse, in hoc reponſo teſtatur Vlpianus. Proinde ſi probauero ius iſtud publicum ex iure gentium ſubſtantiam capere, an dubitabis, obſecro, publicum ius, iuris eſſe gẽtium poſse? Audi quid de iure gentium ſcripſerit Iſidorus Etymolog. lib. v. Ius gentium, inquit, eſt ſedium occupatio, munitio, bella, captiuitates, ſeruitutes, poſtliminia, fœdera, paces, induciæ, legatorum non violandorum religio, & quæ ſequuntur. Et hæc quidem ſi vera ſunt, duces igitur belli quum inter ſe paciſcuntur, paciſci iure gentium rectè dicuntur. Idque etiam probari poſse ex Liuio videtur, qui ſic libro nono ſcribit: Hoc fide, hoc fœderibus, hoc fœcialibus cæremonijs dignum erat, vt tu quidem

quod

quod petiſti, per pactionem habeas, tot ciues incolumes; ego pacem quam hoſti tibi remittendo pactus ſum, non habeam? Hoc tu A. Corneli, hoc vos fœciales iuris gentibus dicitis? Et ſic quidem ſatis arbitror manifeſtum eſſe, cõuentionem publicam ex iure gentiũ ſubſtantiam capere, quanuis aliter apertè ſentiat Tribonian. Nec ſanè, vt eò vnde digreſſus ſum reuertar, per duces belli alios quàm ſuperioris iuris imperatores eſſe hîc apud Vlpianum intelligendos, ex illa pactione Gallica, cuius libro quinto meminit idem Liuius, ſatis apparet. Nam antequam appenſum eſſet mille pondo auri pretium, quo liberati ab obſidione Gallica ex eadem pactione fuiſſent Romani, ni per Camillum ſtetiſſet, interueniens dictator Camillus cum exercitu, auferri aurum de medio & Gallos ſubmoueri iubebat. Cùm illi renitentes pactos ſeſe dicerent, negat pactionem eam ratam eſſe, quæ poſtquam ipſe dictator creatus eſſet, iniuſſu ſuo ab inferioris iuris magiſtratu facta eſſet. Ceterùm dictatori, alijsúe belli ducibus, de rebus alijs cum hoſtibus paciſci quàm de ijs quæ populum non tenerent, nequaquam iniuſſu populi fuiſſe liberum, idem expreſſè tradidit Liuius libro decimo. Hoc, inquit, prælio fractæ iterum Hetruſcorum vires, & pacto annuo ſtipendio, & duûm menſium frumento permiſſum ab dictatore, vt de pace legatos mitterent Romam:

pax negata, induciæ biennij datæ. Igitur quod dixit Vlpianus publicam conuentionem eſſe, quoties duces belli quædam inter ſe paciſcuntur; eam pactionem publicam intelligere debemus quæ populum non obligat. cuiuſmodi eſt pactum de annuo ſtipendio, & duorum menſium frumento. Verùm de pace idcirco legatos Romam mitti iuſſit dictator, quòd ea conuentio non publica ſolùm eſſe poſſet, ſic vt per ſolos belli duces poſſet tractari; ſed etiam quòd ea debuerit olim ante legem regiam eſſe legitima, hoc eſt ex præſcripto legũ decemuiralium, in comitio, in foro, aut etiam in Capitolio, cum populo auctore ſenatu tractari. Nam cùm apud Liuium pacem Caudinam, quam cum Samnitibus iniuſſu populi & ſine auctoritate ſenatus Aulus Poſtumius conſul fecerat, idcirco ratam eſſe idem Poſtumius negaret, quia iniuſsu populi facta eſſet (nimirum quòd iniuſſu populi quicquam ſanciri non poterat quod populum teneret, vt refert Liuius lib.ix) videtur Poſtumius legem aliquã in medium attuliſſe, qua quicquid iniuſsu populi, quod populum teneat, à magiſtratu aut ab imperatore factum erat, non eſſet ratum. Eam legem omnino fit mihi veriſimile fuiſſe decemuiralem. Pacta quædam eſſe quæ legibus obſeruanda ſunt, ſcribens auctor ad Herennium libro ſecundo, ſubiecit: *Rem vbi pagũt, oratione pagunt*. Conſtat certè orationes haberi ad populũ in foro vel in comitio, aut etiam

pro

pro roſtris olim conſueuiſse. Proinde hæc,quæ apud eundẽ auctorem ex lege,ni fallor, duodecim tabularũ ſubſequuntur verba· IN COMITIO AVT IN FORO ANTE MERIDIEM CAVSSAM CONICITO; ad legitimas cõuentiones,non quidem priuatas (in ijs enim nec loci nec orationis haberi ſolet ratio) ſed ad publicas eſſe referẽda exiſtimaui, & ad eam legem omnino pertinere,quam de iniuſta pace Caudina Aulus Poſtumius protuliſſe viſus eſt. Vt ita quidem pax,fœdera,induciæ, & ſi quæ ſunt alia quæ ex legum præſcripto publicam requirunt pactionem,oratione ſoleant cum hoſtium legatis,in foro aut in comitio ante meridiem aucto re populo tractari. Idque eo veriſimilius eſt, quòd ſic libro quadrageſimo tertio ſcripſerit expreſsè Liuius: Et forſitan obtinuiſsent conſules ni Q. Martius Rex & C.Atinius Labeo tribuni plebis ſe interceſſuros dixiſsẽt, ni prius ipſi ad plebem tuliſsent,vellent,iuberẽt'ne cum rege Philippo pacẽ eſſe?Ea rogatio in Capitolio ad plebem lata eſt, omnes quinque & triginta tribus vti rogatę iuſſerunt. Huic etiam conſentáneum eſt, quod idem Liuius ſic lib.xlvij. ſcribit: Cui rata iſta pax erit, quam ſine conſule, non ex auctoritate ſenatus,nõ iuſsu populi Romani peregerimus? Quæro enim, pace per te facta, rediturus ne extemplò in Italiam ſis, claſsem exercitumque deducturus, an expectaturus quid de ea re conſuli placeat, quid ſena-

tus cenſeat, quid populus iubeat? Hæc Liuius. Eoq; ſenſu accipienda ſunt hæc verba: *Rem vbi pagunt oratione pagunt:* quę ad conſuetudinē potius & antiquā cum hoſtibus paciſcendi auctore populo rationem debent referri, quàm ad legem aliquam decemuiralem. Verùm hęc verba, *In comitio aut in foro ante meridiem cauſſam conicito:* puto eſſe ex duodecim tabulis, & decemuiros in fœdere percutiendo, pace inducijſue tractandis, in foro comitioúe cauſſam conijci, hoc eſt ſummatim exponi populo, ante meridiem voluiſſe. Eaque interpretatio vel hinc videri veriſimilior poteſt, quòd ſcripſerit in Problemat. Plutarchus, magiſtratus Romanos poſt meridiem fœdus facere non conſueuiſſe. Auctor eſt etiā Suetonius, fœdus in foro percuti ſolemni quadam ratione olim ſolere. Sic enim de Claudio ſcribit: Cum regibus fœdus in foro icit, porca cæſa, & vetere fœcialium præfatione adhibita. Et hanc quidem legitimam conuentionem ſi iuris eſſe gentium negaueris, iterum quæro quonam iure populus Romanus conſtrictos hoſtes peregrinóſque tenet? Adde legitimam conuentionem eam Vlpianum definiuiſſe quæ lege aliqua confirmatur, cap. vi. de pactis. Ex hac enim definitione conſtat euidentiſſimè, legitimas conuentiones non ciuilis tantùm, ſed iuris etiam gentium eſſe. Nam ſi illæ demum appellari conuentiones legitimæ poſſint, quæ lege aliqua confirmantur; neceſſum igitur eſt,

huiuſmo-

huiuſmodi conuentiones antè etiam quàm aliqua lege confirmarentur, conuentiones fuiſſe. Quales autẽ cõuentiones eas fuiſſe dices? nónne iuris gentium? Proinde quis tam eſt quæſo ſtupidus, vt non intelligat, legitimas conuentiones, nõ publicas ſolùm quales ſunt de quibus hîc agitur, ſed priuatas etiam, cuius generis eſt ſtipulatio, iuris tam gentium quàm ciuilis eſſe? Conuentiones igitur omnes iuris gẽtium ſunt. Porrò qui hanc legis decemuiralis particulam, quam modò ſumus interpretati, cum ea cuius meminit Gellius lib.xvi.cap. ij. coniunxerunt, videant hi ne cœlum terræ miſcuerint.

Cur à prætoribus decreta latinè debuerint interponi, emendatúmque Arçadij & Honorij reſcriptum.

CAPVT II.

DECRETA, inquit Triphoninus, à prætoribus latinè interponi debent. capite xlviij. de re iudicata. Triphoninũ ita viſus eſt Accurſius interpretari, vt exiſtimauerit inter Latinos duntaxat caput iſtud locum habuiſſe. ſed errat. Tam enim inter Grçcos quàm inter Latinos, imò in ipſa Grçcia & Aſia locũ huic reſpõſo fuiſſe, facilè intelligemus ſi cõſideraueri mus eadem ratione decreta prætores Latinè interpoſuiſſe, qua magiſtratus populi Romani Græcis nunquam niſi Latinè reſponſa dediſſe, refert Valerius Max. li.ij.ca.i. Partim videlicet

vt Latinę

vt Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderetur, partim etiam ne vlla re toga pallio ſubijceretur. Decretum autem generis nomen eſſe, omnem omnino prætoris ſub ſe continens pronuntiationem, in Verrina ſexta euidenter demonſtrat Cicero. Cùm inquit, ad prætorem in ius adiſſemus, excogitat ſanè diligenter & cautè quid decernat. nam antequam verbum facerem, de ſella ſurrexit, atque abijt. Id ipſum etiam ex Valerio probari poteſt, qui ſic lib.viij.ca.vij.de P.Craſſo ſcribit: Quæ res maximum ei ſociorũ amorem conſiliauit, qua quis eorum lingua apud tribunal eius poſtulauerat, eadem decreta reddenti. Siue igitur iudicem det, ſiue in bona mittat, ſiue ſentẽtiam ferat, decernere prætor ſemper dicitur. Et quia non niſi Latinè pro tribunali pronuntiare quicquã prętores, præſides aut proconſules poterant, ijs idcirco adeſſe ſolent interpretes, qui decretum Latinè prolatum Græcis alijſúe litigatoribus barbaris explicarent. De quibus interpretibus ſcribit Cicero in Verrina quinta. Aulus Valentius, inquit, eſt in Sicilia interpres, quo iſte interprete non ad linguam Græcam ſed ad furta & flagitia vti ſolebat. Et in Verrina ſexta: Cùm Valentio eius interpreti epiſtola Agrigenti allata eſſet, caſu ſignum iſte animaduertit in cretula. Idem Cicero ſic etiã de fi. bo. li. v. ſcribit: Quemadmodum in ſenatu ſemper eſt aliquis qui interpretem poſtulat; ſic iſti nobis cum interprete

terprete audiendi ſunt. Et hæc quidem in ſolis Romanorum iudicum decretis obſeruata ſunt. In proſcriptionibus verò & ſuperindictionibus,non æquè. Teſtis eſt enim Vlpianus proſcriptiones litteris tam Grecis quàm Latinis ſecundùm loci conſuetudinem fieri ſolitas. cap. xj.§.ij.de inſtit.act.Et ſuperindici etiam Græcè à lictoribus potuiſſe,docet apertè Iulianus cap. xiij. in fin. de iureiurando. Nec mirum; ſiquidem non à ciuibus duntaxat Romanis, ſed etiã à Græcis alijſque barbaris hominibus fieri & ſuperindictiones & proſcriptiones poterãt,ſine aliquo Romanæ maieſtatis præiudicio. Quia igitur decreta de quibus hîc agitur, ea ſunt, quæ non à municipalibus, ſed à Romanis magiſtratibus, prætoribus nimirum, præſidibus, & proconſulibus duntaxat interponebantur,quorum eſt in omnibus imperij Romani maieſtatem conſeruare, diligentérque prouidere ne quid reſpublica detrimenti capiat, ne qua re toga pallio ſubijciatur: idcirco audiendi nõ ſunt, qui ex ſuperindictionibus,proſcriptionibus,& magiſtratuum municipalium ſententijs, præſidum,proconſulum, prætorúmque decreta metiuntur. Quæ decreta niſi cauſſa cognita interponi non ſolebant. & ideo ſi quid Græcè extra cognitionem cauſſæ pro tribunali pronuntiaretur, non erat cur ob id reprehendi præſes deberet. idque Gordianus reſcripſit cap. xvii. C. Ex quibus cauſſ. infa. irrogat. Quòd autem

Romæ

Romæ à magiſtratibus decreta Latinè debuerint interponi, & ab ijſdem Latinè reſponſa dari, non tam mirum eſt, quàm quòd eadem in Græcia Græcè interponi aut dari non potuerint. adeo certè vt propterea reprehenſum à Metello ſe fuiſſe in Verrina ſexta expreſsè teſtatus ſit Cicero, quòd Syracuſano magiſtratui Græcè locutus eſſet. Ait indignum facinus eſſe, inquit Cicero, quòd ego in ſenatu Græco verba feciſſem, quòd quidem apud Græcos Græcè locutus eſſem, id ferri nullo modo poſſe. Nec id ſanè cuiquam videbitur mirum, præſertim non ignoranti quid ſibi voluerit Suetonius ſic in Auguſto ſcribens: Sed & ceteros continuos dies inter varia munuſcula, togas inſuper & pallia diſtribuit, lege propoſita, vt Romani Græco, Græci Romano habitu & ſermone vterentur. Et hic quidem Latini ſermonis honor tam venerabilis, non Romæ ſolùm ſed etiam in Aſia & tota Græcia obſeruatus olim conſtantiſſimè videtur, donec tandem à Iuliano Aſiæ quodam proconſule perſuaſi Arcadius & Honorius imperatores, iudices tam Græca quàm Latina lingua ſententias proferre expreſſo quodam reſcripto paterentur. capite duodecimo. C. de ſentent. & interlocutionib. omn. iudic. Quod quidem reſcriptum verborum tranſpoſitione vitioſum, ſic eſſe videtur reſtituendum: *Iudices tam Græca, quàm Latina lingua ſententias proferre poſſunt*. Malè paſ-

ſim

ſim legitur, *Tam Latina quàm Græca lingua.* In Græcia enim Latinè duntaxat ante iſtorum imperatorum tempora proferri ſententia poterat.

Sub pellibus, quid ſit apud Celſum & Labeonem.

CAPVT III.

QVÆSITVM eſt quid Celſus his verbis voluerit: Labeo ait originem fuiſſe ſupellectilis, quòd olim his qui in legationem proficiſcerentur, locari ſolerent, quæ ſub pellibus vſui forent. capite vij. de ſuppellect. legat. Parua quæſtio; ſed tamen quæſtio. Ad quam reſponderi poterit, tentoria exercitus Romani ex pellibus fieri conſueuiſſe. Idque libro ſecundo teſtatur Valerius capite ſecundo. Sic enim ſcribit: Decreuerunt vt ex ijs qui equo meruerant, peditum numero militarent; qui pedites fuerant, in funditorum auxilia tranſcriberentur, néue quis eorum in caſtra tenderet, néue locum extra aſſignatum vallo aut foſſa cingeret, néue tentorium ex pellibus haberet. Igitur ſub pellibus nihil aliud eſt, quàm ſub tentorijs. Idque probari etiã ex Tacito poteſt, qui ſic Annalium lib. xiij. ſcribit: Retentúſque omnis exercitus ſub pellibus, quamuis hyeme ſæua adeo, vt obducta glacie niſi effoſſa humus tentorijs locum non præberet. Et libro xiiij. Contractus deinde,

deinde, inquit, omnis exercitus, ſub pellibus habitus eſt,ad reliqua belli perpetranda.

Quid ab ærario fiſcus differat.

CAPVT IIII.

POPVLVS Romanus ſuum habuit ærarium, habuit & princeps ærarium ſuum. Ærarium populi, ærariũ Saturni dicitur: principis ærarium,fiſcus vocatur. Patrimonium populi Romani in ærarium Saturni, principis in fiſcum deferebatur. Et hac ratione, res quæ in vſu publico ſunt, ab ijs quæ ſunt in patrimonio fiſci, viſus eſt Papinianus diſtinxiſſe cap. lxxii. in fine. de contrah. empt. Rurſus damnatorum bona aut publicari aut confiſcari ſolent: publicabantur, quæ venalia publicè proſcripta, in populi Romani ærarium ſectione redigebantur: confiſcabantur, quæ ad priuatam principis vtilitatem referebantur. Hanc ærarij & fiſci differentiam obſeruaſſe viſus eſt Plinius, cùm ita ſcriberet: At fortaſſe non eadem ſeueritate fiſcum qua ærarium cohibes: immò tanto maiore, quanto plus tibi licere de tuo quàm de publico credis. Eoque ſpectat Suetonij illud in Auguſto: Quantum militum ſub ſignis vbique eſſet; quantum pecuniæ in ærario & fiſcis, & vectigaliorum reſiduis. Et Tacitus Annal. lib. v. Bona, inquit, Seiani ablata ærario, vt in fiſcum cogerentur. Scribit ſic etiã in Hadriano Ælius Spartianus: Damnatorum bona in fiſcum priuatum

uatum redigi vetuit, omni ſumma in ærario publico recepta. Auctor eſt etiam Vlpianus res fiſcales quaſi proprias, & priuatas principis fuiſſe.ca.ij.§.ij.ne quid in loc.publ.Id ipſum cōfirmat Seneca, de benef. lib. vii. Cæſar, inquit, omnia habet, fiſcus eius priuata tantùm, ac ſua; & vniuerſa in imperio eius ſunt, in patrimonio propria. Et hinc quidem obſcurum eſſe non videtur, qua ratione locum fiſcalem à publico loco ſeparet Vlpianus cap. iij. §.viij. de iure fiſci. Dubium enim non eſt, quin per fiſcalem, proprium ratione imperij, & priuatum principis: per publicum autem, populi Romani aut alicuius ciuitatis locū intellexerit. Hinc etiam intelligimus, rectam eſſe capitis primi D. de bo. damnat. hanc in Florentinis pandectis epigraphen; CALLISTRATVS LIBRO PRIMO, DE IVRE FISCI, ET POPVLI: & ius quidem fiſci, ad imperium principis; ius verò populi, ad ærarium Saturni referendum eſſe. Quaſi in effectu ſic ſcripſiſſet Calliſtratus: *De iure fiſci & ærarij:* Nec moueor indicis Florentini auctoritate. Eum enim deprauatum nonnullis in locis & imperfectum eſſe, alij docuerunt. Inſcriptionem hanc eiúſque interpretationem noſtram cōfirmat Ælius Lampridius in Alexandro. Leges, inquit, de iure populi & fiſci moderatas & infinitas ſanxit. Eoque pertinet Vulcatij Gallicani illud in Auidio Caſſio: Sena tus illum hoſtem appellauit, bonaque eius pro-

ſcripſit, quæ Antoninus in priuatum ærarium congeri noluit: quare ſenatu præcipiente in ærarium publicum ſunt relata. Porrò hæc antiqua ærarij & fiſci differentia frequenter confunditur. Res enim quæ confiſcantur, redigi in ærarium; & quæ in ærarium rediguntur, confiſcari promiſcuè ſæpius dicuntur. Quo ſenſu, pro publico ærarij theſauro, fiſcum veteres dixiſſe, ſcribit etiam Aſconius. Nec alio ſenſu fiſcum accepiſſe viſus eſt Paulus, cùm ita ſcriberet: Publicatis bonis, quicquid poſtea acquiritur, non ſequitur fiſcum. cap. xxii. §. v. Mandati. Huc ſpectat illud Sexti Rufi: Cyprus famoſa diuitijs, paupertatem populi Romani, vt occuparetur ſolicitauit. eam rex fœderatus regebat; ſed tanta fuit penuria ærarij Romani, & tam ingens fama opum Cypriarum, vt lege lata Cyprus confiſcari iuberetur.

Emendatur Vlpiani locus.

CAPVT V.

AIT Vlpianus: Exemplo reſciſſoriæ actionis etiam exceptio ei qui reipublicæ cauſſa abfuit, competit, fortè ſi res ab eo poſſeſſionem nacto vindicetur. capite xxviii. §. v. Ex quibus cauſſis maiores. Senſus loci huius euidentiſſimus eſt. Voluiſſe enim videtur Vlpianus, eum cuius reipublicæ cauſſa abſentis res eſt vſucapta, duabus vſucapionem

infringere rationibus poſſe, nimirū aut actionis aut exceptionis medio. Certum eſt abſentiam reip. cauſſa non impedire quominus ipſo iure res abſentis vſucapi poſſit. Proinde vſucapta re, quia nullus vindicationi, nullus reſtat condictioni, aut in integrum reſtitutioni locus, & tamen iuſta vſucapionis reſcindendæ cauſſa videtur non deeſſe; concedere idcirco ſolet ei qui reipublicæ cauſſa abfuit, actionem prætor, qua vſucapio reſcinderetur, vtpote prætorio iure inualida, eaque actio reſciſſoria dicebatur. Verùm ſi quo caſu veterem nactus eſſet vſucaptæ rei poſſeſſionem is qui reipublicæ cauſſa abfuerat, exemplo actionis reſciſſoriæ, ſic exceptionis auxilio tutus erat, vt ei qui vſuceperat, rem vſucaptam vindicanti, reſtituere non cogeretur, ſed poſita & probata abſentiæ reipublicæ cauſſa præſcriptione, tam reſcindebatur exceptionis huiuſmodi medio vſucapio, quàm ſi quæ eius rei nomine inſtituta eſſet actio reſciſſoria. Et hæc quidem certiſſima ſunt. Nunc admonendi ſumus pro *Poſſeſſionem nacto*, in nonnullis antiquis, & in ipſis etiam Noricis exemplaribus expreſsè legi, *poſſeſſionémue nacto*. Quæ lectio eſſe mihi videtur veriſſima, pręſertim ſi pūcto adiecto ſic emēdetur, *poſſeſſionē ue. nacto*. Nō enim dubito quin ſic ſcripſerit Vlpian. & *Veterem* hac nota *VE*. ſignificauerit. Sic igitur legēdū eſt, *fortè ſi res àb eo poſſeſſionem veterem nacto vindicetur*. d. §. v. Haud dubiè

per veterem, eam poſſeſſionem intelligit Vlpianus, quam is qui reipublicæ cauſſa abfuerat, ipſo iure per vſucapionem amiſerat. Et ita mihi videtur.

Verus intellectus L. Tranſigere, C. De tranſact.

CAPVT VI.

HVIVS reſcripti facilis erit ſententia, ſi conſideremus olim nonnulla fuiſſe capitalia iudicia, quæ principaliter publicam haberent executionem, quædam verò in quibus principaliter de re familiari agebatur. Illud etiam obſeruandum eſt, ex quibus cauſſis publica ſunt iudicia, ex ijs non eſſe nos prohibendos, quominus & priuato agamus. Et quia hoc tunc duntaxat verum eſſe contendit Vlpianus, cùm non de ea re agitur, quæ publicã principaliter executionem requirit, cap. vij. §. j. de iniur. intelligere mihi propemodum videor, quid ſibi Diocletianus & Maximianus imperatores voluerint, cùm ita ſcriberent: Tranſigere vel paciſci de crimine capitali, excepto adulterio, prohibitũ non eſt. cap. xviij. C. de tranſact. Non enim dubito, quin de ijs capitalibus criminibus imperatores conſulti fuerint, quæ principaliter publicam non habent executionem, ſed extra ordinem. cap. fi. de public. delict. Vt ſic de huiuſmodi criminibus tranſigere vel paciſci, cuiuis eadem ratione videri poſſit liberum fuiſſe, qua de furto, de membro rupto, de oſſe fracto, deque alijs id genus maleficijs veteri iure

teri iure pactioni, tranſactioni, & compenſationi locus fuit. Igitur quotieſcunque ex ijs cauſſis priuato iudicio agitur, ex quibus etiam publica ſunt iudicia, toties & pactum et tranſactio de crimine capitali admitti debent: quæ contra admittenda non ſunt in ijs capitalibus cauſſis ex quibus priuato iudicio experiri permiſſum non eſt. Quis enim credat, in cauſſis publicis tranſigere vel paciſci cum accuſatore, cum quęſitore, aut denique cum iudicibus aliquo modo reis de crimine capitali permiſſum fuiſſe? Qua de re ſcribit eleganter Tertullianus in lib. de fuga in perſecut. Tu autem, inquit, pro eo paciſceris cum delatore, vel milite, vel furunculo aliquo præſide, ſub tunica, & ſinu, quod aiunt, furtiuo, quem coram toto mundo Chriſtus emit, immo & manumiſit. Et paulo pòſt: Paulus quidem, cùm Felix præſes pecuniam accepturū ſe pro eo à diſcipulis ſperaſſet, de quo & ipſe in ſecreto tractauit cum ipſo, neque ipſe pro ſe, neque diſcipuli pro eo numerauerunt. His non ineleganter adiungi poteſt illud Terentij in Phorm.

Soli ſumus nunc hîc inquam, eho dic quid velis dari
Tibi in manum vt herus his deſiſtat litibus.

In quem locū Donatus, Datur, inquit ei in manum qui ſeparatim accipit, ſine arbitro aut interprete; vt præuaricator, vt iudex corruptus. Ex quibus locis liquidò conſtat, accuſatoribus, quæſitoribus, iudicibúſque in aliquibus cauſſis

etiam capitalibus cum reis paciſci liberum non fuiſſe. Et idcirco non eſſe eos audiendos puto, qui reſcriptum iſtud ſic interpretantur, quaſi voluerint imperatores, reos qui de crimine capitali cum iudicibus aut accuſatoribus paciſcuntur, impune paciſci, impune tranſigere. Id enim falſiſſimum eſſe, ex Paulo conſtat, capite xxi. de lege Cornel. de falſis. Et quia adulterium, quod inter crimina capitalia numeratur, ad mariti ſolius videtur læſionem vindictámque pertinere, & ſic per conſequens publicam principaliter executionem non requirere; idcirco an de adulterio æquè paciſci liceat, atque de alijs capitalibus cauſſis, quæ principaliter publicam non habent executionem, conſulti imperatores reſcripſerunt, tranſigere vel paciſci de crimine capitali excepto adulterio prohibitum non eſſe. dicto capite xviii. Nimirum quòd non ſolùm contaminationi vxoris indignari maritus debeat, (cap. j. §. ij. Ad leg. Iul. de adult.) ſed etiã quòd iniquum ſit, commodum alicuius pactionis vindictæ domus ſuæ maritum præponere. cap. xi. §. iii. dict. tit. Et hac de cauſſa vxorem in adulterio deprehenſam dimittere maritus etiam cogitur; quam ſi retinuerit, lenocinij arguitur, eiúſque pœna coërcetur. cap. xxix. d. tit. Adulterium eſt publicum iudicium & capitale, ſanguinis tamen pœnam non ingerens, quemadmodũ ex ſubiectis apparebit. Reus de adulterio tranſigens, non falſi

falſi arguitur, vt in alijs quæ ſanguinis pœnam non ingerunt publicis iudicijs fieri ſolet, ſed pro victo & confeſſo habetur. capite vltimo, de præuaricat. Qua de cauſſa, quod ijdem imperatores adijciunt, in alijs publicis iudicijs, quæ ſanguinis pœnam non ingerunt, tranſigere non licere citra falſi accuſationem; hoc reſpectu publicorum quæ adulterij cauſſa exercentur iudiciorum additum videtur. Vt ſit ſenſus: de adulterio, cuius condemnatio nullam ſanguinis pœnam ingerit, tranſigere reo non licet, citra criminis conuicti pœnam: in alijs publicis iudicijs, quæ ſanguinis pœnam non ingerunt, qui tranſigit, citra falſi accuſationem non tranſigit. Et ita quidem in publicis omnibus ijs iudicijs, quę ſanguinis pœnā non ingerunt, excepto ſolo adulterio, citra falſi accuſationē tranſigere non licet. Idq; ad eos mihi ſpectare videtur, qui accuſatores, quęſitores, aut etiam iudices ipſos pacto præmio corrumpunt. ca.xxi. de leg. Cor. de falſis. cap. iiij. xxix. & xxxiiij. de iure fiſci. quemadmodum ſatis indicant hæc verba *In publicis iudicijs.* Quibus verbis haud dubiè tempus illud denotatur, quo publica exercentur iudicia. Et idcirco notandū eſt diligenter, diuerſa eſſe, de crimine capitali, & in iudicijs publicis paciſci. Tranſigere enim de crimine capitali vel paciſci prohibitū nō eſt, quoties de eo iudicijs nō quidem publicis ſed priuatis agitur: ſiquidē in publicis iudicijs nullus eſt tranſactioni, nullus pa-

ctioni locus de crimine capitali. Proinde quis non eos videat errare plurimùm,qui hic per crimen capitale,capitale iudicium intelligunt? Igitur quamuis de crimine capitali, excepto adulterio,cum eo qui paſſam iniuriam priuato iudicio poteſt vindicare, tranſigere, vel paciſci prohibitum non ſit,in publicis tamen iudicijs, hoc eſt, eo tempore quo publicum de capitali crimine inſtitutum iudicium eſt, nullus cum reo relictus eſt accuſatori, quæſitori, aut iudicibus de capitali crimine paciſcendi vel tranſigendi locus. Eoque pertinet Ciceronis illud Act. iij. in C. Verrem: Scelus eſt accipere ab reo, quãto magis ab accuſatore? quanto etiam ſceleratius ab vtroq;? Nec aliter quidem hæc verba, *Citra falſi accuſationem*,eſſe accipienda,quàm vt hi qui in publicis huiuſmodi cauſſis paciſcuntur, falſi crimen ſiue accuſationem incurrant, docuit rectiſſimè Briſſonius. Idem Briſſonius elegans & eruditus interpres, hæc verba, *Tranſigere, vel paciſci de crimine capitali, excepto adulterio, prohibitum non eſt*; ideo Triboniani eſſe contendit, quòd in numerum capitalium criminum non veniat adulterium,cuius pœna ex Conſtantini demum conſtitutione facta eſt capitalis. Non rectè. Certè,quia ſic Apuleius de aſino lib. ix. ſcribit: Ac ne iuris quidem ſeueritate, lege de adulterijs ad diſcrimen vocabo capitis tam venuſtum atque pulchellum. Huic etiam conſentaneum eſt quod ſic Arnobius aduerſus gentes libro

quarto

quarto ſcribit: Ad libidinem homines proni, atque ad voluptatum blanditias naturę infirmitate procliues, adulteria tamen legibus vindicant, & capitalibus afficiunt eos pœnis, quos in aliena comprehenderint fœdera genialis ſe lectuli expugnatione ieciſſe. Pœna igitur adulterij capitalis fuit etiam ante tempora Conſtantini; quo imperante, adulterij pœna ex capitali facta primùm eſt pœna ſanguinis. cap. xxx. C. Ad leg.Iul.de adult.Eoque ſpectat quod ſic diuus Hieronymus Sabiniano diacono ſcribit: Non tibi illa nunc replico, quòd plures virgines ſtupraſſe narreris, quòd à te nobilium violata matrimonia publico cæſa ſint gladio,quòd per lupanaria impurus & helluo cucurriſti.

Quid ſit apud Vlpianum, Circa ſtationes ſe occultare.

CAPVT VII.

STATIO locus fuiſſe videtur, in quem certis temporibus certum genus hominum contrahitur. Sic ſtationem viſus eſt accepiſſe Plinius Epiſt.lib.j.Plerique,inquit,in ſtationibus ſedent, tempúſque audiendi fabulis conterunt, ac ſubinde ſibi nuntiari iubent, an iam recitator intrauerit, an dixerit præfationem. Sic etiam accipi voluit ſtationem Gellius, cum ita ſcriberet, lib.xiij.cap.xiij: Quæſitum eſſe memini,in pleriſque Romæ ſtationibus ius publicè docentium ac reſpondentium, an quæ-

ſtor populi Romani in ius vocari poſſet. Huiuſmodi loca in foro Romano fuiſſe teſtis eſt P. Victor, qui ſub octaua regione, quæ Forum Romanum dicitur, in libello, de regionibus vrbis, Senaculum Aureum, & Stationes municipiorum complexus eſt: per Senaculum Aureum antiquam ſenatorum ſtationem intelligẽs. de qua ſcribit ad hunc modum Valerius lib. ij. cap. i. Sed vt à luxu perditis moribus ad ſeueriſſima maiorum inſtituta tranſgrediar, antea ſenatus aſſiduam ſtationem eo loci peragebat, qui hodie quoque Senaculum appellatur: nec expectabat vt edicto contraheretur, ſed inde citatus protinus in curiam veniebat. Stationes autem municipiorum in foro fuiſſe, præter P. Victorem expreſsè teſtatus eſt Plinius, ſic de arbore quadam, cui Lotos nomẽ eſt, diſſerens lib. xvi. cap. xliiij. Radices eius in forum vſque Cæſaris per ſtationes municipiorum penetrant. Valerius Maximus in eodem iam dicto capite ſic etiam ſcripſit: Quocirca iuuenes ſenatus die vtique aliquem ex patribus conſcriptis aut propinquum aut paternum amicum ad curiam deducebant, affixique valuis expectabant donec reducendi officio fungerentur: qua quidem voluntaria ſtatione, & corpora & animos ad publica officia ſuſtinenda impigrè roborabant. Et ita quidem fuiſſe videntur in Romano foro diuerſæ ſtationes, quales eſſe probauimus municipiorum, ſenatorum, & iuuenum in curiam patres

tres deducentium . deque huiuſmodi ſtationibus illud accipiendum puto, quod ſic Vlpianus ſcribit: Denique eum quoq; qui in foro eodem agat, ſi circa columnas aut ſtationes ſe occultet, videri latitare veteres reſponderunt. cap .vij.§. vi.Quib. ex cauſ.in poſſ.eat. Senſus enim eſt, eum etiam dicẽdum latitare, qui licet in eodem foro ſit, effugit tamẽ aduerſarij ſui conſpectum: quod fieri ſolet, circa columnas aut ſtationes ſe occultando. Circa columnas ſe occultant, qui poſt columnas aut ſtatuas fugiunt; circa ſtationes verò, qui ſe tempore cõuentus, municipiorum, ſenatorum, iuuenum, alijſue, ſi quæ ſunt, ſtationibus adiungunt aut immiſcent, vt hoc medio conſpectum fugiant aduerſariorum. Quod facilè fieri potuiſſe, ſatis ex diuo Ambroſio conſtat, qui ſic in Sermone xxv. ſcribit: Denique ſtationes vocantur, quòd ſtantes & commorantes in eis, inimicos inſidiantes repellamus. Et ſic quidem qui circulis hominum in certo quodam loco ſtantium ac commorantium immiſcent ſeſe, hi rectè occultare ſe circa ſtationes dicuntur. Eoque etiam referri poteſt quod ſic Iuuenalis Sat.xi. ſcribit:

——Omnis
Conuictus, thermæ, ſtationes, omne theatrum
De Rutilo.

Per ſtationes enim haud dubiè huiuſmodi circulos intellexit Iuuenalis.

De tribus

De tribunatu numerorum, emendatúrque cap. vltimum, C. De teſtam. milit.

CAPVT VIII.

AVCTOR eſt Iuſtinianus antiquis legibus pupillis permiſſum fuiſſe, ſi tribunatum numerorum merebantur, vltimum elogium conficere. d.cap.vlt. Exponendum eſt quis dicatur numerorum tribunatus; eóque cognito, facilè mendoſum hunc Iuſtiniani locum deprehendemus. Legiones fuiſſe ſub C. Iulio Cæſare triginta videntur in Romana republica, quarum diuerſa ſigna expreſſit eleganter ex numiſmatibus antiquiſſimis in eo libro Hubertus Goltzius, quem de C. Iulio Cæſare fecit. Vnaquæque legio decem habebat cohortes. Primam cohortem miliariam fuiſſe teſtatur Vegetius; in quam cenſu, genere, litteris, forma, virtute pollentes milites mittebantur. Reliquæ cohortes, inquit idem Vegetius, prout principi placuiſſet, à tribunis vel à præpoſitis regebantur. Illud etiam conſtat, cohortes alio nomine numeros appellari. Sic enim in libro primo hiſtoriæ tripartitæ ex Sozomeno ſcriptum inueni: Ex illo autem Romanorum cohortes, quæ nunc numeri nuncupantur, ſingulę fecerunt tabernaculum proprium. Legiones etiam interdum numeri dicuntur. cap. xiiij. de re milit. Eóque ſenſu numeros accepiſſe viſus eſt Vlpianus. Si quis, inquit, militum ex alio numero

numero tranſlatus ſit in alium, quamuis & hinc ſit exemptus, & illò nondum venerit, tamen poterit iure militari teſtari, cap. vnic. de bo. poſſ. ex teſt. milit. Hoc eſt, ſi quis militum de vna legione in aliam tranſlatus ſit. Interdum à legionibus ſeparantur numeri. ca. xiij. in princ. C. de re milit. Proinde quis eſt qui non intelligat quem tribunatum appellat numerorum Iuſtinianus, eum tribunatũ militum à Vegetio nuncupari? Igitur qui tribunus eſt numerorum, is idem militum tribunus eſt, hoc eſt alicui Romanorum cohorti aut legioni præpoſitus. Cohortes enim tribunos ſuos habuiſſe, docet Plinius epiſt. lib. iij. Stillonium Priſcum, inquit, qui tribunus cohortis ſub Claſſico fuerat, accuſauimus. Legiones etiam tribunos habuiſſe, ex Marcello conſtat, qui ſic ſcripſit: Titius priuſquam tribunus legionis factus eſſet, teſtamentum fecit. cap. xxv. de teſt. milit. Et quandoquidem tribunorum huiuſmodi, armorum ſcientia, virtute corporis, morúmque honeſtatẽ conſpicuorum, ſolicitudinem per hanc laudari induſtriam referat expreſsè Vegetius, cùm miles veſte nitidus, armis bene munitus & fulgens, exercitij vſu & diſciplinę eruditus incedit; quis credat militarem tribunatus huiuſmodi dignitatem à Romanis principibus, in pupillos vnquam collatam fuiſſe? Ideóque locum hunc Iuſtiniani ſic eſſe emendandum exiſtimaui, vt pro *Tribunatum numerorum* legamus *In tribunatu numerorum*

merorum, hoc eſt, ſub tribuno militum. Ea nimirum ratione & forma loquendi, qua *In officio tui culminis merendi licentiam habere* præfecto cuidam prætorio ſcripſit imperator Cōſtantinus cap. fi. C. de caſt. pec. milit. Erroris originem ad verborum refero tranſpoſitiones. Cum enim non rectè ſcripſerant hunc in modum librarij: *Tribunatu in numerorum*, pro *In tribunatu numerorum*, profectò ex *Tribunatu in*, factum videri poteſt verbum illud *Tribunatum*, quod in vulgari editione paſſim extat. Similis error apud Tryphoninum etiam deprehenſus eſt, in capit. pe. circa princ. de bo. poſ. cont. tab. In eo enim loco *Effectum*, pro *In effectu*, perperam ſcriptum obſeruauit Cuiacius. Et ſanè in huiuſmodi verborum tranſpoſitiones incuria librarios typographóſque interdum lapſos eſſe, illud Tertulliani, de pudicitia, liquidò demonſtrat: Quis permittit homini, quæ donare deo reſeruanda ſunt? Dubium enim non eſt quin ſic emendandus ſit hic locus: Quis permittit homini donare, quæ deo reſeruāda ſunt? Et huiuſmodi quidem emendationem vera huius reſcripti ſententia poſtulat. Nam illud idem omnino viſus eſt in hoc loco Iuſtinianus voluiſſe, quod apud Vlpianum his verbis expreſſum legimus: Ex eo tēpore quis iure militari incipit poſſe teſtari, ex quo in numeros relatus eſt. capit. xlij. de teſt. milit. Hoc eſt, ex quo in aliquam cohortem receptus eſt. Tunc enim in numeros referri

ferri milites ſolent, ſiue, vt ait Iuſtinianus, in tribunatu numerorum mereri. Pupillum autem pubertati proximum in numeros referri potuiſſe, auctor eſt libro primo Vegetius, cap. iiij. Si antiqua, inquit, conſuetudo ſeruanda eſt, incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. Huic etiam conſentaneum eſt quod ſic Plinius Epiſt. libro octauo ſcribit: Inde adoleſcentuli ſtatim caſtrenſibus ſtipendijs imbuebantur, vt imperare parendo, duces agere dum ſequuntur aſſueſcerent. Et idcirco quod Iuſtinianus de pupillo ſcribit, qui in tribunatu numerorum meretur, illud ad incipientem pubertatem quæ ad delectum cogi poteſt, omnino referendum videtur.

Quæ fuerit vindicta manumittendi ratio.

CAPVT IX.

MANVMISSIO, inquit Hermogenianus, per lictores hodie domino tacente expediri ſolet, & verba ſolemnia licet nõ dicantur, tamẽ vt dicta accipiũtur. cap. xxiij. de manumiſ. vind. Quę fuerint hęc ſolemnia verba ignorãt interpretes. Ego didici vindicta apud veteres ſic manumiſſionem fieri cõſueuiſſe, vt dominus apud prætorẽ vel cõſulem Romæ, & in prouincijs apud præſidẽ aut procõſulẽ, ſerui quẽ vindicta manumitti volebat caput,

aut aliud

aut aliud membrum tenẽs, hęc verba ſolemnia pronuntiaret, HVNC HOMINEM LIBERVM ESSE VOLO, & emittebat eum è manu, auctore Feſto, de verb. ſig. lib. xj. Tunc prætor vindicta, eiuſdem ſerui qui manumittendus erat, capiti impoſita, hac vti formula ſolebat: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITIVM. Et licet hac formula famulus eſſet iugo laxatus herili; vt vtar Claudiani verbis; tamen ad lictorem, per quem expediri manumiſſionem ſolere teſtis eſt Hermogenianus, prætor conuerſus, hæc quoque videtur ſolemnia verba pronuntiaſſe, SECVNDVM SVAM CAVSSAM SICVTI DIXI, ECCE TIBI VINDICTA. Tunc à prętore accepta vindicta, caput ſerui viſus eſt etiã lictor percuſſiſſe, faciem palma tergúmque feſtuca verberaſſe. Idque ſatis ex Iuuenali conſtat. Sic enim Sat. v. ſcribit:

——Pulſandum vertice raſo
Præbebis quandoque caput, nec dura timebis
Flagra pati.

Et hæ quidem tres formulæ, illa fuiſſe ſolemnia verba videntur, quorum meminit Hermogenianus. Valerius Probus in libello de litteris antiquis poſtremam hanc formulam recenſet: eique proximam ex manuſcripto auctoris cuiuſdam incerti De verbis iuris antiquiſſimo libello, quem habeo, deſumpſi. In quo ſic de vindicta ſcriptum inueni: Vindicta eſt modus manumittendi, dicta hoc nomine, à Vindice Vitellio-

telliorum ſeruo, qui coniurationem dominorum ſuorum contra rempublicam detexit, & ideo apud conſilium donatus eſt libertate. Modus manumittendi dicitur vindicta. Secundùm verò quoſdam à vindicta virga prætoris hoc nomen tractum eſt, quam imponebat capiti illius, qui manumittendus erat, hæc ſolemnia proferẽs verba: AIO TE LIBERVM MORE QVIRITIVM. Hactenus ille. Porro ſimulatque peracta eſſet huiuſmodi manumiſſio, ſtatim in acta nomen manumiſſi referebatur, adiecta manumiſſionis cauſſa. Certè quia ſic in Adelphis ſcripſit Terentius:

——— Ædepol hodie mea quidem ſententia
Iudico Syrum fieri eſſe æquum liberum. M. Iſtunc liberum?
Quodnam ob factum?

In hunc enim locum ad hæc verba, *Quodnam ob factum,* ſic ſcribit Donatus: Iure; adſcribi enim cauſſas manumiſſionis in iure formula eſt. Nomen autem manumiſſi in acta referri olim conſueuiſſe, Plautus auctor eſt qui ſic in Perſa ſcribit: *——— Dic bona fide, iam libera eſt?*
DO. I, i, ad prætorem, exquire, ſiquidem credere non vis mihi.
Libera eſt inquam, ecquid audis?

Idem Plautus, quod vindictam dicunt iuriſconſulti, illud appellaſſe feſtucam viſus eſt, in Milite glorioſo, his verbis:

Quid, ea ingenua, an feſtuca facta, ſerua an libera eſt?
P. PA. Vah,

PA. Vah, egóne vt ad te ab libertina eſſe auderem internuntius?

Et idcirco rectius à virga prætoris, quàm à Vindice Vitelliorum ſeruo, appellatam eſſe vindictam puto.

Qui puberes, & quid habitus corporis ſit, inſignisque Triboniani error demonſtratur.

CAPVT X.

PVBERTATEM veteres nõ ſolùm ex annis, ſed etiam ex habitu corporis æſtimari voluiſſe, refert Iuſtinianus § .1. Inſtitut. Quibus mod. tut. fi. Habitúmque corporis ad obſcœnam quandam indagationem referens Accurſius, auctores Iuſtinianum & Paulum laudat. Paulus certè huiuſmodi interpretationem nequaquam admittit. Agit enim de eo qui ex habitu corporis maior eſt declaratus. Haud dubiè per habitum corporis, non indagationem aliquam inhoneſtam, ſed vniuerſi corporis diſpoſitionem figuram ac formam intelligens. Iuſtinianus verò tã eſt huius Accurſianæ opinionis manifeſtus auctor, vt tantus tanti imperatoris error excuſari aut diutius diſſimulari nequeat. Noſtra, inquit, maieſtas dignum eſſe caſtitate noſtrorum temporum exiſtimans, bene putauit, quod in feminis, etiam antiquis impudicum viſum eſt, hoc eſt inſpectionem habitudinis corporis, hoc etiam ad maſculos extendere. d. § .i. & ca. vlt. C. quando tut. vel curat. Profectò

fectò quotquot ſunt qui puberes definiuerunt auctores veteres, nuſquã huiuſmodi improbitatis meminerunt: ſed puberes vel ex corporis habitu, vel ex certo annorum numero, vel ex vtroq; iudicandos reſponderunt. Non per habitum corporis inhoneſtam aliquam inſpectionem, vt ſibi ſuoque Iuſtiniano rudi & illiterato principi perſuaſit Tribonianus; ſed cũ Cicerone & Liuio, vniuerſi corporis formam, figuram, ac diſpoſitionem, ſiue aliquam corporis totius ad liberorum procreationem natura prorſus idoneam, commoditatem intelligentes. Cicero pro Cœlio: Quinctus Metellus cùm floreret integerrima ætate, optimo habitu, maximis viribus, ereptus eſt ciuitati. Liuius lib. iiij. Obſita erat ſqualore veſtis, fœdior corporis habitus, pallore ac macie perempti. Puberem, inquit Vlpianus, Caſſiani eum eſſe dicũt, qui habitu corporis pubes apparet, hoc eſt, qui generare poteſt. Quaſi dicat Vlpianus, is ex Caſſianorũ ſententia pubes appellandus eſt, cuius vniuerſa corporis diſpoſitio ſatis ad liberorum procreationem facilè videri cuiuis poteſt idonea. Proculeij autem eum dicebant eſſe puberem, qui quatuordecim annos expleuerat. Verùm Priſcus in quem vtrumque concurrit, & habitus corporis, & annorum numerus, puberem definiuit. Et hæc quidem ſic in fragmen. referens Vlpianus, cuius olim obtinuerit ſententia non expreſſit. Sanè receptam fuiſſe Proculeiorum

ſententiam non obſcurè docuit Tertullianus, in lib. de virg. veland. Tempus, inquit, etiam ethnici obſeruant, vt ex lege naturæ iura ſua ætatibus reddāt. Nam feminas quidem à duodecim annis, maſculos verò à duobus amplius, ad negotia mittunt; pubertatem in annis, non ſponſalibus aut nuptijs decernentes. Ex quo loco manifeſtò conſtat, Proculeiorum ſententiam in vſum olim fuiſſe receptam. Illi enim in annis pubertatem, non ſponſalibus aut nuptijs decernebant; hoc eſt, ex annorum numero, non ex habitu corporis puberem iudicabant. Ceterùm ſi Tertulliani auctoritate non moueris, inſpice Macrobium, in Somnium Scipionis libro primo, qui te docebit, tutelam pueris poſt bis ſeptem annos, quaſi virile iam robur haben tibus abſolui, deque ea feminas propter votorum feſtinationem maturius biennio legibus li berari. Idem Macrobius ſic etiam Saturnal. lib. vij. ca. vij. ſcribit: Secundùm iura publica duodecimus annus in femina, & quartus decimus in puero definiuit pubertatis ætatem. Nec quidem Tertulliani duntaxat & Macrobij auctoritatibus noſtra hæc confirmatur opinio, ſed expreſſis etiam Vlpiani verbis. Moribus enim introductum eſſe ait Vlpianus, vt quis liberis impuberibus teſtamentum facere poſſit, donec maſculi ad quatuordecim annos peruenerint, feminæ ad duodecim. cap. ij. de vulg. & pupil. Adde maſculos anno decimo quarto, etiam ſi

generare

generare non poſſent, ipſo tamen facto puberes olim fuiſſe declaratos. Solent enim maſculis ad annum vſque decimum quartum comæ nutriri. Idque clariſſimè teſtatur ſic Martialis,

Et pædagogo non iubente; laſciui
Parere gaudent villico capillati.

Tempore verò pubertatis, hoc eſt ſtatim elapſo quatuordecim annorum ſpatio, comæ in ſignum pubertatis pueris præcidebantur. Auctorem meum Porphyrionem in Horatium laudo, qui nunquam defugere auctoritatem poterit. Idque etiam ſatis indicat idem Martialis Epig. lib. vj. his verſibus:

Hic iacet in tumulo raptus puerilibus annis
Pantagathus domini cura dolórque ſui.
Vix tangente vagos ferro reſecare capillos
Doctus, & hirſutas excoluiſſe genas.

Eoque etiam ſpectat quod ſic Perſius in Satyr. iij. ſcribit:

——Quibus indetonſa iuuentus
Inuigilat ſiliquis, & grandi paſta polenta.

Impuberes haud dubiè indetonſam appellans iuuentutem. Scribit etiam in Virgilium Iulius Sabinus, aris alicuius dei detonſas tempore pubertatis comas fuiſſe conſecratas. Itaque ante Iuſtiniani tempora ex ſolo annorum numero, nulla habitus corporis habita ratione (vt de inhoneſta indagatione, quæ planè commentitia eſt, taceam) puberes definiebantur. Intelligo

propemodum vnde in iſtud indagationis inhoneſtæ commentum Tribonianus inciderit. Audierat, opinor, voluiſſe Platonem conuenientiam ætatis ad nuptias, per iudicem nudos omnino mares, nudáſque ad pubem vſque feminas inſpicientem, definiri. Hinc cùm in iuriſconſultorum libris habitum corporis legerat, continuò non dubitauit, quin eadem illa quam Plato excogitauerat, inſpectio habitudinis corporis inhoneſta, obſeruari à prudētibus iuris præcipiatur. Equidem teſtor ingenuè, & affirmo, nullis mihi rationibus perſuaderi poſſe, tantam improbitatem Romanos vnquam vel conniuētibus oculis in ſua republica toleraſſe.

De vera ſententia cap. j. C. De cuſtod. reorum.

CAPVT XI.

IMPERATOR Conſtantinus ad Florentium rationalem ſic ſcripſit: In quacunque cauſſa reo exhibito, ſiue accuſator exiſtat, ſiue eum publicę ſolicitudinis cura produxerit, ſtatim debet quæſtio fieri, vt noxius puniatur, innocens abſoluatur. ca. j. in prin. C. de cuſtod. reorum. Ceſſante videlicet praua conſuetudine, per quam reos carceri immittebant curioſi & ſtationarij. ca. i. C. de curioſ. Quænam hîc dicatur publicæ ſolicitudinis cura, & quid ea differat ab accuſatore, & quęſtio ſtatim quomodo ſoleat fieri, nec docent nec didicerunt interpretes. Accuſatoris nomen & ad ſpeciē & ad genus trahi ſolet, Nam genere quodam omnes qui ſce-

leris

leris alicuius apud magiſtratus aliquem inſimu lant,accuſatores appellātur. Quo ſenſu accuſatorem tunc eſſe appellandum puto, cùm neminem dicimus ſine accuſatore damnandum eſſe. ca.vj.§.ij.de muner.& honor. Eoque pertinet quod in actis Apoſt.legimus, Romanis morem non eſſe hominem vllum ad necem condemnare, priuſquam reus præſentes habuiſſet accuſatores, & locum ſui contra criminationes defendendi obtinuiſſet. Adde illud Ambroſij ad Syagrium: Si leges publicas interrogemus,accuſatorem exigunt. Idque etiam in quadam de Auidio Caſſio,diui Marci epiſtola expreſſum inuenimus, apud Vulcatium Gallicanum: Adde, inquit diuus Marcus, quòd non poſſumus reum facere, quem nullus accuſat. Alio modo accuſator appellatur, qui proprio nomine ſubſcripto accuſationem libello delatam ſuſtinet. De quo ſcribit ſic Apuleius in Apologia ſecunda: Vbi illud libelli veſtri atrox principium, nomine priuigni mei formatum, *Hunc ego domine Maxime reum apud te facere inſtitui?* Et de huiuſmodi quidem accuſatore accipienda ſunt hæc Conſtantini verba, *Siue accuſator exiſtat*. Quod autem de publicæ ſolicitudinis cura ſubijcit idem imperator, illud mihi ad militarem illam ſtationē ſpectare videtur, de qua ſic in Apologetico ſcribit Tertullian. Latronibus inueſtigādis per vniuerſas prouincias militaris ſtatio ſortitur. Hos milites irenarchas inter-

dum,& ſtationarios appellari, ab alijs eſt obſeruatum. Eóſque etiam curioſos à publicæ ſolicitudinis cura in lib.de fuga in perſecut. Tertullianum appellaſſe,argumento ca.j. C.de curioſis, non malè dixeris. Verba Tertulliani hæc ſunt: Neſcio dolendum an erubeſcendum ſit, cùm in matricibus beneficiariorum & curioſorũ,inter tabernarios & lanios & fures balnearum & aleones & lenones, Chriſtiani quoque vectigales continentur. Quod autem de quæſtione ſubijcit Conſtantinus,illud ad antiquam eámque publicam habendæ quæſtionis rationem pertinet, qua ipſius Conſtantini tempore reus ſub metu imminentium tormentorum pendens,interrogari,examinari,& accuſari coram populo ſolebat,& quilibet accuſare volens audiebatur, ſtatimque reus aut noxius puniebatur,aut innocens abſoluebatur. Quem morem euidenter expreſſit Optatus Afer aduerſus Parmenianum lib.j.his verbis:Tunc Conſtantinus ad Cæcilianum proconſulem ſcripſit, vt remotis neceſſitatibus publicis, de vita Felicis Autumnitani publicè quæreretur. Inductus eſt Claudius Saturianus curator reipublicæ, qui fuit tempore perſecutionis in ciuitate Felicis:et curator præſentis tunc temporis,quando cauſſa flagitabatur, Callidius Gratianus: & magiſtratus Alfius Cæcilianus: ſed & ſuperſtationarius perductus, & Ingentius ſcriba publicus. Pependit ſub metu imminentium tormentorum.

Reſpon-

Reſponſis omnium nihil tale inuentum eſt, quod vitam Felicis epiſcopi ſordidare potuiſſet. Habentur volumina actorum in quibus continentur præſentium nomina, Claudij Saturiani curatoris, & Cæciliani magiſtratus, & ſuperſtationarij, & ſcribæ Ingentij, & Solonis officialis publici ipſius temporis. Poſt quorum reſponſa à ſuprà memorato proconſule, hæc pars ſententiæ dicta eſt: *Felicem autem religioſum epiſcopum liberum eſſe ab exuſtione inſtrumentorum deificorum manifeſtum eſt, cùm nemo in eum aliquid probare potuerit, quòd religioſiſſimas ſcripturas prodiderit.* Hactenus Optatus. Huius etiam ſententiæ & quæſtionis meminit diuus Auguſtinus aduerſus Creſconium Grammaticum libro iij. Et ad hunc quidem habendæ coram populo queſtionis morem non dubito quin in hoc cap. j. de cuſt. reor. reſpexerit omnino Cōſtantinus. Cuius etiam meminiſſe viſus eſt Hilarius, cùm ſic ad Conſtantium Auguſtum ſcriberet: Sacerdotes carceribus continentur, plebs in cuſtodiam catenati ordinis conſtricta diſponitur, virgines nudantur ad pœnam, ſacrata deo corpora publico expoſita conſpectui, ad fructum ſpectaculi & quæſtionis aptantur.

Quæ dicatur materfamiliâs.

CAPVT XII.

NOVVM non eſt, vt pro ratione temporis verborum amplientur, coarctentur, & interdum mutentur ſignificationes.

De mutatione illud conſtat, quos veteres dicebant perduelles, eos nunc hoſtes appellari, & perduellionis nomen ad aliam quandam, eámque certam criminis ſpeciem tranſlatum eſſe. Hoſtis, inquit Feſtus, apud antiquos peregrinus dicebatur; & qui nunc hoſtis, perduellis. Decemuiri venditionem omnem appellabant alienationem, & paciſci generis loco vſi ſunt; quæ verba ad ſpeciem traxerunt poſtea prætores & iuriſcõſulti. Auctor eſt etiam Feſtus, *emere* quod nunc eſt mercari, pro *ſumere* antiquos accepiſſe. Et ita verbum quod latiſſimum erat, in anguſtam interdum ſignificationem coëgerunt. Contrà, matriſſamiliâs vocabulum ex anguſtiſſima ſignificatione in vſum latiſſimum tandem prorupit. Nam ſi Nonio credimus, eam duntaxat vxorem dicebant veteres matremfamiliâs, quæ ſæpius peperiſſet. Quo ſenſu matremfamiliâs definiuit etiã Feſtus. Materfamiliæ, inquit, non antè dicebatur, quàm vir eius paterfamiliæ dictus eſſet. Nec poſſunt hoc nomine plures in vna familia præter vnã appellari. Sed nec vidua hoc nomine, nec quæ ſine filijs eſt, appellari poteſt. Ciceronis tempore hac voce *Materfamiliâs* latius paululum vſus eſt populus Romanus: omnéſque feminas quæ in manum cõuenerant, matreſſamiliâs appellabant, etiam antequam peperiſſent, etiamſi in parentum eſſent poteſtate. Hinc illa coëmptionis antiqua formula, VIS MIHI ESSE MATER FAMILIAS? Id ipſum

teſtatur expreſsè Cicero in Topicis: Genus, inquit, eſt vxor, eius duæ formæ; vna matrumfamilias, hæ ſunt quæ in manum conuenerunt; altera earum quæ tantummodo vxores habentur. Eoque arbitror Gellium reſpexiſſe lib. xviij.ca. vi. cùm ait matremfamiliâs appellatam eſſe eam ſolam, quæ in mariti manu mancipioque aut in eius, in cuius maritus, manu mancipioque eſſet: quoniam non in matrimonium tantùm, ſed in familiam quoque mariti, & in ſui heredis locum veniſſet. Denique iuriſconſulti non ſpeciei amplius, ſed generis loco matriſſamiliâs vocabulo vſi ſunt. Illi enim genere quodam, non in manus ſolùm conuentiones, aut natales, ſed honeſtatem etiam matremfamiliâs facere definiuerunt. cap. iij. in fine. de lib. exhib. cap. xv. §. xi. de iniurijs. cap. xlvi. §. i. & cap. cxcv. §. i. de verb. ſig. Adeo quidem, vt viduas, libertáſque patronorum concubinas, puellas quæ ſui iuris ſunt, et omnes notæ auctoritatis feminas etiam matreſſamiliâs appellarent. cap. xli. de ritu nup. cap. iiij. de his qui ſunt ſui. cap. xxx. §. i. capit. xxxiiij. Sol. mat. cap. iij. in fine. de lib. exhib. Idque nec Tertullianus quidem viſus eſt ignoraſſe, cùm ſic in lib. de virginib. veland. ſcriberet: Materfamiliæ vocatur licet virgo, & paterfamiliæ licet inueſtis. Proinde quis eſt qui non intelligat quàm hi incõſultè & iniquè fecerint, qui Nonium, Feſtum, Gellium, & ipſum etiam Ciceronem ignorãtiæ lapſu notare nõ verẽtur?

Quale

Quale fuerit iudicium de moribus, quod eſſe ſublatum Iuſtinianus voluit.

CAPVT XIII.

AVCTOR eſt Aſconius Pedianus regendis moribus ciuitatis quinto quoq; anno cenſores creari ſolitos, qui prorſus ciues ſic notabant, vt qui ſenator eſſet eijceretur ſenatu; qui eques Romanus, equum publicum perderet; qui plebeius, in Ceritum tabulas referretur. Idem Aſconius apud cenſores de moribus accuſari, & vtriuſque cenſoris ſententia ciues Romanos ſolere condemnari, in Orat. Ciceronis contra Piſonem teſtatus eſt. Idque prę ter Aſconium tradidit etiam expreſsè auctor ad Herennium Rhetoricorum libro ſecundo. Si nihil, inquit, eorum fieri poterit, vtatur extrema defenſione, & dicat non ſe de moribus eius apud Cenſores, ſed de criminibus aduerſariorum apud iudices dicere. Donatus etiam ſic in Terent. ſcribit: Cenſores morum alienorum habent ſummum arbitrium. Refert M. Varro de ling. lat. lib. v. prætorium ius ad legem et cenſorium iudicium ad æquum tunc æſtimari, cùm de voluntate eius, qui filiam deſponderat, controuerſia eſt. Qui ſpoponderat, inquit Varro, deſpondiſſe dicebatur, quòd de ſponte eius, id eſt voluntate exierat. Nō enim ſi nolebat dabat quod ſponſu erat obligatus. Nam in comœdijs vides dici, *Sponden' tuam gnatam filio vxorem meo?*

quod

quòd tum & prætorium ius ad legem,& cenſorium iudicium ad æquum æſtimabatur. Ex quo loco ſatis intelligi poteſt, ad iudicium cenſorium ſponſalitias etiam quæſtiones pertinuiſſe. ſic nimirum, vt is qui ex deſponſationis cauſſa conueniebatur, olim aut ad prætorem aut ad cenſores duceretur. Ad cenſores quidem, vt de eius moribus improbis cognoſceretur, qui deſponſatam puellam, domum vxorem duci non patiebatur: ad prætorem verò, vt ex ſponſu is idem conueniretur. Si is qui ſpoponderat, non ſeriò ſed animo potius iocandi apud cenſores diceret ſe filiam deſpondiſſe, cenſorium iudicium ad æquum ſic æſtimabatur, vt de eius qui deſponderat, animo diligenter inquireretur: eoque probè perſpecto, quod æquitas ſuaderet, adhibita interdum cēſurę nota ſtatueretur. Quòd ſi non apud cenſores, ſed in iure apud prętorem is qui deſpōderat, ex ſponſu conuentus, animo duntaxat iocandi diceret ſe deſpondiſſe; ſic prætorium ius ad legem æſtimabatur, vt addita huiuſmodi exceptione, *Si non iocandi animo ſpoponderit*, ex ſpōſu daretur actio. Hinc propemodum intelligere mihi nunc videor, quid ſibi voluerit A. Gellius lib. iiij. capit. xx. cùm ita ſcriberet: *Cenſor agebat de vxoribus ſolēne iuſiurandum. Verba hæc erant ita concepta:* ET TV EX ANIMI TVI SENTENTIA VXOREM HABES? Ex hoc enim loco poſſe liquidò probari videtur, nō de quæſtionibus duntaxat ſponſalitijs

ſalitijs, ſed de maritorum etiam & vxorum mo-
ribus, cenſores cognouiſſe. Idque in ea Orati-
one quam de dote ſcripſit, teſtatur etiam M. Ca
to. Vir, inquit, cùm diuortium fecit, mulieri
iudex pro cenſore eſt. Quibus conſentaneum
etiam eſt, quod ſic Cicero de orat. lib. ij. ſcribit:
Ridiculè etiam illud L. Portius Naſica cenſori
Catoni, cùm ille, *Ex tui animi ſententia tu vxorem
habes? Non hercule*, inquit, *ex animi tui ſententia*.
Solenne iuſiurandũ arbitror Gellium appellare
iuramentum quod annis ſingulis, à maritatis ci
uibus Ro. ſingulis, de vxoribus earúmq; mori-
bus exigebatur. Sic enim ſolẽne iuſiurandũ ac-
cipi poſſe, auctor eſt Tacitus Annal. li. xvi. Quin
& illa, inquit, obiectabat, principio anni vitare
Traſeam ſolenne iuſiurandũ, nuncupationibus
votorum non adeſſe, quanuis Quindecimuirali
ſacerdotio præditum. Eoq; ſenſu ſolennia mu-
nera, & ſolennia patrimoniorum onera dixerũt
etiam iuriſconſulti. ca. xij. §. penult. de adminiſt.
tut. cap. ij. de veteranis. Cùm autẽ ſolenne iura-
mentũ iſtud exigebatur, tunc ſi ex animi ſenten-
tia vxorẽ ſe nõ habere, aut vxori iuſſiſſe propter
eius mores prauos res ſuas ſibi habere, cenſori-
bus reſponderet maritus, videtur ad iudiciũ cen
ſorium etiam pertinuiſſe, de moribus vxoris in-
quirere, cognoſcere, &, ſi res ita poſtulare vide-
retur, pronuntiare, imò etiam vxores coërcere.
Eoque viſus eſt reſpexiſſe Paulus, qui de pacto
dotali differens, ait conueniri non poſſe, ne de
moribus

moribus agatur, ne publica coërcitio priuata pactione tollatur.cap.v.de pactis dot. Haud dubiè per publicam coërcitionem cenſorium iudicium intelligens. De quo iudicio accipiendum etiam videtur quod ſic Papinianus ſcribit: Viro & vxore mores inuicem accuſantibus, cauſſam repudij dediſſe vtrumque pronuntiatum eſt.ca. xxxix.Solut.mat.Et ſic quidem ſatis eſſe perſpicuum puto, de vxorum maritorúmque moribus olim apud cenſores litigari conſueuiſſe.An autem ſtato, an verò ſolenni tempore iudicium iſtud cõſueuerit exerceri,antiquiores litteræ nõ declarant,etiamſi de iuramento ſolenni ſcripſerit expreſsè Gellius. Ceterùm quis fuerit iudicij de moribus effectus,optimè explicat in frag. Vlpianus tit.vi. Morum,inquit,nomine,grauiorum quidem ſextæ retinentur,leuiorum autem octauæ: grauiores mores ſunt adulteria, leuiores omnes reliqui.Eoq; referri poteſt cap.xlvij. D.Sol.mat.& cap.xi.§.fi.Ad L.Iul.de adult.Igitur ſi moribus vxoris diuortium factum eſſe à cenſoribus pronuntiaretur, tũc maritus ſextam aut octauam dotis partem tanquam diſſidij pœnam retinebat:ca.viij.de capt.& poſt.reuerſ.ſin contrà mariti moribus accidiſſet, vt à marito diuerteret ad amicos vxor, quominus pari ratione rerum propter nuptias donatarum certam aliquam partem vxor conſequeretur, nihil mihi videtur obſtitiſſe.Si autẽ viro & vxore mores inuicẽ accuſãtibus, vtrũq; cauſſã dediſſe repudij pronun-

pronuntiarent cenſores, nec ex mariti bonis vxor, nec ex bonis vxoris maritus quicquam conſequebatur.d.cap.xxxix. Eſſe autem iudicium de moribus perſonale, nec heredi nec in heredem tribui, auctor eſt Conſtantinus, qui ſic ſcripſit: De moribus actio vltra perſonam extendi non poteſt, nec in heredem habetur, nec tribuetur heredi. cap.iiij.C. Th. de inceſt.nupt. Et ex his quidem omnibus, ſatis eſſe perſpicuum puto, quo ſenſu accipiendus ſit hic titulus, *De repudijs, & iudicio de moribus ſublato.* qui extat in Codicis Iuſtiniani Cæſaris libro quinto.

Notatur Iuſtiniani conſtitutio, de tempore dirimendis ciuilibus controuerſijs præfinito.

CAPVT XIIII.

MVLTA Tribonianum ſuo principi Iuſtiniano velut auctori primo adſcribere non dubitaſſe, quæ tamen multo ante Iuſtinianum tempore ab alijs principibus iuriſque conditoribus ſtatuta fuerant, manifeſtiſſimis aliquot argumentis eſt à nobis ſæpius demonſtratum. Huius etiam generis eſt quod ait Tribonianus, Iuſtinianum dirimēdis ciuilibus controuerſijs, ne lites fiant immortales, vitęque humanæ excedant modum, triennium præfiniuiſſe.cap. xi. in princ.C. de iudicijs. Hoc enim iure ante Iuſtinianum vſos fuiſſe ciues Romanos, omnéſque populos qui ſub Romano degebant

bant imperio, teſtis euidétiſſimus eſt Sidonius Apollinaris. Sic enim Epiſt.lib.viij.ſcribit: Per ipſum fere tempus, vt decéuiraliter loquar, lex de præſcriptione triennij fuerat proquiritata. Cuius peremptorijs abolita rubricis, lis omnis in ſextum tracta quinquennium terminabatur. Hāc intra Gallias antè neſcitam primus, quem loquimur, orator indidit proſecutionibus, edidit tribunalibus, prodidit partibus, addidit titulis, frequente conuentu, raro cedēte, paucis ſententijs, multis laudibus. Hæc Sidonius. Si dixeris ius antiquum abolitum deſuetudine, rurſus à Iuſtiniano reſtitutū fuiſſe in ſtatum priſtinum, id eſſe verum conſtantiſſimè negabo, tum quòd ſic non ſcribat Iuſtinianus quaſi ius abolitum velit reſtituere, tum etiam quòd Sidonius Apollinaris ſub Anthemio, Leone, & Zenone imperatoribus vixerit: quibus temporibns ius illud quod Iuſtiniano, tanquam eius auctori primo et inuētori tribuitur, erat in vſu. Et quia Zenoni ſucceſſit in imperio Iuſtinus Iuſtiniani pater, idcirco etiā ius illud, quod erat in vſu Zenone imperāte, ſtatim Iuſtiniano imperiū adepto, ſic in deſuetudinem abijſſe nō eſt veriſimile, vt tādem noua aliqua Iuſtiniani op⁹ haberet diſpoſitione.

Ad L.xv.D.De iureiurando.

CAPVT XV.

PAVLVS ſcribit, ad egregias perſonas domum mitti oportere ad iurandum. dict. ca.xv. Pauli reſponſum iſtud ſic eſſe intel-

Q ligēdum,

ligendum,vt in publicis iudicijs ad egregias potentia dignitateque perſonas, teſtimonij cauſſa prętor,hoc eſt quęſitor ipſe domum mitteretur, qui perſonas huiuſmodi iuratas domi interrogaret;apertè teſtatus eſt Cornelius Tacitus, Analium lib.ij. Ceterùm Vrgulaniæ, inquit, potentia adeo nimia ciuitati fuit,vt teſtis in cauſſa quadam venire dedignaretur.Miſſus eſt prætor qui domi interrogaret:cùm virgines Veſtales in foro & in iudicio audiri quoties teſtimonium dicerent,vetus mos fuerit.

De iuſtis vxoribus, & iniuſtis.

CAPVT XVI.

VXOR alia iuſta eſt,alia iniuſta. cap.xiij. §.i.Ad l.Iul. de adul.Iuſta eſt quæ in manum viri conuenit,vſu,farre, aut coëmptione:iniuſta, quam ſola conſuetudo vxorem facit,& cum qua ius eſſe connubij leges non patiuntur.De hac duplici vxorum ſpecie ſic ſcribit in Topicis Cicero: Genus eſt vxor;eius duæ formę,vna matrumfamiliàs,hę ſunt quę; in manum conuenerunt;altera earum quæ tãtummodo vxores habentur. Quem locum interpretans Boëtius, malè vſu vxores ad alteram hanc vxorum ſpeciem rètulit,quæ tãtummodo vxores habentur. Ait enim Cicero vxores omnes quæ in manus conuenerunt, ad priorem ſpeciem referendas eſſe. Idem Cicero, nõ farre aut coëmptione duntaxat;ſed vſu etiam in manum conueniri ex-

preſsè

preſsè teſtatus eſt pro L.Flacco, his verbis: In manum, inquit, cõuenerat. Nũc audio; ſed quæro vtrum vſu, an coëmptione? Proinde non eſt dubium quin aliò apud Ciceronem referẽda ſit illa vxorũ ſpecies, quæ matreſfamiliâs nõ erant, nimirum ad vxores iniuſtas. Qui ciuem Romanam vitiauerat, aut eam indotatam ducere, aut ſi hoc recuſaret, capitis argui conſueuit, nec intererat filiúſne familiâs eſſet, an paterfamiliâs. Idque in Adelphis teſtatur expreſsè Terentius, his verſibus:

———Fero alia flagitia ad te ingentia
Boni illius adoleſcentis. M. Ecce autem. D. Noua,
Capitalia. M. *Obe iã. D. Neſcis qui vir ſit. M. Scio.*
D. Abſtulte, tu de pſaltria me putas agere,
Hoc peccatum eſt in virginem ciuem: M. Scio.

Et paulò pòſt: (*habet.*
Puer natus eſt. M. Dij bone vortant. D. Virgo nihil
M. Audiui. D. Et ducenda indotata eſt. M. Scilicet.

Idipſum teſtatus eſt etiam in Aulularia Plautus, cùm Lyconidem adoleſcentem, qui Euclionis filiam vitiauerat, ſic loquentem introducit:

Quin tu eã inuenies, inquã, meã eſſe oportere Euclio.

Eoque viſus eſt reſpexiſſe Martianus, ſic de eo qui cum ingenua muliere cõſuetudinem habet, diſſerens: Sed neceſſe eſt ei vel vxorem eam habere, vel hoc recuſantem ſtuprum cum ea committere. ca. iij. de cõcu. Et hoc nimirũ illud eſt, quod ſic Modeſtinus ſcribit: In liberę mulieris conſuetudine, non concubinatus, ſed nuptiæ

intelligendæ ſunt.cap.xxiiij.de ritu nupt.Igitur ciuem Romanam honeſtę vitæ & ingenuam vitiatam, is qui vitiauit, ſola conſuetudine, ſine aliqua in manus conuẽtione, vxorem nanciſcitur. Quam ſi domum ducere noluerit, ſtupri arguitur, eiúſque pœna coërcetur. cap. xxxiiij. Ad L.Iul.de adult. Donatus in Terent. Ducenda inquit eſt indotata niſi damnandus ſit Æſchinus. Eaque vxor ideo iniuſta dicebatur, quòd non ritè domum per aliquam in manus cõuentionem ducta eſſet. Per quam conuentionem ſi tandem duceretur, fieri ex iniuſta vxor iuſta ſolebat. Quo ſenſu matremfamiliâs viſus eſt accepiſſe Terent. in Adelphis, cũ ita ſcriberet:

Meretrix, materfamiliâs, erit vna in domo?

Per meretricem pſaltriam intelligẽs, Cteſiphonis amicam; & per matremfamiliâs, ciuem illam virginem, quam Æſchinus vitiauerat, & poſtea patris conſenſu iure riteque domum ducturus erat. Iniuſtæ etiam vxores ſunt, quę duci legibus prohibentur. veluti ſi famoſam quis vxorem duxerit, aut libertinam ſenator, licet lege Iulia & Papia huiuſmodi prohibitæ ſint nuptiæ, tamen contractæ non diſſoluuntur: ſed hac pœna qui nuptias huiuſmodi contrahunt plectuntur, vt nec iuſtam vxorem habeant, nec procreent liberos iuſtos, ſed ſpurios. Idque ſatis indicat in fragmentis Vlpianus, tit.xvj. Aliquando, inquit, nihil inter ſe capiunt vir & vxor, id eſt ſi contra legem Iuliam & Papiam

Popœam

Popœam cõtraxerint matrimonium. Verbi gratia, ſi famoſam quis vxorem duxerit, aut libertinam ſenator. Ecce, docet expreſsè Vlpianus contra legem Iuliam & Papiam poſſe matrimonium, ſiue (vt idem Vlpianus cap.x. de cond. & dem. ſcribit) nuptiale iugum contrahi, licet matrimonium illud iuſtum legitimúmque non ſit, & per hoc nihil capere vir ex vxoris, & vxor ex mariti bonis teſtamento potuerit. cap. j. Vnde vir & vxor. An igitur ſolui neceſſariò debuiſſe, & ad mortem alterutrius durare huiuſmodi matrimoniũ dicemus non potuiſſe? Sanè Cic. huiuſmodi matrimonia diſſolui ſub hoc prætextu non conſueuiſſe, quòd eſſent legibus contraria, his verbis docet in Top. Si mulier cùm fuiſſet nupta cum eo quicum connubij ius non eſſet, nuntium remiſit, quoniã qui nati ſunt patrem non ſequuntur, pro liberis manere nihil oportet. Senſus enim eſt; ſi quo caſu diuortium inter eos factum ſit, qui matrimonium contta leges contraxerunt, quia patrem liberi non ſequuntur, hoc eſt, quia liberi ſpurij ſunt, pro liberis manere nihil oportet. Huc etiam arbitror Celſum reſpexiſſe cùm ita ſcriberet: Cùm legitimæ nuptiæ factæ ſunt, patrem liberi ſequuntur. cap.xix. de ſtatu hom. Vult enim Celſus liberos ex iuſtis nuptijs procreatos patrem, ex iniuſtis matrem tanquã ſpurios & vulgò quæſitos ſequi. Proinde quod Vlpianus ait libertinam vxorem quam ſenator duxit, quandiu

maritus in ordine ſenatorio eſt, vxorẽ non eſſe, ſed amiſſa dignitate vxorem eſſe incipere, cap. xxvij. de ritu nupt. hoc ſic eſſe intelligendum videtur, vt iuſta vxor nõ ſit libertina quam ſenator duxit, eámque eſſe iuſtã incipere ſimul atq; ſenatoria dignitas depoſita eſt. ca. j. Vnde vir & vxor. Et ſic quidem vxoris nomen interdum accipi poſſe, Ambroſius ignoraſſe non videtur, ad hunc modum in ſermone lxv. ſcribens: Mulier igitur tua, ſi talibus moribus prædita eſt vt mereatur conſortiũ, mereatur & nomen vxoris, pręſta concubinę tuæ libertatẽ & nomen vxoris, ne tu adulter ſis potius quàm maritus. In hoc enim loco per nomẽ vxoris, iuſtã haud dubiè vxorem intelligit Ambroſ. ea nimirum ratione, qua nuptias contra legem Iuliã & Papiã contractas, nuptias non eſſe Paulus & Modeſtin. ſcribunt, ca. xv. & xlii. de ritu nupt. Paulũ enim & Modeſtinum de iuſtis nuptijs ſenſiſſe, dubium nõ eſt. Et ſic quidẽ ſatis eſſe manifeſtum puto nuptiarum vxorúmq; nomine interdũ iuſtas, interdum iniuſtas cõtineri: eadémq; ratione matrimonium pro argumẽti ſubiecti qualitate interdum vt iuſtum, interdum vt iniuſtum accipiẽdum eſſe in reſponſis prudentũ, ex Vlpiano conſtat. ca. xvii. rer. amot. Idq; mirum in modũ confirmatur alio quodam Vlpiani reſponſo. Si ſenatori, inquit Vlpian. indulgentia principis fuerit permiſſum libertinã iuſtam vxorẽ habere, poteſt iuſta vxor eſſe. ca. xxxi. d. rit. nupt. Ecce, non ait Vlp. ſi indulgen-

dulgētia principis fuerit ſenatori permiſſum libertinam vxorem habere,ſed libertinam habere iuſtam vxorem:hoc eſt,ſi ſenatori,eam,quam contra legem Iuliam & Papiam vxorem duxit, libertinam permiſerit princeps loco vxoris iuſtæ habere; hac indulgentia principis,vxor quæ iniuſta fuerat, iniuſta eſſe deſinit, & iuſta efficitur. Igitur ex iniuſta hic apud Vlpianum iuſtam facere dicitur ſenatoris vxorem indulgentia principis.Et idcirco quod Iuſtinianus apud Vlpianum quæſitum eſſe ait, ſi libertā quis vxorem habeat,deinde ſenator fiat,an ſoluatur matrimonium,quia lex Papia inter ſenatores & libertas ſtare connubia nō patitur,ca.fi.C.de nuptijs:id illius hominis aridum commentum eſt, qui nec Papię legis nec Vlpiani intentionē probè ſatis videtur aſſecutus : nempe Triboniani. Quia enim lege Papia ſenatores libertinas vxores ducere prohibentur,& quia ſic ſcripſerat ad eandem legem Vlpianus, *Quamuis interim vxor nō ſit*,ca.xxvii.de ritu nupt. hæc Vlpiani verba non magis intelligens quàm Papiæ legis intentionem , in eum errorem incidiſſe viſus eſt idem Tribonianus , vt exiſtimauerit huiuſmodi matrimonia quòd nō eſſent legitima,diſſolui conſueuiſſe:idq; ſibi & legem Papiam & Vlpianum eius interpretem voluiſſe. Illius interim reſpōſi omnino immemor, quod in titulum Ad municipalem,ex libro primo Calliſtrati de cognitionibus, à librarijs ſuis tranſlatum eſt. Ait enim

expreſsè Calliſtratus,mulieres quæ in matrimonium ſe dederunt non legitimum,non ibi muneribus fungendas,vnde mariti earum, ſed vnde ipſæ ortæ ſunt.cap.xxxvii.Ad municipal. Ex quo loco(vt de ijs taceam quorum ſuprà meminimus) euidenter etiam intelligi poteſt,matrimonium contra leges contractum,diſſolui non conſueuiſſe.arg.cap.vlt. de leg.j. cap. ij. de his quæ vt indig. Ideoque non de ſoluendo matrimonio quicquam apud Vlpianum fuiſſe quæſitum puto, ſed potius an connubium eſſe deſinat, hoc eſt, an vxor illa quam iuſtè & legitimè ante ſenatoriam dignitatem maritus duxerat, iuſta vxor viro in ordinem ſenatorium adlecto eſſe deſinat,& iniuſta fiat. Sic enim accipiẽdum eſſe caput xxvij.de ritu nupt. demonſtrauimus, ex quo capite omnino fit mihi veriſimile, in hunc errorem Tribonianum incidiſſe. Leges etiam ciuem Romanũ Romanam ciuem minorem duodecim annis, latinam aut peregrinam, vel eam quę dedititiarum numero eſt, ducere, ciuémque Romanam latino,peregrino, aut deditio nubere vetabant. Et quamuis connubium inter huiuſmodi perſonas eſſe non poſſit, matrimonium tamen nõ prohibetur.cap.xiij. §.vj. Ad l.Iul.de adult. L. xxiiij. in fi.d. tit. Sed quia matrimonium illud iuſtum non eſt, idcirco liberi in patris non ſunt poteſtate, vxor inter iniuſtas vxores numeratur,& quaſi ab indignis ea quæ donata ſunt, ablata fiſco vindicantur. cap.

xxxij. in

xxxij.in fi.d.do.int.vir.& vx.Delinquunt enim hi,qui prohibitas nuptias contrahunt, cap. vlt. de leg.j. cap.ij.de his quæ vt indig. auf. Idque etiam ex Vlpiani tit. v. & vij. dilucidè probari poteſt. Ad iniuſtas vxores illæ etiam vxores referendæ ſunt, quas ſine parentum conſenſu filij familiâs ducũt.idq; mihi voluiſſe viſus eſt Paulus Sent.lib.ij.tit.xix.cùm ita ſcriberet.Eorum qui in poteſtate patris ſunt, ſine voluntate eius matrimonia iure non contrahũtur, ſed contracta non ſoluuntur.Dixit Paulus, *Iure non contrahuntur*, pro eo quod eſt, nec vſu, nec farre neq; coëmptione. Ijs enim tribus duntaxat modis olim iure,&, vt vtar Tertulliani verbo, ritè,vel (vt Tryphoninus loquitur)ciuiliter cõtrahi matrimonia ſolent. cap. xxviij.§.iij.in fi. de lib.& poſt.Tertull.lib.ij.ad vxorem: Nam nec in terris,inquit,filij ſine conſenſu patrum ritè & iure nubent.Sed contracta, inquit Paulus, non ſoluuntur.Quæ res efficit vt feminæ,quas ſine patrum conſenſu filijfamiliâs ducunt,inter vxores iniuſtas numerentur.Cur autem contracta non ſoluantur, conſuetudo in cauſſa eſt. Nam ſi is qui cum ingenua muliere conſuetudinẽ habet, etiamſi in patris ſit poteſtate, ſtupri cogatur quæſtionem pati, ſi vitiatam ciuem poſtquam abuſus eſt, domum non duxerit; quanto magis filiusfamiliâs, eam quam ſine patris conſenſu duxit vxorẽ, in matrimonio retinere cogendus eſt?Idque mihi viſus eſt Paulus voluiſſe,cum ita

ſcriberet: *Contemplatio enim publicæ vtilitatis, priuatorum commodis præfertur:* hoc eſt, patriæ poteſtati cap.i.§.iij.de lib.exhib. Vtile ſiquidem publicè eſt, vitiatas virgines ingenuas, à ſuis vitiatoribus etiam inuitis domum vxores duci. Porrò iniuſta huiuſmodi vxor, iuſta fieri per ſubſequentem in manus conuentionem poteſt, conſenſu parentum interueniente .Idque ex Apuleio conſtat lib. vi. de aſino aureo. Cùm enim dixiſſet Apuleius, Veneri Cupidinis nuptias in villa ſine teſtibus patre non conſentiēte factas, legitimas non videri, ſtatim ſubiecit, iniuſtas huiuſmodi nuptias factas eſſe per in manus cōuentionem iuſtas, ſic Iouem loquētem introducens: Iam faxo nuptias nō impares, ſed legitimas & iuri ciuili congruas. Hæc etiā verba ſubijciens: Sic ecce Pſyche conuenit in manum Cupidinis. Et hoc nimirum illud eſt quod Iulianus ita ſcribit: Nuptiæ inter eaſdem perſonas, niſi volentibus parentibus renouatæ iuſtæ non habentur. cap.xviij.de ritu nupt. Senſus enim eſt, nuptias ſine conſenſu parentum contractas non aliter inter eaſdem perſonas pro iuſtis haberi; quàm ſi volentibus parentibus per in manus conuentionem eſſent renouatæ. Nūc videndum eſt, de quibus vxoribus iniuſtis accipi debeat quod ſic Vlpianus ſcribit: Planè ſiue iuſta vxor fuit, ſiue iniuſta, accuſationem inſtituere vir poterit: cap. xiij.§.1.Ad l.Iul.de adult. Vxores quæ vſu habebantur iniuſtas appellari non potuiſſe, ex Cice-

rone

rone demõſtratum eſt. Proinde ad omnes illas, de quibus hoc capite locuti ſumus, iniuſtas vxores non dubito quin hoc reſponſum Vlpiani referendum ſit. Quod quidem reſponſum ſic eſt acccipiẽdum, vt dicamus nihil aliud Vlpianum voluiſſe, quàm maritum poſſe accuſare vxorem, non iuſtam ſolùm, ſed etiam iniuſtam: iuſtam quidem iure mariti, iniuſtã verò non mariti ſed extranei iure. d. cap. xiij. §. ij. Interpretationem hanc noſtram confirmat Sextus Cęcilius, quem ait Vlpianus ſcripſiſſe, legem Iuliam de adulterijs ad omnia matrimonia pertinere: hoc eſt, omnes vxores poſſe à ſuis maritis adulterij accuſari, non autem omnes vxores à ſuis maritis iure mariti accuſandas eſſe. Et hæc quidem omnia quæ à nemine ſunt animaduerſa, eſſe digna quæ cognoſcantur, & certiſſima puto.

De comitibus matrumfamiliâs & matronarum.

CAPVT XVII.

MORIS fuiſſe, vt ſine comite materfamiliâs aut matrona nõ prodiret in publicum, & idcirco non leuem iniuriam eiſdem fieri ab ijs qui comites earum abducunt, teſtatur Vlpianus cap. xv. §. xi. & xij. cap. x. & ix. de iniurijs. Ad quem morem reſpexiſſe viſus eſt Plautus in Amphytruone, vbi Alcumenam ſic loquentem facit:

Valeas, tibi habeas res tuas, reddas meas:
Iuben' ire mihi comites? IV. Sanã es? AL. Si nõ iubes
Ibo egomet, comitem pudicitiam duxero.

De

De his comitibus ſic loquitur diuus Hieronymus in epiſtola, quam ad Furiam Romanam nobilémque viduam ſcripſit: Noli ad publicum ſubinde procedere, & ſpadonum exercitu præeunte viduarum circumferri libertate. Et paulò poſt: Nec procurator calamiſtratus nec formoſus collactaneus, nec candidulus, & rubicundus aſſecla adhæreat lateri tuo. Idem Hieronymus in alia quadam epiſtola, de inſtitutione filiæ diſſerens, quam pia mater Chriſto & virginitati conſecrauerat, ſic Letæ ſcribit: Placeat ei comes non compta, neque formoſa, atque laſciua, quæ liquido guttere carmen dulce moduletur; ſed grauis, pallens, ſordidata, ſubtriſtis. Addatur illud eiuſdem Hieronymi, ad Demetriadem virginem: Graues feminæ, & maximè viduæ ac virgines, tibi comites eligantur, quarum prabata eſt conuerſatio, ſermo moderatus, ſancta verecundia. Et paulò poſt: Mores enim & ſtudia dominarum, plerunque ex ancillarum & comitum moribus iudicantur.

Verus intellectus L. Ob æs alienum, C. De obligat. & actionib.

CAPVT XVIII.

SVBLATA de nexis lege decemuirali, non omnino debitores creditoribus addici deſierunt. Fuit enim in vſu addictio quædam voluntaria, qua ſe in voluntariam ſeruitutem tamdiu addici debitores patiebātur, donec ſuis

ſuis creditoribus ſatiſfeciſſent. Idq; teſtatus eſt expreſsè Varro, ſic de lingua latina lib. vi. ſcribens: Liber homo qui ſuas operas pro pecunia quam debeat, dat, dum ſolueret, nexus vocatur, vt ab ære obęratus. Deq; huiuſmodi addictione omnino ſentire viſus eſt Diocletianus, cùm ita ſcriberet: Ob ęs alienũ ſeruire liberos creditoribus iura cõpelli non patiũtur. ca. xij. C. de obl. & act. Inuiti ergo creditoribus debitores ſeruire non cogũtur, ſed rectè inuiti in carcerem detrahuntur. ca. 1. C. qui bo. ced. poſ. Et ſic pœnã carceris volũtaria ſeruitute effugere, ſi vellent, poterant. De qua pœna ſcribit ad hunc modum in libro de Tobia diuus Ambroſius: Offertur pecunia creditori; vix inquit hæc ſoluit vſuram: caput debes. Reddit exhauſto patrimonio capitis reus, & imminuto accipit fœnore, accipit inducias triſtiores bellicis; quaſi poſt biduum præliaturus. In bello enim victoria incerta, hîc certa inopia: illic ſe clypeo tegit, hîc nudus occurrit: illic lorica pectus includit, hîc totus carcere includitur: illic manus telis onerat, arma ſagittis, hîc ære vacuas offert vinculis alligandas. Ducitur plerũque vterque captiuus. Huic etiam conſentaneum eſt quod idem Ambroſius ſic Officiorum lib. i. ſcribit: Grandis culpa eſt, ſi te ſciente fidelis egeat, ſi ſcias eum ſine ſumptu eſſe, fame laborare, & non adiuues; ſi ſit in carcere, & pœnis & ſupplicijs propter debitum aliquod iuſtus excrucietur. Eoque arbitror Licinium etiam

etiam Rufinum reſpexiſſe, cùm ita ſcriberet: Si victum vel ſtratum inferri iudicato non patiatur, vtilis in eũ pœnalis actio danda, vel, vt quidam putant, iniuriarum cum eo agi poterit. ca. xxxiiij. de re iudicat. Senſus enim eſt, eum pœnali vel iniuriarum actione teneri, qui non patitur ad debitorem ſuum condemnatum & in carcerem detruſum, victum vel ſtratum inferri. Aut igitur iudicati in volũtariam ſeſe conijcere debebant ſeruitutem, aut certè hoc recuſantes ſqualores pœnáſque carceris, ſi iudicatæ pecuniæ non ſatiſdarent, perferre ac pati. Idq; prꝫter Ambroſium, teſtatus eſt etiam expreſsè Valer. ſic de Tiberio Graccho lib. iiij. ſcribens: Cùm ex profeſſo inimicitias cum Africano & Aſiatico Scipionibus gereret, & Aſiaticus iudicatæ pecuniæ ſatiſdare non poſſet, atq; ideo à conſule in vincula publica duci iuſſus eſſet, appellaſſétque collegium tribunorum; nullo volẽte intercedere ſeceſſit à collegis. Eoq; tacitè arbitror Vlpianũ reſpexiſſe, ca. xvj. in fine. de acceptilat.

Indicatur Triboniani facinus quoddam; & explicatur Vlpiani locus perdifficilis.

CAPVT. XIX.

OLIM duobus modis ſolet rem venditam venditor emptoris facere, mãcipatione, & in iure ceſſione; quemadmodum in eo capite demonſtratum eſt, quòd de mancipationibus, libello ad leges duodecim tabularum ſingulari nuper inſeruimus. Si res em-

ptoris

ptóris non eſſet facta, hoc eſt nec data mancipio, nec in iure ceſſa, nec vſucapta; in bonis quidẽ iure gentiũ emptoris erat, iure verò Quiritium manebat venditoris. Antiquitatem hanc ſuſtulit Iuſtinianus, & nuda traditione rem venditam, aut alio modo alienatã, emptoris alteriúſue cuiuſuis acquiſitoris fieri voluit, ſine aliquo mancipationis aut in iure ceſſionis medio. Hæc cùm ita ſint, nunc propemodum intelligimus quid ſentiendum ſit de quodã Vlpiani reſponſo, in quo ſic ſcriptũ eſt: Qui vendidit, neceſſe non habet fundum emptoris facere, vt cogitur qui fundum ſtipulanti ſpopondit. ca.xxv. de cont.empt. Quia enim Vlpiani ſeculo in vſu mancipationẽ & in iure ceſſionem fuiſſe certiſſimum eſt, idcirco dubium etiã non videtur, quin ita ſcripſerit Vlpian. *Qui vẽdidit, neceſſe habet fundum emptoris facere, vt cogitur qui fundum ſtipulanti ſpopondit.* Hoc eſt, venditor fundum mancipio dare, aut eo emptori in iure cedere compelli poteſt. Hoc enim eſt fundum emptoris facere. Ceterùm Tribonianus non ignorans Iuſtinianum antiqua rerum mancipi & nec mancipi ſublata differentia, transferri nuda traditione rerum mancipi dominia voluiſſe, negationem adiecit, & ſic ſcripſit: *Qui vendidit, neceſſe non habet,* &c. Nihil reprehendo. Iuſtinianus enim eam dedit Triboniano in prudentum reſponſis digerendis auctoritatem, vt illud omne quod pandectis incluſum eſt, ad ſui

tempo-

temporis rationem accommodari voluerit. Negligẽtiam tamen Triboniani vehementer accuſo, quòd vnica negatione contentus nón potius ſic ſcripſerit: *Qui fundum vendidit, neceſſe non habet fundum emptoris facere, vt nec cogitur qui fundum ſtipulanti ſpopondit.* Non enim magis ſtipulanti promiſſus quàm venditus fundus, mancipatione aut in iure ceſſione, ſublata rerum mancipi & nec mancipi antiqua differentia, fieri emptoris debuit.

Verus intellectus L. Cum vir nubit, C. Ad legem Iul. de adult.

CAPVT XX.

NON ſatis cõſtat quid imperatores Conſtantius & Cõſtãs ſibi voluerint, cùm ſic ſcriberent: Cùm vir nubit, in femina viros paritura quid cupiatur, vbi ſexus perdidit locum, vbi ſcelus eſt id quod nõ proficit ſcire, vbi venus mutatur in alteram formam, vbi amor quęritur, nec videtur? Iubemus inſurgere leges, armari iura gladio vltore, vt exquiſitis pœnis ſubdantur infames, qui ſunt, vel qui futuri ſunt rei. d. l. Cùm vir nubit. Hanc conſtitutionem Accurſius ad eos traxiſſe videtur, qui muliebria patiebantur. Quæ quidem interpretatio, licet reijcienda omnino non ſit, verbis tamen & imperatorum intentioni non ſatiſfacit. Proinde quòd ex ijs qui muliebria patiebantur, nonnulli habitum, vultum, & inceſſum mulie-

brem

brem ſic olim fingerent, vt ſub falſa quadam mu liebri ſpecie, viris viri impudenter nuberent; dubium non eſt quin de ijs ſolis imperatores hîc ſenſerint, de quibus lib. vij. de prouidentia dei, ſcribit ad hunc modum Saluianus Maſſilienſis epiſcopus: Quis credere aut audire etiã poſſit, cõuertiſſe in muliebrem tolerãtiam viros non vſum ſuum tantùm atque naturam, ſed etiam vultum, inceſſum, habitum, & totum quicqud penitus aut in ſexu eſt, aut in vſu viri? adeo verſa in diuerſum omnia erant, vt cùm viris nihil magis pudori eſſe debeat, quàm ſi muliebre aliquid habere videantur; illic nihil viris quibuſdam turpius videretur, quàm ſi in aliquo viri videretur. Et id quidem adeo verum fuiſſe teſtatus eſt paulò pòſt idem Saluianus, vt impuri huiuſmodi & ſcelerati viri, ſumentes habitum gradúmque fingentes muliebrem, femineis tegminum illigamentis etiam capita velarent; haud dubiè quò ſub femineo habitu, & velamento, viri viris ſecurius nuberent. Cùm, inquit Saluianus, muliebrem habitum viri ſumerent, & magis muliebrem gradum fingerent, cùm indicia quædam monſtruoſæ impuritatis ſibi innecterent, & femineis tegminum illigamentis capita velarent, atq; hoc publicè in ciuitate Romana, vrbe illic ſumma & celeberrima: quid aliud quàm imperij dedecus erat, vt in medio reipublicæ ſinu execrandiſſimum nefas palàm liceret admitti? Quo in loco videndum eſt, an non

R pro

pro *mōſtruoſæ*, omnino *menſtruoſæ* legendum ſit. Et magis eſt, niſi me decipit coniectura, vt legi ſic debeat. Quaſi dixerit Saluianus, non eos ſolùm habitum, formam & inceſſum muliebrem aſſumpſiſſe, ſed etiam indicia quædam menſtruoſæ impuritatis ſibi innexuiſſe. Et hæc quidem cùm ita ſint, nunc opinor intelligimus, quid in hoc reſcripto, quod ad populum Romanum dirigebatur, ſibi voluerint imperatores. Nimirum ſi vir ita nubat viro, vt non vir ſed femina viro nubere videatur, eo qui virum ducit fraudem non ignorante, volunt imperatores in vtrũque gladio animaduerti. Hæc autem verba: *In femina viros paritura quid cupiatur, vbi ſexus perdidit locum*, vitioſa eſſe, & ſic reſtituenda puto: *Cùm vir nubit vt femina viris paritura, quid cupiatur, vbi ſexus perdidit locum?* & ſic intelligenda; Cùm vir nubit vt femina viris paritura, cur ibi quæritur ſexus vbi ſexus perdidit locum? Cùm vir nubit vt femina, huiuſmodi ſcelus eſt, cuiuſmodi ſcire non proficit, inquiunt imperatores; credo quia ſexus perdidit locum. Cùm vir nubit vt femina, venus mutatur in alteram formam. Quomodo? Ita nimirum, vt vir ſub falſa muliebri ſiue venerea forma deliteſcat. Denique cùm vir nubit vt femina, amor quęritur, & ille qui quæritur amor non videtur. Quæritur enim ab impuro marito abominanda quædam in virum libido viri; & quia ſub forma muliebri libido huiuſmodi, cùm vir vt femina nubit, occultatur,

cultatur, ideo ille qui quæritur amor non videtur. Nec ſanè dubito, quin ad hanc conſtitutionem tunc etiam reſpexerit Saluianus, cùm poteſtatem arguebat, quòd ſcelus iſtud ſciens pateretur perpetrari. Poteſtas quippe magna, inquit, & potentiſſima, quę inhibere ſcelus maximum poteſt, quaſi probat debere fieri, ſi ſciens patitur perpetrari. In cuius enim manu eſt vt prohibeat; iubet agi, ſi non prohibet admitti. Et ita quidem in manu fuiſſe videtur præfecti vrbis, præſidis, & proconſulis, ex hac conſtitutione ante tempora Saluiani dudum edita, in illos viros gladio animaduertere, qui vt feminæ viris nubebant. Eámque deinde animaduerſionem neglectam ſuis temporibus à poteſtatibus fuiſſe, conqueritur optimus Saluianus.

* *
*

IAC. RÆVARDI I.C.

VARIORVM, SIVE DE IVRIS AMBIGVITATIBVS LIBER QVINTVS.

De veris agnationum cognationúmque differentijs.

CAPVT PRIMVM.

SANGVINEM A GENERE EXPRESſè diſtinguit Liuius libro primo: Ne, inquit, grauarentur homines cum hominibus ſanguinem & genus miſcere. Per ſanguinem haud dubiè naturalem, & per genus ciuilem originem intelligens. Omnis ſiquidem origo, vel eſt ſanguinis, quæ ex ſolo naturali iure cõſtat; vel eſt ſanguinis & generis ſimul, quæ tam ciuili quàm naturali iure confirmatur; vel eſt denique generis tantùm, quam ſola ciuilis agnouit ratio: cap. iiij. §. ij. de gradib. Diuiditur autem iure ciuili ſanguinis coniunctio in gentem & in genus. Gens genus continet, non contrà genus gentem. Genus enim ad ciuile principium cuiuſq; gentis trahitur, & in linea directa verſari duntaxat videtur, ſic quidem vt eius appellatione agnati non comprehendantur. Idq; ex antiqua cuiuſdam inſcriptionis particula poteſt euidenter animaduerti, quæ ſic de hortis legatis

gatis ſcriptum continet: EXCEPITQVE NE QVIS EOS VENDERET, SED PER GENVS IPSORVM POSSESSIO CVRRERET, VEL PER ATNATOS VEL MANVMISSOS. Ex quo loco probari videtur inter ſolos aſcendentes & deſcendentes generis appellationi locum fuiſſe. Idque notatio nominis mirum in modum confirmat. Cum enim genus à genendo, quod veteribus idem cum gignẽdo, eſt, appellatum ſit, quis dubitabit quin hi ſolùm, à quibus nos ſumus, & qui à nobis ſunt geniti, generis comprehendantur appellatione? Gens autem quanquam ad principium etiam cuiuſque generationis rectámque cognationis lineam, ſiue, vt ait Cornelius Fronto, ad ſeriem maiorum pertineat; ad agnatos tamen gentiléſque referri nihilominus poteſt. Hãc generis gentíſque differentiam ignoraſſe non videtur Papinianus, qui ſic de probationibus ſcribit cap. j. Quoties quæretur genus an gentem quis haberet, nec ne, eum probare oportet. Sic genus accepiſſe viſus eſt etiam Symmachus Epiſt. lib. ij. Genus eius, inquit, ſenatoriũ eſt; mens ac modeſtia, origine ſua ac ſtirpe nobilior. Haud dubiè ſenatorium genus originem appellans ſenatoriam. Et id quidem tunc ſemper verum eſt, cùm propriè quid genus ſit, inſpicimus. Abuſiuè enim & impropriè pro gente generis nomen plerunque veteres vſurpaſſe, certius eſt quàm vt doceri neceſſum ſit. Gens diuiditur in

ſtirpes. Stirpes alio modo appellantur familiæ, alio domus. cap. pe. §. fi. de cont. tab.bo.poſſ. cap.xvij.de teſtib.Catullus in Epithalamio:

Nulla quit ſine te domus
Liberos dare, nec parens
Stirpe dicier, & poteſt Te volente.

Sic Liuius filium appellat virilem ſtirpem lib.j. Breui, inquit, ſtirps quoq; virilis ex nouo matrimonio fuit, cui Aſcaniũ parentes dixêre nomẽ. Et paulò pôſt: Pulſo fratre, Amulius regnat, addit ſceleri ſcelus, ſtirpem fratris virilem interimit. Addatur Arnobij illud aduerſus gẽtes lib. i. Non dulciſſimas procreant liberorum ſtirpes? Pro ſtirpe domum etiam veteres dixiſſe, ex Saluſtio conſtat, qui ſic in Catil. ſcribit: Poſtremò captus amore Aureliæ Oreſtillæ, cuius prę ter formã nihil vnquam bonus laudauit, quòd ea nubere illi dubitabat, timẽs priuignum adultum ætate, pro certo creditur, necato filio, vacuam domum ſceleſtis nuptijs feciſſe. In ſtirpes diuiditur hereditas, §.cum filius, Inſt.de heredit.quę ab inteſt.def. nõ quę in gentes, ſed quæ in domos, in diuerſas gentis vnius familias diuiditur. Itaque nulla poteſt eſſe gens ſine ſtirpe, vt nec ſtirps ſine gente aut genere. Habebat etiam gens quælibet multas & varias domos ſiue ſtirpes, tot nimirum quot erant in vnaquaque gente patreſfamiliâs: quælibet verò ſtirps vnam duntaxat gentem. Ideoque poteſt quis ex eadem gente eſſe, etiam ſi ex eadem domo non

ſit;

ſit;ſed contrà ex eadem domo ſiue ſtirpe quis eſſe non poteſt, niſi etiam ex eadem gente ſiue genere ſit. Eoque referendum eſt quod de controuerſia inter Marcellos et Claudios ſcribit ad hunc modũ Cicer. de orat.li.i. Quid? qua de re inter Marcellos & Claudios patricios centumviri iudicauerunt, cùm Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudij patricij eiuſdem hominis hereditatem gente ad ſe rediјſſe dicerent, nonne in ea cauſſa fuit oratoribus de toto ſtirpis & gentilitatis iure dicẽdum? Senſus enim eſt, Claudij non plebeij, ſed patricij (erãt enim alij plebeij, alij patricij, auctore in vita Tiberij Suetonio) huiuſmodi hereditatẽ gẽte ad ſe pertinere contendebãt, Marcellis cõtrà nõ gẽte ſolùm ſed etiam ſtirpe eandem hereditatem ſuam eſſe ſedulò proponẽtibus: id cùm negarent Claudij, exorta fuit de ſtirpis & gẽtilitatis iure inter Claudios patricios & Marcellos cõtrouerſia. Sic nimirum vt ſi ſtirpe heredes ſe probarẽt Marcelli, in ſucceſſione Claudijs præferrẽtur, ſin minus, de gente diſputatio tractaretur. Idque ſic non accipere conuenit, quaſi Claudijs & Marcellis huiuſmodi liberti filius aliquo cognationis agnationiſue iungatur vinculo; ſed ita potius vt Claudij & Marcelli de patroni familia videãtur inter ſe cõtendiſſe. Videlicet ad eum modum, vt ſi patronus ex vna dum viueret cũ Marcellis ſtirpe, ex vna domo proueniſſet, túc Claudijs in hac ſucceſſione Marcelli ſine aliqua cõtrouerſia

præferrētur. ſin verò gente ſolùm tam Claudijs quàm Marcellis cognatus eſſet idem patronus, tunc vtique Claudiorum ne an Marcellorum domus ſiue ſtirps in hac gente patroni familiæ proximior eſſet, diligenter inquirebatur: Et ſi quidem ſtirpe Marcelli Claudijs eſſent illi familię patroni proximiores, illi hereditatem obtinerent; ſin contrà Marcellis Claudij, tūc Claudij heredes eſſent. Ceterùm familiæ appellatio variè accepta eſt. nam & in res & in perſonas deducitur. Refertur etiam, inquit Vlpianus, familiæ appellatio ad corporis cuiuſdam ſignificationem, quod aut iure proprio ipſorum, aut communi vniuerſæ cognationis continetur. Iure proprio familiam dicimus plures perſonas quæ ſunt ſub vnius poteſtate; iure verò communi omnes agnatos. cap. cxcv. de verb. ſignif. Idq; etiā expreſsè teſtatus eſt Feſtus; Familia, inquit, antea in liberis hominibus dicebatur, quorum dux & princeps generis, vocatur paterfamiliæ: vnde familiæ nobilium Pompiliorum, Valeriorum, Corneliorum. Quo etiam ſenſu familiam accepiſſe viſus eſt Apuleius in Apologia ſecūda. Domus eius, inquit, tota leonina, tota familia cōtaminata. Haud dubiè per domum, ſtirpem; & per familiam gentem intelligens. Eſt igitur vna familia, ad quam omnes ſtirpes referuntur, & illa gentis nomine appellari conſueuit. ſunt etiam aliæ quæ ex ſtirpibus cōſtant. Quot enim vnius gētis diuerſæ ſtirpes ſunt, totidem diuerſę

eiuſdem

eiuſdem gentis familiæ ſunt. Idque liquidò demonſtrat in Nerone Suetonius. Ex gente Domitia, inquit, duæ familiæ claruerunt, Ciluinorum & Ænobarborum. Et hinc quidem intelligimus, quid ſibi voluerit Vlpianus cùm ita ſcriberet: Nam etſi patrefamiliâs mortuo ſinguli ſingulas familias habent: tamen omnes qui ſub vnius poteſtate fuerunt, rectè eiuſdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi ſunt. d. cap. cxcv. Senſus enim eſt, quamuis duce & principe generis mortuo ſinguli qui in eius poteſtate fuerunt, ſeparatas & proprias domos, ſtirpes, ſiue familias habeant; quia tamen ex eadem domo & gente proditi ſunt, rectè eiuſdem familiæ appellabuntur. Ex quo loco manifeſtò conſtat, non ad cognomen ſolùm, vt exiſtimauit doctiſſimus Sigonius, ſed ad nomen etiam, hoc eſt tam ad gentem quàm ad ſtirpem referri familiam poſſe. Omnes igitur qui eiuſdem nominis ſunt, eiuſdem quoque familiæ ſunt, non ſtirpium ſed gentis ſiue generis reſpectu; reſpectu verò ſtirpium quot diuerſæ ſtirpes ſunt, tot diuerſæ familiæ ſunt, non quidem nomine, ſed cognomine. Idque mihi voluiſſe viſus eſt Suetonius cùm ſic de Galba ſcriberet: Imagines & elogia vniuerſi generis exequi longum eſt, familiæ breuiter attingam. Qui primus Sulpitiorum cognomē Galbæ tulit, cur aut vnde traxerit ambigitur. Huic etiam cōſentaneum eſt quod idem Suetonius ſic in Ti

berio de Claudio Druſo ſcribit: Druſus hoſtium duce Druſo cominus trucidato, ſibi poſteríſque ſuis cognomen inuenit. Diſcedit autem omnis familia patrefamiliâs mortuo in liberos, conſanguineos, & agnatos. Liberi omnes deſcendentes appellantur, capite ccxx. de verb. ſig.cap.vlt.in princ. de bonis damnat. Conſanguinei, fratres & ſorores ex eodem patre, vt ſcribit Vlpian.in frag.tit.xxvi. Agnati autem ſunt, auctore eodem Vlpiano, cognati virilis ſexus per mares deſcendentes eiuſdem familię. Vel, vt eos alio loco idem Vlpianus definiuit, agnati ſunt, cognati virilis ſexus ab eodem orti.ca.ij.de ſuis & legit. Decemuiri conſanguineorum nomen non agnoſcunt. Liberos enim appellant ſuos heredes; conſanguineos verò, & omnes qui ex latere per virilē ſexum coniūguntur, cōmuni nomine agnatos vocant, his verbis: AST SI INTESTATVS MORITVR, QVOI SVVS HERES NEC EXTABIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO: vt eſt apud Vlpianum d. tit. xxv. Conſanguineos igitur expreſsè ab agnatis ſepararunt iuriſconſulti in d.cap. ij. quos agnatorum nomine hac in lege decemuiri complexi ſunt. Porrò agnati inde nomen habere videntur, quòd iure ciuili non in domo nati ſint patrisfamiliâs (in ea enim liberi qui ſunt in poteſtate duntaxat naſcuntur) ſed quòd familiæ adnaſcantur; ſicut agnum exiſtimauit inde appellatum Varro, quòd pecori ouilo

ouilo agnatus eſſet. Et eſt quidem agnationis nomen ciuile, vt familiæ, gentis, & generis; cognationis autem ſanguinis nomen eſt, & naturale, quod interdum in nomen agnationis tranſit. Cognati dicuntur, quaſi ſimul nati, quaſi ex uno nati, quaſi commune naſcendi initium habentes. cap. j. in princ. vnde legit. Et idcirco agnati, inquit Modeſtinus, & cognati in hoc differunt, vt in cognatis, etiam agnati contineantur, in agnatis non vtiq; & cognati. Verbi gratia: Patris frater, id eſt patruus, agnatus eſt & cognatus; matris frater, id eſt auunculus, cognatus eſt, agnatus non eſt. ca. v. vnde legit. Ideo patruus cognatus eſt & agnatus, quia non ſanguinis ſolùm ſed etiã generis ratione inter fratris ſui, hoc eſt mei patris, familiares mecum numeratur. Auunculus autem non agnatus eſt, ſed cognatus duntaxat, quia mihi non generis, ſed ſanguinis tantùm ratione coniunctus eſt. Et hoc inde potiſſimùm quòd feminæ conſideratione quadã generis gentíſque ciuili, propriam nullam ducant familiam. Per in manus enim conuentionem vna cum marito familia, vna domo concluduntur. Idque ex Labeone Antiſtio dilucidè probari poteſt. Auctor eſt enim lib. xiij. capite decimo Aulus Gellius, Labeonem in quarto ád edictum libro ſic ſcripſiſſe: Soror appellata eſt, quòd quaſi ſeorſum naſcitur ſeparatúrque ab ea domo in qua nata eſt, & in aliam familiam tranſgreditur. Huic

etiam

etiam conſentaneum eſt,quod lib.xviij.cap.vj. ſcripſerit idem Gellius, matremfamiliâs non in matrimonium tantùm, ſed in familiam quoque mariti, & in ſui heredis locum venire. Si feminæ familiam ducerent propriam,hoc eſt, ſi muliebris ſexus non minus inter familiæ duces, quàm ſexus virilis poſſet numerari;conſequens eſſet,omnem domum ex duabus conſtare familijs diuerſis,vna quidem patrisfamiliâs ex virili ſexu, altera verò matrisfamiliâs ex ſexu femineo: & eadem ratione matris frater, id eſt auunculus, mihi eſſet agnatus, reſpectu familiæ maternæ, qua patruus agnatus eſt, reſpectu paternæ familiæ. Quia igitur feminæ per in manus conuentionem in mariti familiam omni modo tranſeunt; ideo receptum etiam eſt vt nec auunculus agnatus ſit,nec liberi ex iuſtis nuptijs nati matris ſed patris familiam ſequerentur. Qua etiam ſola de cauſſa feminæ nec ſuos heredes habent,nec agnatos,præter conſanguineos, auctore Vlpiano,tit. xxvj. Caio Inſt. lib. ij. tit. ix. & Paulo cap.iiij.§. ij. de bon. poſ. cont. tabul. Siquidem ſui & agnati ſine familia appellari nulli poſſint. Adeo quidem vt vbi nulli vel ſui vel agnati ſunt, ibi nulla eſſe familia poſſit; & contrà, vbi nulla familia, ibi nulli vel ſui vel agnati ſunt. Et ob id ad feminas, vltra conſanguineorum gradum legitima hereditas, qualis ſuorum & agnatorum eſt,nō pertinebat: quanuis contrà ipſarum hereditates ad maſculos propin-

propinquos agnationis conditione peruenirent. dict. tit. IX. Nimirum quia, licet familiam nullam, & idcirco nec ſuos nec agnatos feminæ præter conſanguineos haberent, hoc eſt, familiæ duces aut principes appellari non poſſent, erant tamen de aliqua familia; ea nimirum à qua per in manus conuentionem in mariti familiam tranſgredientes ſeparabātur: & ideo rectè agnati, qui eiuſdem familiæ erant, agnationis iure legitimam feminarum vt tutelam ſic hereditatem agnoſcebant. Eoque viſus eſt Terentius in Andria reſpexiſſe, ſic Critonem de Chriſide loquentem introducens:

Eius morte ea ad me lege redierunt bona.

Donatus enim ſic hunc locum interpretatur: Hic ius tractauit dicens *Redierunt*; quia in familiam redeunt ſi non eſt heres de proximo, aut ex teſtamento. Quaſi dicat Donatus: Mulier cum ſuis bonis per in manus conuentionem ex ea familia in qua nata eſt, in familiam mariti tranſgreditur: ſique inteſtatò aut ſine liberis deceſſerit, eius bona ex familia mariti ad paternam rurſus familiam, vnde exierant, redeunt. Nec alio referendum eſt quod idem Terentius ad hunc modum in Hecyra ſcribit:

Interea in Imbro moritur cognatus ſenex
Horum, ea ad hos redibat lege hereditas.

Per cognatum enim hoc in loco ſi non Lachetis, ſaltem Pamphili conſobrinum intelligit expreſſè Terentius; hoc eſt amitæ Pamphili filium,

lium, quæ amita per in manus conuentionem ex Pamphili eiúſque maiorum familia in familiam mariti vnà cum bonis ſuis tranſgreſſa fuerat. Vt igitur amitæ, ſic etiam eius filij, hoc eſt conſobrini ſine liberis aut inteſtatò mortui bona ad eam vnde exierãt familiam redeunt. Et hæc quidem omnia veriſſima ſunt, eo nihil obſtante quod ſic Vlpianus ait: *feminæ poßunt vel conſanguineos vel agnatos habere*. cap.ij. §.j. Vnde legit. Senſus enim eſt, feminas conſanguineos vel agnatos habere legitimos heredes poſſe, ea ratione qua liberti patronos ſuos heredes legitimos habent. Supereſt vt de obſcura quadam agnatorum differentia nunc diſſeramus. Agnati dicuntur vel natiuitate, vel adoptione. Nam qui adoptabatur, ijſdem fiebat agnatus quibus pater eius adoptiuus fuerat, & legitimam eorum hereditatem habebat, vel ipſi eius. capite ij. §. ij. de ſuis & legit. Natiuitate verò agnati fiunt duobus modis: vno, qui per virilis ſexus cognationem viuo patrifamiliâs coniunguntur: altero, qui patre mortuo nati ſunt, quos appellant communi nomine poſtumos ſuos. Filius qui viuo patre natus eſt, agnatus dici non poteſt. in recta enim linea verſatur, cùm agnati ex latere domum duntaxat attingant. cap.vii. Si tab. teſt. Ideoque gnatus vel filius dicebatur, nõ agnatus. At poſtumus ſuus, filius dici non poteſt; nullus enim eſt filius ſine patre, vt nec pater ſine filio. Quia tamen pa-

trefa-

trefamiliâs mortuo eius familia omnino non extinguitur; ideo qui filius eſſe non poterat, agnatus efficitur. capite tertio: de iniuſt. rupt. & irrito teſt. & patri (hoc eſt, paternæ familiæ) agnaſci dicitur. Illud igitur quæſitum eſt, an hic agnatus appellari proximus, & cum ſuis heredibus numerari poſſit. Et poſſe quidem reſpondit Pomponius his verbis: *Filius patri agnatus, proximus eſt.* cap. xii. de ſuis & legit. Et hoc nimirum illud eſt quod hunc in modum Cic. ſcribit, de oratore libro j. Num quis eo teſtamento, quod paterfamiliâs antè fecit quàm ei filius natus eſt, hereditatem petit? Nemo, quia conſtat agnaſcendo rumpi teſtamentum. Recentiores quidam cum hæc non conſiderarent, addere huic Pomponij reſponſo negationem contra omnium exemplarium fidem, non dubitarunt. Non rectè. Vult enim Pomponius filium patri agnatum, hoc eſt poſt patris mortem natum, teſtamentum rumpere, & heredem patris proximum eſſe. Et ſic non Pomponius ſolùm, ſed etiam pro Cecinna Cicero poſtumum ſuum appellat: Cui, inquit, filius agnatus ſit, eius teſtamentum non eſſe ruptum iudica. Ecce non agnatum ſolùm, ſed agnatum patri cum Pomponio poſtumum appellat Cicero. Nec alio ſenſu proximiores ex agnatis ſui dicuntur. cap. x. §. i. de gradib. ſui heredes adgnaſcuntur. cap. iij. §. fi. de lib. agnoſc. Siquidem ex agnatis omnibus nulli ſunt ijs agnatis

proxi-

proximiores, qui patri agnaſci dicuntur, hoc eſt poſtumis ſuis. Nec eſt quod quis obijciat, quam vt liberi repudiant bonorum poſſeſſionem ſui heredes, eandem illos quaſi legitimos habere incipere, & per conſequens rectè inter agnatos etiam ſuos heredes poſſe numerari, idque Vlpianum ſibi voluiſſe cap. ij. in princ. Vnde legit. Illius enim reſponſi ſentẽtia eſt, liberos duplici iure ad parentum inteſtatorum hereditates admitti, nimirum vel ſuo & legitimo iure ſimul, vel legitimo ſolo. Proinde ſi à ſuo iure receſſerint, quod fieri repudiando ſolet, ſupereſt illis ius legitimum: quo iure præferri rurſus ceteris legitimis, hoc eſt agnatis, in repudiata ſucceſſione conſueuerunt, nõ ſuo quidem, hoc eſt proprio, ſiue innato iure, ſed iure legitimo. cap. vlt. in princ. de bo. dam. Liberi igitur ſui heredes ſunt & legitimi ſimul, non agnati; agnati autem legitimi ſunt, non ſui, ijs exceptis qui patri agnaſci dicuntur. Sui enim aut naſcuntur aut agnaſcuntur. cap. i. §. viij. in fi. cap. iij. §. fi. de lib. agnoſc. cap. viij. de iniuſto rupto, & irrito teſt. De his omnibus malè diſſerunt & ſentiunt alij.

Quid ſit gratiam iuriſiurandi facere, in L. Labeo etiam, D. De iureiurando.

CAPVT II.

GRATIA iuriſiurandi ſolet aut ad delatum & ſuſceptum, aut ad præſtitum iuſiurandum referri. Qui iuſiurandum remittit,

mittit; gratiam iuriſiurandi facere dicitur. cap. vi. de iureiur. Qui pręſtiti iuriſiurādi religione aliquem liberat, is etiam iuriſiurandi gratiam facit cap.xxxviij. in princ. Ad municipal. Remittens iuſiurandum, non aliter gratiam facere intelligitur, quàm ſi deferente ſe aduerſarius iurare paratus ſuſcipiat iuſiurandum. d. capit. vi. Eaque res efficit, vt huiuſmodi gratia iuriſiurādi nec abſenti, multoque minus ignoranti fieri poſſit. Nam quomodo ab ignorāte ſuſcipi iuſiurandum, aut quo modo ignorans eſſe paratus actore deferente ad iurandum poteſt? Et idcirco nequaquam videri ambiguum debet, quin peſſimè de iuriſiurandi delati remiſſione Pomponium acceperint interpretes, Labeonis ſententiam ad hunc modum referentem: Labeo etiam abſenti & ignoranti iuriſiurandi gratiam fieri poſſe reſpondit: ſed & per epiſtolam gratia iuriſiurandi fieri poteſt. cap. xli. de iureiur. Proinde non delati ſuſceptique, ſed præſtiti iuriſiurandi abſenti & ignoranti gratiam fieri potuiſſe, eſt veriſimilius, idque ſibi Pomponium & Labeonē voluiſſe. Dici non poteſt quàm id ipſum Plauti auctoritate confirmetur. Poſtquam enim apud Plautum in Rudente, iureiurando per Veneris aram conceptis verbis præſtito talentum argēti magnum Gripo promiſiſſet Labrax leno, hanc ſummam Dæmones lenoni à ſeruo ſuo piſcatore Gripo remitti volens, his verbis vſus eſt:

Res ſoluta eſt Gripe, ego habeo. Gr. at ego me mauolo.
Dæ. Nihil hercle hic tibi eſt, ne tu ſperes, iuriſiu-
randi volo
Gratiam facias.

Ex quo loco euidenter apparet, cùm id quod iuramento promiſſum eſt vltro, ſiue (vt hîc apud Plaut.) pactione aliqua remittitur, tūc etiam iuriſiurandi gratiam fieri. Sic iuriſiurandi gratiam viſus eſt etiam accepiſſe Suetonius ad hunc modum de Tiberio ſcribens: Equiti Romano iuriſiurandi gratiam fecit, vxorem in ſtupro generi compertam dimitteret, quam ſe nunquam repudiaturum antè iurauerat. Quod igitur Pomponius & Labeo de iuriſiurandi gratia ſcribunt in d. cap. xli: hoc ſic videtur accipiendum quaſi dixerint, id quod iureiurādo promiſſum eſt, abſenti ignorātique & per epiſtolā remitti poſſe.

Quæ dicatur feralis peſtis in reſcripto quodam imperatoris Conſtantini.

CAPVT III.

NON ſatis conſtat, quid per feralem peſtem Conſtantinus intellexerit, cùm ſic de maleficis ſcriberet: *Hos (quoniam naturæ peregrini ſint) feralis peſtis abſumat.* cap. vi. C. de maleficis. Feſtus auctor eſt, feralia dijs manibus ſacrata feſta, à ferendis epulis, vel a feriendis pecudibus eſſe appellata. Scribit etiā Varro, Feralia ab inferis et ferendo appellata eſſe, quòd ferant tunc epulas ad ſepulchrum, quibus ius eſt ibi parentare. Indeque officium quòd mortuis

mortuis impeditur, ferale dici, teſtis eſt Apuleius de aſino lib.i. Vox, inquit, perſolutis feralibus officijs luctu & mœrore deformata. Hinc etiam cineres exuſti cadaueris, & vrnas in quibus cineres recondebantur, ferales appellatas eſſe Tacitus tradidit. Sic enim Annalium lib.ij. ſcribit: Tunc ferales reliquias ſinu ferret, incerta vltionis, anxia ſui. Et lib.iij. Poſtquã duobus cum liberis feralem vrnam tenens egreſſa naui defixit oculos. Habitũ illum, quo deos deáſue manes apparere perſuaſum erat, etiam feralem veſtem veteres appellaſſe, ex eodem Tacito conſtat, qui ſic lib.xiij. ſcribit. In modum furiarum, veſte ferali, crinibus deiectis faces præferebãt. Eoque ſenſu feralem peſtem hoc in loco accepiſſe Cõſtantinum eſt veriſimile. Voluit enim maleficos dijs manibus cõſecrari. Sed quomodo? Sic nimirum vt eiuſmodi peſtis ſiue interitus eos abſumat, cuiuſmodi feraliorum tempore pecudes & in officijs feralibus cadauera mortuorum, cùm in ignem poſita ſunt, abſumuntur. Indeque pœna maleficorum dicta feralis peſtis eo modo videri poteſt, quo feralem vrnam, reliquias veſtéſque ferales, & ferale denique officium eſſe appellatum docuimus. Et ſic quidem nihil aliud voluiſſe viſus eſt Cõſtantinus, quàm maleficos igne conſumendos eſſe. Et quia de dijs manibus quibus feralia ſacrabantur accitis arte magica locutus fuerat Cõſtantinus, idcirco ferali peſte potius quàm igne dixit huiuſmodi

S 2 homi-

hominès abſumendos eſſe. Nimirum vt his verbis malefici ijſdem dijs conſecrari intelligerentur, quos artibus ſuis euocantes ſæpius, vt erat opinio, inquietauerant. Peſtis igitur feralis, ille dici hoc loco interitus debet, quo quis dijs manibus conſecratur; ſicut officium ferale dicitur, quod ijſdem dijs exhibetur, cùm homini mortuo iuſta fiunt. Quanuis interim non ignorem, de ſupremo quouis ſupplicio interdum etiam peſtem feralem accipi poſſe. Certè quia ſic in Octauio ſcribit M. Minutius Felix: Et hominem ſummo ſupplicio pro facinore punitum, et crucis ligna feralia, eorum cæremonias fabulatur. Pro morte autem ſiue interitu peſtem veteres poſuiſſe non ignorat, qui peſtiferum fulgur Feſtum obſeruauit definiuiſſe, quo mors exiliúmue ſignificari ſolent. Cic. quoq; perniciem, ſiue interitum reip. frequenter peſtem appellat.

Ad L. Inuiti, D. De teſtib.

CAPVT IIII.

INTER eos qui teſtimonium non dicunt inuiti, is quoq; numeratur, qui quid exercitui præbendum conduxit. cap. xix. de teſt. Hæc eſt Florentina lectio; quã qui ſic emendarunt, *Qui exercitui præbenda conduxit,* dici non poteſt quàm id inconſideratè fecerint. Quaſi verò vnus redemptor exercitui Romano ijs quæ neceſſaria ſunt præbendis ſufficiat. Certè hi non animaduerterunt multum locationem à conductione præbendorum differre. Vnus ſiquidem præben-

præbẽda locat, plures præbenda cõducunt: ædilis prębenda locat, iuxta Plauti illud in Mercat.

Præbenda ædiles locauere, inde petito:

Redemptores non præbenda, ſed aliquid exercitui prębendum ſinguli conducunt; nimirum, hi veſtimenta, illi frumentum, tertius aliquis vinum, & ſic deinceps. Idque adeo verum eſt, vt hæc Vlpiani verba, *Qui quid exercitui præbendum conduxit,* ex ipſa redemptorum definitionis formula, omnino poſſint repetita videri. Redemptores enim ad hunc modum definiuit Feſtus: Redemptores propria & antiqua conſuetudine dicebantur, qui, quum publicè faciendum quid aut præbendum conduxerant, effecerántque, tum demum pecunias accipiebant: nam antiquitus emere pro accipere ponebatur. At hi nunc dicũtur redemptores, qui quid conduxerant præbendum vtendúmque. Hæc Feſtus. Ideoque ſi paſſim apud Vlpianum *præbenda* legeretur, omnibus auctor eſſem vt *quid præbendum* reponerẽt. Quanuis interim non ignorem redemptores etiam interdum rectè dici præbenda conducere. Quod tunc accidere ſolet, quum certum quoddam negotiatorum genus omnia, quæ belli vſus poſtulabat, exercitui præbenda conduxerat. Idque ex Liuio conſtat, qui ſic de publicanis ſcribit lib. quadrageſimo quarto. In eandem diem frumentum, & cetera quæ belli vſus poſtulabant, præbenda publicani ſe conducturos profeſſi ſunt.

Quid ſit per ſalutem ſuam, quid item per Iouem iurare, atque inibi de vero ſenſu cap. xxxiij. De iureiurãdo.

CAPVT V.

IN deferendo iureiurando ea ſolet apud veteres obſeruari ratio, vt is qui iuſiurandum deferebat, quomodo illud præſtari vellet, ſimul exprimeret. Et tunc quidem interdum conceptio delati iuriſiurandi arbitrio iurantis relinquebatur, interdum certa erat & ſolemnis, interdum denique verbis certis iuſiurãdum ab eo qui deferebat; cõcipiebatur. Si quis aduerſario ſuo per ſalutem ſuã iurare ſpecialiter, hoc eſt nominatim iuberet; tũc in arbitrio iurantis erat, nulla quippe certa huiuſmodi iuriſiurandi prolata formula, iuramentum concipere. Hunc videlicet in modum, *Iupiter mihi iratus ſiet*; vel ſic, *Ita mihi deos velim propicios.* Conceptis verbis ita iurari ſolet, vt is qui iuſiurandum deferebat, verbis quibus iurari vellet, præiret. Eiuſque iuriſiurãdi extat apud Plautũ in Rudente elegans formula. Ceterùm ſi nec verbis conceptis, nec aliud aliquod ſpecialiter aduerſario delatum eſſet iuſiurandum, ſed dictum ſimpliciter, *Iura per Iouem*, tũc vſitata & ſolemni quadam Iouem lapidem iurandi formula vtebantur Romani. Auctor eſt enim libro decimo Feſtus, iuraturos per Iouem, lapidem ſilicem tenuiſſe, hæc ſolemnia verba dicentes; SI SCIENS

FALLO

FALLO, TVM ME DIESPITER, SALVA VRBE ARCEQVE, BONIS EIICIAT, VT EGO HVNC LAPIDEM. De quo iureiurando viſus eſt ſentire Plinius, ſic in Panegyrico ſcribens: Quinetiam ſedens præbuit iuſiurandum, & ille iurauit, & expreſſit, explanauítque verba, quibus caput ſuum, domum ſuam, ſi ſcienter fefelliſſet, deorum iræ conſecraret. Qui autem ſic iurabant, eos dici Iouem lapidem iurare teſtatur Cicero: ſic enim Trebatio ſcribit, Epiſtolar. lib. vij. Quomodo autem tibi placebit Iouem lapidem iurare, cùm ſcias Iouem iratum eſſe nemini poſſe? Probari id etiam ex Gellio poteſt, qui ſic de Phauorino Noct. Attica. libro primo cap. xxj. ſcribit: Sed enim cùm Phauorino Higini commentarium legiſſem, eaque ei ſtatim diplicita eſſet inſolentia & inſuauitas amaroris, Iouem lapidem, inquit (quod ſanctiſſimum iuſiurandum eſt habitum) paratus ſum ego iurare, Virgilium hoc non ſcripſiſſe. Illúdque iuſiurandum tantæ fuit apud Romanos auctoritatis, vt quoties per Iouem quis iurare iuberetur, ſtatim ad illud etiam in theatris ipſis ludorum tempore confugeretur. Idque euidenter ex eodem Ciceronis Epiſtolarum libro ſeptimo poteſt intelligi. Sic enim de ludis diſſerens ſcribit Cicer. Deliciæ verò tuæ noſter Æſopus eiuſmodi fuit, vt ei deſinere per omnes homines liceret. Is iurare cùm cœpiſſet, vox eum defecit in eo loco,

SI SCIENS FALLO. Et ita per Iouem iurare nihil aliud fuiſſe videtur veteribus, quàm Iouem lapidem iurare. Intelligi id etiã ex Plauto poteſt in Aulularia. Cùm enim Strophilus Lyconidi adoleſcenti iuſiurandũ ad hunc modum detuliſſet, *Iurà per Iouem*, & inter cetera reſpondiſſet Lyconides, *Sed me citò expedi, ſis,* ſubiecit Strophilus, *Hem ſilicem tibi.* Tunc accepto ſilice iurans per Iouẽ hac formula vſus eſt Lycon.

Si te ego ſciens fallo, ita me eijciat Dieſpiter
Bonis, ſalua vrbe & arce, vt ego hunc lapidem.

Hæc cùm ita ſint, nunc videor mihi intelligere quidnam Vlpianus ſibi voluerit, cùm ita ſcriberet: Qui per ſalutem ſuam iurat, licet per deum iurare videatur (reſpectu enim diuini numinis ita iurat,) attamen ſi non ita ſpecialiter iuſiurandum ei delatum eſt, iuraſſe non videtur, & ideo ex integro ſolemniter iurandum erit. ca. xxxiij. de iureiurando. Senſus enim eſt, ſi ſic delatum tibi fuerit iuſiurandum, *Iura per Iouem*, & tu per ſalutem tuam ita iuraueris, *Ita mihi Iouem velim propitium: Iupiter mihi iratus ſiet:* quamuis per Iouẽm iurare videaris, attamen eius qui iuſiurandum tibi detulit, intentioni non ſatisfacis. His enim verbis, *Iura per Iouem*, ea eſt (quemadmodum ex ſuperioribus conſtat) deferentis intentio, vt Iouem velit lapidẽ iurari. Nec aliter per ſalutem ſuam reo iurare permittitur, quàm ſi ab actore ſpecialiter, id eſt nominatim his verbis, *Iura per ſalutem tuam*, ei delatum eſſet iuſiu-

randum.

randum. capite v. in princ. dict. tit. Qua de cauſſa, ſi iuſſus per Iouem iurare per ſalutem ſuam iurauerit, iuraſſe non videtur, & ideo ex integro iurandum erit, inquit Vlpianus; hoc eſt, ad ſolemnem vſitatámque Iouem lapidem iurandi formulam confugiendum. De qua formula etiam Paulum ſentire à Cuiacio & Ruſſardo iuriſconſultis doctiſſimis eſt obſeruatum in cap.xxvj. de iureiurand. Auſim dicere in fine capitis tertij, de iureiurando, ſic apud Vlpianum etiam ſcriptum fuiſſe; *Ceterùm ſi ego detuli, vt per Iouem iurares,* eaque verba ad hanc formulam omnino referenda videri. Et certè Iouis nomen vt ethnicum, Chriſtianæque religioni aduerſarium, ex prudentum reſponſis ſuſtuliſſe Tribonianũ, & eius loco Dei verbum poſuiſſe, ex eo poteſt euidenter intelligi, quòd in iiſdem reſponſis, crucis nomen in furcam idem Tribonianus omnino mutauerit. Quæ res efficit, vt quoties in prudentum reſponſis dei occurrit mentio, verbum illud ex prudentum intentione ad Iouem ſemper referendum videatur. Igitur pro deum iurare nihil eſſe aliud in illis reſponſis ex intentione prudentum poteſt, quam iurare per Iouem, hoc eſt Iouem lapidem iurare. Et ita mihi videtur.

Quæ dicantur ambitioſa decreta: & expenditur explicatúrque Vlpiani locus perdifficilis.

CAPVT VI.

HONORIS ambitus dici cœptus eſt, inquit Feſtus, à circumeundo ſupplicandoque. Eſt igitur ambire, ſupplicare. Ambibant autem Romani, aut captantes populi ſuffragia, aut iudicum implorantes miſericordiam. Indéque tam hi qui fauorem & gratiam iudicum, quàm illi qui magiſtratum captabant, appellari ſolent ambitioſi. Certè quia ſic etiam in Terent. ſcripſit Donatus: Magnarum rerum deſiderium & appetitus ambitio dicitur. Ouidius de Ponto lib. iij.

Sed tamen hoc factis adiunge prioribus vnum,
Pro noſtris vt ſis ambitioſa malis.

Hinc intelligimus quænam dici ambitioſa decreta poſſint. Nimirum tam quę gratis, quàm ea quæ accepta mercede contra ius & æquum in alicuius fauorem à iudicibus interponuntur. cap. lxv. §. ij. ad S.C. Treb. Sic ambitioſas ſententias accepiſſe videri poteſt in Domitiano Suetonius. Ambitioſas, inquit, centumuirorum ſententias reſcidit. Eoque ſenſu ambitioſa decurionum decreta viſus eſt etiam Vlpianus accepiſſe cùm ita ſcriberet: Ambitioſa decreta decurionum reſcindi debent, ſiue aliquem debitorem dimiſerint, ſiue largiti ſint proinde vt ſolent, ſiue decreuerint de publico alicui vel prædia, vel ædes vel certam quantitatem præſtari. cap. iiij. de decret. ab ord. fac. Difficilis eſt hic locus. Quónam enim pertinent hæc verba, *proinde vt ſolent,* niſi dixe-

ris *proinde* idem eſſe quòd *propterea*, hoc eſt propter dimiſſionem debitoris. Idque, licet durum ſit, tamen non reprehendo. Quanuis interim non ignorem huius reſponſi ſententiam reddi facillimam poſſe, leui correctione adhibita, hunc in modum: *Siue largiti ſint pro indemnitate vt ſolent.* facilè ſiquidem mihi perſuadeo ſic apud Vlpianum ſcriptum fuiſſe. *Siue largiti ſint pro ind. vt ſolent,* hoc eſt pro indemnitate. Idque non conſiderans Tribonianus, cùm *pro indemnitate* ſcribere debuiſſet, *proinde* repoſuiſſe videri poteſt. Senſus enim huius reſponſi eſt, ſiue aliquem reipublicæ debitorem gratis, ſiue largiti pro indemnitate, hoc eſt largitionibus acceptis, dimiſerint decuriones, ſiue de publico alicui ædes, prædia aut certam quantitatem præſtari decreuerint, huiuſmodi decreta ambitioſa eſſe, & ob id reſcindi debere. Non enim in poteſtate decurionum eſt, aliquem reipublicæ debitorem dimittere, alicui prædia aut quantitatem certam decernere. Idque ex Plinio euidentiſſimum eſt. Cùm enim de mãdatis quibus eiuſmodi donationes vetantur, diſſeruiſſet Epiſtolarum libro decimo Plinius ſic reſcripſit ad eundem Plinium imperator Traianus: Sicut largitiones ex publico fieri mandata prohibent, ita ne multorum ſecuritas ſubruatur factas ante aliquantum temporis retractari, atque in irritum vindicari non oportet. Moris erat, vt hi qui in prouin-

prouincias à ſenatu Romano aut ab imperatore alijſúe poteſtatibus ſublimibus legati mitteban tur,honorarentur exciperentúrque ſumptu publico liberalius, datis muneribus,quemadmodum ex Sidonio probari poteſt, qui ſic lib.v. Epiſt. ſcribit:Hi ſunt,qui inuidét tunicatis otia, ſtipendia paludatis, viatica veredarijs,mercatoribus nundinas, munuſcula legatis. Qua ſola de cauſſa nouas interdum indictiones decernebant decuriones. Et tunc quidem municipes illi, qui gratia & fauore quodam ſingulari, aut etiam largitionibus indemnitatem decurionum decretis conſequebantur,ambitioſi;& decreta quibus indemnitates huiuſmodi continebantur ambitioſa dicebantur. Eoque referendum eſt, quod de prouidentia dei libro quinto Saluianus Maſſilienſis epiſcopus ad hunc modum ſcribit: Veniunt plerumque noui nuntij nouarum epiſtularum à ſummis ſublimitatibus miſſi, qui commendantur illuſtribus paucis, ad exitia plurimorum. Decernuntur his noua munera,decernuntur nouæ indictiones,decernunt potentes quod ſoluant pauperes, decernit gratia diuitum quod perdat turba miſerorum. ipſi enim in nullo ſentiunt quod decernunt. Sed non poſſunt,inquies, non honorari, & liberalius accipi,qui fuerint à maioribus miſſi. Eſtote ergo vos diuites primi in conferendo, qui eſtis primi in decernendo. Hæc Saluianus. Si me rogaueris,cur non potius *pro immunitate* quàm

pro

pro indemnitate hîc apud Vlpianum eſſe reponendũ cenſeam, reſpõdeo immunitatem ius quoddam perpetuum ſignificare. Nam qui tributis nullis grauâtur, hi verè immunes ſunt. Ambroſius Epiſt. lib. v, Si neceſſitates temporum, & extraordinariæ incubuerint exactiones, germana tua beneficio tuo, & diſpendio Læti immunis erit. Suetonius in Auguſto: Et Liuię pro quodam tributario Gallo roganti, ciuitatem negauit, immunitatem obtulit, affirmans ſe facilius paſſurum fiſco detrahi aliquid, quàm ciuitatis Romanæ vulgari honorem. De indemnitate autem ijs cautũ videri poteſt, quibus aduerſus aliquod imminens futurúmue damnum abundè proſpectum eſt. ca. viij. de magiſt. conueniend. quod ijs accidere ſolet, qui decreta obtinuerant ambitioſa. Erat enim moris, vt eorum qui ſtatis indictionum temporibus tributa non penderent, bona proſcriberentur, & publicè venum irent. cap. ix. de reſcind. vend. Et idcirco debitores qui ab eiuſmodi proſcriptione, tributa non ſoluentes, ambitioſis decurionum aliquibus decretis tuti erant; rectè inindemnes eſſe, & indemnitatem aut gratia aut largitionibus redemiſſe dicebantur. Idque mirum in modum eiuſdem Saluiani confirmatur auctoritate. Sic enim in eodem illo, quem modò laudaui, de prouid. dei lib. v. ſcribit: Iam verò illud quale, quàm ſæuum, ex hac ipſa impietate deſcendens, quàm alienum à barbaris, quàm

quàm familiare Romanis quòd ſe inuicem ex actione proſcribunt? immo non inuicem: nam hoc tolerabilius ferme eſſet, ſi pateretur quiſq; quod faceret: illud eſt grauius, quòd plurimi proſcribuntur à paucis, quibus exactio publica peculiaris eſt præda, qui fiſcalis debiti titulos faciunt quæſtus eſſe priuatos: & hoc non ſummi tantùm, ſed pene infimi, non iudices ſolùm ſed etiam iudicibus obſequentes. Quæ enim ſunt non vrbes, ſed etiã municipia atq; vici, vbi non quot curiales fuerint, tot tyranni ſint? Hæc Saluianus. Eoque reſpexiſſe diuum Ambroſium ſuſpicor, cùm ſic in ſermone vii. ſcriberet. Igitur quod Cæſar præcipit ferendum eſt, quod imperator indicit, tolerandum eſt: ſed fit intolerabile cùm illud præda exactionis accumulat. Et hæc quidem ſic obſeruari ſolent, ſi modò hi qui tributa non ſoluebant, haberent bona. Alioqui enim ſupplicijs ad ſoluenda tributa compellebantur. Idque omnium optimè docet idem Ambroſius in Sermone xxxix. Et contrà, inquit, ſemper triſtis eſt & mœſtus qui tributa diſſoluit. Nec immeritò triſtis eſt, qui ad ſolutionem non dilectione adducitur, ſed terrore conſtringitur. Chriſti enim debitor lætus, Cæſaris triſtis eſt: quia hunc ad ſoluendum amor cogit, illum pœna compellit: hic præmijs prouocatur, ille ſupplicijs coarctatur.

De ſuperindictionibus.

CAPVT VII.

OBSER-

OBSERVATVM eſt, cauſſas pœnarum quibus plectūtur rei condemnati, olim populo exponi ſolitas, quæ expoſitio ſuperindictio dicebatur. cap.viij.§. fi.de iureiur. ca.xvi.C.Ex quib.cauſ.inf.irrog.Eaq; ſuperindictio vel fieri titulis ſolet, vel præconis elogio. Suetonius in Domitiano: Patrēfamiliâs quòd Thracē mirmilloni parem, munerario imparem dixerat, detractum è ſpectaculis in arenam canibus obiecit, cū hoc titulo, *Impiè locutus parmularius*. Et in Caligula: Romę, inquit, publico epulo ſeruum, ob detractam lectis argenteam laminam, carnifici cōfeſtim tradidit, vt manibus abſciſſis, atque ante pectus è collo pendentibus, præcedente titulo, qui cauſſam pœnę indicaret, per cœtus epulantium circūduceretur. Atq; ita ſuperindici titulis ſolet. Ceterùm præconis elogio ſuperindici tunc dicebatur, cùm præco publicè cauſſam ſupplicij proclamaret. Spartian. in Seuero: Fuſtibus eum ſub elogio eiuſdē præconis cęcidit, *Legatum populi Romani homo plebeius temerè amplecti noli*. Lampridius in Alexan. Accuſari eum Alexander iuſſit, probatiſq; per teſtes omnibus, & quib. præſentibus quid accepiſſet, & quibus audientibus quid promiſiſſet, in foro tranſitorio ad ſtipitem illum ligari præcepit, & fumo appoſito, quem ex ſtipulis & humidis lignis fieri iuſſerat, necauit, præcone dicente; *Fumo punitur, qui fumum vendidit*. Quibus addendum etiam eſt, quod ſic diuus Ambroſius in

Sermone nonageſimo ſcribit: Ad hęc inſanus iudex iuſſit eã expoliari, & nudam ad lupanar duci ſub voce præconis dicentis, *Agnem ſacrilegam virginem, dijs blaſphemiam inferentem, ſcortum lupanaribus datam*. Et hanc quidem ſuperindicendi antiquam ratioñe Athenienſibus videntur Romani acceptam tuliſſe. Suidas enim auctor eſt, quum Athenienſes quidam Apollinem contemnerent, & in eius fano ventrem exonerarent, Piſiſtratum id facinus capite ſancientem cuſtodes conſtituiſſe, & quem illi deprehenderant, eum vinctum iuſſiſſe in via flagris cædi, præcone proclamante; Ο Δ' ΑΝΗΡ ΚΟΛΑΣΘΕΙΣ ΑΠΟΘΑΝΕΙΤΑΙ, ΟΤΙ ΟΛΙΓΩΡΕΙ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑΤΟΣ.

Iudices olim in leges iurare ſolitos, & quid ſit apud Horatium Puteal Libonis.

CAPVT VIII.

IVDICES olim iurare ſolitos ex Cicerone conſtat. Sic enim Act.i.in Verrem ſcribit: Hoc factum eſſe in hac ciuitate, cùm ſenatorius ordo iudicaret, vt diſcoloribus ſignis iuratorum hominum ſententiæ notarentur. In quem locum Aſconius, Iuratorum hominum, inquit, iudicum, qui in leges antequam iudicarent, iurare conſueuerant. Idem Aſconius celebrata reiectione, & ſortitione perfecta, iudices in leges iuraſſe, vt obſtricti religione iudicarent, alio loco teſtatus eſt; addiditq; prætorem non

non iuraſſe, Ciceronis auctoritate motus, qui ſic in eadem actione prima de M. Metello ſcribit: Nunc tamen eo animo ſum, vt eo iudice quàm prætore hanc rem tranſigi malim, & iurato ſuam, quàm iniurato aliorum ſentẽtias committere. Nimirum quia ſi iudex eſſet Metellus, tabellam iudiciariam iuratus acciperet; ſin prætor, iniuratus tabellas omnium iudicum haberet in poteſtate. Eoque pertinet quod ad hunc modum de Tiberio ſcripſit Annalium libro primo Tacitus: Ad quod exarſit adeo, vt rupta taciturnitate proclamaret, ſe quoque in ea cauſſa laturum ſententiam palàm & iuratum. Et de huiuſmodi quidem iuramento viſus eſt ſentire Iuſtinianus, cùm ita ſcriberet: Cui enim non eſt cognitum antiquos iudices non aliter iudicialem calculum accepiſſe, niſi prius ſacramentum præſtitiſſent, omni modo ſe cum veritate & legum obſeruatione iudicium eſſe diſpoſituros?. cap. vlt. in princ. C. de iudicijs. Sanè iuramentum iſtud ad aram præſtari ſolitum, ex Symmacho & diuo Ambroſio probari liquidò poteſt. Cùm enim Gratianus imperator, aram ad quam iurari ſolebat, euerti & complanari iuſſiſſet, huius aræ Symmachus ab imperatoribus Valentiniano, Theodoſio, & Arcadio reſtitutionẽ obnixè poſtulãs, ſic libro primo Epiſtolarum ſcripſit: Vbi in leges veſtras & verba iurabimus? qua religione mens falſa terrebitur, ne in teſtimonijs mentiatur? Omnia quidem deo plena

ſunt, nec vllus perfidis tutus eſt locus. Sed plurimùm valet ad metum delinquendi, etiam pręſentia religionis vrgeri. Illa ara concordiam tenet omnium, illa ara fidem conuenit ſingulorum; neque aliud magis auctoritatem facit ſententijs noſtris, quàm quòd omnia iuratus ordo decernit. Hæc Symmachus. Diuus autem Ambroſius, ſimul atque huius aræ ab imperatoribus reſtitutionem intellexit vehementer Symmachum cum ſuis poſtulare, id ne fieret, impedire ſedulò conatus eſt, imperatori Valentiniano ad hunc modum ſcribens: Si hodie gentilis aliquis imperator, quod abſit, aram ſtatueret ſimulachris, & eò conuenire cogeret Chriſtianos, vt ſacrificantibus intereſſent, vt oppleret anhelitus, & ora fidelium cinis ex ara, fauilla de ſacrilegio, fumus ex buſto, & in ea curia ſententiam diceret vbi iurati ad aram ſimulachri, in ſententiam cogerentur; (propterea enim interpretantur aram locatam, vt eius ſacramento, vt ipſi putant, vnuſquiſque conuentus conſuleret in medium) cùm curia maiore iam Chriſtianorum numero ſit referta, perſecutionem eſſe crederet Chriſtianus, qui cogeretur tali optione ad ſenatum venire: quod fit plerunque: nam etiam iniurijs conuenire coguntur. Te igitur imperatore Chriſtani in aram iurare cogentur? Quid eſt iurare, niſi eius quem teſtare fidei tuæ præſidem, diuinam potentiam confiteri? Te imperatore hoc

petitur

petitur, & poſtulatur, vt aram iubeas eleuari, ſumptum ſacrificijs prophanis dari? Sed hoc non poteſt ſine ſacrilegio decerni. Vnde rogo te, ne id decernas, ſtatuas, vel in huiuſmodi decreta ſubſcribas. Hæc Ambroſius. Ceterùm hanc aram, ſi non Puteal Libonis appellari, ſaltem in locum euerſi Putealis olim Apollini aut Mercurio (lyris enim exornabatur) conſecrati reſtitutam, & Victoriæ poſtea conſecratam fuiſſe, diuerſis vt credam coniecturis adducor. Puteal enim Libonis ara fuiſſe videtur in comitio, in gradibus ipſis ad læuam curiæ ſita in quam iurari ſolebat. De quo Puteali ſenſiſſe Plautum ſuſpicor cùm ſic in Curcul. ſcriberet:

Qui periurum conuenire vult hominem, mitto in comitium.

Hoc eſt, ad Puteal Libonis. Dictúmque Puteal à puteo, in quo Accij Nauij nouacula cum cote defoſſa fuerat. Qua de re ſic ſcribit Liuius libro primo. Statua Accij capite velato, quo in loco res acta eſt, in comitio in gradibus ipſis ad læuam curiæ fuit. Cotem quoque eodem loco ſitam fuiſſe memorant, vt eſſet ad poſteros miraculi eius monumentum. Ab hoc autem cotis & nouaculæ puteo, Puteal nomen accepiſſe teſtis eſt Cicero lib. j. de diuinat. Cotem autem illam, inquit Cicero, & nouaculam defoſſam in comitio ſupraque

impoſitum Puteal accepimns. Et Puteal illud, Libonis fuiſſe Puteal, Sextus Rufus in lib. de regionib. vrbis ſatis oſtendit, cùm in octaua regione, quæ forum Romanum dicitur inter ſenaculum aureum & comitium, Puteal Libonis expreſsè collocat, hunc in modum; *Senaculũ aureum: Puteal Libonis: Comitium.* Porro aram fuiſſe Libonis Puteal, non domum, non tribunal, vt quibuſdam eruditis viris eſſe perſuaſum intelligo, ex antiquiſſimis Laurinorum & Huberti Goltzij quibuſdam numiſmatibus animaduerti: in quibus ſub aræ forma coronis longis citharíſque exornatæ L. Scribonij Libonis Puteal

eo quem hic delineatum vides modo continetur. Inter cetera quæ mihi exhibita fuerunt numiſmata, duo reperi, quorum alterum in anteriore parte ſic inſcriptum erat; BON. EVENT. hoc eſt, *bonus euentus,* alterum ſic; CONCORDIA. Et quia Symmachus aram quam reſtitui poſtulat, cōcordiam tenere omnium expreſsé ſcribit, idcirco aram illam cuius Symmachus & Ambroſius meminerunt, aut Puteal fuiſſe Libonis eſt veriſimile, aut eius certè tandem euerſi, in iureiurando religioſè ſuſcipiēdo, locum occupaſſe. Siquidem Puteal Libonis ad concordiam & euentum bonum in nummis illis expreſsè refertur: hoc eſt ad iudicum concordiam, ſententiarúmque

rúmque euentum bonum. Ea nimirum formula,qua ſentẽtiarum euentus vendere ſcripſit Iulius Paulus,Sent.lib.v.tit.xxv.in fine.cap.xv.§.xxiiij.de iniurijs. Quo ſenſu Puteal Libonis viſus eſt Horatius accepiſſe, in epiſtola ad Moecce natem tertia,Epiſt.lib.i.

———Forum Puteálque Libonis
Mandabo ſiccis.

Quia enim iudices iurare,vt obſtricti religione iudicarẽt, cõſueuerãt,vidẽtur electi iudices ante quã iudicaturi curiã ingrederẽtur,ad Libonis Puteal,quod ad læuam curiæ in gradibus ſitum erat,iuraturi declinaſſe,& inde iureiurando ad aram ſolemniter præſtito , curiam ingredi conſueuiſſe. Eoque arbitror Horatium reſpexiſſe, dum forum Puteálque Libonis mandat ſiccis, hoc eſt ſobrijs & ieiunis hominibus. Quaſi dicat,ſint illi ſobrij,abſtineant illi à luxu & crapula,qui iudices ſortiti ad Puteal Libonis in leges iuraturi ſeſe conferunt. Meminit Epiſtolarum libro quarto Plinius, cuiuſdam ſentuſconſulti, quo qui negotij aliquid haberent, iurare debebãt nihil ſe ob aduocationem cuiquã dediſſe: idque etiam cautum fuiſſe lege Cincia , nemini dubium eſt.Et aduocatos etiam iuraſſe, nihil ſe ob aduocationem accepiſſe, non eſt obſcurum, ſi conſideremus , quid ſibi voluerit Horatius Sermonum lib.ij.Sat.vi.cum ita ſcriberet:

———Ante ſecundam
Roſcius orabat ſibi adeſſes ad Puteal cras.

Senſus enim eſt', Roſcius cauſſam dicturus, te aduocatum poſtulat. Et quia iurare in aram cum aduocatis ſuis litigatores ſolent, hi quidem, nihil ſe dediſſe, cauiſſe aut promiſiſſe; illi verò, ſeſe nihil accepiſſe ob aduocationem, idcirco dixit Horatius, Roſcium oraſſe aduocatum ſuum, vt ſibi adeſſet ad Puteal Libonis, hoc eſt ad aram illam, in quam huiuſmodi iuſiurandum ſolet præſtari. Et ita hos duos Horatij locos eſſe accipiendos omni auſim aſſeueratione contendere. Alioquin ijs idonea quænam eſſe poteſt ſubiecta ſententia? aut quidnam ara illa, quæ Libonis Puteal appellatur, cum curia, cum foro, aut cũ iudicijs haberet commune? Nunc videndum eſt, quidnam ſibi Perſius voluerit cùm ita ſcriberet Satyr. iiij.

——Viſo ſi palles improbe numo,
Si facis in penem quicquid tibi venit amarum,
Si Puteal multa cautus vibice flagellas,
Nequicquam bibulas populo donaueris aures.

Senſus eſt, fruſtra candidatus te populo commendas, ſi auarus es, ſi adulter es, ſi periurus es. Nequicquam populo donaueris aures bibulas, hoc eſt quæ tui commendationem ſic poſſint imbibere, vt eius in comitijs velit populus meminiſſe. Et ſic quidem Puteal multa vibice flagellare, nihil eſſe aliud videtur, quàm peierare. Eos qui in aram iurabant, aram iurantes tenuiſſe, teſtis eſt pro L. Flacco his verbis Cicero

cero: Ergo is,cui,ſi aram tenens iuraret,crederet nemo; per epiſtolam,quod volet, iniuratus probabit? Ideoque ſi is qui in aram iurabat,peieraret; ſic illi diuo,ad cuius aram iurabat,iniuriam facere exiſtimabatur,vt nō tangere,ſed flagellare potius multa vibice ſuo periurio aram diceretur. Aram igitur tangit, qui ex animi ſui ſententia iurat,aram flagellat,qui peierat. Eoq; referendum etiam eſt illud Ouidii.

Si Puteal Ianumque timet, celeréſque calendas.

Verſum enim hunc de eo debitore eſſe accipiendum puto,qui peierare timens,occurſum fugit creditorum, celeréſque vſurarum calendas deteſtatur.

Iteratarum dictionum obſeruatio ſingularis.

CAPVT IX.

A NVLLIS, quod ſciam, interpretibus eſt animaduerſum,iterari interrupto ſermone per hypoſtigmen dictiones interdum conſueuiſſe.Idque elegantiæ potius quàm vitio auctores veteres tribuiſſe, exemplis aliquot manifeſtum faciam. Apud Vlpianum ſic ſcriptum inuenio: Non tamen ſi incantauit, ſi imprecatus eſt, ſi, vt vulgari verbo impoſtorum vtar,ſi exorcizauit. capite primo, in princ. de extraordin.cognit. Idem Vlpianus ſic etiam ſcribit: Interdum tamen, etſi ſcientia noceat, tamen reſtitutio facienda eſt. capite quinto.

quod falſo tut. Et alijs locis. Interdum tamen, etſi ſenatuſconſulto locus ſit, tamen in alium datur actio. cap. vij. §. vii. de S.C. Maced. Interdum tamen, etſi non ſint coniuncti, tamẽ vſuſfructus legatus alteri accreſcit. ca. j. §. ij. de vſuf. accreſc. Nec id etiam viſus eſt neglexiſſe Cicero, cùm ſic ad Plancium ſcriberet: Sed tamen, etſi antea ſcripſi, quæ exiſtimaui ſcribi oportere, tamen hoc tempore breuiter commonendum putaui. Et his quidem exemplis quinque Iohannes Caſtelius, vir doctiſſimus, mihique amiciſſimus, omnium primus obſeruauit illud etiã rectè adiungi poſſe, quòd in Eunuchi prologo ſic apud Terentium legitur.

Habeo alia multa, quæ, nunc condonabitur,
Quæ proferentur pòſt, ſi perget lædere,
Ita vt facere inſtituit.

Et hæc ſanè Caſtelij noſtri coniectura, eo videri probabilior poteſt, quòd ſic etiam Celſus de repoſitis nummis ſcripſerit: At eos quos quis repoſitos habet, vt quidam bellis ciuilibus factitaſſent, eos legato contineri. cap. lxxix. de legat. iij. Hæc cùm non conſiderarent iuris quidam interpretes doctiſſimi, perſuadere conati ſunt vnica dictione *Tametſi* veteres pro *quanuis* interdum vſos eſſe. Quibus ego vt non aſſentiar, cum ijs alioqui plurimum tribuam, certè hæc facit iteratarum dictionum ſingularis obſeruatio.

De pœnis iniuſtè prouocantium, & quæ dicatur præiudicialis multa.

CAPVT X.

QVI iudicio inter ſe contendebant, hi inuicem ſe ſacramẽto interdum quingentenario, interdum quinquagenario prouocabant. Nam qui petebat & qui inficiabatur, de alijs rebus vterque quingentos aſſes, de alijs item certum alium & legitimum numerum aſſium apud pontificem ſiue æditũum, hoc eſt in æde ſacra deponebat. Qui autem iudicio vicerat, is ſuum ſacramentum ex loco ſacro auferebat, victi ad ærarium redibat, quemadmodum à Feſto & Varrone traditum eſt. Rurſus, ſi ab huiuſmodi iudicio is qui victus erat, prouocaret, ſponſionem faciebat, *Ni iuſtè prouocaſſet:* eaque ſponſione ab ea parte quæ ſuccubuerat, certus ſolet aſſium numerus deponi, quem is qui iudicio vicerat, ſi prouocatum ab aduerſario ſuo iniuſtè videretur, auferebat. Quòd ſi deponere nihil vellet appellator, ſaltem de certa æris pœna, ex die acceptorum apoſtolorum intra diem quintum idoneè cauere datis fideiuſſoribus cogebatur; quãuis interim expeditius eſſe ſcripſerit Iulius Paulus, pœnam ipſam, hoc eſt certũ numerum aſſium, aut quid aliud pro pœna deponere, quam de pœna prꝗſtanda cauere. Et ita quidem inter ſe differre videntur cautio & ſponſio. Sponſio enim rectè fieri ſine cautione poteſt;

cautio verò ſine ſponſione non rectè pœnis iniuſtè prouocantium applicatur. Nam ſi paratus eſſet appellator pœnam deponere, quanuis ea ſine ſponſione deponi non potuerit, nulla tamen opus erat cautione, nullíſque tabulis. Idque ſibi viſus eſt Paulus voluiſſe cùm ita ſcriberet Sententiarum libro quinto, titul. xxxiij. Cùm à pluribus ſententijs prouocatur, ſingulæ cautiones exigendæ ſunt, & de ſingulis pœnis ſpondendum. Ceterùm hanc ſponſionum & cautionum antiquam obſeruationem viſi ſunt primi ſuſtuliſſe imperatores Diocletianus & Maximianus. capite ſexto, in fine. C. de appellationib. Et tunc quidem in locum cautionis ſponſioníſque ea videtur indicendæ prouocantibus multæ ratio ſucceſſiſſe, de qua Gratianus, Valentinianus, & Theodoſius ita ſcribunt: Prouocantibus multas, niſi ex noſtris decretis non patimur imponi. capite quadrageſimo tertio. Cod. Theodoſian. de appellationibus. Senſus enim eſt, non litigatorum amplius arbitrio ſtatuendas eſſe iniuſtè prouocantium pœnas, ſed maiorum, qui de appellationibus cognoſcunt, iudicum decretis. Solent tam ad ipſos imperatores, quàm ad præfectos prætorio, præſides, aut proconſules ab inferioribus iudicibus appellationes fieri. Et idcircò in hoc reſcripto quod ad ducem Ægypti dirigitur, hec verba, *Ex noſtris decretis*, ſic accipienda ſunt, vt ea de iudicia-

libûs

libus, non autem de aliquibus imperialibus principum decretis intelligi debeant. Igitur ex noſtris decretis, hoc eſt, ex maiorum de appellationibus cognoſcentium iudicum decretis pœnæ prouocantibus imponi debent. Et ita quidem abolita fuiſſe videtur de pœnis iniuſtè prouocantium cauendi & ſpondendi vetus ratio, inque eius locum hæc multæ iudicum decretis prouocantibus indicendæ auctoritas ſucceſſiſſe. Hæc cùm ita ſe habeant, nunc etiam mihi in mentem venit, eandem hanc multam poſteriores imperatores, aliósque Latinos auctores, præiudicialem appellaſſe: nimirum rem iudicatam rectè præiudicium dici non ignorantes. Sic enim præiudicium accepiſſe videntur iidem illi quorum iam memini imperatores. Obiecta, inquiunt, appellatione, etiam ſi à præiudicio interpoſita dicatur, vel ad nos vel ad cognitorem ſacri auditorij ſolemniter cauſſa mittatur: capite quadrageſimo quarto. Cod. Theodoſian. de appellationib. Senſus enim eſt, non à nominatione duntaxat, aut alijs grauioribus decretis, ſed etiam à præiudicio, hoc eſt à re iudicata, appellari & principes & prætorio præfectos poſſe. Et hanc quidem huius reſcripti interpretationem noſtram mirum in modum confirmat Caſſiodorus, ſic libro quarto Variarum ſcribens: Vir ſpectabilis Liberius dolenda nobis aditione ſuggeſſit,

iugem ſuam in veſtro iudicio contra iuris ordinem pręgrauatam. Quod ſi ita eſt, remotis præiudicijs apud arbitros, quos partium conſenſus elegerit, te imminente, cauſſa legibus audiatur. Hæc Caſſiodorus. Eſt enim in hoc loco aliud nihil, *Remotis præiudicijs*, quàm *nulla prorſus rerum prius iudicatarum habita ratione*. Igitur præiudicium nihil aliud interdum eſt, quàm res prius iudicata. Indéque multam decretis iudicũ prouocantibus impoſitam appellari præiudicialem aut præiudicij multam conſueuiſſe eſt veriſimile, quòd ea propter præiudicium, hoc eſt rem prius iuſté recteque iudicatam, & temere audacia furoris appellatam indiceretur. Quo ſenſu iudiciaria auctoritate præiudicialis multæ excipere & ſuſtinere iacturam, ſcripſerunt imperatores cap. l. & lxv. C. Th. de appellat. Et hanc quidem præiudicialis multæ interpretationem cõfirmat Symmachus, ſic Theodoſio Auguſto ſcribens. epiſt. lib. j. Nec officium partibus defuit, ad multam præiudicij ſuggerendam. Et in epiſt. xxxvij. eiuſdem libri primi: Tunc, inquit, auditorij ſacri iudex, rectoris affatu ſuper appellatione eſt conſultus, & præiudicialem multam ſtatuit prouocationibus inferendam. Et paulò pòſt in eadem epiſtola: Nam & vir ſpectabilis deceſſor meus, cùm multam didiciſſet exactam, quam decreto ſacri auditorij appellatio præiudicialis agnouerat, ſtatuit cauſſam criminis ad ſe debere transferri. Idem

Symma-

Symmachus multam hanc ad ærarium pertinuiſſe, in eadem epiſtola expreſsè teſtatur, his verbis: Sed cùm & tempus reparationis eſſet emenſum, & pœnam probationis aut expectaret aut ſumpſiſſet ærarium, pronuntiaui cognitionem ſacri eſſe iudicij. Et hæc de pœnis iniuſtè prouocantium.

Quæ ſint vela regia.

CAPVT XI.

PROHIBENT Theodoſius & Valẽtinianus imperatores, ne quis priuatus vela regia ſuſpendat. cap. ij. C. Vt nemo priuatus. Si me rogaueris quæ vela dicantur regia, reſpondebo, vela purpurea, auro pretioſiſque lapillis & gemmis prætexta, quibus imperatores, alijque reges, & ſummi principes in ſuis palatijs vti conſueuerunt. Sic vela regia viſus eſt Tertullianus accepiſſe, in lib. de habitu muliebri. Sed & parietes, inquit, Tyrijs & hyacinthinis, & illis regijs velis, quæ vos operoſè reſoluta transfiguratis, pro pictura abutuntur: vilior eſt apud eos purpura quàm rubrica. Haud dubiè per vela regia, purpurea vela intelligens. Idque ex Plinio euidenter poteſt intelligi. Sic enim Nat. hiſt. lib. xix. cap. i. ſcribit. Velo purpureo ad Actium cum M. Antonio Cleopatra venit, eodémque effugit; hoc fuit imperatoriæ nauis inſigne. In hoc enim loco per velum purpureum, regium velum ſiue imperatorium in-

tellexit

tellexit omnino Plinius. Hæc vela alio nomine appellata fuiſſe videntur aulæa Attalica. De quibus libro nono capite primo ſic ſcribit Valerius Maximus: Quid enim ſibi voluit princeps ſuorum temporum Metellus Pius, tunc cùm in Hiſpania aduentus ſuos ab hoſpitibus aris & thure excipi patiebatur, cùm Attalicis aulæis contectos parietes læto animo intuebatur? Ex quo loco aulæa Attalica fuiſſe vela pretioſiſſima conſtat, quibus ipſi etiam reges vtebantur. Et idcirco non ſatis intelligo an rectè ſcripſerit Nonius Marcellus, aulæa genus eſſe veſtis peregrinæ: hunc proferens ex libro tertio, de vita populi Romani Varronis locum; Ex hereditate Attalica aulæa, Chlamides, pallæ aureæ. Fortaſſis rectius eſſe genus veli peregrini, & quidem pretioſiſſimi, aulæa Attalica ſcripſiſſet Nonius. Habebant autem veteres quædam vela ornamenti, quædam inſtrumenti loco. capite duodecimo. §. xi. de inſtrum. & inſt. legat. Et quia ipſos reges ſummóſque principes in ornamentis ſic imitari homines quidam priuati non verebantur, vt in redimendis pretioſiſſimis quibúſque tabulis tam ſculptis quàm pictis, velíſque etiam regijs, ſumptus enormes profunderent, quibus plerique prodigalitate nimia ad extremam redigebantur neceſſitatem, vtile viſum fuit Theodoſio prohibere, ne quis priuatus vela regia ſuſpendat: hoc eſt, ne quis

priua-

priuatus regijs velis parietes ſuos exornet, ſed aulęis vulgaribus contentus ſit. Et huic quidem interpretationi noſtræ omnino conſentaneum eſt, quod ſic ad Marcellam ſcripſit diuus Ambroſius, Epiſtolarum libro quinto: Illic nuntiatum eſt mihi comperto, quòd ad Portianam baſilicam de palatio decanos miſiſſent, vt vela ſuſpenderent. Nam per huiuſmodi vela cortinas intelligi regias, expreſsè teſtatur idem Ambroſius. Sic enim de velis iiſdem ſentiens in eadem epiſtola ſcribit: Dum hæc tracto, ſuggeſtum eſt mihi cortinas regias eſſe collectas. Et paulo pòſt: Poſtea verò quàm cognoueram cortinas regias inde ſublatas. Ecce, quæ modò vela dixerat, ea nunc cortinas regias Ambroſius appellat: Haud dubiè per vela regia, cortinas regias, & per regias cortinas vela regia intelligens.

De iure publico.

CAPVT XII.

CONSECRATIONEM iuris fuiſſe publici teſtatur expreſsè Cicero pro domo ſua: Dico, inquit, apud Pontifices, augures adſunt, verſor in medio iure publico. Vlpianus cùm publicum ius definiret, ius illud eſſe publicum dixit, quod ad ſtatum rei Romanæ ſpectat. capite primo. §. primo. de iuſtitia & iure. Quo in loco malè legitur

Rei

Rei Romanæ; legendum enim eſſe, *Reip. Romanæ*, ipſa publici iuris definitio poſtulat. In his autē quæ ad ſtatum reipublicæ Romanæ ſpectabant, adhibitos olim ante legem regiam augures interdum & pontifices fuiſſe, populúmque in comitium vocari conſueuiſſe, ſi quid deo ritè conſecrandum eſſet, ſi qui ſacerdotes, ſi qui magiſtratus creandi, neminem tam mediocriter in hiſtorijs verſatum puto vt id ignoret. Proinde quonam iure tunc magiſtratus ſacerdotéſque crearentur, & conſecrationes fierent, ſi quis interrogaret, nōne diceres iure publico? At poſtea quàm populus omne ius, omnémque poteſtatem ſuam in principem tranſtulit, quale ius in principem fuiſſe tranſlatum dices? nónne ius populi? nónne ius publicum? Quid eſt enim aliud ius publicum, quàm ius populi? Quamobrem quis eſt qui non intelligat, publicum ius lege regia ſublatum eſſe, & ob id nulla illius iuris in iure ciuili noſtro extare veſtigia? Sanè cùm Ariſtonem peritiſſimum & priuati iuris & publici, partémque iuris publici, ius ſenatorium eſſe ſcriberet Plinius Epiſtolarum lib. viii. indicans ius publicum, eiúſque partem ſenatoriū lege regia prorſus abolitum eſſe, hæc verba ſubiecit: Priorum temporum ſeruitus, vt aliarum optimarum artium, ſic etiam iuris ſenatorij obliuionem quandam & ignorationem induxit. Quotus enim quiſque tam patiens, vt velit diſcere quod in vſu non ſit habiturus?

Nec

Nec aliò mihi viſus eſt Iuuenalis reſpexiſſe Sat. x.ſic de populo Romano ſcribens:

———Nam qui dabat olim
Imperium, faſces, legiones, & omnia, nunc ſe
Continet, atque duas tantùm res anxius optat,
Pana & circenſes.

Idque conſiderans Vlpianus, ius publicum in ſacris, ſacerdotibus, & magiſtratibus conſtitiſſe ait, non autem, vt malè in omnibus exemplaribus, ſolis Florẽtinis exceptis legi videmus, conſiſtere. d. §. i. per ſacra, non ſacrificia, ſed dedicationes, & conſecrationes; per ſacerdotes, ſolemnes eorum ſortitiones, apprehẽſiones, inaugurationes, electionéſque; & per magiſtratus, comitia cõſularia, prætoria, tribunitia, ædilitia, & ſic deinceps, intelligens. In ijs enim omnibus publicum ius olim conſtitit. Eoque iure ſublato, princeps loca publica dedicabat, non populus, cap. ix. de rer. diuiſ. Apud principem lege curiata pręſente populo arrogationes fiebant, quæ antea calatis comitijs auctore populo peragi etiam ſine auctoritate principis iure publico ſolebant, teſte Gellio Noc. Attic. lib. v. cap. xix. Caio ca. ij. de adopt. et Cicerone pro domo ſua. Et certè apud principem arrogationes duobus fieri modis cõſueuiſſe, ſuo loco demõſtrabitur, vno quidem, lege curiata, altero lege regia. Lege curiata, præſente conuocatoque populo; lege regia, per reſcriptum ſine pręſentia populi. Idque hinc euidẽtiſſimum eſt, quòd feminæ, quas

lege curiata arrogari poſſe negat Gellius, regia lege arrogētur rectè per principis reſcriptū. ca. xxi. de adopt. Eadem lege regia princeps nō populus ſacerdotes faciebat. Qua de re ſcribit ad hunc modum Plinius Epiſt. lib. iiii. Gratularis mihi quòd acceperim auguratum. Iure gratularis: primùm, quòd grauiſſimi principis iudiciū in minoribus etiam rebus conſequi pulchrum eſt. Idem Plin. imperatori Traiano ſic etiam ſcribit Epiſt. li. x. Rogo dignitati, ad quam me prouexit indulgentia tua, vel auguratū, vel ſeptemuiratum, quia vacat, adijcere digneris. Magiſtratus quoq; principem creaſſe, non ex Modeſtino ſolùm, ca. i. de l. Iul. amb. ſed etiam ex eodem Plinio conſtat, qui ſic lib. iiii. Epiſt. ſcribit: Vt nouiſſimus à Nerone factus eſt conſul, ita poſtremus ex omnibus quos Nero conſules fecerat, deceſſit. Illud nunc reliquum eſt, vt dispiciamus quo ſenſu ſcripſerit Papin. teſtamenti factionem non priuati, ſed publici iuris eſſe, cap. iii. Qui teſt. fac. poſ. Olim teſtamenti factio iuris idcirco fuiſſe publici videtur, quòd teſtamēta, non minus quàm magiſtratus, ſacerdotes, conſecrationes, adoptionéſque, calatis comitijs publica, hoc eſt populi Romani, opus haberent auctoritate. At poſtea quàm ſublato iure publico calatis comitijs teſtamenta condi deſijſſent, & priuato iure per æs & libram ſic conderētur, vt ne principalis quidem in ijs interponeretur auctoritas, dubium non videtur, quin teſtamenti factio

ti factio omnino publici iuris eſſe deſierit: prę-ſertim ſi rectè Theophilus ait, cùm primùm per æs & libram condi cœperant teſtamenta, tunc longo tempore antiqua illa calatis comitijs, & in procinctu teſtamentorum genera in deſuetudinem abijſſe. Erat igitur non publici, ſed priuati iuris teſtamenti factio tempore Papiniani, hoc eſt iuris ciuilis. habita videlicet conſideratione antiquæ cuiuſdam publici priuatique iuris differentiæ, lege regia prorſus abolitæ. Ad quam differentiam Papinianum ſuſpicor reſpexiſſe, & ſic notis ſcripſiſſe. *Teſtamenti factio non P. ſed P. I. eſt.* Hoc eſt teſtamenti factio non publici, ſed priuati iuris eſt. Et idcirco aut notis deceptum eſſe Tribonianum veriſimile eſt, qui publici non priuati iuris teſtamenti factionem eſſe contendit, aut certè eius librarios verborum tranſpoſitione, quod fieri frequenter ſolet, turpiſſimè lapſos, aut denique calatis comitijs, quod mihi non videtur, etiam Papiniani tempore fieri teſtamenta conſueuiſſe. Nec ijs aſſentior, qui Accurſium ſecuti, teſtamenti factionem ſic apud Papinianum interpretantur, quaſi Papinianus contenderit, ius teſtamentorum faciendorum tribui iure publico & legibus. Nihil enim aliud apud Papinianum quæritur quàm teſtamenti factio, non quo iure cuiquam tribuatur, ſed cuius iuris ſit; hoc eſt, quo iure fiant teſtamenta, publico ne an priuato, publicè ne an

priuatím:ſicut quęrimus magiſtratuum creatio, conſecratio, aut adoptio, cuius iuris ſit; hoc eſt, quo iure creentur magiſtratus, res conſecrētur, adoptiones fiant. Eſt igitur priuati iuris, non publici teſtamenti factio. Et licet legibus ea tribui rectè dicatur, malè tamen vitioſeque habito alicuius priuati iuris reſpectu, tribui publico iure eadem exiſtimatur. Lege enim regia ius publicum penitus ſublatum, in principem conſtat tranſlatum eſſe, & per conſequens omnem abolitã publici priuatique iuris antiquam differentiam. Igitur non publico ſed ciuili, hoc eſt, priuato iure tribui faciendi teſtamenti ius & poteſtas ſolet. Et hoc quidem toties dicendum eſt, quoties priuato iuri publicum ius opponitur, quod ante legem regiam fieri perpetuò ſolebat. At poſtquam lex eſſet lata regia, quod ante eam legem priuatum dicebatur, hoc tunc & eſſe & appellari ius publicum cœpit. Quo ſenſu ius publicum accepiſſe viſus eſt Papinianus, in cap. xv. §. ij. Ad leg. Falcid. Et cùm ius publicum priuatorum pactis mutari non poſſe, ſcriberet idem Papinianus cap. xxxviij. de pactis: non dubium eſt, quin priuatum, hoc eſt ciuile ius, per publicum intellexerit. Atque hæc quidem hactenus de iure publico: de quo peſſimè diſſerunt & ſentiunt omnes alij.

Reſponſum quoddã Martiani integrũ nõ videri, & illud quomodo reſtitui poßit obiter demõſtratũ.

CAPVT XIII.

Ex hoc

EX hoc quæſitum eſt, inquit Martianus, ſi ancilla prægnans manumiſſa ſit, deinde ancilla poſtea facta, aut expulſa ciuitate, pepererit, liberũ an ſeruũ pariat: & tamen rectius probatum eſt, liberum naſci, & ſufficere ei, qui in ventre eſt, liberam matrem vel medio tempore habuiſſe. cap.v.§.iij.de ſtatu ho. Qui locum hunc interpretantur, ſedulò conantur oſtendere quomodo femina ciuitate expulſa libertatem perdat. Et quia deportatione libertas non adimitur, quæ deportatio expulſionis quædam ſpecies eſt; nonnulli idcirco de libertate quæ iuris duntaxat Quiritium eſt, hunc locum eſſe accipiendum contenderunt. Sed falluntur. Vnam enim eandèmque libertatem ancillis ijſque feminis quæ expulſæ ſunt ciuitate, viſus eſt ademiſſe Martianus. Et idcirco mihi planè perſuaſum habeo, locum hunc imperfectum eſſe, & ſic reſtituendum: *Ex hoc quæſitum eſt, ſi ancilla prægnas manumiſſa ſit, deinde ancilla poſtea facta, aut expulſa ciuitate pepererit, liberum an ſeruum, ciuem an peregrinum pariat: & tamen rectius probatum eſt liberum & ciuem naſci, & ſufficere ei qui in ventre eſt, liberam matrem, vel ciuem medio tempore habuiſſe.* Et hanc quidem reſtitutionem noſtram vera huius reſponſi ſententia omnino poſtulat. Duæ enim hîc à Martiano proponuntur quæſtiones diuerſæ; vna quidem, de eo qui ex ancilla medio tempore libera natus eſt, altera verò de eo qui naſcitur ex peregrina, quæ ciuis

Romana etiam medio tẽpore fuit. Et ad vtramque quæſtionem hanc, viſus eſt Martianus reſpondiſſe, liberum nõ ſeruum ex ancilla huiuſmodi, & ciuem non peregrinum ex huiuſinodi peregrina procreari cap. xviij. de ſtatu hom. cap. vi. §. ij. de hered. inſtit. cap. ij. §. j. ad Sc. Tertill. Cur autem hæc verba, *Ciuem an peregrinum*, & alia his ſimilia deleta fuerint, illud fortaſſis in cauſſa fuiſſe exiſtimari poteſt, quòd veteres peregrinitatis controuerſias abòlitas eſſe ſibi perſuaſum Tribonianus habuerit. Eúmque non reprehenderem, ſi hæc quoque verba, *Aut expulſa ciuitate*, deleri feciſſet. Ijs enim retentis & deletis alijs, dici non poteſt quàm ſint omnia in hoc reſponſo perturbata, quàm abſurda, ne dicam inepta. Ipſe Tribonianus ſententiã hanc meam vehementer cõfirmat. Hunc enim eundem Martiani locũ, ijſdem planè verbis ſub titulo de ingenuis, inſtitutionum libro primo referens, hæc verba, *Aut expulſa ciuitate*, ſciens prudens omiſit, Quod ſanè nõ feciſſet, ſi ad aliam illam, quæ ab eodem Martiano tractabatur, peregrinitatis controuerſiam, ea verba pertinere, tandem abſolutis editiſque pandectis, cùm iã inſtitutionibus componendis operam daret, non animaduertiſſet. Aut igitur in hoc reſponſo delenda ſunt hæc verba, *Aut expulſa ciuitate*, vel certè illa, quæ ſuperius poſui, addenda. Et ita mihi videtur.

De

De ludis Circenſibus explicantur leges quædam obſcuriores.

CAPVT XIII.

THEODORVS Balſamon Synodi quæ fuit in Trullo canonem interpretans vigeſimum quartum, auctor eſt populum Circenſes ludos exhibuiſſe expenſis proprijs, domos, equos, ſtabula, & reditus habuiſſe pro curriculis huiuſmodi celebrandis. Idque ſibi voluiſſe viſus eſt Vlpianus, dum inter publica ciuilia munera, equorum Circẽſium ſpectacula referret, cap. j. De munerib. Cui planè cõſentaneum eſt, quod ad hunc modum in vita ſancti Hilarionis ſcribit diuus Hieronymus: Sed & Italicus eiuſdẽ oppidi municeps aduerſus Gazenſem duumuirum Marnæ idolo deditũ, Cirſenſes equos nutriebat. Hoc ſiquidem in Romanis vrbibus iam inde ſeruatur à Rumulo, vt propter felicem Sabinarum raptum, ab ipſo quaſi conſiliorum deo, quadrigæ ſepteno currant circuitu, & equos partis aduerſæ fregiſſe victoria ſit. Hic igitur æmulo ſuo habente maleficum, qui dæmoniacis quibuſdam imprecationibus, & huius impediret equos, & illius incitaret ad curſum, venit ad beatũ Hilarionem, & non tam aduerſarium lædi, quàm ſe defendi obſecrauit. Ineptum viſum eſt venerando ſeni, in huiuſmodi nugis orationem perdere. Cum ſubrideret & diceret: Cur enim non magis equorum pretium

pro ſalute animæ tuæ pauperibus erogas? Ille reſpōdit, functionem eſſe publicam, & hoc non tam ſe malle quàm cogi: nec poſſe hominem Chriſtianum vti magicis artibus, ſed à ſeruo Chriſti potius auxilium petere, maximè contra Gazenſes aduerſarios dei, & non tam ſibi quàm eccleſiæ Chriſti inſultātes. Rogatus ergo à fratribus qui aderant, ſcyphum fictilem, quo bibere conſueuerat, aqua iuſſit impleri, eique tradi. Quem cùm accepiſſet Italicus, & ſtabulū, & equos, & aurigam ſuum, rhedam, carcerúmque repagula aſperſit. Mira vulgi expectatio. Nam & aduerſarius hoc ipſum irridēs, diffamauerat, & fautores Italici certam victoriam pollicētes, exultabant. Igitur dato ſigno, hi aduolant, iſti præpediuntur; ſub horum curru rotæ feruent, illi præteruolantium terga vix cernunt: clamor fit vulgi nimius, ita vt ethnici quoque ipſi concreparent, Marnas victus à Chriſto eſt. Hæc diuus Hieronymus. Ex quo loco illud etiam videtur intelligi, quod ſic de agitatoribus maleficū audientibus Valentinianus, Theodoſius & Arcadius imperatores ſcribūt: Quod ſi quiſquam ex agitatoribus contra hoc interdictum venire tentauerit, vltimum ſupplicium non euadat. ca. ſi. C. de malef. Dubium enim non eſt, quin de ijs agitatoribus ſenſerint imperatores, quos maleficum audientes, demoniacis quibuſdam imprecationibus aduerſariorū equos impediuiſſe, & ſuos ad curſum incitaſſe, ſcribit diuus Hieronymus.

nymus. Id enim agitatores facere interdū conſueuiſſe,non Hieronymus ſolùm, ſed Arnobius etiam expreſsè teſtatus eſt, aduerſus gentes lib. j. ſic de maleficis ſcribens : Quis enim hos neſciat aut ſine clauibus reſerare quæ clauſa ſunt, aut ora ſilentio vincire, aut in curriculis equos debilitare,incitare,tardare? Eoq; pertinet quod ita Caſſiodorus Variarum libro tertio ſcribit: *Suſcepit partem populi protinus inclinatam, & quos ipſe fecerat triſtes, laborauit iterum reddere lætiores, modò agitatores arte ſuperans, modò equorum velocitate tranſcendens: Frequentia palmarum eum dici faciebant maleficum.* Illud etiam obſeruari ſolet, vt agitatores,omneſque alij qui ſacris deſeruiunt certaminibus, ignominioſi non habeantur.ca. iiij.in princ. de his qui not. inf. quamuis ſcripſerit in libro de ſpectaculis expreſſè Tertullianus, eos ignominia damnari ſolitos. De ijs enim ſolis ſentire Tertullianū arbitror, qui quæſtus cauſſa in certamen prodeunt. Huiuſmodi ſiquiden homines notari infamia conſueuiſſe, nec ipſemet inficias ire Vlpianus poteſt. Eos, inquit Vlpianus,qui quęſtus cauſſa in certamina deſcēdunt, & omnes propter præmium in ſcenam prodeuntes, famoſos eſſe Pegaſus & Nerua filius reſpōderunt:cap.ij.in fi.de his qui not.infa.Haud dubiè certaminū appellatione, Circenſia etiam certamina intelligens. In huiuſmodi enim certamina quæſtus cauſſa nonnullos olim deſcen-

diſſe, ſatis indicat idem Vlpianus, cùm ita ſcribit: Equitij quoque legato vſu, videndum ne & domare poſſit, & ad vehendum ſub iugo vti: ſed & ſi fortè auriga fuit, cui vſus equorum relictus eſt, non puto eum Circenſibus his vſurum; quia quaſi locare eos videtur. Sed ſi teſtator ſciens eum huius eſſe inſtituti & vitæ reliquit, videtur etiam de hoc vſu ſenſiſſe. cap. xij. §. iij. De vſu & habit. Senſus enim eſt, ſi aurigæ, qui in certamen quæſtus cauſſa ſolet deſcendere, vſus equitij fuerit legatus, aurigã illum equis huiuſmodi in Circenſi certamine hac ſola de cauſſa vti non poſſe, quòd ipſe ſuam operam locans, equos etiam quodammodo videatur locare, quódque is cui rei alicuius relictus eſt vſus, ipſe quidem vti ea re poſſit, ſed nõ vtique alteri eam locare, aut commodare. Et id quidem tunc demum verum eſſe ait Vlpianus, ſi teſtator ignoret eum huius eſſe inſtituti, & vitæ, cui reliquit vſum equitij. Nam ſi ſciret teſtator, & ſciens equitij legauerit vſum aurigæ, de hoc vſu videtur etiam ſenſiſſe. d. §. iij. Et hæc hactenus de Circenſibus ludis; de quibus ſi plura quis deſideret, inueniet Tertulliani de ſpectaculis librũ ſingularem, in quo tam perſpicuè de omnibus ſpectaculorum generibus diſſeritur, vt prolixioribus commentarijs ea res vix vllis indigeat. Eſt etiam in iij. lib. Variarũ Caſſiodori epiſt. quædam Theodorici ad Fauſtũ, in qua pleniſſimè Circenſis totius certaminis ratio explicatur.

Quæ ſint inimicitiæ capitales.

CAPVT XV.

SOLENT veteres, ſi quæ graues inter eos inciderent ſimultates, amicitiā ſolēni quadam ratione renuntiare, & inimicitias pręſentibus ſuperſtitibus profiteri. Quem morem euidenter viſus eſt Suetonius expreſſiſſe in vita Claudij, cùm ſcriberet Germanicum Piſoni amicitiam renuntiaſſe. Verba Suetonij hæc ſunt: Ac ne tūc quidem vltra progreſſus, quàm vt & amicitiam ei renuntiaret, mandarétque domeſticis vltionem, ſi quid ſibi accideret. Ad hūc morem videtur etiam Valerius Maximus reſpexiſſe, lib. iiij. Ait enim Tiberium Gracchum tribunum plebis inimicitias ex profeſſo cum Africano & Aſiatico Scipionibus geſſiſſe. Idem Valerius in eodem libro ſic de Metello Macedonico ſcribit: Acerrimè cum Scipione Africano Macedonicus diſſenſerat, eorúmque ab æmulatione virtutis profecta contentio ad graues teſtatáſque inimicitias progreſſa fuerat. Nec id quoque viſus eſt Sidonius Apolinaris ignoraſse, qui ſic Epiſt. libro ſeptimo ſcribit: Inimicitias indictas honeſtè exercet, tardè credit, celeriter deponit. Cicero etiam auctor eſt, inimicitias olim denuntiari ſolitas. Sic enim pro Lucio Flacco ſcribit: Etenim cùm à clariſſimis viris iuſtiſſimas inimicitias ſæpe cum bene meritis ciuibus de-

bus depoſitas eſſe vidiſſem,non ſum arbitratus quenquam amicum reipublicæ, poſteaquam L.Flacci amor in patriam perſpectus eſt,nouas huic inimicitias nulla accepta iniuria denuntiaturum.His addatur ſic etiam lib.x.Epiſt.Senecam ſcripſiſſe : Inimicitias mihi denuntias,ſi quicquam ex his quæ quotidie facio, ignoraueris.Et de ira lib. iij. Hortenſius, inquit, ſimultates tibi indiceret, & Cicero,ſi derideres carmina eius, inimicus eſſet. Et hæc quidem cùm ita ſint, nũc mihi videor intelligere, quales inimicitias appellauerint iuriſconſulti capitales.cap.xviij.in fin.de procurat. cap.xv.de recept.arbit.cap.vi. de excuſat.cap.iij. §.ix.de adim. vel transfer. leg. cap. ix. de his quæ vt indig.§. Item ſi propter.Inſt.de excuſ. Eas nimirum,quas alter alteri teſtatò denuntiauerat. Certè quia ſanguinem & vindictam ſpirabant ex profeſſo, indeque capitales appellatæ videri omnino poſſunt. Nec aliud mihi voluiſſe viſus eſt Seneca,cùm ſic de ira lib.iij.ſcriberet: Quid iuuat tanquam in æternum genitos iras indicere, & breuiſſimam ætatem diſſipare?

Explicatur Titulus xvij.Libri ſecundi Codicis Iuſtiniani Cæſaris.

CAPVT XVI.

EXTAT in ſecundo libro Codicis Iuſtiniani Cæſaris huiuſmodi titulus, *Vt nemini liceat ſine iudicis auctoritate ſigna rebus imponere alienis*. Hic titulus præter inſignem quam

præ ſe fert obſcuritatem, mendoſus eſt. Quorſum enim illud *Alienis?* Sanè in antiquis exemplaribus non *Alienis*, ſed *quas alius detinet*, expreſsè ſcriptum inuenimus in hac epigraphe, eaque mihi lectio viſa eſt probabilior. Sub hoc enim titulo duæ ponuntur diuerſorum principum conſtitutiones & in vtraque non de rebus alienis, ſed de ijs mobilibus rebus controuerſis agi videtur, quas alius detinet, hoc eſt, quæ aut apud iudicem ipſum, aut apud ſequeſtrem, aut etiam in æde apud æditiuum cuſtodię cauſſa deponuntur. Idque ſignificare videntur hæc verba; *Rebus quas alius detinet: rebus quas alius tenebat: rebus & fructibus apud te conſtitutis.* Huiuſmodi rebus imponi ſigna noluerunt imperatores, hoc eſt annulis ſigna imprimi. Idque Feſti auctoritate cõfirmatur, quem ſic ſcripſiſſe accepimus: Signare ſignificat modò ſcribere, modò annulo ſignaimprimere, modò pecora ſignis notare. Huic etiam illud conſentaneum eſt, quod ad hunc modum de aſino lib. x. ſcribit Apuleius: Sed ne fortè aliquis inquam iſtorũ, quos offers, aureorum nequam vel adulter reperiatur, in hoc ipſo ſacculo conditos eos annulo tuo prænota, donec altero die nummulario pręſente comprobentur: ſic inductus ſignauit pecuniam. Et paulo pòſt: Donec iuſſu magiſtratuum miniſteria publica contrectatis nequiſſimi ſerui manibus, annulum ferreum deprehenſum cum ſigno ſacculi conferunt. Adde,

moris

moris olim fuiſſe vt res quiſque ſuas etiam minutiſſimas annulo ſignaret. Idq; teſtatus eſt expreſsè Plinius Nat.hiſt.lib.xxxiij.ca.i. Sic enim ſcribit: Quæ fuit illa priſcorum vita, qualis innocentia, in qua nihil ſignabatur? At nunc cibi quoque & potus vindicantur annulo a rapinis. Eoque nō dubium eſt quin Valerius reſpexerit lib.vij.cap.ix.de M.Popilio ita ſcribens: Vnum etiam de multis qui aſſidebāt, vltimo complexu & oſculo dignum iudicauit, ſempérq; annulos quoque ſuos ei tradidit; videlicet ne quid ex ea hereditate, quam non erat aditurus, amitteret. Quibus etiam non incommodè addi poteſt, quod de clauibus & annulis maiori natu filiæ traditis ſcribit Papinianus. cap. lxxvij. §.xxi. de leg.ij. Et ex his quidem locis omnibus ſatis arbitror intelligi poſſe, ſic imponi rebus litigioſis ſigna imperatores vetuiſſe, vt nullos ex litigatoribus rebus controuerſis cuſtodiæ ſequeſtrationíſue cauſſa depoſitis, ſine iudicis auctoritate, ſigna imponere tanquam proprijs paterentur. De rebus autem litigioſis in hoc titulo tractari ex his verbis probari poteſt, *Ante ſententiam*; & ex illis, *Vt amotis his, cauſſa quæ ex officio tibi infertur, terminetur.* Cur autem paſſi non ſint imperatores huiuſmodi rebus imponi ſigna, hæc proferri ratio poteſt, nimirum quòd ſigna rebus duntaxat proprijs potuerint imponi; quarum numero non poſſe res litigioſas comprehendi, tam palàm eſt, vt huius rei cauſſa nullius iuriſ-

conſulti ſchola intranda ſit. Porrò de his qui titulos prædijs ſuis vel alienis imponũt,ſcriptu-rus fauẽte deo ſum alio loco,titulum illũ,quem huc referendum plerique ſomniant nouo veróque ſenſu explicaturus.

Quo ſenſu ſcripſerit Celſus, Pecuniam ſine peculio fragilem eſſe.

CAPVT XVII.

IGNORANT interpretes quid ſibi voluerit Celſus cùm ita ſcriberet: His verbis, *Quæ ibi mobilia mea erunt, do lego,* nummos ibi repoſitos vt mutui darentur, non eſſe legatos Proculus ait; at eos, quos præſidij cauſſa repoſitos habent, vt quidam bellis ciuilibus factitaſſent, eos legato contineri: & audiſſe ſe ruſticos ſenes ita dicentes; Pecuniam ſine peculio fragilem eſſe: peculium appellantes, quod præſidij cauſſa ſeponeretur. capit. lxxix. de legat. iij. Varro ſcribit, de lingua Latina libro quarto, præſidium eſſe dictum, quia extra caſtra præſidebant in aliquo loco, quò tutior regio eſſet. Siue, vt Feſtus definit, præſidium eſt, quod vtilitate & ſalute alicuius, auxilij gratia præponitur. Sunt ergo milites præſidiarij qui vtilitate & ſalute totius exercitus, extra caſtra præſidebant, hoc eſt, qui caſtris auxilij gratia præponebantur: Hinc deinde factum videri poteſt, vt

pro

pro exercitu etiam pręſidium veteres interdum poſuerint per Senecdochen.cap. v. in princ.de capt. & poſtl. Et ſic quod reponitur præſidij cauſſa, rectè exercitus cauſſa dici repoſitum po teſt. Nam cùm ad Attic.ſcriberet. Cic.Italiam totam armis præſidijſque teneri,an nō per præſidia συνεκδοχικῶς exercitus intellexit? Vlp. auctor eſt, ob tranſitum exercitus conferri quid à ruſticis ex fructibus olim ſolitum.cap. xxvij. §. iij. de vſuf. Proinde quis hinc non intellıgit, quid ſibi Celſus & Proculus voluerint, cùm pe cuniam ſine peculio ſcrıberent eſſe fragilem? Peculium eſt, inquiunt illi, quod præſidij, hoc eſt exercitus tranſeuntis cauſſa ſeponitur:ſiquidem tunc ex fructıbus ſic conferre ſolent ruſtici, vt aut certam præſtarent fructuum portionem, aut eam certa nummorum quantitate redimerent. Proinde qui boni eſſe patresfamiliâs volebāt, hi ſeponebāt certā pecuniæ ſummam,qua huiuſmodi fieri,vt ſæpe bellis ciuilibus contingebat, fructuum redemptio poſſet. Et id quod ita ſepoſitum erat, appellabant ruſtici peculium ſuum. Fortaſſis ea ratione qua ſeruile peculium nomen accepit. Quemadmodum enim hac potiſſimùm ratione peculium ſedulò conuaſant ſerui, vt tandem ſe peculio ſuo redimant ex ſeruıtute; ſic ruſtici, vt militibus debitam redimerēt fructuum portionem, præſidij cauſſa ſeponebant nummos aliquot. Sine qua ſepoſitione omnis eorū pecunia tam fragilis

fragilis erat,vt ea exercitu tranſeunte plerúque tota prodigeretur. Poſſe etiam hunc locum ſic intelligi, vt præſidij cauſſa dicatur id ſeponi, quod militum metu abſcõditur,partim fortaſſis ex prauis militum moribus,partim etiam ex his Celſi verbis, *Vt quidam bellis ciuilibus factitaſſent*, obſcurum quibuſdam non videtur. Sed magis arridet interpretatio prior. Certè quia cauſſam præſidij ad præſidij metum trahere durum eſt.

Emendatur,& explicatur Cap.Vltimum, D. De in integ.reſtitut.

CAPVT XVIII.

EXISTIMO apud Macrum pro *Contra rempublicam* omnino legendum eſſe, non *Contra rem iudicatam*,ſed *Contra rem publicatam*, in d. cap.vlt.Quaſi ita ſcriptum fuerit,*Contra rem public.* quod tam rem publicatam quàm rempublicam ſignificat.vt ſit ſenſus, non ſolùm minori viginti quinque annis, & maiori cauſſa reipublicæ abſenti contra rem iudicatam ſuccurri,ſed etiam contra rem publicatam, hoc eſt etiam poſt rei iudicatæ executionem, nimirum cùm iam à creditoribus res addicta publicatur, hoc eſt venalis proſcribitur.Id enim quod publicè propoſitum erat venale, ſiue ad publicam ærarij,ſiue ad priuatam ſpectaret alicuius commoditatem, publicari propriè dicebatur. capit. xi. §. 1. in fine. quod vi aut clam. Quo ſenſu *edictis publicare* in libro Aduerſus Conſtantium

Auguſtum ſcribit Hilarius: Vel detracta templis, inquit, vel publicata edictis, vel exacta pœnis deo ingeris. Et id quidem adeo verum eſt, vt etiam illi qui proſcribebantur, publicari dicerētur, quemadmodum ex Tertulliano et Suetonio conſtat. Sic enim in lib de fuga in perſecutione ſcribit Tertullianus: Publicaris inquit, bonum tibi eſt; qui enim non publicatur in hominibus, publicatur in deo. Et Suetonius in Claudio: Libertinos, qui ſe pro equitibus Romanis agerent, publicauit. Eoque etiā pertinet illud Lāpridij in Alexandro: Mulieres infames, quarum infinitū numerum deprehenderat, publicari iuſſit, exoletis omnibus deportatis. Eſt igitur publicare proſcribere, eſt etiam proclamare. Quod enim à præcone proclamatur, id rectè publicari etiam dicitur. Res quę ad ærarium deferebātur, ſimul atque edictis eſſent publicatæ, apud erarium interdum auerſione, plerunque ſectione diſtrahebantur. Quod qua ratione accipiendum ſit, alio loco demonſtratum eſt. Hæc autem verba, *Cognita ſcilicet cauſſa*, ſic etiam accipienda puto, quaſi cōtenderit Macer, cognitione, hoc eſt extra ordinem minori, & appellationis medio, hoc eſt ordinario iure maiori in hac ſpecie ſuccurri. capite decimoſeptimo & quadrageſimo ſecundo de minoribus. Ea, niſi fallor ratione, qua ſic apud Suetonium in vita Claudij ſcriptū inuenimus: Alium interpellatum ab aduerſarijs de propria lite,

lite, negantémque cognitionis rem, ſed ordinarij iuris eſſe, agere cauſſam confeſtim apud ſe coëgit.

Quid ſit apud Vlpianum, Extra ordinem ferias indicere.

CAPVT XIX.

FERIAS indici & proclamari conſueuiſſe auctor eſt M. Varro. Sic enim de lingua Latina libro quinto ſcribit: In Tuſculanis ſacris eſt, vinum nouũ ne vehatur in vrbem antè quàm vinalia kalentur. A quibus autem fuerint olim feriæ proclamatæ, idem Varro in eodem libro his verbis manifeſtum facit: Rex cùm ferias menſtruas Nonis Februarijs edicit, hunc diem februatum appellant. Et paulò pòſt: Harum rerum veſtigia apparent in ſacris Nonalibus in arce: quòd tunc ferias primas menſtruas, quæ futuræ ſint eo menſe, rex prædicit. Ex quibus locis ſatis perſpicuum eſt, regem ſacrificulum ſingulorum menſium ferias proclamaſſe. Videlicet (vt Arnobius aduerſus gentes libro ſeptimo ſcribit) hunc in modum: *Lauatio Deûm matris eſt hodie: Iouis epulum cras eſt: Æſculapij geritur, celebratúrque vindemia: Lectiſternium Cereris erit Idibus proximis: Telluris natalis eſt.* Prætorem etiam ferias, quæ Compitalia dicebãtur, more maiorum verbis olim ſolemnibus cõcepiſſe, Gellius lib. x. cap. xxiiij. & Macrobius lib. i. Sat. capit. iiij, auctores ſunt. Poſtquam enim modò die quinti, modò die quinte vete-

res dixiſſe docuiſſent, ad demonſtrandam hanc veterum conſuetudinem cõferre plurimùm addiderunt, hæc ſolemnia verba, quibus more maiorum Compitalia prætor concipere ſolet: DIE NONI POST CALENDAS IANVARIAS QVIRITIBVS COMPITALIA ERVNT. Nec quidem Compitalitias dũtaxat, ſed etiam ferias omnes conceptiuas, & imperatiuas indicere prætorem conſueuiſſe, ex eodem Macrobio, & Suetonio probari poteſt. Sic enim in Claudio ſcribit Suetonius: Obſeruauitque ſedulò, vt quoties terra in vrbe mouiſſet, ferias aduocata concione prætor in vrbe indiceret. Et Macrobius; Feriarum, inquit, publicarum genera ſunt quatuor. Aut enim ſtatiuæ ſunt, aut conceptiuæ, aut imperatiuæ, aut nundinæ. Et ſunt ſtatiuę vniuerſi populi communes, certis & conſtitutis diebus ac mẽſibus, et in Faſtis ſtatis obſeruationibus annotatæ: in quibus præcipuè ſeruantur Agonalia, Carmentalia, Lupercalia. Conceptiuæ ſunt quæ quotannis à magiſtratibus vel ſacerdotibus cõcipiuntur, in dies vel certos vel etiam incertos: vt ſunt Latinæ, Paganalia, Sementinæ, Compitalia. Imperatiuæ ſunt, quas conſules vel prętores pro arbitrio poteſtatis indicunt. Nundinæ ſunt paganorum, id eſt ruſticorum, quibus conueniunt negotijs proprijs vel mercibus prouiſuri. Hæc Macrobius Saturnal. libro primo cap. xvi. Indicebat igitur ferias prætor, indicebat etiam ferias rex ſacrificu-

lus:

lus: Hic quidem ſacrorum ritè peragẽdorum, ille verò ſolius à foreſibus negotijs vacationis gratia. Quæ cùm ita ſint, non eſſe nunc admodum obſcurũ puto quid ſibi voluerit Vlpianus cùm ita ſcriberet: *Si feriæ extra ordinem ſint indictæ, ob res puta proſperè geſtas, vel in honorem principis, & propterea magiſtratus ius non dixerit, C. Caſſius nominatim edicebat reſtituturum ſe, quia per prætorem videtur factũ. Solennium enim feriarum rationem haberi non debere, quia proſpicere eas potuerit & debuerit actor, ne in eas incidat.* capite xxvi. §. v. Ex quib. cauſ. maior. Senſus enim eſt, ſi prætor extra ordinem ferias indixerit, & per hoc exempta actori ſit actio temporalis, quòd eo die magiſtratus iùs non dixerit, hoc eſt quòd dies ille nefaſtus fuerit, actionem eiuſmodi reſtituendam eſſe, quòd non per actorem ſed per prætorem qui extra ordinem ferias indixit, actio exempta ſit. Et quia huiuſmodi feriæ, quas imperatiuas appellant, non poſſunt proſpici; ideo etiam omni carere culpa videtur actor. quod vtique non fieret, ſi ſolennibus, hoc eſt ſtatiuis ferijs actio exempta foret. Huiuſmodi enim feriæ, ſtatis obſeruationibus in albo faſtorum annotatæ, facilè potuerunt ſine aliqua indictione ab actore præuideri. Et ita ſatis eſſe perſpicuum puto, quid ſit apud Vlpianum extra ordinem ferias indicere.

De ordinarijs, vicarijs, & mediaſtinis ſeruis.

CAPVT XX.

Adiuerſis miniſterijs & ſeruilibus officijs, diuerſa olim nomina habebant ſerui. Aut enim erant ordinarij, aut erant vicarij, aut denique mediaſtini. Et ex ordinarijs quidem ſeruis alij actores dicebantur, alij ſilentiarij, alij atrienſes, alij procuratores, alij diſpenſatores, alij tabularij. Inter vicarios verò numerari poſſunt, hoſtiarij, miniſtratores, ſymphoniaci, cubicularij, hiſtriones, focarij, coci, lecticarij, curſores, paleſtritæ, balneatores, capſarij. Ad hãc ſeruorum differentiã in Paradoxis viſus eſt reſpexiſſe Cicero, in quodam deprauatiſſimo loco, quem ego ſic reſtituẽdum cẽſeo: Atq; vt in magna familia ſunt alij lautiores, vt ſibi videtur ſerui, ſed tamen ſerui: ſic in ciuitate, atrienſes ac pari ſtultitia ſunt, quos ſigna, quos tabulæ, quos cælatum argẽtum, quos Corinthia opera, quos ædificia magnifica nimio opere delectant. At ſumus, inquiunt, principes ciuitatis. Vos verò ne conſeruorum quidem veſtrorum principes eſtis. Sed vt in familia, qui tergunt, qui vngunt, qui verrunt, qui ſpargunt, non honeſtiſſimum locum ſeruitutis tenent: ſic in ciuitate, qui ſe iſtarum rerum cupiditatibus dediderunt, ipſius ciuitatis locum pene infimum obtinent. Hæc Cic. legitur paſſim, *Atrienſes ac tu pari ſtultia ſunt.* Ego verò ſic locum hunc reſtituo, vt cõtendam deſide-

deſiderari hec verba, *Sic in ciuitate,* & pro *Ac tu,* omnino *Ac hi,* legendum eſſe. Vtitur enim Cicero quadam ad priuatorum familias ciuitatis collatione. Cùm igitur ſic ſcriberet, *Atque vt in magna familia &c.* nonne ſubſequi neceſſariò debuit, *Sic in ciuitate?* Quid? An non id liquidò demonſtrant hæc ſubſequẽtia verba? *Sed vt in familia, qui tergunt, qui vngunt &c. ſic in ciuitate &c.* Ceterùm qui fuerint ordinarij, vicarij, & mediaſtini ſerui, non ſatis conſtat. In manuſcripto meo de verborum iuris ſignificatione antiquiſſimo libello ſic ſcriptum inueni. Seruus ordinarius eſt, qui alijs ſeruis præpoſitus eſt: ſeruus vicarius eſt, qui ſeruo ſubminiſtrat ordinario: ſeruus mediaſtinus eſt, qui medium gerit actum, nec inter ordinarios ſeruos, nec inter vicarios, ſed medius inter hos & illos connumerandus eſt. Auctor eſt Vlpianus, ordinarios ſeruos ſub ſe vicarios habuiſſe, ijſque velut dominos ſic imperaſſe, vt vicarij eſſent cum ſuis peculijs in peculio ordinariorum. capi. vi. vij. & xvij. de pecul. cap. v. in princ. de tribut. act. indeque vicarios ſeruos peculiares nuncupatos eſſe, paſſim traditum eſt. cap. iij. §. miles. de ſuis & legit. cap. xxi. de peculio legato. Vnde etiam perſpicuum eſt, quo ſenſu ſcripſerit apud eundem Vlpianum Pomponius, eum qui in ſeruitute peculiaria mãcipia proſtituta habuit, infamia notari poſt libertatem. cap. iiij. §. i. in fine. De his q. not. inf. Dubiũ enim nõ eſt, quin de ſeruis

ordinarijs, vicaria mancipia ſua proſtituētibus, ſenſerit in hoc loco Pomponius. Inter ordinarios ſeruos, actores, procuratores, diſpēſatores, & ſilentiarios eſſe referendos, ex Saluiano didici, qui lib. iiij. de prouidentia Dei, ſic de ordinarijs & vicarijs ſeruis ſcribit: Ad fugam ſeruos non miſeriæ tantùm, ſed etiam ſupplicia compellunt. Pauent quippe actores, pauent ſilentiarios, pauent procuratores, propè eſt vt inter iſtos omnes nullorum minus ſerui ſint, quàm dominorum ſuorum: ab omnibus cæduntur, ab omnibus conteruntur. Quid amplius dicī poteſt? Multi ſeruorum ad dominos fugiunt, dum conſeruos timent. Vnde illorum fugam nō tam ad eos debemus referre qui fugiunt, quàm ad eos qui fugere compellunt. Vim patiuntur infeliciſſimi, famulari optant, et fugere coguntur, diſcedere à ſeruitio dominorum ſuorum omnino nolunt, & conſeruorum ſuorum crudelitate non permittuntur vt ſeruiant. Mendaces quoque eſſe dicuntur; ad mendacium nihilominus atrocitate præſentis ſupplicij coarctantur. Siquidem dum tormentis ſe volunt eximere, mentiuntur. Quid autem mirum, ſi poſitus in metu ſeruus, mentiri mauult, quàm flagellari? Hæc Saluianus. Quibus addi non incommodè poteſt, quod ſic de Nerone ſcribit Suetonius: Mox tribus vrbanas ad ſacramētum citauit, ac nullo idoneo reſpondente, certum dominis ſeruorū numerum indixit. Nec niſi ex tota cuiuſque fa-

milia probatiſſimos, ne diſpẽſatoribus quidem aut amanuenſibus exceptis, recepit. Seruus cui rerum omnium ſumma imminet, & earum adminiſtratio commiſſa eſt, actor dicitur. de quo ſic Columella lib. i. de re ruſtica, ſcribit: Ita fit, vt & actor & familia peccent. Et paulo pòſt: Idémque actori præcipiendum eſt, ne conuictum cum domeſtico, multoque minus cùm extero habeat. De ſeruo actore viſus eſt etiam ſentire Plautus cùm ſic in Aſinaria ſcriberet:

Nam ſi ſciet noſter ſenex fidẽ non eſſe huic habitam,
Succenſeat, quoi omniũ rerum ipſius ſummã credidit.

Eoque reſpexit Apuleius de aſino aureo li. viii. Seruus quidam, inquit, cui cunctam familię tutelam dominus permiſerat ſuus, quique poſſeſſionem illam maximam in qua diuerteramus villicabat, habens ex eodem famulicio conſeruam coniugam, liberæ cuiuſdam extrariæque mulieris flagrabat cupidine. Ab actore differt procurator, differt etiam diſpenſator. Procuratori ſupellectilem & cellaria credi conſueuiſſe, auctor eſt lib. iii. de prouid. dei Saluianus, ſic enim ſcribit: Sicut ſerui hominum diuitum aut procuratores, quibus vel ſupellectilis copioſa, vel cellaria opulenta creduntur, fideles abſque dubio dici non queunt, ſi res traditas deuorarent; ſic profectò etiam Chriſtiani homines fideles non ſunt, ſi bona ſibi à deo aſſignata corrumperent. Sic procuratorem accepiſſe viſus

admittantur in ſaltus, neq; protegantur à villicis, vel procuratoribus poſſeſſorũ.ca.j.in princ. de ſeruis fugit. Diſpenſatoris autem officium fuiſſe videtur, ſeruis reliquis vſitata quædã per canonem certum ſtipendia, certóſque frumenti modios in menſem præſtare. cap. lxxxviii. §.xj. de leg.iij.cap.vlt.§.iij.de verb.oblig. Idque ex eodem Saluiano, Terentio, & Donato ſatis poteſt intelligi. Saluianus enim libro quarto de prouidentia dei ſic ſcribit: Ac primùm ſerui, ſi fures ſunt, ad furandum forſitan egeſtate coguntur; quia etiam ſi ijs ſtipendia vſitata præſtentur, conſuetudini hæc magis quàm ſufficientiæ ſatisfaciunt, & ita implent canonem vt non expleant ſatietatem. Eoque pertinet quod ſic Terentius in Phormione ſcribit:

Quod ille vnciatim vix de demenſo ſuo
Suum defrudans genium comparſit miſer,
Id illa vniuerſum abripiet.

In quem locum Donatus, Serui, inquit, quaternos modios accipiebant frumenti in menſem, & id demenſum dicebatur, vtrum à menſe, an à metiendo, incertũ eſt. Idq; euidenter etiã probari ex Plauto poteſt in Sticho, qui ſic Antiphonem ſeruos ſuos alloquentem introducit.

Vos meminiſtis quot calẽdis petere demenſum cibũ,
Qui minus meminiſtis quod opus ſit facto facere in ædibus.

In hoc enim loco *quot calendis*, pro *quot menſibus* poſitum eſt; hoc eſt *in menſes ſingulos*. cap.xii.§. ij. quand.

ij.quand.dies leg.ced.Hinc etiam intelligimus quid ſit apud Vlpianũ cibaria mandare, in frag. tit.xxii.Pro herede gerit, inquit Vlpianus, qui rebus hereditarijs tanquam dominus vtitur, veluti qui actionẽ rerum hereditariarum facit, aut ſeruis hereditarijs cibaria mandat. Senſus enim eſt, qui diſpenſatori familiæ teſtatoris iubet ſeruis hereditarijs dare cibaria, hoc eſt canonem conſuetum ſiue demenſum, eum per hoc pro herede gerere. Hæc de ſeruis ordinarijs. De mediaſtinis ſeruis & vicarijs nunc dicendum eſt. Cùm hunc in modum ſcriberet Vlpianus: Etenim multum intereſt qualis ſeruus ſit, bonæ frugi, ordinarius, diſpenſator, an verò vulgaris, vel mediaſtinus, an qualis qualis, cap.xv. §. xxxi. de iniurijs. tres haud dubiè viſus eſt ſeruorum differentias poſuiſſe, ſic quidem vt alios contenderit ordinarios eſſe, alios vulgares ſiue vicarios, alios denique mediaſtinos. per mediaſtinos intelligens qui nec inter ordinarios nec inter vicarios referebantur. §. pœna autem. Inſt. de iniur. quamuis aliter Porphyrion & Acron in hunc Horatij verſum de mediaſtinis ſentiant:

Cum mediaſtinus tacito pede rura petebat.

Rectius profectò à Nonio Marcello non balneorum duntaxat, ſed ædium quoque miniſtri & curatores, mediaſtini definiũtur, hoc eſt, vt mihi quidem videtur, qui curam habebant ſarcto-

nec vicarij ſunt, nec ordinarij, ſed tertiam quandam ſeruorum conſtituunt differētiam, & mediaſtini, quaſi inter ordinarios & vicarios medij, nuncupantur. Et hoc quidem verùm omnino eſt, ſi nullos huiuſmodi ſerui ſub ſe vicarios habeant. Si enim haberent vicarios non amplius mediaſtini, ſed ordinarij dicebantur. Idq; ſibi viſus eſt Vlpianus voluiſſe cum atrienſes inter mediaſtinos referret. cap. i. §. iiij. nautæ, caupones. De ijs haud dubiè atrienſibus ſentiens, qui nullos in peculio ſeruos habebant. Et ſic quidem omnes illi ſerui inter mediaſtinos referendi ſunt, qui nullos ſub ſe vicarios habent. Quo ſenſu Modeſtinus accepiſſe etiam mediaſtinum videri poteſt, cap. vlt. de op. ſer. Inter vulgares, ſiue vicarios ſeruos, topiarij, paſtores, ſaltuarij, hoſtiarij, dietarij, aquarij, numerandi ſunt, quorum meminit Vlpianus cap. viij. & xii. §. xxii. de inſt. & inſtructo legat. De hoſtiariorum officio ſcribit ad hunc modum eleganter Saluianus de prouidentia Dei lib. iij. Siquidem intra ianuas non modò illuſtrium portarum, ſed etiam præſidum, aut præpoſitorum, non omnes paſſim intrare præſumunt, niſi quos aut iudex vocauerit, aut negotium traxerit, aut ipſa honoris proprij dignitas introire permiſerit; ita vt ſi quiſpiam ingreſſus inſolenter fuerit, aut cædatur, aut propellatur, aut aliqua verecundię & exiſtimationis ſuę labe mulctetur. Eoque reſpexiſſe arbitror his verbis Senecam

necam lib. ij. de tranq. vitæ. Domus hæc ſapientis anguſta, ſine cultu, ſine ſtrepitu, ſine apparatu, nullis obſeruatur ianitoribus, turbam venali faſtidio digerentibus; ſed per hoc limen vacuum, & ab hoſtiarijs liberum, fortuna non tranſit. Et paulò antè: Ille puſilli animi eſt, qui ſibi placet quòd hoſtiario liberè reſpondit, & virgam eius fregit. Videntur etiam hoſtiarij ad hoſtium catena fuiſſe religati. Sic enim Amorum lib. j. ſcripſit Ouidius:

Ianitor indigne dura religate catena,
Difficilem moto cardine pande forem.

Idque etiam ex Afranio cognoſci poteſt, quem Feſtus & Nonius aiunt ſic in Vopiſco ſcripſiſſe: *Hoſtiarij impedimenta titinnire audio:* verbum Titinnire idem eſſe quod ſonare, indeque tintinnabulum appellari contendentes.

FINIS.

ERRATA SIC CORRIGITO.

Pag.	*Verſ.*	*Pag.*	*Verſ.*
35.	12. tribunali.	123.	13. damnatam.
36.	17. Veſtæ.	141.	26. Kal. Nou
36.	20. conſilij	147.	4. teſtatus
41.	13. ſupereſſent	149.	18. *lutus*,ſed
67.	1. quidem	165.	30. DEI SO-
68.	11. conſcientia	194.	6. *conuentionum*
69.	23. habeant	245.	20. contra
81.	29. vindicare nõ pro-	251.	5. accipiẽdum
82.	22. viæ	254.	11. pœnáſque
86.	19. vtilẽ actionem	264.	6. eſſent fa-
93.	19. tolli poſſe,	293.	21. ſenatuſc.
97.	20. pudentiſſimas		

*In quibuſdam exemplarib. emen=
danda.*

Pag.	*Verſ.*
67.	28. ſiquidem edito par-
123.	20. ſuſtentaretur
134.	23. *factum*
134.	25. tranſcribendis.

*Errata reliqua tam leuia ſunt, vt facilè
poßint à quouis emendari.*

PHILIPPI Hiſpaniarum Regis Catholici priuata lege ſancitum eſt, ne quis typographus imprimere, neu quis Bibliopola diuendere hos *Iacobi Reuardi Brugenſis Variorum libros* audeat ante ſexennium, abſque Huberti Goltzij conſenſu. Qui ſecus faxit, multa illi eſto confiſcationis librorum & in ſingulos libros duorum Carolinorum. Dat. Bruxellæ v. Id. Septemb. Anno à Chriſto nato M. D. LXIIII.

Meſdach.

BRVGIS FLAND.
EX OFFICINA HVBERTI GOLTZII. ANNO CIƆ. IƆ. LXIV.
POSTR. CAL. DECEMB.